

FILOZOFICKÁ FAKULTA UNIVERZITY PALACKÉHO V OLMOUCI
KATEDRA HISTORIE

Ordály a přísaha v českém zemském právu doby předhusitské

Magisterská diplomová práce

Ladislav Míča
(Historie: Starší dějiny)

Vedoucí práce: Mgr. Antonín Kalous, M.A., Ph.D.

Olomouc 2010

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a uvedl v ní veškerou použitou literaturu a ostatní zdroje.

V Olomouci dne 27. dubna 2010.

.....

Ladislav Míča

Motto: *„Kdyby viera, spravedlnost a dobrota v lidech s upřimností byla, nebylo by přísahy ani bez zmatku potřebie, jako i súdu; ale zlost a neviera lidská a jich obyčejové zlí zplodili jsú přísahu i jiná práva dobrá.“*

Viktorin Kornel ze Všehrd

Motto: *„Právo zemské české jest dávno nalezené, ještě od pohanství a najviece od Přemysla oráče a od těch pánov, kteříž jsú té chvíle byli. A toho jest jistý důvod, neb mnoho obyčejov pohanských v něm jest držáno, jako očista železem horucím aneb uvržení na vodu.“*

Ondřej z Dubé

OBSAH

1. ÚVOD	- 5 -
2. LITERATURA A PRAMENY.....	- 11 -
2.1 LITERATURA.....	- 11 -
2.1.1 <i>Představitelé právně-historické vědy a jejich díla s přihlédnutím k tématu diplomové práce</i>	<i>- 14 -</i>
2.1.1.1 <i>Právně-historická věda druhé poloviny 19. století.....</i>	<i>- 14 -</i>
2.1.1.2 <i>Právně-historická věda v období od vzniku první republiky do poslední výstřelů druhé světové války.....</i>	<i>- 20 -</i>
2.1.1.3 <i>Poválečná právně-historická věda.....</i>	<i>- 24 -</i>
2.1.2 <i>Odborné práce o božích soudech.....</i>	<i>- 26 -</i>
2.2 PRAMENY ZEMSKÉHO PRÁVA	- 32 -
2.2.1 <i>Právní knihy.....</i>	<i>- 34 -</i>
2.2.1.1 <i>Knihy Rožmberská</i>	<i>- 36 -</i>
2.2.1.2 <i>Ordo iudicii terrae a Řád práva zemského.....</i>	<i>- 38 -</i>
2.2.1.3 <i>Výklad na zemské právo Ondřeje z Dubé.....</i>	<i>- 40 -</i>
3. OBECNÉ POJEDNÁNÍ O ORDÁLECH A OTÁZKA JEJICH APLIKACE	- 43 -
4. DOBA KNÍŽECÍ	- 51 -
4.1 <i>BŘETISLAVOVA DEKRETA A PRVNÍ ZMÍNKA O ORDÁLECH.....</i>	<i>- 51 -</i>
4.2 <i>VYŠEHRADSKÝ „DEUS EX MACHINA“ A „VOMERES CALCANDOS“</i>	<i>- 54 -</i>
4.3 <i>ŽHAVÉ RADLICE A METÁNÍ NA VODU VE STATUTECH KONRÁDA OTY</i>	<i>- 60 -</i>
4.4 <i>SOUDNÍ SOUBOJ</i>	<i>- 64 -</i>
5. DOBA KRÁLOVSKÁ.....	- 68 -
5.1 <i>SĚDÁNÍ ZA MEČE A KYJE.....</i>	<i>- 68 -</i>
5.1.1 <i>Podoba soudního souboje dle Řádu práva zemského.....</i>	<i>- 71 -</i>
5.1.2 <i>Zastoupení v souboji</i>	<i>- 76 -</i>
5.1.3 <i>Soudní souboj a ženy.....</i>	<i>- 77 -</i>
5.2 <i>ORDÁL VODY A ŽELEZA V KONTEXTU KNIHY ROŽMBERSKÉ.....</i>	<i>- 78 -</i>
5.3 <i>IUDICIUM AQUAE FERVENTIS?.....</i>	<i>- 83 -</i>
5.4 <i>FERRUM MANUALE CANDENS</i>	<i>- 86 -</i>
5.5 <i>ŘÁD PRÁVA ZEMSKÉHO A „REVOLUCE“ V ORDÁLECH</i>	<i>- 89 -</i>
5.6 <i>VRHÁNÍ HŘEBJÉ (ORDÁL LOSEM)</i>	<i>- 92 -</i>
6. PŘÍSAHA.....	- 96 -
6.1 <i>SIROTCÍ PRÁVO, POMOCNÍK, OČISTNÍK A SVĚDEK.....</i>	<i>- 102 -</i>
6.2 <i>ROTA, ZMATEČNÍ PŘÍSAHA A PŘÍSAHA BEZ ZMATKU.....</i>	<i>- 106 -</i>

7. VZTAH CÍRKVE K ORDÁLŮM A JEJICH ODSTRAŇOVÁNÍ Z DŮKAZNÍHO ŘÍZENÍ	- 116 -
7.1 PRAŽSKÁ SYNODA ANEB KONEC ORDÁLŮ V ČECHÁCH?	- 123 -
8. REZIDUA ORDÁLŮ A MEZNÍ PŘÍSAHA	- 127 -
9. ZÁVĚR.....	- 133 -
10. ANOTACE.....	- 136 -
11. SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY	- 137 -
11.1 PRAMENY.....	- 137 -
11.1.1 <i>Vydané prameny</i>	- 137 -
11.1.2 <i>Nevydané prameny</i>	- 139 -
11.2 LITERATURA.....	- 140 -
12. SEZNAM ZKRATEK	- 146 -
13. RESUME	- 147 -
14. SEZNAM PŘÍLOH	- 149 -

1. Úvod

Diplomová práce s názvem *Ordály a přísaha v českém zemském právu doby předhusitské* je výsledkem dosavadního studia problematiky božích soudů. Do značné míry vychází z mé bakalářské práce *České ordálie doby předhusitské v zemském právu v kontextu právních knih*, kterou jsem obhájil v roce 2008 na Katedře historie Univerzity Palackého v Olomouci.

Při posledních korekturách bakalářské práce jsem získával další nové poznatky z oblasti božích soudů, které jsem již nemohl do výsledné práce zahrnout. Postupem doby se rovněž objevovaly nové skutečnosti, které vyžadovaly, abych zrevidoval a rozšířil některé závěry bakalářské práce. Nejen tato potřeba, ale i neutuchající zájem o otázku božích soudů, *de facto* předurčila výběr tématu práce magisterské.

Jak její název napovídá, na problematiku božích soudů je nahlíženo v kontextu zemského práva doby předhusitské. Na samém sklonku 14. století Ondřej z Dubé ve svém *Výkladu na zemské právo* napsal, že „*právo zemské české jest dávno nalezené, ještě od pohanství a najvíce od Přemysla oráče a od těch pánov, kteříž jsou té chvíle byli. A toho jest jistý důvod, neb mnoho obyčejov pohanských v něm jest držáno, jako očista železem horícím aneb uvržení na vodu*“.¹ Nejen tvrzení Ondřeje z Dubé dokládá, že zemské právo představuje téměř ideální prostředí pro zkoumání božích soudů. Až do roku 1500, resp. do vydání Vladislavského zřízení zemského, nemělo žádnou (schválenou) kodifikovanou podobu, na rozdíl např. od práva městského, které užívalo úplných a na svou dobu dokonalých zákoníků, byť zahraniční provenience.² Zemské právo také nejdéle odolávalo recepci práv zahraničních, zejména římskému (římsko-kanonickému), které se uplatnilo především v církevním prostředí a „germánskému“ právu, typickému pro středověká města (tzv. magdeburské a norimberské městské právo).³

V odborné juristicko-historické literatuře se nejčastěji setkáme s tvrzením, že veškeré pokusy panovníků o kodifikaci zemského práva před rokem 1500 se

¹ *O z Dubé*, s. 123. čl. 10.

² K tomu ČÁDA, F.: *České právní*, Brno 1928, s. 3.

³ Podle tvrzení Jana Kaprase zná ordály pouze *Městské právo brněnské* z roku 1243. KAPRAS, J.: *Soudy boží*, in: SVPS, Praha 1933, s. 161; Srovnej *CIB I*, Praha 1867, s. 73, čl. 1.

tříštily o odpor domácí šlechty, která každý podobný čin vnímala jako zásah do svých (dědičných) privilegií a nechtěla se vzdát své hlavní výsady, totiž nalézání práva, tedy tvoření zákonů.⁴

Panovníci ovšem nacházeli celou řadu jiných možností, kterými omezovali urozeným pánům nalézání práva. Zejména ve 13. století vydávali exempce, které směřovaly především do prostředí měst a církevních institucí (hovoříme o tzv. imunitních privilegiích). Zemské právo tedy v sobě po celý středověk neslo stopy pradávných (a často i předkřesťanských) právních obyčejů a zvyklostí, které se během doby vyvíjely a transformovaly (v kontextu církevního učení a morálky i pod tlakem evoluce právně-sociálních vztahů a společnosti jako takové).

Zvolené téma je zpracováno v kontextu doby předhusitské. Naprostá většina domácích právních historiků považuje dějinný úsek vlády Karla IV. a pontifikátu Arnošta z Pardubic za období, ve kterém byly z českého zemského práva vymýceny boží soudy (minimálně ordál vody a železa). Přestože husitské „revoluční“ („reformační“) hnutí do značné míry zpřetrhalo kontinuitu pradávných božích soudů, s ordály, byť jen sporadicky, se setkáme ještě v pramenech 16. a 17. století (mnohdy jsou ale zmiňovány v odlišném kontextu i podobě).

Zatímco v bakalářské práci jsem postupoval víceméně tematicky, to znamená, že každá kapitola reprezentovala jeden ordál (sledovala jej od prvních pramenných zmínek až do jeho zániku nebo zákazu bez širšího kontextu), tato práce přistupuje k božím soudům chronologicky. Dle mého názoru tento přístup zabráňuje případným anachronizmům a nepřesnostem (např. ordál vody 10. století měl úplně jiné konotace a podoby než ve století 14.). Výsledek se odrazil v rozdělení jádra práce na dobu knížecí a dobu královskou. Přidržel jsem se tak pomyslných úseků českých dějin, se kterými operuje současná historická literatura (zejména práce Josefa Žemličky).⁵ Každé období má svoji typickou soudní i správní organizaci. V době knížecí se konají za předsednictví panovníka generální sněmy, na kterých se schvalují nová nařízení (zákony), probíhají soudy (tudíž i ordály) s jedinci obviněnými zejména z velmi závažných trestných činů apod. Na

⁴ O pokusech českých králů kodifikovat zemské právo pojednává obsírně *Vladislavské zřízení*, editoři P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ, Příbram 2008, s. 11–34; Dále KUKLÍK, J. – SKŘEJPKOVÁ, P.: *Kořeny a inspirace*, Praha 2008, s 42–54.

⁵ Zejména se jedná o práce ŽEMLIČKA, J.: *Čechy v době knížecí*. Praha 2002; Týž: *Počátky Čech královských*. Praha 2002.

lokálních úrovních fungují tzv. hradské soudy, v jejichž čele vystupují úředníci jménem vládnoucího knížete.⁶ V knížecí době rovněž platila zásada tzv. personality práva, která přešla do doby královské, ovšem v pozměněné podobě (nebyla již determinována „národnostní“ (jazykovou) příslušností, ale diferencovala se dle jednotlivých skupin středověké společnosti.⁷ Doba královská přináší právní i správní reformu. Dochází k postupnému rozpadu hradské správy, a tím i k zániku hradských soudů, resp. k jejich nahrazení soudy patrimoniálními. V souvislosti s proměnou pojetí zemského práva vzniká institut zemského soudu, při kterém jsou vedeny tzv. zemské desky. Objevují se rovněž první (soukromá) sepsání zvykového práva aj. Všechny výše uvedené změny se samozřejmě určitým způsobem odrazily na formě a účelech božích soudů i ve způsobu jejich aplikaci.

S novými řády se mění postavení českého vladaře = soudce. Podle domněnky Jaroslava Čelakovského to byl právě panovník, který zaštiťoval boží soudy.⁸ Ordál můžeme tedy svým způsobem považovat za panovníkův regál. Čelakovského tvrzení je logické, protože v dobách předkřesťanských a snad i za raného křesťanství v sobě osoba knížete koncentrovala celou řadu funkcí.⁹ Při zjednodušení je možné tvrdit, že kníže vládne jak mocí světskou, tak i sakrální.¹⁰ Do značné míry o tom vypovídá samotná etymologie slov *kníže* – *kněz*.¹¹ Jak upozornil již František Palacký, neplatilo však, že každý kníže byl automaticky kněz ve smyslu, jak jej chápeme dnes.¹²

⁶ K tomu JIREČEK, H.: *Slovanské právo II*, Praha 1864, s. 204; PALACKÝ, F.: *Dějiny I*, 6. vyd., Praha 1904, s. 109; ŽEMLIČKA, J.: *Čechy*. Praha 2002, s. 173.

⁷ K personalitě práva srovnej MALÝ, K. a kol.: *Dějiny*, 3. vyd., Praha 2005, s. 91.

⁸ „Jestliže v starší době panovník český, chtěj svépomoci ve sporech soukromoprávních a pomstě krevní ve věcech trestních přítrž učiniti, důležitější rozepře předkládal k rozsouzení sněmu a když šlo o větší trestní případy, podroboval spornou záležitost nadpozemské bytosti, vyhradiv na počátku asi sobě užívání ordálii; v době královské panovník, jenž se počal psáti ‚z boží milosti‘, musil sám sebe považovati za hlavní pramen všeho práva a všeliké konání.“ ČELAKOVSKÝ, J.: *O soudní pravomocnosti*, Právník 17, 1878, s. 44.

⁹ „Kněz jednak jest tolik co strážce zákona, soudce, jednak tolik co obětovník, co zástupce lidu před božstvem. Teprve víra křesťanská snála s knížat postavení obětovníků.“ JIREČEK, H.: *Slovanské právo I*, Praha 1863, s. 191.

¹⁰ „Národové všickni, uznávajíce v dobách rozhodných nedostatečnost rozumu a předvíd lidského, ucítivali potřebu, utíkati se k božství o nepostředné vyjvení vůle, rady a pomoci. Takž i na sněmích zemských panujíce kníže, co nejvyšší kněz národu svého, dotazoval se vůle božské spůsoby a prostředky posvátnými.“ PALACKÝ, F.: *Dějiny I*, 6. vyd., Praha 1904, s. 105.

¹¹ Slovo „kněz“ znamenalo až do 15. století vládce, ale již od 13. století rovněž označovalo duchovního („sacerdos“). K tomu více MACHEK, V.: *Etymologický slovník*, 2. vyd., Praha 1968, s. 262.

¹² PALACKÝ, F.: *Dějiny I*, 6. vyd., Praha 1904, s. 97; Palacký dále uvádí: „Co kněz ale jevil se národu svému ve světle vyšším a náboženském, jakožto potomek rodiny, která byvši od dávna

S rozmachem křesťanství panovník postupně ztrácel sakrální moc, resp. ji delegoval na osoby povolanejší – duchovní.¹³ Podle názoru Josefa Žemličky „kníže nadále zůstával ochráncem, štědrým dárcem i pánem ‚své‘ církve. (...) Kníže ‚Čechů‘ vystupoval jako soudce a zákonodárce nejen ve světských, ale i v církevních otázkách.“¹⁴ Nicméně jeho sakrální moc přežívala i nadále, alespoň ve formálních symbolech.¹⁵ Nejspíše již od 12. století nemusel být panovník osobně přítomen ordálu. Na druhou stranu je třeba podotknout, že veškerá nařízení, která se týkají aplikace božích soudů, pochází právě od panovníka.¹⁶

Časové vymezení na dobu knížecí a královskou se rovněž zdatelně odráží v pojetí (českého) zemského práva. Zatímco v době knížecí představuje *de facto* právo zvykové, které se vztahuje na všechny (svobodné) obyvatele „státu“,¹⁷ v době královské bývá ztotožňováno s právem šlechtickým, které je svobodné (tzv. pány svobodně nalézané). Teoreticky se tedy mělo omezovat pouze na skupinu urozených. Ale ještě ve 14. století nalezneme doklady, že k zemskému soudu mohli být ve sporech o majetek poháněni duchovní.¹⁸ Zemské právo se mnohdy vztahovalo i na měšťany, výjimkou nebyla ani osoba českého panovníka,¹⁹ což potvrzuje Ondřej z Dubé, který ve článku 12 své právní knihy uvádí, že zemské právo „v svém ustavení tak bylo i má býti svobodné, že i žádný člověk, počnúc od krále až do tkáčete“²⁰ (...) nemohl se toho práva vydržeti“.²¹

zasvěcena do tajemství věcí nábožných, znala ‚zákony věkožných bohův‘ nad jiné výtečněji, i uměla vyskoumati vůli jejich ve všech událostech vážnějších. Oboje důstojenství, starostské i kněžské, bývalo sice v osobě mocnářově obyčejně, a však předce ne vždycky spojeno.“ PALACKÝ, F.: *Dějiny I*, 6. vyd., Praha 1904, s. 99; Dle mého názoru postavení předkřesťanského kněze, resp. jeho atributů, zachytil výstižně kronikář Kosmas ve svém líčení o bájně kněžně Libuši. Ta se měla stát soudkyní lidu nejen proto, že byla moudrá, ale i kvůli „magickým“ schopnostem, kterými disponovala (mohla věštit budoucnost a snad i komunikovat s bohy). Libuše „fuit phitonissa. Et quia populo multa et certa predixit futura, omnis illa gens commune consilium iniens patris eius post necem hanc sibi prefecit in iudicem.“ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, in: MGH, *Scriptores rerum Germanicarum, Nova series II*, ed. Berthold Bretholz, Berlin 1923, s. 11.

¹³ Srovnej ČÁDA, F.: *Povšechné právní I*, Brno 1947, s. 24.

¹⁴ ŽEMLIČKA, J.: *Čechy*. Praha 2002, s. 23.

¹⁵ Kupř. Vratislav II. dostal od papeže biskupskou mitru; v době Karla IV. přijímal panovník jáhenské svěcení apod.

¹⁶ Mezi tato nařízení patří zejména tzv. *Břetislavova dekreta*, *Statuta Konráda Oty* nebo celá řada (imunitních) privilegií, vydávaných panovníkem pro církevní instituce (zejm. kláštery).

¹⁷ K tomu více MALÝ, K. a kol.: *Dějiny*, 3. vyd., Praha 2005, s. 92.

¹⁸ Pro pohánění duchovních k zemskému soudu srovnej *Kn. Rožm.*, s. 50, čl. 65–67; Dále pak *Řád*, s. 253, čl. 90. K pohánění (arci)biskupa k zemskému soudu srovnej *Kn. Rožm.*, s. 49, čl. 61 a 62; *Řád*, s. 252, čl. 89.

¹⁹ *Majestas Carolina* ve článku 42 upozorňuje na starý zvyk, totiž podřízenost panovníka zemskému právu a také na možnost jeho pohnání k zemskému soudu. Srovnej *Majestas*, s. 142, čl. 42.

²⁰ Slovem „tkáč“ se označoval člověk, který neměl trvalé bydliště. Dokládá to paragraf 60 *Knihy Rožmberské*. Tkáč je ten, který „svého nikde nejma domu ani sbožie, ledno tká se, že není zasědlý a

Vedle zemského práva se v době královské začíná objevovat celá skupina tzv. zvláštních práv (městské, horní, viniční, židovské aj.), která nesměla být v rozporu s právem zemským.²² Tato zvláštní práva relativně brzy podlehla zahraniční recepci, proto prakticky neobsahují žádné zmínky o božích soudech.

Vedle kapitol ohraničených dobou knížecí a královskou stojí samostatný oddíl věnovaný soudní přísaze. Ta by v žádném případě neměla být automaticky řazena mezi boží soudy, ač to někteří právní historikové činí. Domácí prameny, které podávají výčet božích soudů, mezi uvedenými ordály nezmiňují soudní (očistnou) přísahu. Ta v sobě ovšem nese některé prvky typické pro boží soudy. Snad i proto bývá považována za jeden z ordálů. Přísaha rovněž sehrála důležitou roli v procesu odstraňování božích soudů.

Rozsáhlé pojednání jsem věnoval odborné juristicko-historické literatuře a historickým pramenům. Kapitola obsahuje analýzu nejdůležitějších děl, která se věnují božím soudům. Dále by měla demonstrovat, jakým způsobem k ordálům přistupovali badatelé v určitém dějinném období, popř. jaké cíle se ukrývaly za zájmem o tuto problematiku. Kapitola rovněž obsahuje některé poznámky o metodologii tvorby diplomové práce.

Soudobí právní historikové nevěnují otázce božích soudů prakticky žádnou pozornost. Pokud se o nich zmiňují, tak pouze v obecné rovině (ordály jako jeden z prvků domácí středověké právní kultury). Navíc velmi často operují s více než sto let starými závěry juristů a historiků. Dle mého názoru je takový přístup adekvátní jen do té míry, pokud ony závěry budou nově zrevidovány, tzn. provést jejich vzájemnou komparaci, ale zejména je konfrontovat s analyzovanými historickými prameny. Tento přístup, který představuje jeden ze záměrů mé diplomové práce, se stal *de facto* základním prostředkem k dalším cílům, totiž pokusit se podat co nejucelenější obraz božích soudů v českém zemském právu doby předhusitské, zejména pak určit které druhy ordálů a při jakých trestných činech se v důkazním řízení aplikovaly, dále sledovat jejich postupný vývoj či transformaci, jakým způsobem se proměňovala jejich podoba či funkce v tehdejší společnosti. Vzhledem k nosnému rozsahu diplomové práce a s ohledem na

proto je „otnikudž“ sehnán“. Kn. Rožm., s. 48, čl. 60; K tomu BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, Praha 1869, s. 204; KLABOUC, J.: *Staré české*, Praha 1967, s. 163.

²¹ O. z Dubé, s. 124–125, čl. 12; Palacký uvádí: „nemohl se toho práva vydřieti.“ Srovnej Pana Ondřeje z Dubé, in: AČ II, Praha 1842, s. 448, čl. 3.

²² K tomu MALÝ, K. a kol.: *Dějiny*, 3. vyd., Praha 2005, s. 91.

všechny náležitosti, které musí obsahovat, jsem mohl o božích soudech podat víceméně jen základní informace. Diplomová práce by proto mohla nést podnázev *Úvod do studia božích soudů*.

2. Literatura a prameny

2.1 Literatura

„Česká literatura v ordálech je chudá.“²³ Tímto lakonickým vyjádřením vystihl Jan Kapras na počátku třicátých let minulého století stav domácí odborné juristicko-historické produkce věnující se problematice božích soudů. Od doby, kdy se boží soudy staly předmětem zájmu (právních) historiků, se napříč generacemi opakovaně objevovala stížnost, která byla zároveň požadavkem pro vytvoření uceleného díla, jehož výsledkem by byla komplexně zmapovaná problematika ordálů. I v dnešní době bychom takové dílo hledali marně.²⁴ Od druhé poloviny 19. století spatřilo světlo světa pouze několik nevelkých studií,

²³ KAPRAS, J.: *Soudy boží*, in: SVPS, Praha 1933, s. 157, pozn. 2.

²⁴ V zahraničním prostředí vzniklo několik rozsáhlých monografií, které se podrobně zabývají božími soudy. S ohledem na úzce vymezené téma diplomové práce jsem zahraniční literaturu využíval víceméně jen pro obecné otázky spojené s ordály (např. otázka o původu božích soudů, o vztahu církevních autorit k ordálům, pro problematiku jejich postupného zakazování apod.). Stěžejním prací je monografie anglického historika Roberta Bartletta *Trial by Fire and Water*, *The Medieval Judicial Ordeal* (New York 1986), dále pak rozsáhlé dílo německého badatele Hermanna Nottarpa *Gottesurteilstudien* vydané v roce 1956 v Mnichově. Autorem poslední monografie s názvem *Superstition and Force*, která pojednává obecně o božích soudech, byl Henry C. Lea. Práce vznikla v roce 1866 ve Philadelphii. O otázce zákazu božích soudů, ale i o přístupech a metodách současných zahraničních badatelů, kteří se ordály zabývají, jsou stěžejní zejména tři články, pod nimiž jsou podepsáni John W. Baldwin, Finbarr McAuley a Charles M. Radding (BALDWIN, J. W.: *The Intellectual Preparation*, *Speculum* 4, sv. 36, 1961, s. 613–636; McAULEY, F.: *Canon Law*, *Oxford Journal of Legal Studies* 3, sv. 26, 2006, s. 473–513; RADDING, CH. M.: *Superstition to Science*, *The American Historical Review* 4, sv. 84, 1979, s. 945–969). Peter Browe vydal ve třicátých letech dvousvazkovou práci (edici), do které se pokusil zahrnout co největší počet výroků teologů, kanonistů, papežská dekreta a dopisy, synodální statuta apod., která se jakýmkoliv způsobem zmiňují o božích soudech. V souvislosti s českým prostředím práce obsahují pouze jedinou zmínku, totiž Kosmou zaznamenaná tzv. *Břetislavova dekreta*. (BROWE, P.: *De ordaliis I*, *Decreta pontificorum Romanorum et synodorum*, in: *Textus et documenta*, Series theologica 4, Romae 1932; TÝŽ: *De ordaliis II*, *Ordo et rubricae*, *Acta et Facta*, *Sententiae theologorum et canonistarum*, in: *Textus et Documenta*, Series theologica 11, Romae 1933). Rád bych ještě upozornil na monografii ZIEGLER, L. V.: *Trial by Fire and Battle in Medieval German Literature*, New York 2004, která se věnuje obrazu ordálů v německé středověké literatuře. Autor nahlíží na boží soudy nejen jako na důkazní prostředky, ale na vybraných literárních dílech demonstruje specifické úlohy ordálů ve společnosti (které samozřejmě byly do značné míry dány povahou a účelem samotných historických děl). Analyzovaný obraz ordálů v literárních památkách německého středověku pak dokládá proměnlivý postoj tehdejší společnosti k těmto důkazním prostředkům. Ziegler vytvořil monografii, která svým badatelským přístupem i tématem nemá v domácím prostředí obdoby. Podobné pohledy na boží soudy mohou současným badatelům dodat nové impulzy i motivaci k vytvoření díla obdobného charakteru.

které by se daly spočítat na prstech jedné ruky.²⁵ Bohužel se v tomto případě jedná více o smutnou realitu než nadnesené přirovnání.

Vedle úzce specializovaných článků vznikla celá řada juristicko-historických prací, které s větší či menší pozorností reflektují problematiku božích soudů. Nicméně ty nejsou primárním předmětem jejich zájmu. Právě těmto dílům a nejvýznamnějším osobnostem právní vědy se budu alespoň ve stručnosti věnovat v první části této kapitoly. Níže uvedené práce jsem řadil chronologicky, protože každé dílo je poplatné době, ve které vzniká. Tento způsob, jehož výsledkem jsou tři podkapitoly, snad nejlépe odráží určité charakteristické rysy a obecně přijímané názory té či oné doby. Ve druhé kapitole se pak zaměřím na konkrétní díla (viz pozn. 25), která se věnují pouze otázce božích soudů.

Rád bych ještě předeslal, že níže uvedené autory a jejich díla jsem zvolil na základě subjektivní selekce (s přihlédnutím k tématu této práce). Vedle nich samozřejmě působila (a působí) celá řada dalších, neméně významných (právních) historiků, jejichž díla bývají např. na poli právně-historických věd považována za klíčová, ale pro otázku božích soudů mají pouze minimální nebo vůbec žádné využití. Názvy prací jednotlivých autorů, o kterých pojednává tato kapitola, jsou v poznámkovém aparátu záměrně psány formou rozšířeného bibliografického záznamu. Na ostatních místech jsem použil záznam zkrácený, vzhledem k níže uvedenému seznamu historických pramenů a odborné literatury i přehledu používaných zkratk, volených na základě odborné juristicko-historické literatury.

Jestliže jsem v úvodu této kapitoly uvedl Kaprasův výrok, že „*česká literatura v ordálech je chudá*“, nejinak je tomu i v případě literatury věnující se vývoji domácí právní vědy a odborné juristicko-historické produkci. Juristická historiografie se převážně koncentruje na právně-historickou literaturu od druhé poloviny 19. století do konce druhé světové války (ale spíše do třicátých let 20. století). Zpracování povšechných dějin o osudech české (československé) právní

²⁵ V chronologickém sledu se jedná o práce SLAVÍČEK, Josef: *Upomínky na tak zvané soudy boží (ordaly)*, Právník 1, 1861, s. 70–88; KOSINA, Jaroslav: *Ordalie čili boží soudy, Soudní souboj, Komenský 10, Týdeník vychovatelský věnovaný učitelstvu našemu jakož i přátelům školstva a milé mládeže naší*, 1882, s. 207 a 222–223; KAPRAS, Jan: *Soudy boží ohněm a vodou v českém právu*, in: SVPS, Praha 1933, s. 157–166; PROCHÁZKA, Vladimír: *Přísaha, ordál a svědectví u polabsko-pobaltských Slovanů*, in: *Vznik a počátky Slovanů II*, Praha 1958, s. 169–181; KINCL, Jaroslav – MALÝ, Karel: *Soudy boží*, DAS 9, 1962, s. 12–14; SCHELLE, Karel: *Ordály jako důkazní prostředek v procesním právu*, in: *Slovenská archivistika*, Bratislava 1980, s. 117–146; KUČHTA, Josef – SCHELLE, Karel: *Boží soudy jako důkazní prostředek v českém procesním právu za feudalismu*, in: *Sborník prací učitelů Právnícké fakulty v Brně, Brno 1981*, s. 109–130.

vědy a jejich předních osobnostech po skončení druhé světové války až do současnosti prakticky neexistuje.²⁶ Zůstáváme odkázáni na nevelký počet drobných zpráv, které jsou navíc rozptýleny v různých odborných časopisech nebo sbornících.²⁷

Karel Malý, který v publikaci *Antologie české a československé právní vědy* věnuje stať osobnosti Václava Vaněčka a jeho dílům, zakončil svůj příspěvek v meziválečném období, přestože tento vynikající právník působil ještě řadu let po druhé světové válce (zemřel r. 1985).²⁸ Případný argument, že rozsah výše zmíněné publikace je omezen letopočtem 1938, považuji za neadekvátní.²⁹ Domnívám se, že současný nezájem o poválečnou (potažmo i soudobou) právní vědu je do značné míry způsoben tím, že celá řada vědeckých osobností, radících se dnes mezi naše přední právní historiky, publikovala v období totality nebo dokonce ještě před ní. V jejich pracích se tudíž odráží nejen různé názory a závěry, ale především badatelské směry, např. trend marxistické právní historiografie. To však neznamená, že by se automaticky s touto ideologií ztotožňovali nebo s ní plně souhlasili. Doba „rudého teroru“ prakticky neumožňovala jiné (právním historikům vlastní) pojetí daného tématu, pokud tedy nechtěli tvořit pouze do šuplíku.

²⁶ Např. Karel Malý věnoval dějinám právní vědy v rozsáhlé monografii *České a československé právo do roku 1945*, pouze tři strany, přičemž o právní vědě po roce 1945 pojednává pouze půlstránkový odstavec. Srovnej MALÝ, K. a kol.: *Dějiny*, 3. vyd., Praha 2005, s. 11–14.

²⁷ Shromáždění nejrůznějších údajů o právně-historické vědě a jejich osobnostech je „mravenčí práce“. Hlavní problém představují nedostatečně zpracované bibliografie jednotlivých juristicko-historických časopisů či sborníků.

²⁸ Srovnej SKŘEJPKOVÁ, P. a kol.: *Antologie československé*, Praha 2009, s. 95–97; Ani tato nová téměř sedmi set stránková publikace nenabízí žádný přehled literatury z oblasti právní historiografie, přestože se jednotliví autoři uchylují k citacím, aniž by uváděli své zdroje.

²⁹ Biografické údaje celé řady dalších významných představitelů domácí právně-historické vědy, o kterých se v knize pojednává, jsou dovedeny mnohem dále, než do roku 1938.

2.1.1 Představitelé právně-historické vědy a jejich díla s přihlédnutím k tématu diplomové práce

2.1.1.1 Právně-historická věda druhé poloviny 19. století

Počátky moderního právně-historického bádání jsou obvykle kladeny do poloviny 19. století.³⁰ Bývají spojovány s domácím politickým programem, který mimo jiné usiloval o národní emancipaci. Pro zjednodušení můžeme uvést, že se boj právníků odráží primárně ve dvou rovinách. Tou první jsou odborné práce, které se často obrací do slovanské minulosti a hledají legitimní postavení českého státu v dějinách.³¹ Druhou rovinou byl „*boj o zavedení obligatorního předmětu českých právních dějin do výuky právníků na české právnické fakultě v Praze*“.³² Prvotní snahy jsou spojovány nikoliv s právními historiky, ale s „řadovými“ praktikujícími právníky.

Právní element v dílech z poloviny 19. století poněkud pokulhává za prvkem dějinným; je možné říci, že právní dějiny hrají subsidiární roli „velkých dějin“, tj. dějin politických. Proto nás jistě nepřekvapí, že na počátku právně-historického bádání figuruje František Palacký (1798–1876) se svým monumentálním dílem *Dějiny národu českého*, které se na dlouhou dobu stalo „vlajkovou lodí“ české (československé) historiografie.³³ Jan Kapras poznamenal, že Palacký v tomto díle „zařadil řadu právně historických statí tak mohutné koncepce a kritičnosti, že snesou dobře měřítko i nynější doby, a že tvořily s celým historickým dílem Palackého nesporně pevný základní kámen celé pozdější stavby literatury právně historické“.³⁴ Na rozdíl od pozdějších prací věnujících se téměř s encyklopedickou pečlivostí českým dějinám se v Palackého díle vyskytují četné

³⁰ O literatuře před polovinou 19. století, resp. o „právních historících“ se Jan Kapras vyjádřil následovně: „Nedostatek historické metody, více dobré vůle a odvahy nežli znalosti historické, činí ze všech těchto prací primitivní, někde až naivní pokusy.“ KAPRAS, J.: *Literatura*, b.m. 1918, s. 5.

³¹ Palacký radí badatelům se zájmem o slovanské právo slovy: „Zvláště pak obrátí zřetel svůj ku pobratřeným národům slovanským, a ve shodě neb neshodě řádův i obyčejův jejich vyšlakovav to, co všickni zdědili někdy ode společné matky své Slávy, cítiti je bude od toho, co později po různu buď sami sobě ustanovili, buď od sousedův svých přijali.“ PALACKÝ, F.: *Dějiny I*, 6. vyd., Praha 1904, s. 371.

³² MALÝ, K. a kol.: *Dějiny*, 3. vyd., Praha 2005, s. 12.

³³ PALACKÝ, František: *Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě*. I–V. díl, Praha 1848–1876.

³⁴ KAPRAS, J.: *Literatura*, b. m. 1918, s. 7.

zmínky o božích soudech. Na Palackého myšlenky a závěry navázala celá řada právních historiků. Dalším primátem Palackého je kritické vydávání českých právních pramenů. Hned v prvním díle Archivu českého (1840) vyšla tiskem edice tzv. *Knihy Rožmberské*, v druhém čísle pak *Řád práva zemského a Výklad na zemské právo Ondřeje z Dubé*.³⁵

Přes nesporné zásluhy Františka Palackého je považován za zakladatele moderní právní vědy Hermenegild Jireček, rytíř ze Samokova (1824/27–1909).³⁶ Jireček aplikoval badatelské postupy a metody, které se používají v moderní právní vědě prakticky dodnes (komparativní nebo lingvistická metoda aj.).³⁷ Jak už jsem výše uvedl, na počátku právní historie jako vědeckého oboru stáli kromě historiků především praktikující právníci. Ne jinak to bylo i v případě Hermenegilda Jirečka. V letech 1846–1850 absolvoval právnická studia v Praze, aby mohl roku 1884 nastoupit jako praktikant ministerstva kultu a vyučování. O rok později získal na univerzitě ve Štýrském Hradci doktorát z práv (jeho dizertační práce tematicky směřovala do oblasti starého českého práva).³⁸ V roce 1863 vyšel tiskem první svazek Jirečkova nejrozsáhlejšího díla s názvem *Slovanské právo v Čechách a na Moravě. Doba nejstarší: Od prvních zpráv do konce X. stol.*,³⁹ které bylo uznáno coby doplněk Šafaříkových *Slovanských*

³⁵ *Knihy starého pána z Rosenberka*, in: AČ I, Praha 1840, s. 447–484; *Řád práva zemského, latíně i česky*, in: AČ II, Praha 1842, s. 76–135; *Pana Ondřeje z Dubé, Výklad na právo zemské české*, in: AČ II, Praha 1842, s. 481–517.

³⁶ Jan Kapras či František Kutnar uvádí datum Jirečkova narození 13. dubna 1827. Srovnej KAPRAS, J.: *Literatura*, b. m. 1918, s. 10; KUTNAR, F. – MAREK, J.: *Přehledné dějiny*, 2. vyd., Praha 1997, s. 327; Stejně tak KADLEC, K.: *Hermenegild Jireček*, Osvěta 8, 1896, s. 669; Vladimír Kindl udává stejné datum, ovšem rok 1824. Srovnej SKŘEJPKOVÁ, P. – SOUKUP, L. a kol.: *Antologie české*, Praha 1993, s. 12; Stejně datum nalezneme i v ADAMOVÁ, K. – MATEŠ, P.: *Malá encyklopedie*, Praha 2002, s. 74.

³⁷ „Jireček jest vlastně tvůrcem a zakladatelem našich právních dějin potud, že všechny práce před ním jsou vlastně jen kusými příležitostnými pokusy povahy převahou diletantské, kdežto životní dílo Jirečkovo budováno jest s přísnou vědeckou kritikou a soustavou svou umožnilo teprve další systematickou práci v tomto oboru.“ KAPRAS, J.: *Literatura*, b. m. 1918, s. 10; Srovnej dále SKŘEJPKOVÁ, P. – SOUKUP, L. a kol.: *Antologie*. Praha 1993, s. 12.

³⁸ JIREČEK, Hermenegild: *Über Eigenthumsverletzungen und deren Rechtsfolgen nach dem altböhmischen Recht*, Vídeň 1855; Srovnej *Ottova encyklopedie obecných vědomostí* (CD-ROM Aion CS, s.r.o. a AMD, v.o.s.), heslo „Jireček Hermenegild“, s. 545; KAPRAS, J.: *Literatura*, b. m. 1918, s. 10; K tomu dále SKŘEJPKOVÁ, P. – SOUKUP, L. a kol.: *Antologie české*, Praha 1993, s. 12.

³⁹ Jirečkovo *Slovanské právo* má celkem 3 svazky. Zbylé dva jsou: *Slovanské právo v Čechách a na Moravě*, Doba druhá: Od počátku XI. stol. do konce XIII. stol, Praha 1864; *Slovanské právo v Čechách a na Moravě*, Doba třetí: Století čtrnácté, sv. I, Základy zemského zřízení v Koruně království českého, Praha 1872.

starožitností.⁴⁰ Podobně jako Palacký i Jireček se často vyjadřuje k otázce božích soudů, které pevně zasazuje do širšího dějinného vývoje.

Během své badatelské a spisovatelské činnosti se Jireček neustále potýkal s jedním zásadním problémem, který brzdil další rozvoj právně-historického studia. Tímto omezením byl nedostatečný počet zpřístupněných historických pramenů. Od roku 1867 začal vydávat rozsáhlou sbírku právních památek *Codex juris Bohemici*, která měla ve finále čítat na dvacet svazků.⁴¹ Takto rozsáhlý ediční plán byl ovšem nad Jirečkovy síly, musel se potýkat rovněž s finančními potížemi (některé svazky dokonce vydal na vlastní náklady), takže do konce života spatřilo světlo světa „jen“ třináct svazků.⁴² „*Přestože byly vcelku neobjektivně zveličovány některé nedostatky Jirečkovy sbírky, splnila tato bezpochyby cíl, který si vydavatel vytkl. Spolu s právními památkami uveřejněnými Palackým v Archivu českém poskytla solidní základnu všem, kteří chtěli českou právní minulost až do počátku 17. století zabývat. A tento smysl neztratila v podstatě podnes.*“⁴³

Právně-historická věda, resp. její koncepty kráčely ruku v ruce s domácím politickým programem. Jireček při své práci vycházel z kontrastu německého (germánského) a slovanského práva, čímž poukazoval na (právní) jedinečnost jednotlivých „národů“. Velmi výstižně to vystihl František Kutnar: „*Ideovou základnou, z níž Jireček vycházel, bylo pojetí o základním a zásadním rozdílu práva slovanského a germánského a představa, že se v právu a právních institucích nejspolehlivěji projevuje národní osobitost, že v nich je přímo vyjádřena národní duše.*“⁴⁴

⁴⁰ Srovnej SKŘEJPKOVÁ, P. – SOUKUP, L. a kol.: *Antologie české*, Praha 1993, s. 12.

⁴¹ S *Codex juris Bohemici* souvisí další Jirečkova práce *Právníký život v Čechách a na Moravě v tisícileté době*, Od konce IX. do konce XIX. století, Praha – Brno 1903, která měla sloužit jako komentář k zmíněnému edičnímu počínu. Jireček se v ní věnuje historii a charakteristice pramenů, které zpracoval v *Codex juris Bohemici*. Prameny nejsou řazeny dle staletí, ale podle panovnických rodů.

⁴² KAPRAS, J.: *Literatura*, b. m. 1918, s. 10.

⁴³ SKŘEJPKOVÁ, P. – SOUKUP, L. a kol.: *Antologie české*, Praha 1993, s. 13–14; Velmi kritický postoj k Jirečkově ediční řadě zaujal Václav Vaněček. Na adresu autora a jeho edice *Řádu práva zemského* poznamenal: „*Hermenegild Jireček, od něhož vyšly názory vládnoucí v podstatě dodnes, dal zde, ještě více než v jiných svých počinech, před střízlivým vědeckým postupem ‚padni komu padni‘ rozhodnou přednost romantickému slovanskému vědeckému vlastenectví, které jej nakonec dovedlo až k takové edici ‚Řádu‘, jež – nestranně posuzováno – nemá daleko k úmyslnému falšování historických pramenů, k falšování, jehož pohnutkou v tomto případě mohlo býti jen romantické úsilí dosáhnouti co nejstarších českých právních památek.*“ VANĚČEK, V.: *Ordo*, in: SVPS, Praha 1942, s. 150.

⁴⁴ KUTNAR, F. – MAREK, J.: *Přehledné dějiny*, 2. vyd., Praha 1997, s. 328.

Hermenegild Jireček a s ním i celá řada dalších (právních) historiků, Palackého nevyjímaje, věřila v pravost rukopisů (*Zelenohorský a Královédvorský rukopis*). Bohužel toto Jirečkovu celoživotní přesvědčení negativně ovlivnilo ráz jeho prací. Spolu se svým bratrem Josefem (1825–1888) se stali jejich apologety; Jireček mnohdy stavěl hlavní argumentaci právě na textu rukopisů.⁴⁵ Se svým bratrem vydal roku 1860 *Rozpravy z oboru historie, filologie a literatury*,⁴⁶ do kterých Hermenegild přispěl pojednáním s názvem *Srovnalost starého práva slovanského se starým právem hellenským, římským a germánským*.⁴⁷ Jeho příspěvek obsahuje krátkou kapitolu o božích soudech, kde je provedena jejich kategorizace a podán výčet pramenů domácí provenience, které zmiňují boží soudy.

Nejen Čechy, ale i Morava druhé poloviny 19. století přišla se svým „prvotním hybatelem“ na poli moderní právně-historické vědy. Touto významnou osobností byl Vincenc Brandl (1834–1901).⁴⁸ Do styku s historickými prameny se dostal poprvé na začátku padesátých let, kdy byl vyzván Josefem Chytilým, aby mu pomohl uspořádat a katalogizovat Bočkovu knihovnu a sbírku listin.⁴⁹ Tato práce jej zaujala natolik, že se rozhodl pro univerzitní studia a po smrti Chytila se stal zemským archivářem. Z větší části směřovala jeho badatelská činnost do prostředí středověké a raně novověké Moravy, proto pozdější právní historikové kritizovali jeho přílišný moravský separatismus a lokální patriotismus.⁵⁰ Je pochopitelné, že je jeho práce spjata především s tímto prostředím, vzhledem k jeho celoživotnímu brněnskému působení a důkladné znalosti tamních historických pramenů. Z jeho právně-historických pojednání je třeba zmínit *Staročeské řízení soudní*, vydané roku 1869 v časopisu *Právník*,⁵¹ které je do dnešní doby jednou ze základních prací pro poznání českých středověkých ordálů a soudního řízení vůbec. Dle mého názoru byla tato práce překonána až na konci šedesátých let 20. století zejména činností Josefa Markova (viz dále). Brandl se ve

⁴⁵ Srovnej KAPRAS, J.: *Literatura*, b.m. 1918, s. 12.

⁴⁶ JIREČEK, Josef – JIREČEK Hermenegild: *Rozpravy z oboru historie, filologie a literatury*, roč. I, Vídeň 1860.

⁴⁷ *Ibid.*: s. 85–95.

⁴⁸ BÍLÝ, F.: *Posmrtné vzpomínky*, in: Almanach České Akademie 12, Praha 1902, s. 126–134; Jan Kapras posouvá Brandlovo narození do roku 1843. Srovnej KAPRAS, J.: *Literatura*, b.m. 1918, s. 24.

⁴⁹ K tomu více KUTNAR, F. – MAREK, J.: *Přehledné dějiny*, 2. vyd., Praha 1997, s. 311.

⁵⁰ Srovnej KAPRAS, J.: *Literatura*, b.m. 1918, s. 24.

⁵¹ BRANDL, Vincenc: *Staročeské řízení soudní*, *Právník* 8, Praha 1869, s. 189–206; 225–234; 592–606; 621–636; 662–675; 696–713; 735–749; 772–787 a 807–814.

svém rozsáhlém článku zabývá jednotlivými prvky důkazního řízení; podává jejich podrobný výčet a popis v sekvenci, která sleduje počínání žalobce i obviněného v soudním sporu (od pŕihonu pŕes různé důkazní prostředky až po exekuci).

Vincenc Brandl nebyl jen autorem právně-historických děl, ale také vydavatelem celé řady (právně) historických pramenů. Po Bočkovi a Chytilovi převzal práce na moravském diplomatáři (*Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae*); od roku 1874–1897 vyšlo 6 svazků. Dále vydával knihy nálezové a pŕihonné brněnské a olomoucké cůdy, *Libri citationum et sententiarum seu Knihy pŕihonné a nálezové* (I–VI, 1872–1895).⁵² Mezi jeho ediční projekty patří rovněž kritická vydání *Knihy Drnovské* a *Knihy Tovačovské* (obě v roce 1868). Stěžejní význam, alespoň pro studium ordálů, má kritické vydání *Knihy Rožmberské* (1872).⁵³ Brandlovo dílo obsahuje bohatý poznámkový aparát, komentáře a na konci edice relativně důkladný glosář. Obecně o jeho edicích platí, že jsou zpracovány s důkladností archiváře, za kterou bohužel poněkud zaostává právní element. Edice *Knihy Rožmberské* obsahuje celou řadu omylů a nepřesností; ty nejmarkantnější se z části podařilo eliminovat zejména díky Markovovi a Veselému.⁵⁴ Již Jan Kapras ve třicátých letech 20. století uvedl, že „vydání právních knih, opatřené dobrým úvodem a mnohými historickými poznámkami, nevyhovuje sice, lepšího však není“.⁵⁵ Kaprasovo tvrzení platí i v dnešní době. Nové kritické vydání by bylo velmi komplikované, vzhledem k tomu, že některé rukopisy (z nichž čerpal Brandl, ale i Palacký) nenávratně zmizely v „propadlišti dějin“.⁵⁶

Vincence Brandla můžeme rovněž označit za průkopníka v oblasti mezního soudnictví. V roce 1869 vydal v časopisu *Právník* článek s názvem *Staročeské právo mezní*.⁵⁷ Jeho příspěvek je hodně obecný; víceméně v něm upozornil na otázky a problémy, kterým by se mohli další badatelé věnovat.⁵⁸

⁵² K tomu více KUTNAR, F. – MAREK, J.: *Přehledné dějiny*, 2. vyd., Praha 1997, s. 312.

⁵³ Kutnar nepřesně uvádí rok 1877. Srovnej KUTNAR, F. – MAREK, J.: *Přehledné dějiny*, 2. vyd., Praha 1997, s. 312.

⁵⁴ MARKOV, J.: *Příspěvky*, in: SVPS, Praha 1928, s. 238–261; VESELÝ, J.: *Ke vzniku*, in: SVPS, Praha 1935, s. 185–209; VESELÝ, J.: *O text*, in: SVPS, Praha 1936, s. 159–163.

⁵⁵ KAPRAS, J.: *Literatura*, b. m. 1918, s. 24.

⁵⁶ K tomu více ŠTACHOVÁ, N.: *Na okraj*, in: Acta historico-iuridica Pilsnensia 2006. Plzeň 2007, s. 66–75.

⁵⁷ BRANDL, Vincenc: *Staročeské právo mezní*, *Právník* 8, 1869, s. 117–127; 155–166.

⁵⁸ „Jsem tedy dalek toho, abych se domýšlel, že zde našim právníkům podávám práci na všechny strany uhlazenou a ve vniterné podstatě nezměnně ustálenou; naopak ustavuji se pouze na tom,

Přesto práce obsahuje některé závěry, které je možné aplikovat na problematiku božích soudů, zejména pak očištné přísahy.

Na pomezí dvou významných epoch právní vědy, tedy druhé poloviny 19. století a období první republiky, stojí významný právní historik Karel Kadlec (1865–1928), první profesor dějin slovanského práva na Univerzitě Karlově. Po celý svůj život se věnoval právně-historickému bádání, které nebylo v Rakousko-Uherském soustátí oficiálně podporované. Tímto tématem bylo slovanského právo. Vše, co zavánělo panslavismem, přispívalo dle tehdejší vlády k rozkladu habsbursko-lotrinské monarchie. Karel Kadlec si ovšem svými odbornými pracemi získal mezinárodní věhlas a uznání. Snad i proto nebyl ve svých názorech nikdy umlčen. Jeho „*badatelské snahy se od počátku rozbíhaly dvěma směry: jednak cestou analytického poznání práv jednotlivých slovanských národů, a to nejen v minulosti, ale v lecčems až po soudobý stav, jednak shrnutím těchto poznatků pod společnou konstrukci práva slovanského*“.⁵⁹ Vzhledem k tomu, že se opíral o tzv. komparační metodu, neomezoval svůj rozsah bádání pouze na české země, ale směřoval jej např. i do prostředí Uher, Valašska, Bosny, Hercegoviny či Rumunska. Pro široký geografický záběr byl výtečně jazykově nadán – ovládal dokonce i turečtinu či maďarštinu.⁶⁰ Pro výzkum ordálů, resp. přísahy s ordálovým charakterem, má velký význam jeho práce *Přísežní pomocníci v právu slovanském*.⁶¹ Karel Kadlec se v ní věnuje osobám, které se měly účastnit na straně žalobce či pohnaného v důkazním řízení. Opravuje chyby některých starších autorů (zejm. Brandla) a provádí kategorizaci přísežných osob. Jak je z názvu patrné, neomezuje se pouze na české země, ale podává bohaté analogie především z práva polského a ruského.

abych podal historický jakž tak uspořádaný materiál milovníkům a pěstitelům našeho domácího práva, zůstává to obratnějším péru důkladnějšího znalce práva českého, než-li jsem já, aby věc ta v nějakou soustavu vědeckou uvedena byla.“ BRANDL, V.: *Staročeské právo*, Právník 8, 1969, s. 118.

⁵⁹ SKŘEJPKOVÁ, P. a kol.: *Antologie československé*, Praha 2009, s. 26.

⁶⁰ Srovnej SKŘEJPKOVÁ, P. a kol.: *Antologie československé*, Praha 2009, s. 26; KUTNAR, F. – MAREK, J.: *Přehledné dějiny*, 2. vyd., Praha 1997, s. 602.

⁶¹ KADLEC, Karel: *Přísežní pomocníci v právu slovanském*, in: SVPS, Praha 1915, s. 254–285.

2.1.1.2 Právně-historická věda v období od vzniku první republiky do poslední výstřelů druhé světové války

Období tzv. první republiky, které je možné označit za zlatou éru naší právně-historické vědy, bývá věnována ze strany juristické historiografie největší pozornost. Se vznikem Československé republiky se právníci aktivně podíleli na transformaci starých právních řádů, resp. se pokoušeli o jejich komplexní modernizaci. Před juristy stál ale další nelehký úkol, kterým byla snaha „*podílet se na vytváření a upevňování ‚ideje státu československého‘, tedy nového státního vědomí mladé republiky*“.⁶² Právní historikové opět otvírali otázky slovanského práva a hledali vhodné příklady z české minulosti. V novém rozletu jim už nebránila předchozí politická omezení. I díky tomu se před nimi rozprostřel dosud nevídaný široký okruh témat a otázek, které bylo třeba odborným způsobem zpracovat. Kromě nových, dosud neprobádaných oblastí se právní historikové vraceli s kritickým přístupem k dílům předchozích generací a snažili se opravit celou řadu nepřesností, vzniklých dobovým romantickým nazíráním či tehdejšími vědeckými metodami. Mnohé odborné práce z období první republiky se vyznačovaly moderním vědeckým přístupem a výborným zpracováním; domnívám se, že celá řada z nich nebyla dodnes překonána.

Osobností Jana Kaprase (1880–1947) můžeme otevřít pomyslnou zlatou éru české (československé) právně-historické vědy. Jan Kapras se roku 1905 habilitoval pro dějiny českého práva.⁶³ V roce 1910 se stal mimořádným profesorem; cesta k řádné profesuře byla ovšem zdlouhavá – trvala celých 7 let.⁶⁴

Kaprasovo vědecké působení můžeme rozdělit na dvě etapy; pomyslným mezníkem se stává rok 1918. Do tohoto data převažuje „spisovatelská“ činnost. Mezi jeho prvotiny patří drobné studie, které se věnují českému soukromému právu, konkrétně poručenství nad sirotky, právnímu postavení žen apod., tedy

⁶² SKŘEJPKOVÁ, P. a kol.: *Antologie československé*, Praha 2009, s. 13.

⁶³ Jan Kapras se měl původně habilitovat pro dějiny německého práva. Jmenovací komise (Čelakovský, Hanel, Rieger) však doporučili obor české právní dějiny. Toto rozhodnutí nejspíše způsobila habilitace Miloslava Stiebera pro dějiny německého práva (roku 1902). K tomu více SKŘEJPKOVÁ, P. a kol.: *Antologie československé*, Praha 2009, s. 34.

⁶⁴ Jeho jmenování řádným profesorem se neobešlo bez obtíží a průtahů. „*Učitelský sbor pražské právnické fakulty spojil totiž personální návrh na jeho řádnou profesuru se snahou, ostatně do konce existence monarchie marnou, prosadit české právní dějiny za obligatorní obor studijního programu, což samozřejmě nepostrádalo v dobových souvislostech politický podtext.*“ SKŘEJPKOVÁ, P. a kol.: *Antologie československé*, Praha 2009, s. 34.

tématům, která buď nebyla zpracována v českém právně-historickém prostředí vůbec, nebo jen okrajově. Od soukromého práva přešel Jan Kapras k právu veřejnému. Zabýval se především právními dějinami „vedlejších“ zemí Koruny české (slezská knížectví, Lužice aj.), tedy opět prostředím zcela neprobádaným. Všechny své získané poznatky zúročil v třísvazkové monografii *Právní dějiny zemí koruny české I.–III.* (Praha 1913–1920). „*Tímto spisem pořídil Kapras našim právním dějinám dílo základního významu, které nemělo předchůdce a dodnes nebylo překonáno.*“⁶⁵ Práce je cenná i díky tomu, že značnou pozornost věnuje její autor rozboru historických pramenů a právní literatuře. V roce 1915 vyšel ve *Sborníku věd právních a státních* Janu Kaprasovi článek, ve kterém se věnuje mezní přísaze v zemském právu.⁶⁶ Navázal tak na výše zmíněné pojednání Vincence Brandla. Na rozdíl od Brandla se ale Kapras úzce zaměřil na zajímavý důkazní prostředek, který v sobě nese ordálové konotace, přestože byl aplikován na počátku 17. století.

Po skončení první světové války v kariéře Jana Kaprase zcela převládla pedagogická a veřejná činnost, která mu znemožňovala dřívější rozsáhlé badatelské působení.⁶⁷ Z této doby pochází článek věnovaný problematice božích soudů, kterému se budu podrobněji věnovat v druhé části kapitoly.

Dále zmiňme významného moravského právníka, od roku 1933 řádného profesora střeoevropských právních dějin Masarykovy univerzity v Brně, Františka Čádu (1895–1975).⁶⁸ Ten kromě právníckého doktorátu získal i archivářský diplom na Státní škole archivních studií, „*což jej předurčilo k tomu, aby se fundovaně věnoval starším českým právním dějinám a přípravě kritických edicí českých středověkých a raně novověkých památek.*“⁶⁹ Právě Čádova editorská činnost byla největším přínosem na poli právně-historické vědy. V polovině dvacátých let 20. století si František Čáda postěžoval, že za „*celých osmdesát let kromě přetisků Jirečkových a nového Brandlova vydání knihy Rožmberské, které však v celku se jen nepatrně liší od vydání Palackého, nebyly*

⁶⁵ SKŘEJPKOVÁ, P. a kol.: *Antologie československé*, Praha 2009, s. 35.

⁶⁶ KAPRAS, Jan: *Mezní přísaha v českém právu*, in: SVPS, Praha 1915, s. 286–298.

⁶⁷ KUTNAR, F. – MAREK, J.: *Přehledné dějiny*, 2. vyd., Praha 1997, s. 606; SKŘEJPKOVÁ, P. a kol.: *Antologie československé*, Praha 2009, s. 36–37.

⁶⁸ ADAMOVIČ, K. – MATES, P.: *Malá encyklopedie*, Praha 2002, s. 26; KUTNAR, F. – MAREK, J.: *Přehledné dějiny*, 2. vyd., Praha 1997, s. 897; SKŘEJPKOVÁ, P. a kol.: *Antologie československé*, Praha 2009, s. 15.

⁶⁹ SKŘEJPKOVÁ, P. a kol.: *Antologie československé*, Praha 2009, s. 15.

*tyto prameny znovu vydány a tím dílo Palackého zůstává až podnes stěžejním mezi našimi edicemi historicko-právními“.*⁷⁰

Čáda nenarážel pouze na edici *Rožmberské knihy*, ale i tristní stav edic dalších právních památek (zejména právních knih). Otevřel tím problém, se kterým se bohužel musí potýkat i současní badatelé – nedostatek moderních (vyhovujících) edičních zpracování právních pramenů. Když František Čáda psal výše uvedené řádky, jistě netušil, že jeho edicí *Vykladu na zemské právo Ondřeje z Dubé*,⁷¹ resp. rokem 1930, končí veškeré pokusy o nová kritická vydávání právních knih. Čádova edice, která se stala podkladem pro návrh na řádnou profesuru, představuje vrchol a vzor moderní kritické práce (samozřejmě posuzováno okem první poloviny 20. století). Autor se zmiňuje o čtyřiceti rukopisech, přičemž jich pro edici využil třicet šest. Samotnému textu Ondřeje z Dubé předchází více než stostránková Čádova studie (její základ tvoří především dřívější odborné články a pojednání), ve které se zabývá osobností zemského písaře Ondřeje z Dubé, osvětluje širší dějinný kontext, který stál v pozadí Ondřejova počínu. Nemalou pozornost věnuje rovněž rukopisům či vzájemným vztahům jednotlivých právních knih doby předhusitské a jejich vlivu na Ondřejovo dílo.⁷²

V Čádově pedagogické činnosti se odrážela jeho důkladná znalost historických pramenů. Tu také zúročil při vydávání několika monografií, věnujících se obecným právním dějinám.⁷³ Od počátku padesátých let působil na půdě ČSAV, kde se věnoval především studiu právně-historických rukopisů (stál u zrodu Komise pro soupis rukopisů (1953), jejímž cílem bylo přinést kompletní soupis všech rukopisů v českých zemích).⁷⁴

Další významnou, bohužel však velmi často opomíjenou osobností domácí právně-historické vědy je Josef Markov (1890–1976), profesor československých právních dějin na univerzitě v Bratislavě.⁷⁵ Markovovou oblastí zájmu se stalo staročeské procesní právo. Ve dvacátých, ale zejména třicátých letech 20. století

⁷⁰ ČÁDA, F.: *České edice*, in: Vědecká ročenka Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, Brno 1926, s. 162.

⁷¹ *Nejvyššího sudího Království českého Ondřeje z Dubé Práva zemská česká*, ed. František Čáda, Praha 1930.

⁷² Srovnej SKŘEJPKOVÁ, P. a kol.: *Antologie československé*, Praha 2009, s. 16.

⁷³ Zmiňme alespoň ČÁDA, František: *Povšechné právní dějiny československé*, I. díl, Od dob nejstarších do doby husitské, Brno 1947.

⁷⁴ K tomu více SKŘEJPKOVÁ, P. a kol.: *Antologie československé*, Praha 2009, s. 17.

⁷⁵ KUTNAR, F. – MAREK, J.: *Přehledné dějiny*, 2. vyd., Praha 1997, s. 882.

publikoval celou řadu odborných studií, které se věnovaly důkaznímu řízení, a tudíž i božím soudům. Musíme zmínit alespoň jeho *Příspěvky ke kritice textu a výkladu Rožmberské knihy*,⁷⁶ ve které Josef Markov odstranil nejhrubější omyly předchozích editorů, které mnohdy vedly ke zkreslení „historických skutečností“.⁷⁷ Za vrchol jeho kariéry považují bezmála tři sta padesátí stránkovou publikaci *Kapitoly z dějin českého zemského soudního řízení XII.–XVII. století*, vydanou v roce 1967.⁷⁸ Monografie neobsahuje žádné prvky typické pro marxistickou juristickou historiografii, dále potvrzuje Markovovu výbornou znalost domácích právních pramenů, ale také odborné zahraniční literatury a historických pramenů, což je vzhledem k době vzniku přinejmenším pozoruhodné.

Jak autor sám uvádí „práce má doplnit a uzavřít řadu starších studií, které jsem věnoval českému zemskému soudnímu řízení, a spolu s nimi má podat víceméně ucelený obraz vývoje českého procesního práva až do Obnoveného zřízení z l. 1626–1628“.⁷⁹ Domnívám se, že Markova publikace splnila vytčený cíl beze zbytku. Josef Markov na své monografii začal pracovat již v období druhé světové války, nicméně až po více než dvaceti letech se dostala práce do tisku.⁸⁰

Významný právní historik Jiří Kejř mě upozornil, že pokud se věnuji problematice ordálů, měl bych mít Markovovu monografii neustále při sobě. Nezbyvá mi nic jiného než s Kejřovým doporučením souhlasit. *Kapitoly z dějin českého zemského soudního řízení* spolu s Markovovými dřívějšími právně-historickými studiemi a Brandlovým *Staročeským řízením soudním*, vytváří téměř kompletní monolit informací o českém procesním právu (tedy i ordálech), který nebyl, alespoň dle mého názoru, dodnes překonán.

⁷⁶ MARKOV, Josef: *Příspěvky ke kritice textu a výkladu Rožmberské knihy*, in: SVPS, Praha 1928, s. 238–261.

⁷⁷ Jak autor sám uvádí „*Stať tato není výsledkem systematické práce o textu Rožmberské knihy. Její obsah jest vlastně jen souhrn poznámek a závěrů, ke kterým jsem přišel, zabývaje se jinou otázkou z dějin českého práva.*“ MARKOV, J.: *Příspěvky*, in: SVPS, Praha 1928, s. 238.

⁷⁸ MARKOV, Josef: *Kapitoly z dějin českého zemského soudního řízení XII.–XVII. století*, Praha 1967.

⁷⁹ MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 5.

⁸⁰ „*I tak měla již tato práce své osudy. Rukopis původní redakce se ztratil a trvalo dlouho, než jsem se odhodlal zpracovat látku podruhé. Tuto druhou redakci jsem dokončil asi před desíti lety. Práce byla tedy napsána částečně za druhé světové války, hlavně však po válce a další léta musela čekat na uveřejnění. Byla to vcelku doba těžká, pracovní podmínky nebyly snadné a tyto skutečnosti musely se na práci odrazit. Obtížné bylo zejména sledování cizí literatury a novějších vydání starších prací.*“ MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 5.

2.1.1.3 *Poválečná právně-historická věda*

Díla Josefa Markova, stejně tak jako dalšího velmi významného právního historika Josefa Vaněčka (1905–1985), jsou „rozkročena“ mezi obdobím první republiky a dobou po druhé světové válce. Právě tento úsek dějin, jehož pomyslnou konečnou metu představuje 17. listopad roku 1989, nasazoval právně-historické literatuře „rudou masku“, přes veškeré snahy juristů zachovat co největší objektivitu. V žádném případě nechci, aby má slova vyzněla jako kritika či dokonce obžaloba tehdejších právních historiků. Pokud se neodhodlali k emigraci či nechtěli tvořit pouze do šuplíku s doufáním, že v budoucnu bude možné dílo publikovat, nezbývalo jim nic jiného než přijmout, alespoň naoko, ideologické dogma, které s sebou nesla tehdejší doba, což jim umožnilo aktivně bádát popř. publikovat. Od pádu totalitního režimu neuplynula zase tak dlouhá doba. Někteří právní historikové, kteří tehdy publikovali, vystupují aktivně i v dnešní době. Snad i z tohoto důvodu se neobjevují díla, která by kriticky hodnotila právně-historickou vědu a její hlavní představitele v době totality.

Ordály, co by důkaz Boží vůle a spravedlnosti, se v poválečné právně-historické vědě jednoduše netěšily a snad ani nemohly těšit oficiálnímu zájmu právních historiků. Přesto vzniklo několik zajímavých a přínosných prací, mezi které patří již výše uvedená monografie Josefa Markova.

Na předchozích řádcích jsme zmínili významného právního historika Václava Vaněčka. Po absolvování gymnázia v Benešově a Praze nastoupil univerzitní studia na právnické fakultě Univerzity Karlovy, kde byl roku 1929 promován na doktora práv.⁸¹ Před začátkem druhé světové války, resp. před okupací Československa, měl být Vaněček jmenován mimořádným profesorem, k čemuž nedošlo (za to byl po válce jmenován rovnou profesorem řádným).⁸² Ještě ve třicátých letech 20. století publikoval studie, věnující se otázce imunit duchovních statků.⁸³ Podle slov Karla Malého „*Vaněčkovy studie věnované*

⁸¹ SKŘEJPKOVÁ, P. a kol.: *Antologie československé*, Praha 2009, s. 95.

⁸² *Ibid.*: s. 95.

⁸³ VANĚČEK, Václav: *Studie o imunitě duchovních statků v Čechách do polovice 14. století*, Praha 1928; VANĚČEK, Václav: *K soudní imunitě duchovních statků na Moravě*, Praha 1931; VANĚČEK, Václav: *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12.–15. století)*, Část první, Zakladatelská práva, Praha 1933; VANĚČEK, Václav: *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12.–15. století)*, Část II, Pozemková vrchnost, Imunita hospodářská, Praha 1937; VANĚČEK, Václav: *Dvě*

klášterním imunitám významně ovlivnily československou předválečnou právní historii a ukázaly nové možnosti historického bádání za použití právněhistorických metod⁸⁴.

Pro bádání v oblasti ordálů mají značný význam Vaněčkovy práce, které se věnují kritickému rozboru různých právních pramenů. Zmíňme alespoň *Glossy k t. zv. Statutům Konrádovým*⁸⁵ a *Ordo iudicii terrae a jeho pořadí v právních památkách českých*.⁸⁶ V poslední jmenované práci Vaněček dokázal mimo jiné pomocí argumentace o aplikaci a zákazech božích soudů v českém zemském právu, že latinské *Ordo* je starší než český *Řád práva zemského*. Mnohé poznatky shrnul do chrestomatie *Prameny k dějinám státu a práva v Československu*,⁸⁷ která je *de facto* vysokoškolskou učebnicí.

Roku 1946 publikoval Vaněček monografii s názvem *Počátky práva a státu v Československu*.⁸⁸ V této knize se v duchu historické perspektivy vrací zpět do českých (právních) dějin 6.–9. století, tedy do doby, pro kterou nemáme žádné písemné právní prameny. Monografie se věnuje víceméně teoretické rovině práva a jeho elementům. Pro zkoumání ordálů (i přísah) jsou velmi přínosné Vaněčkovy obecné závěry o těchto „iracionálních“ důkazních prostředcích; Vaněček je nejspíše jediným právním historikem, který se věnoval nejen ordálům, ale i otázkám, které stojí „za ordály“, tj. jejich funkcí, významem aj.

Pozdější Vaněčkovy práce jsou psány v duchu marxistické historiografie. Karel Malý to opatrně nastínil slovy: „Meziválečné působení V. Vaněčka v právní historii představuje vzhledem k jeho další práci a podílu na rozvíjení tohoto oboru po II. světové válce jen dílčí úsek, avšak neobyčejně významný. Jeho další tvorba již nikdy nedosáhla oné kreativity a jeho práce tak zásadního významu, jako v období meziválečné ČSR.“⁸⁹

studie k otázce právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě, Praha 1938; VANĚČEK, Václav: *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12.–15. století)*, Část třetí, Imunita soudní, Praha 1939; K tomu více KUTNAR, F. – MAREK, J.: *Přehledné dějiny*, 2. vyd., Praha 1997, s. 885–886.

⁸⁴ MALÝ, K. a kol.: *Dějiny*, 3. vyd., Praha 2005, s. 15.

⁸⁵ VANĚČEK, Václav: *Glossy k t. zv. Statutům Konrádovým*, in: SVPS, Praha 1941, s. 105–159.

⁸⁶ VANĚČEK, Václav: *Ordo iudicii terrae a jeho pořadí v právních památkách českých*, in: SVPS, Praha 1942, s. 150–171.

⁸⁷ VANĚČEK, Václav: *Prameny k dějinám státu a práva v Československu*, Část první, Do husitského revolučního hnutí, 2. vyd., Praha 1967.

⁸⁸ VANĚČEK, Václav: *Počátky státu a práva v Československu*, Praha 1946.

⁸⁹ SKŘEJPKOVÁ, P. a kol.: *Antologie československé*, Praha 2009, s. 96.

Pouze „*in margine*“ zmiňme Jiřího Klaboucha (1927–2005), resp. jeho monografii *Staré české soudnictví*,⁹⁰ která se věnuje některým fenoménům soudního řízení od středověku do 18. století. Z dnešního pohledu bychom publikaci označili za populárně naučnou. Přestože monografie obsahuje citované pasáže z historických pramenů pojednávajících o božích soudech, neobsahuje žádný poznámkový aparát.

Kapitolu o odborných juristicko-historických pracích uzavírá Karel Malý (*1930), profesor Právnické fakulty Univerzity Karlovy, snad nejvýznamnější představitel současné právně-historické vědy. Pro otázku ordálů mají význam zejména publikace *České právo v minulosti a Dějiny českého a československého práva do roku 1945* (poslední byla napsána kolektivem autorů, v jehož čele stál Karel Malý).⁹¹ Obě práce na poli bádání o ordálech v zásadě nepřinášejí nic nového; opírají se *de facto* o závěry starších autorit právně-historické vědy. V dnešní době fungují spíše jako určité memento, které připomíná, že je zde stále otevřená otázka božích soudů, čekající na nové zpracování.

2.1.2 Odborné práce o božích soudech

Odborné práce, které se zaměřují pouze na problematiku božích soudů, otevírá nevelká práce Josefa Slavička (1818–1867).⁹² V roce 1861 publikoval (v prvním čísle časopisu *Právník*) svoji sedmistránkovou studii, věnující se otázce božích soudů.⁹³ O ordálech zasazených do kontextu německého (germánského) a slovanského práva podává jen nejstručnější informace. Chronologicky a bez další systematičnosti přináší výčet pramenů domácí i zahraniční provenience, které se nějakým způsobem dotýkají božích soudů. Při svých závěrech se opírá i o tzv.

⁹⁰ KLABOUCH, Jiří: *Staré české soudnictví (jak se dříve soudívalo)*, Praha 1967.

⁹¹ MALÝ, Karel: *České právo v minulosti*, Praha 1995; MALÝ, Karel a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, 3. vyd., Praha 2005.

⁹² Roku 1845 po pražských studiích získal doktorát z práv a vydal se na dráhu advokáta ve státních službách. V roce 1858 byl zaměstnán jako soudní adjunkt v Jindřichově Hradci, odkud byl téhož roku povolán na akademii do Bratislavy, kde působil jako řádný profesor civilního a trestního práva. Svou kariéru dovršil na pražské univerzitě, kde od roku 1861 vedl české přednášky z oblasti trestního práva. V Ottůvě slovníku naučném je k osobě Josefa Slavička uvedeno, že „*Povolání svému věnoval se s horlivostí takovou, že to přesahovalo až jeho síly, čímž si přivodil brzkou smrt.*“ Srovnej *Ottova encyklopedie obecných vědomostí* (CD-ROM Aion CS, s.r.o. a AMD, v.o.s.), heslo „Slaviček Josef“, s. 345.

⁹³ SLAVÍČEK, Josef: *Upomínky na tak zvané soudy boží (ordaly)*, *Právník* 1, 1861, s. 70–88.

Libušin soud, který byl součástí *Zelenohorského rukopisu*.⁹⁴ Téměř polovinu článku tvoří citace z výše zmíněné práce bratří Jirečků *Rozpravy z oboru historie, filologie a literatury*, kterou Slavíček přebral bez jakékoli nové invence či kritického pohledu.⁹⁵ Hlavní přínos Slavíčkova článku spatřuji v jeho primátu, a také snaze o nalezení historických kořenů božích soudů. Josef Slavíček se domníval, že „*soudy boží, ježto panovaly někdy v Evropě, byly zpočátku dědictvím staroindickým*“.⁹⁶ Při tomto tvrzení se opíral zejména o analogie z literární oblasti (např. jazyková srovnávání bajek).⁹⁷ Myslím si, že Slavíčkova argumentace (ač nesprávná) byla logická i z toho titulu, že naše nejstarší písemné prameny o božích soudech pocházejí právě z oblasti starověké Mezopotámie a tamní ordály se do jisté míry podobají ordálům evropským.⁹⁸ Redakce časopisu *Právník* se s těmito názory neztotožňovala, dokonce jeho příspěvek nechtěla otisknout. Nakonec se přeci jen podařilo Slavíčkovi článek prosadit, i když byl doplněn glosou redakce časopisu,⁹⁹ která bezesporu přispěla k rozvíření diskuze právních historiků a poukazuje na skutečnost, že se boží soudy těšily zájmu domácích badatelů.

Jestliže bychom postupovali po časové ose dále, pak by druhé místo zaujal článek *Ordalie čili boží soudy* Jaroslava Kosiny (1862–1928),¹⁰⁰ který byl vydán

⁹⁴ „*dvě věhlasně děvě
vyučené věšcbám vítězovým:
u jednej sú desky pravdodatné,
u vtorej meč krivdy karajúci,
protiv ima plamen pravdozvěsten,
i pod ima svatocudna voda.*“

CIB I, Praha 1867, s. 4, verš 49–54; Je velmi zajímavé, že falzifikátoři zahrnuli do textu elementy používané při ordálech.

⁹⁵ „*A protož budiž nám dovoleno na konci tohoto pojednání podati některé z důkladné té práce p. H. J. doslovné výňatky, pokud se totiž týkají země České, při čemž máme v úmyslu zvláště také to, abychom na řečené rozpravy upozornili obecnostvo vědmilovné, jemuž by se jich snad až dosavad nebylo dostalo do rukou, zároveň přejíce všelikého zdaru a vzniku tomuto užitečnému a chvalitebnému podniknutí zasloužilých p. vydavatelů*“ *Rozprav*.“ SLAVÍČEK, J.: *Upomínky*, *Právník* 1, 1861, s. 75.

⁹⁶ SLAVÍČEK, J.: *Upomínky*, *Právník* 1, 1861, s. 71.

⁹⁷ *Ibid.*: s. 71.

⁹⁸ „*Tak např. staří Indové měli z prvopočátku dle zákonní knihy Manu'ovy oheň, vodu a dotýkání-se hlav svých dětí neb žen, za průvody ordální, později však i rejže, olej várný, obrazy, váha a jed sloužili jim za takové průvody.*“ SLAVÍČEK, J.: *Upomínky*, *Právník* 1, 1861, s. 70.

⁹⁹ „*Poznam. redakce. Žeby se byly bývalé soudy boží k národům evropským teprva z Indie dostaly, nedá se nikoliv dokázati. (...) Nalézáme-li tedy za středověku boží soudy neb ordaly u národův indoevropských a zároveň také v Indii, přirozeněji vysvětlíme si tuto shodu, uznajíce onen prostředek právní tu i tam za prastaré dědictví z někdejší společné vlasti, nežli přijmouce zhola za to, že ordaly přineseny byly z Indie, při čemž prostě otázky: kdy? kým? a kam? nikdy se nedočkají své důvodné odpovědi.*“ *Právník* 1. 1861, s. 71.

¹⁰⁰ Jaroslav Kosina studoval gymnázium v Olomouci, později odešel do Prahy za univerzitním vzděláním. Roku 1888 zde získal doktorát z filozofie. Po studiích působil jako gymnaziální

roku 1882 v týdeníku *Kosmas*.¹⁰¹ Kosina podává (bez chronologického sledu) výčet božích soudů, které se aplikovaly převážně v právním prostředí středověkých Čech a Moravy. Jeho práce je v mnohém nepřesná; boží soudy např. považuje pouze za vyšetřovací prostředek a uniká mu tak jejich funkce očistná. Zcela mylné je jeho tvrzení, že „vždy bylo povinností původcovu dokazovati vinu pohnaného, nikoli pak pohnaného dokazovati svou nevinu“.¹⁰² Nesprávně jsou také popsána kritéria pro úspěšné vykonání božího soudu železa či vroucí vody („Popálil-li se, vinen byl, ne-li, nevinen.“).¹⁰³ Latinské označení „*judicium aquae*“ mylně spojuje s ordálem horké vody, dokonce hovoří o tom, že jedinec musel ve vroucí vodě ležet; zkoušku spouštěním na vodu zaměnil za ordál brodem apod.¹⁰⁴ Jednu třetinu příspěvku Kosina věnoval ordálu žhavými radlicemi, který museli roku 1130 podstoupit spiklenci, obvinění z pokusu vraždy knížete Soběslava I. Zaměřuje se i na německé ordály, jejichž popis může dnes působit úsměvně. Nejen že Kosinovy názory zachycují kontrastní postoj slovanského práva ke germánskému, ale dýchá z nich (nacionální) atmosféra druhé poloviny 19. století.¹⁰⁵ Přestože je Kosinův článek v mnohém nepřesný, obsahuje některé zajímavé myšlenky, které se v odborné juristicko-historické literatuře objevují jen sporadicky, např. názor, že zkoušení lidé si našli způsoby a prostředky, kterými se mohli účinně bránit účinkům magických elementů¹⁰⁶ (v domácí literatuře podobné téma nastínil vlastně až Karel Malý).¹⁰⁷

Výše jsem uvedl, že rovněž z pera Jana Kaprase pochází pojednání o božích soudech. Tento významný právní historik se po první světové válce věnoval především pedagogickému působení, které značně limitovalo jeho badatelskou činnost. Tato skutečnost se také odráží v jeho studii *Soudy boží vodou*

profesor v Praze, Vysokém Mýtě či Německém (Havličkově) Brodě. Již během svých studií hojně přispíval do různých časopisů. Z jeho studentských let rovněž pochází výše uvedené pojednání o božích soudech.

¹⁰¹ KOSINA, Jaroslav: *Ordalie čili boží soudy, Soudní souboj*, Komenský 10, Týdeník vychovatelský věnovaný učitelstvu našemu jakož i přátelům školstva a milé mládeže naší, 1882, s. 207 a 222–223.

¹⁰² KOSINA, J.: *Ordalie*, Komenský 10, 1882, s. 222.

¹⁰³ *Ibid.*: s. 207.

¹⁰⁴ *Ibid.*: s. 222.

¹⁰⁵ „V době Václava I. (...) po prvé se vyskytují u nás také oradlie takové, o nichž před tím se dočítáme jen v pramenech dějů německých. Těchto nových, patrně z Němce k nám donesených ordalií je počet velmi značný a na mnoze vynikají ještě větší krutostí nežli svrchu uvedené. (...) Z těchto – Pánbuh odpusť! – německých ordalií budtež tu uvedeny jen některé.“ KOSINA, J.: *Ordalie*, Komenský 10, 1882, s. 222.

¹⁰⁶ „Již tehdy dovedl se důmysl lidský opatřiti i proti žhavému železu i proti vařící vodě“ KOSINA, J.: *Ordalie*, Komenský 10, 1882, s. 222.

¹⁰⁷ Srovnej MALÝ, K.: *České právo*, Praha 1995, s. 54.

a *ohněm v českém právu*,¹⁰⁸ která měla sloužit Janu Kaprasovi jako odrazový můstek (snad) pro připravovanou rozsáhlejší práci o božích soudech, ke které bohužel nikdy nedošlo.¹⁰⁹

Jak název napovídá, autor se věnuje božím soudům železa a vody (a jejich typům), okrajově se dotýká i očistné přísahy. Kapras podává bohatý výčet právních pramenů domácí provenience, ve kterých je možné nalézt zmínky o božích soudech. Dále připojuje v dosud nevídaném rozsahu seznam zahraniční literatury, věnující se ordálům. Přestože se faktografické omyly a nepřesná tvrzení nevyhnula ani tak významné personě právně-historické vědy, jakou Jan Kapras bezesporu byl, domnívám se, že ve srovnání s ostatními pracemi, které se věnují problematice božích soudů (viz pozn. 25), zaujímá Kaprasovo pojednání „nejvyšší příčku“.

Vladimír Procházka (1924-1967)¹¹⁰ publikoval v roce 1958 práci nazvanou *Přísaha, ordál a svědectví u polabsko-pobaltských Slovanů*.¹¹¹ Autor v ní nevěnuje prakticky žádnou pozornost českému právnímu prostředí. Nicméně práce je zajímavá zejména pro obecné úvahy o přísahách a ordálech; dále nám umožňuje komparovat domácí právní zvyky a nařízení s těmi, která platila mezi polabsko-pobaltskými Slovanými.

Roku 1962 vyšla rozsahem nevelká, avšak poměrně zajímavá studie *Soudy boží* právních historiků Jaromíra Kincla (1926–1993)¹¹² a Karla Malého.¹¹³ Práce se věnuje ordálům spíše v obecné rovině. Ve stručnosti odpovídá na (základní) otázky, které bývají nejčastěji kladeny v souvislosti s božími soudy, jako např. kde mají ordály své kořeny a jaký je jejich historický vývoj, jakým způsobem „fungují“ (vysvětlení principu božích soudů), jaké druhy byly ve středověkém důkazním řízení aplikovány, vztah církve k božím soudům apod. Drobný

¹⁰⁸ KAPRAS, Jan: *Soudy boží ohněm a vodou v českém právu*, in: SVPS 33, Praha 1933, s. 157–166.

¹⁰⁹ Srovnej SKŘEJPKOVÁ, P. a kol.: *Antologie československé*, Praha 2009, s. 36.

¹¹⁰ Vladimír Procházka, vědecký pracovník Ústavu státu a práva ČSAV, se věnoval především srovnávacím právem slovanských národů. Srovnej ADAMOVÁ, K. – MATES, P.: *Malá encyklopedie*, Praha 2002, s. 132.

¹¹¹ PROCHÁZKA, Vladimír: *Přísaha, ordál a svědectví u polabsko-pobaltských Slovanů*, in: *Vznik a počátky Slovanů II*, Praha 1958, s. 169–181.

¹¹² Právní historik, profesor Právnické fakulty Univerzity Karlovy Jaroslav Kincl se narodil roku 1926 v Ronově nad Doubravou. Zabýval se především problematikou římského práva a tzv. barbarských zákoníků. Rovněž je překladatelem kroniky Rohoře Tourského či *Církevních dějin národa Anglů* Bedy Ctihodného. Srovnej ADAMOVÁ, K. – MATES, P.: *Malá encyklopedie*, Praha 2002, s. 81.

¹¹³ KINCL, Jaromír – MALÝ, Karel: *Soudy boží*, DAS 9, 1962, s. 12–14.

příspěvek se nezabývá pouze ordály z českého právního prostředí. Bohužel studie postrádá poznámkový aparát (což je nejspíše dáno formální úpravou periodika), takže některá tvrzení lze jen obtížně dohledat.

Přestože se oba autoři nevyhnuli některým faktografickým nepřesnostem (např. *Řádu práva zemského* mylně připisují souboj ženy, která je vyzbrojena kamenem ovinutým ve šlojíři tak, jak jej známe z německého prostředí; nesprávně vykládají úspěšná kritéria pro složení zkoušky broděním do vody aj.), svým příspěvkem otevřeli témata, kterými se do té doby nikdo nezabýval.

Karel Schelle (*1952), v současné době docent Katedry dějin státu a práva Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně, vydal v roce 1980 článek s názvem *Ordály jako důkazní prostředek v procesním právu*.¹¹⁴ O rok později za spoluautorství Josefa Kuchty (*1953)¹¹⁵ vyšel ve *Sborníku prací učitelů Právnické fakulty v Brně* v poněkud rozšířené podobě.¹¹⁶ Vzhledem k tomu, že jádro mladšího článku recipovalo výše uvedený příspěvek Karla Schelleho, následující řádky věnují pouze práci, pod kterou jsou podepsáni oba autoři.

Hodnocení studie *Boží soudy jako důkazní prostředek v českém procesním právu za feudalismu* by snad nevyznělo tak kriticky, pokud bychom ji vnímali pouze v kontextu populárně naučné literatury. Jestliže na práci budeme nahlížet jako na odbornou (a tak to zamýšleli i její autoři), musíme nutně dojít k závěru, že česká (československá) právně-historická věda by nedošla žádné újmy, pokud by dvojice autorů článek nepublikovala. Domnívám se, že jistě ne jeden právní historik zůstal nad jeho obsahem zcela konsternován. Opakované přečtení článku, jehož cílem bylo hledání nějakých světlých míst, mě pouze utvrdilo v přesvědčení, že níže uvedená kritika je naprosto adekvátní.

Práce se nese v duchu marxistické ideologie, což se samozřejmě nedá oběma autorům vyčítat.¹¹⁷ Ve srovnání s faktografickými omyly a gramatickými

¹¹⁴ SCHELLE, Karel: *Ordály jako důkazní prostředek v procesním právu*, in: Slovenská archivistika, Bratislava 1980, s. 117–146.

¹¹⁵ Josef Kuchta, docent Právnické fakulty Masarykovi univerzity v Brně, se zabývá zejména trestním právem. Srovnej ADAMOVIČ, K. – MATES, P.: *Malá encyklopedie*, Praha 2002, s. 96–97.

¹¹⁶ KUCHTA, Josef – SCHELLE, Karel: *Boží soudy jako důkazní prostředek v českém procesním právu za feudalismu*, in: Sborník prací učitelů Právnické fakulty v Brně, Brno 1981, s. 109–130.

¹¹⁷ Autoři např. uvádí, že „prozatímního formálního a obsahového vrcholu nabylo právo až v socialismu. Z původního nástroje potlačovatelských tříd se změnilo ve fenomén sloužící celé společnosti“ nebo že „přenášení rozhodnutí ze soudu na vyšší moc bylo nesené náboženskou psychózou, kterou u nás od 10. století vytvořilo šířící se křesťanství.“ Srovnej KUCHTA, J. – SCHELLE, K.: *Boží soudy*, in: Sborník prací učitelů, Brno 1981, s. 109–110.

chybami je tato skutečnost zanedbatelná. Domnívám se, že bychom mohli výše uvedenou studii označit za chabou kompilaci, vytvořenou z uvedených prací Jana Kaprase, Josefa Markova a Vladimíra Procházky. Oba autoři se uchýlovali k slepému přejímání celých pasáží z odborných publikací (aniž by uvedli, že se jedná o citace), maximálně poněkud pozměnili slovosled nebo výroky upravili do moderní češtiny (tj. jazyka osmdesátých let 20. století).¹¹⁸ Jestliže se už rozhodli pro „pouhé“ opisování, měli se alespoň vyvarovat faktografických a do očí bijících gramatických chyb. Spíše pro zajímavost níže uvádím text z monografie Josefa Markova, který je *de facto* citací z historického pramene, konkrétně se jedná o článek 68 *Řádu práva zemského*,¹¹⁹ což samozřejmě Markov uvádí. „*Pakli póvod přebrde, tehdy pohnaný má za ním břisti, a přebrde-li také, tehdy jest jeho prázden, pakli utone, tehdy ty dědiny i život ztratí.*“¹²⁰ Kuchta a Schelle uvádí: „*V případě, že ale žalobce vodu přebrodiv, musel žalovaný ‚za ním přiesti‘ (!) a když i on přešel, byl žalovaný ‚prazden‘. Pakli (žalovaný) utone tehdy ‚ty dědiny i život tratil‘.*“¹²¹ Citovaný úryvek jistě nepotřebuje žádný komentář. Snad jen na okraj doplním, že oba právní historikové se nezdržovali přístupem *ad fontes*. Výše uvedená citace je kupodivu zakončena poznámkou; neodvolávají se však na historický pramen (*Řád práva zemského*), ale na text Markovovy publikace, který navíc špatně opsali, dokonce nesouhlasí ani číslování stran!¹²² V žádném případě se nejedná o ojedinělý jev. Tento přístup prostupuje celým článkem. Popis božích

¹¹⁸ Kuchta a Schelle uvádí: „*Zkouška vodou vařící (žhavou) se vyskytuje v našich pramenech výslovně jen jednou, a to v imunitní listině privilegia Břevnova z roku 1222, která je však pozdějším falsem 13. století, bez bližšího udání, jak se provádí. Lze na ni užít jen českého překladu švábského zrcadla, kde se v zemských právech jako důkaz uvádí ‚aby do kotle vrúci vody ruku až po loket vstrčil‘. (...) Z toho je zřejmé, že se tohoto ordálu u nás užívalo jen výjimečně, a že asi rovněž velmi brzy zanikl.*“ KUCHTA, J. – SCHELLE, K.: *Boží soudy*, in: Sborník prací učitelů, Brno 1981, s. 117; Srovnej KAPRAS, J.: *Soudy boží*, in: SVPS, Praha 1933, s. 159: „*Z božího soudu vodou voda žhavá vyskytuje se v našich domácích pramenech výslovně uvedena jen jednou a to v imunitním privilegiu Břevnova (1220, falsum XIII.), jeka aqua fervens, bez bližšího udání, jak se provádí. Lze na ní užít jen českého překladu Švábského zrcadla (...), kde v zemských právech se jako důkaz uvádí ‚aby do kotla vrúci vody ruku až po loket vstrčil‘. Již z toho je pravděpodobno, že se tohoto způsobu ordálu u nás poměrně asi nejméně užívalo, a že také nejdříve zanikl.*“

¹¹⁹ Srovnej *Řád*, s. 238, čl. 68.

¹²⁰ MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 105–106.

¹²¹ KUCHTA, J. – SCHELLE, K.: *Boží soudy*, in: Sborník prací učitelů, Brno 1981, s. 116–117.

¹²² Dvojice právníků se odkazuje na první vydání Markovovy publikace (se kterou rovněž pracují). Výše zmíněný text z této monografie se nenachází na straně 104, ale 106–107. Srovnej KUCHTA, J. – SCHELLE, K.: *Boží soudy*, in: Sborník prací učitelů, Brno 1981, s. 117, pozn. 30.

soudů a jejich kritérií je rovněž nepřesný a někdy působí až komicky.¹²³ O ordálu kotle uvedli, že u Germánů „se rovněž vyvinul tzv. ordál visícího kotle, kdy otáčení kotle nad ohněm znamenalo neblahé znamení“.¹²⁴ Škoda jen, že autoři neuvedli v souvislosti s tímto ordálem žádnou literaturu či pramen.

Za přínos článku snad můžeme považovat bohaté informace o současných (očima osmdesátých let 20. století) ordálech a jejich podobě. Jejich přínos je však limitován skutečností, že neodkazují na žádný historický pramen či zahraniční literaturu (cizojazyčná literatura je zmiňována pouze obecně v úvodní části studie).¹²⁵ Autoři se odvážili vnést do své práce i drobné invence. Kuchta a Schelle nastínili problematiku, které nebyla dosud v domácí juristicko-historické produkci věnována žádná pozornost, totiž vnímání ordálu mimo rámec právního prostředí. Ačkoliv v zápětí pochybují o adekvátnosti tohoto přístupu, naznačili tím zajímavou otázku, která by se, alespoň dle mého názoru, měla stát předmětem zájmu (právních) historiků.

Z výše uvedeného textu je jistě patrné, že za poslední kvalitní odbornou juristicko-historickou práci věnující se otázce božích soudů v českém prostředí, můžeme považovat Kaprasovy *Soudy boží*, z počátku třicátých let 20. století. Tato skutečnost pouze potvrzuje slova téhož právního historika, která zazněla již výše: „Česká literatura v ordálech je chudá“.

2.2 Prameny zemského práva

Prameny zemského práva víceméně definoval již téměř před sto lety Jan Kapras.¹²⁶ František Čáda vzniklou kategorizaci pramenů poněkud poopravil;¹²⁷ v této podobě se prakticky drží až do dnešní doby.¹²⁸ Pro problematiku ordálů jsou stěžejním pramenem tzv. právní knihy (doby předhusitské); závěry učiněné v této diplomové práci se proto z větší části zakládají právě na těchto pramenech. Ještě než se budeme podrobněji věnovat právním knihám, musíme poznamenat, že první zmínky o ordálech se dochovaly z tzv. panovnických nařízení, která rovněž

¹²³ O důkazu žhavého železa autoři uvedli: „Nejprve za důkaz viny byla vzata skutečnost, zdali se dokazovatel popálil či nikoli. V prvním případě byl vinen, v druhém případě spor prohrál.“ KUCHTA, J. – SCHELLE, K.: *Boží soudy*, in: Sborník prací učitelů, Brno 1981, s. 118.

¹²⁴ KUCHTA, J. – SCHELLE, K.: *Boží soudy*, in: Sborník prací učitelů, Brno 1981, s. 117.

¹²⁵ Srovnej ibid.: s. 112, pozn. 4.

představují jeden z pramenů k poznání zemského práva. Větší pozornost jim věnuji v hlavním textu diplomové práce, proto se o nich zmíním pouze velice stručně.

Mezi panovnickými nařízeními stojí na prvním místě tzv. *Břetislavova dekreta*, která, alespoň podle kronikáře Kosmy, vyhlásil roku 1039 kníže Břetislav nad hrobem sv. Vojtěcha.¹²⁹ Obsahují především nařízení, resp. požadavky, které korespondují s církevní morálkou a učením. Břetislavova dekreta jsou našim prvním pramenem, který se zmiňuje o božích soudech (vody a železa), resp. nařizuje jejich aplikaci.

Další panovnické nařízení reprezentují tzv. *Konrádova statuta*, která měl vyhlásit český kníže Konrád II. Ota roku 1189 na sněmu v Sadské. Text původních statut se nám nedochoval; máme k dispozici pouze tři pozdější (pozměněná) potvrzení. Nejstarší vydání z roku 1222 se dochovalo pouze v opise ze 14. století, zbylá dvě (1229, 1237) jsou dochována v originále. Statuta měla víceméně jen lokální působnost; byla potvrzena pro Znojemsko, Brněnsko a Břeclavsko.¹³⁰ Pro určité případy předepisují ordál studené vody, žhavého železa (v podobě radlic) a soudní souboj s kyji, který se omezuje pouze na spory s cizinci.¹³¹

Posledním druhem panovnických nařízení, která obsahují zmínky o božích soudech, jsou tzv. imunity (imunitní privilegia) vydávané zejména pro církevní instituce. Typické jsou zejména pro středověkou Moravu.¹³² Nejčastěji se dělí na imunity hospodářské a soudní. Vydávání imunit (z počátku zejména hospodářských) pro církevní instituce zažívá svůj rozkvět od konce 12. století. Jejich důsledkem bylo vyjmutí skupin osob a důchodů z kompetence úředníků hradské správy.¹³³ O něco později se objevují imunity soudní; k jejich největšímu rozkvětu dochází v první polovině 13. století, resp. po roce 1222, kdy bylo vydáno

¹²⁶ KAPRAS, J.: *Právní dějiny I*, Praha 1913, s. 22–48.

¹²⁷ ČÁDA, F.: *Povšechné právní I*, Brno 1947, s. 37–50.

¹²⁸ Podle Karla Malého tvoří prameny zemského práva „*právní obyčej, nařízení panovníka, soudní nález, právní knihy, sněmovní usnesení a zemské desky, kodifikace*“. MALÝ, K. a kol.: *Dějiny*, 3. vyd., Praha 2005, s. 91.

¹²⁹ Srovnej *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, in: MGH, *Scriptores rerum Germanicarum*, Nova series II, ed. Berthold Bretholz, Berlin 1923, s. 85–88.

¹³⁰ K tomu více VANĚČEK, V.: *Prameny I*, 2. vyd., Praha 1967, s. 38.

¹³¹ Pro recenzi z roku 1237 srovnej *CIB I*, Praha 1867, s. 70, čl. 8 a 19; s. 72, čl. 37.

¹³² ŽEMLIČKA, J.: *Počátky Čech*, Praha 2002, s. 205.

¹³³ ŽEMLIČKA, J.: *Počátky Čech*, Praha 2002, s. 205; JIREČEK, H.: *Právní život*, Praha – Brno 1903, s. 24.

tzv. *Velké privilegium*,¹³⁴ kterému o rok dříve předcházela tzv. *Pražský konkordát*.¹³⁵ Podle Josefa Žemličky soudní imunita „spočívala ve vyvazování církevních lidí z obecně platného zemského práva a z pravomocí hradských úřadů a úředníků“.¹³⁶ Nejstarší imunitní privilegium, které obsahuje zmínky o božích soudech, bylo vydáno roku 1226 králem Přemyslem Otakarem I. pro klášter v Doksanech.¹³⁷

2.2.1 Právní knihy

Jak už jsem v úvodní kapitole uvedl, nejvíce zmínek o ordálech v době předhusitské je dochováno v tzv. právních knihách. Ty bývají definovány jako „*soukromá sestavení a zpracování platného práva zvykového*“,¹³⁸ jejich obsah tudíž nesmíme vnímat jako kodifikované právo. Spíše představují kompromis mezi právem obyčejovým (nepsaným) a kodifikovaným, vzhledem k hlavní úloze, kterou v tehdejší době plnily. Tou bylo jednak zachování platných a aktuálních právních obyčejů, formálních předpisů a nařízení, ale měly „*usnadnit především orientaci ve všech složitostech a podrobnostech soudního procesu, kde i malá opomenutí mohla při jeho strohé formálnosti vést ke ztrátě pře*“.¹³⁹ Toto tvrzení, které se běžně udržuje v odborné juristicko-historické literatuře, je, dle mého názoru, poněkud sporné. Právní knihy, až na světlé výjimky, neobsahují detailní vylíčení oné „*strohé formálnosti soudního procesu*“.¹⁴⁰ Právní kultura společnosti

¹³⁴ K tomu více VANĚČEK, V.: *Základy III*, Praha 1939, s. 7.

¹³⁵ O něm více MALÝ, K.: *České právo*, Praha 1995, s. 42; Dále srovnej JIREČEK, H.: *Právní život*, Praha – Brno 1903, s. 23–24.

¹³⁶ ŽEMLIČKA, J.: *Počátky Čech*, Praha 2002, s. 207; JIREČEK, H.: *Právní život*, Praha – Brno 1903, s. 13.

¹³⁷ *CDB II*, Praha 1912, č. 286, s. 282; Pro přehled imunitních privilegií obsahujících zmínky o božích soudech srov. níže Taubka 1. Je zajímavé, že většina imunitních privilegií, vydávaných po roce 1222 obsahuje zmínky o ordálech, protože tzv. *Velké privilegium* nahrazovalo tyto důkazní prostředky svědectvím osob. K tomu více KAPRAS, J.: *Soudy boží*, in: SVPS, Praha 1933, s. 163; VANĚČEK, V.: *Základy III*, Praha 1939, s. 9.

¹³⁸ KAPRAS, J.: *Právní dějiny I*, Praha 1913, s. 35; Srovnej MALÝ, K.: *České právo*, Praha 1995, s. 24.

¹³⁹ MALÝ, K. a kol.: *Dějiny*, 3. vyd., Praha 2005, s. 96; Srovnej dále VANĚČEK, V.: *Prameny I*, 2. vyd., Praha 1967, s. 90.

¹⁴⁰ Autor *Knihy Rožmberské* redukoval veškeré informace o ordálu na pouhé „*právo voda*“. Srovnej *Kn. Rožm.*, s. 79, čl. 155; Oproti tomu *Řád práva zemského* podává velmi detailní vylíčení celého rituálu soudního souboje. Srovnej *Řád*, s. 206–212, čl. 10–22; Je možné se domnívat, že v případě *Knihy Rožmberské* nebylo třeba ordál vodou i s jeho formálnostmi popisovat, protože „každý“ soudní úředník věděl, jak se provádí. Oproti tomu *Řád práva zemského* v souvislosti se soubojem zavádí nejspíše nové či pozměněné právní rituály.

i společnost jako taková se samozřejmě neustále vyvíjí; objevují se stále nové případy, pro jejichž řešení nebyl „nalezen“ žádný precedent. I když existoval, fungoval spíše jako doporučení (soudní úředníci nalézali právo svobodně, a proto mohla být tatáž sporná záležitost řešena odlišnými způsoby).¹⁴¹ Právní knihy, ostatně jako každý jiný právní pramen, v době svého sepsání (dokončení) představují již pramen zastaralý, který nereflektuje v celé šíři (a ani nemůže reflektovat) onen vývoj práva a společnosti.¹⁴² Někteří autoři právních knih vzniklé trhliny v právu řešili záplatami v podobě aktuálních nařízení, což ovšem nepředstavuje řešení úniku ze začarovaného kruhu.¹⁴³ Nicméně tyto zásahy pro nás představují velmi cenný zdroj pro poznání dynamiky práva.

Jen na okraj uvádím, že vedle právních knih existují tzv. formulářové sbírky, někdy označované jako paměti úředníků. Bývají definovány jako „*soukromá sestavení zemského práva bez pevného systému*“.¹⁴⁴ Právní knihy se na rozdíl od pamětí úředníků vyznačují pečlivě zpracovaným a pokud možno uceleným systémem.

Z doby předhusitské se dochovaly čtyři právní knihy: *Knihla Rožmberská*, *Ordo iudicii terrae* a jeho česká parafráze *Řád práva zemského*, poslední právní knihou je *Výklad na zemské právo Ondřeje z Dubé*.

¹⁴¹ „V případech, kdy soud neměl pro své rozhodnutí podklad v obyčejích, nebo když se soudci rozhodli od dosavadní praxe odchýlit, mohli svobodně, podle vlastní úvahy, právo nalézat, tj. vytvářet svým rozhodnutím novou normu.“ MALÝ, K.: *České právo*, Praha 1995, s. 23; Podobně tvrzení zastával již Palacký: „Soudcové všickni (...) soudili ne podle zákoníka předepsaného, ale dle pravidel a obyčejův právních od starodávna zachovalných, a dle vlastního přesvědčení svého, coby v každém případě bylo spravedlivého.“ PALACKÝ, F.: *Dějiny I*, 6. vyd., Praha 1904, s. 360.

¹⁴² „Především jest nezbytno uvážiti, že vechny knihy právní postupně vznikaly, takže mezi dobou vzniku prvých jejich článků a dobou vzniku článků posledních jest vždy určité časové rozpětí, které způsobuje, že články první a články poslední byly tvořeny pod zorným úhlem jiného právního řádu, takže jejich pojení jest různé.“ ČÁDA, F.: *České právní*, Brno 1928, s. 11–12.

¹⁴³ Např. autor *Knihy Rožmberské* v případě obvinění z vraždy předepisuje, aby byl spor řešen ordálem železa. V dalších člancích je pro tentýž spor nařízen soudní souboj popř. přísaha se šesti spolupřísežníky. Srovnej *Kn. Rožm.*, s. 51, čl. 71; s. 81 čl. 180 a čl. 184.

¹⁴⁴ ČÁDA, F.: *České právní*, Brno 1928, s. 3; Srovnej ČÁDA, F.: *Povšechné právní I*, Brno 1947, s. 45.

2.2.1.1 *Kniha Rožmberská*

Kniha Rožmberská,¹⁴⁵ někdy označovaná jako *Kniha starého pána z Rožmberka* nebo tzv. *Kniha Radoslavova*, je naše nejstarší dochovaná česky psaná právní kniha.¹⁴⁶ Název získala podle některého představitele rožmberského rodu. Nejčastěji je zmiňován Petr z Rožmberka (1312–1346), který byl v době vzniku *Knihy Rožmberské* zemským sudím.¹⁴⁷ Pokud nebyl jejím přímým autorem, mohl být alespoň iniciátorem sepsání či uživatelem hotové knihy.¹⁴⁸

O dobu jejího vzniku se v odborné právně-historické literatuře ve druhé polovině 19. a počátku 20. století vedly spory. Každý právní historik přišel s vlastní argumentací. Nejčastěji poukazovali na skladbu a podobu jazyka, jména uváděných osob, odkazy na právo staré a nové apod.¹⁴⁹ V dnešní době převládá názor, že *Kniha Rožmberská* pochází z první poloviny 14. století,¹⁵⁰ ale některé její části vznikly již na konci století 13.;¹⁵¹ kniha tudíž nebyla sepsána celá najednou (skládá se z několika částí spojených v jeden svazek).¹⁵²

Kniha Rožmberská zachycuje v systematickém uspořádání právní obyčeje (mnohdy i archaické), zejména pak procesní právo, dále majetkové a částečně i trestní.¹⁵³ Ze všech právních pramenů domácí provenience je nejvíce zmínek o ordálech právě v *Knize Rožmberské*. Přestože neobsahuje žádný popis božích soudů, ukazuje nám, pro jaké spory byly ordály aplikovány, ale co je snad ještě důležitější, zachycuje jejich postupné vytěšňování z důkazního řízení. Tím

¹⁴⁵ Mimo zahraniční edici KUCHARSKI, A.: *Najdawniejsze pomniki prawodawstwa słowiańskiego*, Warszawa 1838, ve které vydal i ostatní české právní knihy doby předhusitské, vyšla *Kniha Rožmberská* v následujících edicích: *Kniha starého pána z Rosenberka*, in: AČ I, ed. František Palacký, Praha 1840, s. 447–484; *Kniha starého pána z Rožmberka – Liber domini a Rosenberg*, in: *CIB II*, 2, ed. Hermenegild Jireček, Praha 1870, s. 68–98; *Kniha Rožmberská*, Kritické vydání opatřené poznámkami a glosářem, ed. Vincenc Brandl, Praha 1872; V diplomové práci vycházím z Brandlova kritického vydání s přihlednutím k úpravám, které provedl zejména Markov a Veselý (o tom viz výše).

¹⁴⁶ Srovnej MALÝ, K.: *České právo*, Praha 1995, s. 25.

¹⁴⁷ O něm podrobněji JIREČEK, H.: *Právníký život*, Praha – Brno 1903, s. 72–73.

¹⁴⁸ O tom více ADAMOVÁ, K. – SOUKUP, L.: *Prameny I*, Plzeň 2000, s. 37; KLABOUCH, J.: *Staré české*, Praha 1967, s. 270; VANĚČEK, V.: *Prameny I*, 2. vyd., Praha 1967, s. 90; Srovnej ale stanovisko Veselého, VESELÝ, J.: *Ke vzniku*, in: SVPS, Praha 1935, s. 200.

¹⁴⁹ Ze starší literatury srovnej alespoň JIREČEK, H.: *Právníký život*, Praha – Brno 1903, s. 72–76; PALACKÝ, F.: *Dějiny I*, 6. vyd., Praha 1904, s. 372.

¹⁵⁰ ADAMOVÁ, K. – SOUKUP, L.: *Prameny I*, Plzeň 2000, s. 37.

¹⁵¹ MALÝ, K. a kol.: *Dějiny*, 3. vyd., Praha 2005, s. 96.

¹⁵² K tomu ČÁDA, F.: *Skladba českých*, Brno 1927, s. 11.

¹⁵³ Srovnej ADAMOVÁ, K. – SOUKUP, L.: *Prameny I*, Plzeň 2000, s. 37; MALÝ, K.: *České právo*, Praha 1995, s. 24;

dochází v textu k určitým antagonizmům či rozporům, které jsou nejvíce patrné na kapitolách čtyři a osm.

Osmá kapitola, vymezená články 154–192,¹⁵⁴ je považována za nejstarší; vznikla nedlouho po roce 1260.¹⁵⁵ Ta rovněž obsahuje nejvíce zmínek o ordálech. Naopak za nejmladší část knihy je obecně považována kapitola čtvrtá (článek 69–74),¹⁵⁶ která se po dlouhou dobu stala předmětem diskuzí právních historiků.¹⁵⁷ Josef Markov¹⁵⁸ její vznik klade do let 1343–1348, tedy do doby, kdy měly být teoreticky z českého práva vymýceny boží soudy. Tyto domněnky pramení ze skutečnosti, že *Rožmberská kniha* ve čtvrté kapitole zmiňuje pro spory, které byly v osmé kapitole řešeny ordálem železa nebo vody, očištnou přísahu. Není bez zajímavosti, že rozpory v ordálech se objevují i v jádru této právní knihy, tedy v osmé kapitole (o tom podrobněji viz dále).¹⁵⁹ Proti Markovovým závěrům se postavil Josef Veselý, který čtvrtou kapitolu považuje za jednu z nejstarších; její vznik klade před rok 1300! Argumentuje tím, že jádro *Knihy Rožmberské*, tedy osmá kapitola, představuje pouze zaznamenané archaizmy, které byly zapsány víceméně chaoticky a s jistou setrvačností.¹⁶⁰ Pokud by tomu tak opravdu bylo, pak by Veselého úvahy nerespektovaly definici právních knih, tedy jejich systematickosti. Domnívám se, že bychom proti Veselého názoru mohli postavit článek 209 *Knihy Rožmberské*, ve kterém se autor zmiňuje o tématech, jimiž se bude dále v textu zabývat.¹⁶¹ Tento článek tedy poukazuje na systematickosti při sepisování knihy. Zmíněné tvrzení může poněkud narušit skutečnost, že se

¹⁵⁴ *Kn. Rožm.*, s. 78–82, čl. 154–192.

¹⁵⁵ ČÁDA, F.: *České právní*, Brno 1928, s. 12; KAPRAS, J.: *Právní dějiny I*, Praha 1913, s. 36; MALÝ, K. a kol.: *Dějiny*, 3. vyd., Praha 2005, s. 96; VESELÝ, J.: *Ke vzniku*, in: SVPS, Praha 1935, s. 185; Ačkoliv *Knihy Rožmberská* hovoří o groších, již František Palacký upozornil, že se může jednat o pozdější úpravu (přepočít). Srovnej *Knihy starého pána*, in: AČ I, Praha 1840, s. 447.

¹⁵⁶ *Kn. Rožm.*, s. 50–52, čl. 69–74.

¹⁵⁷ V souvislosti s problémy, které představovala čtvrtá kapitola *Knihy Rožmberské*, uvedl Josef Veselý: „Je možno říci, že IV. kapitola *Rožmberské knihy* náleží vskutku k nejspornějším místům našich právních pramenů, neboť mezi badateli, kteří se jí při různých příležitostech zabývali, nebylo docíleno shody ani v základním pojetí jejího smyslu, ani co do jednotlivostí, ani pokud jde o dobu jejího vzniku.“ VESELÝ, J.: *O text*, in: SVPS, Praha 1936, s. 159.

¹⁵⁸ O tom více MARKOV, J.: *Příspěvky*, in: SVPS, Praha 1928, s. 247.

¹⁵⁹ Srovnej *Kn. Rožm.*, s. 81, čl. 180 a 184.

¹⁶⁰ „Tento seznam, který pro praktickou potřebu byl patrně chován v kanceláři desk zemských, byl přirozeně doplňován a opravován a nejspíše již s doplňky a opravami též přepisován. V takovéto podobě dostal se as do ruky autoru *Rožmberské knihy*, který jak se zdá, svůj materiál někdy různorodý sepsal prostě do jednoho svazku, aniž by prováděl kritiku, čímž se vysvětluje, že nevyhnul se opakování některých předpisů, ani rozporů mezi různými částmi své práce. (...) A tím vysvětlil se i fakt, že v téže právní památce stojí téměř vedle sebe rozdílné předpisy, tvořící pozdější kap. IV. i starší předpisy kap. VIII.“ VESELÝ, J.: *Ke vzniku*, in: SVPS, Praha 1935, s. 199.

¹⁶¹ *Kn. Rožm.*, s. 85, čl. 209.

Rožmberská kniha nedochovala celá. Vypovídá o tom již zmíněný paragraf 209. Obsahuje názvy částí, které „z rozvrhu v úvodě udaného nebyly vůbec zpracovány v jednotnou knihu, aneb později z neznámých příčin nepřepisovány“.¹⁶² Nicméně kapitola čtyři prakticky nezapadá do osnovy textu celé právní památky.¹⁶³ Osobně se přikláním k tvrzení Josefa Markova, tedy, že čtvrtá kapitola vznikla v době, kdy ordály pomalu ustupovaly z důkazního řízení, resp. byly nahrazovány přísahou.

2.2.1.2 *Ordo iudicii terrae a Řád práva zemského*

Mezi další významné památky doby předhusitské patří dvě právní knihy - *Ordo iudicii terrae* a *Řád práva zemského*.¹⁶⁴ Obsahují především právo procesní, částečně i trestní a majetkové.¹⁶⁵ Obě právní knihy, jejichž autoři zůstali v anonymitě, líčí, „*kerak ve XIV. století v Čechách pře obecné i hrdelní u nejvyššího saudu zemského vedeny bývaly*“.¹⁶⁶

Mezi (právními) historiky se po dlouhou dobu vedly spory, které z obou děl je vlastně starší. František Palacký již v první polovině 19. století zastával názor, který je platný i v dnešní době, totiž, že *Ordo iudicii terrae* je starší než český *Řád*, který pochází z posledních let vlády Karla IV.¹⁶⁷ Palacký argumentoval tím, že český *Řád* mluví o císaři Karlu IV. již jako o nebožtíkovi, kdežto latinské *Ordo* nikde takovou zmínku nečiní.¹⁶⁸ Podle Václava Vaněčka, který těmto právním knihám věnoval značnou pozornost, *Ordo iudicii terrae* „*tlumočí kompromisní stanovisko mezi Karlovými novotami a starobyklým obyčejem*“.¹⁶⁹ Vaněček se domníval, že obsah *Ordo* je do značné míry podobný

¹⁶² KAPRAS, J.: *Právní dějiny I*, Praha 1913, s. 36; Srovnej dále JIREČEK, H.: *Právnícký život*, Praha – Brno 1903, s. 74.

¹⁶³ Čtvrtá kapitola je nelogicky vřazena mezi úseky, které pojednávají o půhonech. Otázkou zůstává, zda byla umístěna na stejném místě i v původním rukopisu. Zdá se však, že se jedná o pozdější dodatek.

¹⁶⁴ Obě právní knihy vyšly v edicích *Řád práva zemského, latině i česky*, in: AČ II, ed. František Palacký, Praha 1842, s. 76–135; *Řád práva zemského – Ordo iudicii terrae*, in: CIB II, 2, ed. Hermenegild Jireček, Praha 1870, s. 198–255; V diplomové práci pracuji s Jirečkovou edicí.

¹⁶⁵ MALÝ, K. a kol.: *Dějiny*, 3. vyd., Praha 2005, s. 96.

¹⁶⁶ AČ II, Praha 1842, s. 76.

¹⁶⁷ K tomu ADAMOVÁ, K. – SOUKUP, L.: *Prameny I*, Plzeň 2000, s. 56; VANĚČEK, V.: *Prameny I*, 2. vyd., Praha 1967, s. 118.

¹⁶⁸ „*páni sú byli nalezli jednomu za nebožce Ciesáře, že (...)*“ *Řád*, s. 210, čl. 19.

¹⁶⁹ VANĚČEK, V.: *Prameny I*, 2. vyd., Praha 1967, s. 118.

osnově plánované *Majestas Carolina*. Konkrétně uvádí, že asi 10% dochovaného textu *Majestas Carolina* je v *Ordo* a asi 20% obsahu *Ordo* je v *Majestas*.¹⁷⁰ Tentýž jurista pak vyvrátil názor, který se po dlouhou dobu držel v odborné literatuře, že *Ordo* byl předlohou pro *Majestas*. Vaněček dokázal, že tomu bylo ve skutečnosti naopak.¹⁷¹

Na druhém místě stojí *Řád práva zemského*, který je *de facto* českou parafrází latinského *Ordo*.¹⁷² Doba jeho vzniku spadá do posledních dvou desetiletí 14. století.¹⁷³ Přesto byl mnohými právními historiky považován za předchůdce *Ordo*. Hlavním důkazem se pro Hermenegilda Jirečka,¹⁷⁴ Jana Kaprase¹⁷⁵ či Františka Čádu¹⁷⁶ staly dva paragrafy, které hovoří o aplikaci ordálů. Vycházeli z představy, že nejpozději do roku 1343 byly z českého práva tyto důkazní prostředky vykořeněny, tudíž musel *Řád práva zemského* vzniknout ještě před tímto letopočtem. Označení císaře Karla IV. za nebožtíka si vysvětlovali pozdějším přípisem.

Ordály byly teoreticky používány v českém zemském právu i po roce 1343. Důkazem je český *Řád*, jehož text představuje naprostý unikát. Neuvádí totiž už staré způsoby božích soudů železa a vody, ale přichází s naprostými novinkami – s bilaterální zkouškou broděním do vody, která snad jinde v Evropě nemá obdoby a s přísahou na rozpáleném železe. Nejspíše se v době panování císaře Karla IV. a pontifikátu pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic skutečně ujal zákaz božích soudů, který byl porušen až se smrtí zeměpána. Zemský soud se

¹⁷⁰ Srovnej VANĚČEK, V.: *Prameny I*, 2. vyd., Praha 1967, s. 117–119.

¹⁷¹ VANĚČEK, V.: *Dějiny státu*, 3. vyd., Praha 1976, s. 160.

¹⁷² „*Ani zdaleka není ovšem Řád jen prostým překladem své latinské předlohy. Je to namnoze volně zpracování Ordinis.*“ VANĚČEK, V.: *Prameny I*, 2. vyd., Praha 1967, s. 118.

¹⁷³ ADAMOVÁ, K. – SOUKUP, L.: *Prameny I*, Plzeň 2000, s. 56; Srovnej rovněž *AČ II*, Praha 1842, s. 76.

¹⁷⁴ Jireček po dlouhé argumentaci dospěl k tomuto závěru: „*Celkový výsledek jest tento: Původně napsán jest text český, a sice ještě před zrušením očíst a před ustanovením o kratší přísaze, tedy před r. 1348. Text latinský zdělán jest podle tohoto původního textu českého, ale již se mnohými proměnami, novotami a přídávky. (...) Český text v onom opise, ježž máme před rukama, psán jest teprvé po smrti císaře Karla (1378).*“ JIREČEK, H.: *Právní život*, Praha – Brno 1903, s. 96.

¹⁷⁵ „*Původní sepsání jest české a souvisí pravděpodobně s úmyslem Karla IV. o sestavení zemského zákoníku. Latinský text jest jenom překladem českého a vznikl pravděpodobně po odvolání Karlova zákoníku, maje nahražovati prozatím nedostatek zákonů. Vypouští proto všechno, co ze starého práva pokročilá doba Karlova odstranila.*“ KAPRAS, J.: *Právní dějiny I*, Praha 1913, s. 37.

¹⁷⁶ „*V polovině století 14. vznikla patrně při zemském soudě, nebo v jeho blízkosti (...) kniha zvaná Řád práva zemského. Je psána česky a zachovává nám soudní řízení (řád soudní) před zemským soudem z 1. poloviny 14. století. Byla později (a to po r. 1343) přepracována v latinské formě pod názvem Ordo iudicii terrae, kterýžto převod již předvádí nám některá ustanovení (např. o božích soudech) v nové formě.*“ ČÁDA, F.: *Povšechné právní I*, Brno 1947, s. 46.

k praktikám mohl vrátit, ovšem již v pozmeněné a snad i uměle vytvořené podobě.¹⁷⁷ *Řád práva zemského* je také unikátním a cenným pramenem pro poznání soudního souboje, který jeho autor popisuje s podivuhodným smyslem pro detail.¹⁷⁸

Obě právní díla obsahují převážně formuláře věnující se procesnímu právu. Jen velice zřídka se autoři uchýlili k nálezům soudu zemského, které se objevují především v mladší době a jsou typické pro *Výklad na zemské právo Ondřeje z Dubé*.¹⁷⁹

2.2.1.3 *Výklad na zemské právo Ondřeje z Dubé*

Poslední českou právní knihou doby předhusitské je *Výklad na zemské právo (Právo zemské české, Výklad na právo zemské české)*,¹⁸⁰ jehož autorem je nejvyšší zemský sudí Ondřej z Dubé (úřad zastával v letech 1343–1394/6).¹⁸¹ Ondřej v něm podává „*paměť svú, jež jsem ot svých předkuov a od mnohých starých pánuov, ješto jsú české země právo milovali, a sám jsa mnoho let v úřadu sudieho najvyššieho (...) se naučil, vedl i držal*“.¹⁸² Pozadí vzniku právní knihy bylo velmi zajímavé; Ondřej svůj *Výklad* nepsal celý najednou, ale po částech.¹⁸³ Nejstarší úsek knihy spatřil světlo světa někdy v letech 1394–1395, tedy v době, kdy Ondřej z Dubé „*byv zbaven svého úřadu nejvyššího sudího království Českého, odešel na svůj hrad nad Sázavou a jal se skládati tuto knihu*“.¹⁸⁴ Dokončená práce byla věnována Václavovi IV., který je nabádán „*k ráznosti ve věcech státních*“.¹⁸⁵

¹⁷⁷ VANĚČEK, V.: *Ordo*, in: SVPS, Praha 1942, s. 164.

¹⁷⁸ Srovnej *Řád*, s. 206–212, čl. 10–22.

¹⁷⁹ ČÁDA, F.: *České právní*, Brno 1928, s. 9.

¹⁸⁰ Ondřejova právní kniha vyšla v edicích *Pána Ondřeje z Dubé Výklad na právo zemské české*, in: AČ II, ed. František Palacký, Praha 1842, s. 481–517; *Pána Ondřeje z Dubé Výklad na právo zemské české* (Domini Andreae a Dubá Explanatio juris terrae Boemiae), in: CIB II, 2, ed. Hermenegild Jireček, Praha 1870, s. 356–386; *Nejvyššího sudího království Českého Ondřeje z Dubé Práva zemská česká*, ed. František Čáda, Praha 1930; V diplomové práci používám edici Františka Čády.

¹⁸¹ Srovnej AČ II, Praha 1842, s. 481; VANĚČEK, V.: *Prameny I*, 2. vyd., Praha 1967, s. 140.

¹⁸² *O. z Dubé*, s. 115, čl. 1; Srovnej JIREČEK, H.: *Právnícký život*, Praha – Brno 1903, s. 197.

¹⁸³ *Nejvyššího sudího*, ed. F. Čáda, Praha 1930, s. 25.

¹⁸⁴ *Ibid.*: s. 27.

¹⁸⁵ *Nejvyššího sudího*, ed. F. Čáda, Praha 1930, s. 27; Srovnej rovněž VANĚČEK, V.: *Prameny I*, 2. vyd., Praha 1967, s. 141; Ondřej z Dubé v samém úvodu své knihy píše: „*Najosviecenějšímu kniežeti, pánu a pánu Václavovi, římskému vždy řeíše rozmnožiteli a českému králi, mému králi milostivému a koruny české dědici přirozenému (...) málo jest pánuov českých již pohřiechu, by pomněli, co jsú jich otcové za právo měli a nepomniec ani vědúc, vedú každý k své vuoli, své myslí*

František Čáda se domnívá, že onen přípis králi měl být spíše průvodním listem než integrální součástí textu právní knihy.¹⁸⁶

Složitá politická situace dovedla Ondřeje z Dubé k tomu, že podruhé, tentokrát po roce 1395, sáhnul po peru a začal na původní text právní knihy nabalovat nové záležitosti, především poučení o zemských úřednících. Téhož roku byl konečně ve prospěch krále vyřešen vleklý spor šlechty s panovníkem, kdo má obsazovat místa nejvyšších zemských úředníků.¹⁸⁷ Roku 1402 byla dokončena téměř stostránková druhá úprava právní knihy, která obsahovala starší jádro, věnování králi Václavu IV., pojednání o zemských úřednících a také nově upravovala aktuální právní otázky.¹⁸⁸ Avšak ani tímto letopočtem není ukončena Ondřejova skladatelská činnost. K dosavadním dvěma částem přibyla někdy po roce 1402 třetí, která celý obsah rozšířila o jednu třetinu.¹⁸⁹ Při sepisování právní knihy použil Ondřej převážně nálezy ze zemských desek (někdy se jedná o doslovná znění nálezů). Vedle těchto nálezů Ondřej používá dřívější práce (*Řád i Ordo*), které bedlivě kritizuje. Tento přístup byl v našich právních knihách aplikován vůbec poprvé.¹⁹⁰ Překvapující je rovněž Ondřejův přístup k právu v rovině teoretické. Dominující složkou všech výše uvedených právních knih tvoří procesní právo. Ne jinak je tomu v případě Ondřejovy právní knihy. Přestože v ní Ondřej z Dubé nečiní žádné zmínky o praktikování božích soudů, věnoval značnou pozornost přísahám, které mají ordálový charakter. Jejich detailní popis je velmi přínosný pro výzkum důkazních prostředků, které současná právně-historická věda označuje jako „*iracionální*“.

V duchu metody historické (zpětné) perspektivy jsem použil na nejnutnějších místech i mladší prameny; zejména pro otázku očistných přísah využívám právní knihu *O práviech země české knihy devatery* Viktorina Kornelia ze Všehrd. Nevedly mě k tomu ani tak Všehrdovy zmínky a narážky na starobylosti právních obyčejů, o kterých pojednává, ale spíše skutečnost, že

i zámysli, v těch úřadech nemilostivě groš dobývajíc mimo staré ustavenie (...) A na koho křik obecný než na tě? Na koho k bohu žaloba než na tě? O kom zlá paměť než o tobě? A ty toho muožeš otyti a vinen tiem nebýti, jedno přijma naučenie, učiň svú snažnost: komuž úřady dáš nebo dals a přísahu od nich přijímáš, kaž, at' pravdu božskú vedú a v téj pravdě právo staré obyčejně vedúc bez zámyslu nových práv, at' v tom groše nehledají mimo ustaveni staré.“ O. z Dubé, s. 115–116, čl. 1.

¹⁸⁶ *Nejvyššího sudího*, ed. F. Čáda, Praha 1930, s. 27.

¹⁸⁷ *Ibid.*: s. 28.

¹⁸⁸ *Srovnej Nejvyššího sudího*, ed. F. Čáda, Praha 1930, s. 29.

¹⁸⁹ ČÁDA, F.: *České právní*, Brno 1928, s. 29.

¹⁹⁰ *Ibid.*: s. 10.

poukazuje a především vykládá nejrůznější právní pojmy, s nimiž jsme konfrontováni i v době předhusitské (ve které nejsou ovšem dostatečně vysvětleny).

Zejména v případech nedostatečné výpovědní hodnoty domácích pramenů jsem se uchýlil k zahraničním analogiím.¹⁹¹ Práce s takovými prameny ovšem představuje značné riziko. Kupř. ordál spouštění na vodu mohl mít, resp. měl v domácím prostředí jiný charakter než v zahraničí, což je velkou měrou dáno kulturními nebo temporálně-geografickými rozdíly, o vývoji právní kultury ani nemluvě. Při využívání zahraničních pramenů by bylo nanejvýš adekvátní použít především takové jednotliviny, u kterých je možné zřetelně prokázat jejich recepci v právu domácím, což je úkol spíše pro juristu či právního historika než historika. Ani tento přístup nám však nezaručí, že ordál v domácím právu byl recipován beze zbytku.

Na závěr této kapitoly je třeba zdůraznit, že všechny normativní prameny nezaručují, že obsažená nařízení byla striktně dodržována (v předepsané podobě). Tuto skutečnost velmi dobře vystihl Václav Vaněček: *„Mnohý příkaz i zákaz byl ranou do vzduchu, leč který článek obsahoval spíše přání a program než reálně aplikovatelné právní pravidlo, a tak mnohá reforma nebyla než krátkodechou efemérou, která v rozvlněném moři právního obyčeje zapadla beze stop.“*¹⁹²

¹⁹¹ Ze zahraničních pramenů jsem pro diplomovou práci využíval převážně prameny z prostředí západní Evropy. Vedla mě k tomu skutečnost, že v dějinách našeho státu přicházela právní kultura, novinky i reformy právě z této oblasti. Může se objevit námitka, že jsem nevyužil např. prameny polské či ruské provenience; obecně tedy prameny slovanského etnika (slovanských národů), které se z pochopitelných důvodů mohou jevit jako prameny bližší našemu právně-kulturnímu prostředí. Domnívám se, že by tato námitka byla relevantní, pokud bychom uvažovali o božích soudech, potažmo právní kultuře v praslovanském (právním) kontextu. Podle mého názoru jsou již pradávne (kdysi společné) tradice a rituály v době knížecí i královské značně transformované nebo zcela zpřetrhané, nehledě na výše uvedené vlivy, které k nám proudily ze Západu.

¹⁹² VANĚČEK, V.: *Glossy*, in: SVPS, Praha 1941, s. 107.

3. Obecné pojednání o ordálech a otázka jejich aplikace

Ordály¹⁹³ neboli boží soudy („*judicium dei*“, „*divinum iudicium*“, „*justicia dei*“), představují bezesporu jeden z fenoménů středověku, přestože jejich kořeny sahají do doby mnohem starší. Odborná juristicko-historická literatura je nejčastěji definuje jako iracionální důkazní prostředky, kterými byla za pomoci nadpřirozené Vyšší moci, dokazována vina či nevina zkoušené osoby.¹⁹⁴

Pro dnešního člověka jsou v tom lepším případě pouhý iracionální důkazní prostředek, v tom horším pak záležitostí nepochopitelnou a snad i nepochopenou. Jak mohl „tehdejší člověk“ svěřovat svůj život tak dubiozním rituálům, jakými byla zkouška vodou, chůze po žhavém železe či soudní souboj? Cožpak se nespolehal na svůj *sensus communis*? Samozřejmě i lidé této epochy spoléhali na zdravý rozum, což se zrcadlí v tzv. přirozených důkazních prostředcích (očitá svědectví věrohodných osob, materiální důkazy, přiznání aj.).¹⁹⁵ Např. znásilněná žena, která „*žádného se dovolati nemohla*“, měla běžet do nejbližší vsi či města a hlasitě volat, co se jí stalo. Poté měla „*žádati komorníka upytanie od těch súsed; a má jemu ukázati krvavú košilku neb zedraný šlojřík, nebo jiné šatky, kteréžto ten komorník má zachovati na znamenie jejieho násilé*“.¹⁹⁶

Co když byli lidé konfrontováni s problémy, které se nedaly vyřešit racionálním způsobem, když chyběly přirozené důkazy a obviněná osoba popírala svoji vinu? V situacích, ve kterých naše „moderní“ společnost používá všechny dostupné vymoženosti vědy a techniky, utíkal středověký člověk k magickým silám nebo víře. Ordály se tak stávaly jediným prostředkem (posledním útočištěm), který nabízel řešení.¹⁹⁷ Pokud tedy budeme na boží soudy pohlížet

¹⁹³ Slovo „*ordál*“ pochází ze středověkého latinského „*ordalium*“, a to ze staroanglického „*ordāl*“, tzn. rozsudek. Srovnej něm. „*Urteil*“ a české „*ortel*“. HOLUB, J. – LYER, S.: *Stručný etymologický slovník*, 2. vyd., Praha 1982, s. 347.

¹⁹⁴ Ordál je „*iracionální důkaz, kterým strany za využití přírodních sil či s odvoláním na nadpřirozené mocnosti, v době křesťanské na Boha, dokazovaly pravdivost svého tvrzení*.“ MALÝ, K. a kol.: *Dějiny*, 3. vyd., Praha 2005, s. 116; Jiří Klabouch definuje ordály jako „*zvláště ostentativní manifestace nábožensky podložené důvěry v božskou vládu nad světem*“, které si kladou za cíl „*přímo delegovat rozhodnutí v konkrétním případě z lidského soudu na nadpřirozenou moc*“. KLABOUC, J.: *Staré české*, Praha 1967, s. 316.

¹⁹⁵ KLABOUC, J.: *Staré české*, Praha 1967, s. 314; Podle tvrzení Josefa Markova převažovaly ve středověkém procesním právu iracionální důkazní prostředky nad těmi racionálními. Srovnej MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 103.

¹⁹⁶ *Řád*, s. 251, čl. 87; Srovnej *O. z Dubé*, s. 129, čl. 19.

¹⁹⁷ „*Kde to bylo nemožné (přirozený důkaz), tam konali tak řečení soudové boží (ordálie), voda totiž a železo neb oheň, neblahý ouřad svůj*.“ PALACKÝ, F.: *Dějiny I*, 6. vyd., Praha 1904, s. 361;

prizmatem tehdejší doby, dojdeme k závěru, že představovaly racionální důkazní prostředky? Odpověď na tuto otázku může být uspokojivě zodpovězena pouze v užším kontextu, který reflektuje sociální, kulturní, geografické či temporální rozdíly a specifika. Lapidárně řečeno, musíme mít neustále na paměti, o jakého člověka (popř. skupinu osob) v jakém geograficko-temporálním horizontu se jedná.

Žádný z domácích právních historiků se o otázku racionality božích soudů nezajímal, resp. všichni, kteří se věnovali problematice ordálů, je automaticky řadili mezi iracionální důkazní prostředky. K názoru, že jejich závěry nemusí být korektní, mě v zásadě přivedli religionisté Mircea Eliade, Rudolf Otto a historik Aron Gurevič.¹⁹⁸ Jejich ideje a závěry z nejrůznějších oblastí jsem aplikoval na problematiku božích soudů. Na následujících řádcích se pokouším poukázat na racionální prvky v rituálu ordálu.

Vyšší moc¹⁹⁹ tvoří klíčový prvek božích soudů. Její podstatu je možné sledovat ve dvou rovinách – racionální a iracionální. Druhá zmíněná je prakticky nepopsatelná a nedefinovatelná, to znamená, že se nedá vymezit pojmy. Můžeme ji vnímat jako pocit ([pozitivního] strachu) či jako mystický prožitek. Jestliže bychom se ji přece jen pokusili přesně vymezit, přestala by být svojí podstatou iracionální a stala se racionální. V této (racionální) rovině je Vyšší moc determinována tzv. *racionálními predikáty* (božství), jakými jsou všemocnost, vševědoucnost, všudypřítomnost, rozum, síla, dobro, vůle, jednota aj.²⁰⁰ Tyto predikáty ve své vrcholné fázi reprezentují absolutní (absolutně-positivní) hodnotu. Navíc většinou odrážejí lidská přání a touhy; jsou *de facto* opozicí k lidské nedokonalosti. Domnívám se, že ruku v ruce s racionálními predikáty kráčí „*zkušenost*“, která je svým způsobem opakem a zároveň doplňkem „*prožitku*“. Dle mého názoru je zkušenost jedním z hlavních předpokladů pro existenci a správné fungování jakéhokoliv rituálu.

V této chvíli bych si dovolil malé odbočení k vývoji racionálních predikátů, který jistě probíhal s evolucí lidské společnosti. Pokud bych se přidržel

Srovnej dále JIREČEK, H.: *Slovanské právo I*, Praha 1863, s. 186; KADLEC, K.: *Přísežní pomocníci*, in: SVPS, Praha 1915, s. 256; VANĚČEK, V.: *Počátky*, Praha 1946, s. 105–106.

¹⁹⁸ Jedná se především o monografie ELIADE, M.: *Posvátné a profánní*, Praha 1994, OTTO, R.: *Posvátno*, Praha 1998 a GUREVIČ, J. A.: *Nebe, peklo, svět*, Jinočany 1996.

¹⁹⁹ Záměrně uvádím toto obecné označení, pod kterým si je možné představit křesťanského Boha, přírodní elementy, posvátná (uctívaná) zvířata, totemy, plejádu pohanských božstev apod.

²⁰⁰ Srovnej OTTO, R.: *Posvátno*, Praha 1998, s. 17.

klasického rozdělení středověké society na tři vrstvy, tedy „*oratores*“, „*bellatores*“ a „*laboratores*“, připsal bych každé skupině vlastní racionální predikáty Vyšší moci. Svět zemědělců si logicky vytváří a participuje na predikátech, které se zaměřují více na plodnost, schopnost sesílat déšť atd. Oproti tomu duchovní sféra inklinuje k jednotě, duchu, spáse. Toto mé tvrzení je však třeba relativizovat – i ve stejných skupinách, tedy např. mezi zemědělci, nenajdeme jednotné racionální predikáty. Můžeme však uvažovat o společném jádru. Ve chvíli, kdy středověká (nadmárodní) společnost začne uznávat jednoho (křesťanského) Boha, mělo by dojít k určitému kompromisu v predikátech, resp. měly by být vytvářeny jejich vyšší hodnoty - množiny, které jsou s to pojmout hodnoty jednotlivých vrstev společnosti - podmnožiny. Teoreticky by mohly hodnotově nižší predikáty koexistovat s těmi absolutními, a to např. v rovině kultu svatých. Ve světcově kompetenci je např. ochrana proti požáru. Víme sice, že nás Bůh dokáže ochránit před požárem snad ještě lépe než světec, nicméně se na něj neobracíme. Nechceme jej zatěžovat a snad toho ani nejsme hodni, a proto naše přání vztahujeme ke světcovi, který je může postoupit Bohu. Podobným způsobem, tedy ztrátou (absolutní) hodnoty racionálních predikátů, si můžeme vysvětlovat pozdější laicizaci společnosti (např. stvoření člověka, resp. absolutní Boží „*tvořivost*“, není záležitostí Vyšší moci, ale evoluce).

Jestliže tyto myšlenky aplikujeme na otázku božích soudů, zjistíme, že člověk provádí určitým způsobem (fungující) rituál, ve kterém se obrací na Vyšší moc a žádá jí o zjevení pravdy. Oslovované absolutno představuje realitu *par excellence*; je nositelem výše uvedených hodnot, jako např. všemocnost, vševědoucnost, dobro, spravedlivost aj., a to v absolutních hodnotách (Vyšší moc je racionálně definována.). Vedle těchto racionálních predikátů stojí samotná zkušenost.

Z dějin jsou známy případy zániku určitých rituálů nebo dokonce (uctívaných) božstev. Dle mého názoru to mohla způsobit změna zkušenosti i racionálních predikátů.²⁰¹ Během rituálu ordálu není *de facto* Vyšší moc

²⁰¹ Jestliže se určitá skupina osob obrací se svými požadavky na Vyšší moc a zavedený rituál nepřinese kýžený výsledek, nabízí se několik možností řešení. Vedle opakovaného provádění rituálu či hledání viníků uvnitř skupiny může dojít i k zániku nebo výměně Vyšší moci. Domnívám se, že takováto výměna jde ruku v ruce se změnou racionálních predikátů. Vyzývaná Vyšší moc už není dostatečně silná na to, aby vykonala to, o čem jí lidé žádají – její určitý predikát (kupř. moc sesílat déšť) u ní zaniká (je jí odejmut), což nevylučuje působení Vyšší moci v jiných oblastech (může mít další predikáty, např. sesílání blesků). Na její místo je povolána jiná (často

vystavena žádnému riziku. Rituál bez úspěchu prakticky není možný. Jeho úkolem je pouze zjevit božskou pravdu, rozhodnout o vině či nevině obžalovaného. Jisté riziko představuje snad jen bilaterální ordál, který může připsat pravdu oběma stranám sporu, nebo naopak žádnému. Domnívám se, že i tato skutečnost mohla mít vliv na zrušení ordálů.

Nechci v žádném případě tvrdit, že by během ordálu nebyl přítomen iracionální prvek (tak, jak jej chápe Rudolf Otto). Všichni účastníci božího soudu (jak pasivní, tak aktivní) zažívají určitý prožitek, vzrušení; mohou být vystaveni pocitu strachu či úděsu z boží přítomnosti, který Otto označuje jako „*mysterium tremendum*“.²⁰² Vše navíc umocňuje místo i čas, ve kterém se střetává prožitek se zkušeností, tedy místo hodné boží přítomnosti. Toto tvrzení je možné demonstrovat na příkladu modlitby; můžeme ji teoreticky provádět kdekoliv a kdykoliv (protože Bůh je všudypřítomný), ovšem kvalitativně vyšší modlitba je spojena s chrámem a nedělí (popř. s jiným církevním časoprostorem). Navíc je obohacena o kolektivní zkušenost (nikoliv prožitek).²⁰³

Z výše uvedeného textu vyplývá, že boží soudy mohly představovat racionální důkazní prostředek vzhledem k tomu, že Vyšší moc, která tvoří jádro ordálu, ztělesňovala (definovatelnou) racionalitu *nonplusultra* a byla mimo jiné determinována „racionálními predikáty“.

Jak už jsem výše uvedl, tato diplomová práce reflektuje boží soudy v rovině právní, což koresponduje s prakticky jediným přístupem, který proklamují domácí juristé a historici, kteří se otázkou ordálů zabývali. Domnívám se, že tento přístup je adekvátní a logický, vzhledem k významu božích soudů v historických pramenech. Ve chvíli, kdy padla během konverzace učenců slova

exkluzivnější) Vyšší moc, která v sobě koncentruje i vyšší predikáty, tj. takové, které v sobě automaticky zahrnují v našem případě schopnost sesílání deště. Samozřejmě může dojít i k opuštění dosavadní zkušenosti, resp. k jejímu nahrazení zkušeností novou, která zaručuje správnou funkci rituálu a podtrhuje jeho adekvátnost.

²⁰² „*Ten pocit tajemného úděsu může proniknout myslí mírným tokem v podobě poklidného zbožného rozjímání. (...) Může také v duši propuknout náhle, jako bleskem. (...) Může poklesnout v téměř strašidelnou hrůzu a zděšení. (...) Může se stát tichým zachvěním a zmlknutím tvora před – ano, před čím? Před tím, co je nade vším tvořením jako nevýslovné tajemství.*“ OTTO, R.: *Posvátno*, Praha 1998, s. 26.

²⁰³ Další důležitou věcí je rituální odění. Člověk není *de facto* hoden setkání s Bohem, navíc na posvátném místě a v magickém čase. Není zde prostor pro to, abych se mohl touto problematikou blíže zabývat. Jen na okraj uvádím, že např. při mezní přísaze byli hlavní aktéři oblečení jen v prostých košilích, na hlavách nesměli mít žádnou pokrývku apod. U ordálu soudního souboje byli bojovníci oděni ve speciálním (rituálním) oděvu (viz níže např. Příloha č. 14). Nehledě na to, že každý jedinec musel před vstupem do posvátného časoprostoru vykonat určitý přechodový rituál.

„*judicium dei*“, nebo je středověký „*scriptor*“ zaznamenal na pergamen, snad nikdo nepochyboval, že se jedná o boží soud (rozsudek), tedy právní instituci s veškerými náležitostmi, které jí přináležejí. Nicméně kronikáři v českém prostředí označují za boží soud bitvu u Chlumce (1126), ve které český kníže Soběslav I. (1125–1140) porazil s Boží pomocí (a s podporou své družiny)²⁰⁴ vojsko krále Lothara III. (1125–1137). Tzv. Mnich sázavský vkládá do úst knížete Soběslava I. řeč ke králi Lotharovi, ve které ho varuje před soudem božím, jenž představuje případnou bitvu: „*in proximo est, omnipotentis dei iudicium inter nos.*“²⁰⁵ Po výsledné bitvě Soběslav I. opět poukazuje na soud boží: „*nostras cervices subdere noluimus, et ecce, divinum iudicium utriusque nostrum iustitiae manifestum dedit indicium.*“²⁰⁶

Francouzský historik Georges Duby spatřuje ordál právě ve středověké bitvě, která se blíží soudnímu souboji.²⁰⁷ Jeho závěry charakterizují přístup k ordálům, který je používán v zahraniční odborné literatuře; s ordály bývají ztotožňovány některé rituály, které mají podobné (ordálové) konotace. Jean-Claude Schmitt v monografii *Svatý chrt*, přirovnává léčebný rituál ponoření dítěte do studené vody k božímu soudu. Pout' do Svaté země popisuje jako zkoušku, prostřednictvím které může, ale i nemusí dojít hříšník Božího odpuštění.²⁰⁸ Do jisté míry je možné spatřovat ordál v ikonoklasmu, kdy obraz, popř. socha Boha nebo světce, byla před zničením vyzývána, aby projevila svoji „magickou sílu“, a tím se ubránila případnému útoku. Ve všech případech, snad s výjimkou Dubyho, se jedná pouze o uměle vytvořený historikův konstrukt, který není pramenně podložen.

Domnívám se, že existuje minimálně ještě jeden pohled na ordály – zkoumání jejich úloh a významů v kontextu středověké společnosti. Ordály totiž nepředstavovaly pouhý element práva, ale byly kulturně-společenskými rituály, které, ať už z pozice „*ex ante*“ (boží soud jako panovníkův prostředek k zastrašení opozice) nebo „*ex post*“ (jeden z prostředků kanonizace královny Kunhuty

²⁰⁴ Kanovník vyšehradský líčí ozbrojený střet následovně: „*exercitu venit contra Bohemos juxta oppidum nomine Chlumecz, ubi Sobieslaus dux cum dei adiutorio et suo comitatu (...) prostravit quingentos primates illorum, exceptis scutiferi.*“ *FRB II*, Praha 1874, s. 203.

²⁰⁵ *FRB II*, Praha 1874, s. 256.

²⁰⁶ *Ibid.*: s. 256.

²⁰⁷ DUBY, G.: *Neděle u Bouvines*, Praha 1996, s. 129.

²⁰⁸ SCHMITT, J.-C.: *Svatý chrt*, Praha 2007, s. 92 a 109.

[Kunegundy]) plnily určité úlohy ve společnosti.²⁰⁹ Tento přístup není v rozporu s pohledem na boží soudy, který nám prezentují historické prameny.

Ačkoliv ordály tvořily integrální součást středověkého procesního práva, jejich užívání bylo víceméně sporadické. Jak už jsem výše uvedl, boží soudy představovaly poslední útočiště v důkazním řízení. Měly být aplikovány až tehdy, když už veškeré, z dnešního pohledu racionální důkazy byly vyčerpány. I přesto jejich používání bránilo několik skutečností. Tou první je (snad běžná) možnost tzv. mimosoudního vyrovnání, to znamená, že se strany sporu dohodly na řešení vzniklého problému smířčí cestou.²¹⁰ Druhé úskalí představuje stále stupňovaná složitost a formálnost soudního řízení. V českých pramenech jsme postupně konfrontováni s termíny jako „útok“²¹¹, „půhon“,²¹² „žaloba“,²¹³ „opověď“,²¹⁴ aj., které tvoří součást tzv. přípravného řízení.²¹⁵ Úspěšné vykonání všech nutných procedur představovalo velmi složitý úkol. V kontextu postupného zesložitování tak nemuselo k soudu, a tudíž ani k ordálu vůbec dojít.²¹⁶

²⁰⁹ V případě ordálu jako zastrasovacího prostředku panovnické opozice bude níže pojednáno v souvislosti se soudním procesem se spiklenci proti knížeti Soběslavovi I.

²¹⁰ Podle Františka Palackého mělo mimosoudní vyrovnání ambivalentní význam. Na jedné straně se ho soudní úředníci snažili prosadit, protože bylo lepší než stále hrozící krevní msta. Na druhou se jej rovněž snažili omezit, protože snižovalo příjem do státní i jejich soukromé pokladny. PALACKÝ, F.: *Dějiny I*, 6. vyd., Praha 1904, s. 362; K mimosoudnímu vyrovnání JIREČEK, H.: *Slovanské právo II*, Praha 1864, s. 206.

²¹¹ Jednalo se o prosté ohlášení žalující strany, že se chystá k soudu pohnat určitou osobu. Jestliže byl „útok“ zapsán do půhonných desek, byla obviněná osoba tzv. *držena na útocích* („v deskách“, „v půhonech“), to znamená, že proti žalobci nesměl nikdo v žádné jiné věci vystoupit. Jestliže byly někomu ukradeny peníze a potencionální viník předběhl poškozeného a provedl na něj „útok“ pro jiný trestný čin, nesměl být pohnán k soudu pro krádež peněz. K „útok“ viz KLABOUCH, J.: *Staré české*, Praha 1967, s. 156; MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 90 a 97.

²¹² Půhonem se označuje vyzvání obžalované strany sporu, aby se dostavila v určitou dobu k soudnímu řízení. K tomu více MALÝ, K. a kol.: *Dějiny*, 3. vyd., Praha 2005, s. 118-119.

²¹³ Žalobcem nemohl být kupř. cti zbavený člověk, psanec, exkomunikovaný jedinec, pohnaná osoba, zemský škůdce aj., což samozřejmě ovlivňovalo možnost případného soudního řízení. Z roku 1463 se dochovalo nařízení z praxe dvorského soudu, které upravuje, že žalobcem nesmí být ani duševně chorý člověk. Srovnej *AČ XXXVII*, 2. díl, Praha 1941, s. 81; Nezletilý mohl žalovat prostřednictvím svého poručníka (zástupce). K tomu více MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 7-14; O žalobách a jejich formálnosti píše rovněž BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, Praha 1869, s. 622-623.

²¹⁴ „Opověďěti se“ („se *presentare*“) znamenalo správně se ohlásit soudním úředníkům. O opovědi více MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 63.

²¹⁵ K tomu více MARKOV, J.: *Přípravné řízení*, Bratislava 1930.

²¹⁶ O tom, že doručování půhonů mnohdy představovalo obtížnou, ponižující či přímo životu nebezpečnou činnost vypovídají dvě kuriózní zprávy Zikmunda Wintera: „*Tak na Libenicích byl soudní posel bit, poněvadž nechtěl čekat s listem, až páni skončí hostinu. Poháněný šlechtic mu nabíl tvář říkáje ‚tu máš pstruha‘ a pak ho rozkázal dát do žumpy i s průvodcem, který mu ukazoval cestu.*“ Druhá zpráva líčí, jak „*Manželku urozeného Matěje Škrova da zastihl soudní posel podle vlastního líčení, jak sedíc za stolem předla přizi. Tehdy jsem jí tu půhonný list položil před ni a ona hnetečky se vztyčila, popadši jej. Že jej do pomejí vhodím, řekla a vrhla mi jej mezi oči – my šli před se. Ona za námi opět jej na dvoře vrhla a poté mi se chytila voštípu a já nechtěvši s ní*

V dávných dobách se pře řešily zásadně svépomocí. Podle slov Jiřího Klaboucha ale mohla svépomoc fungovat jen v málo diferencované společnosti.²¹⁷ Ve chvíli, kdy byla sociální struktura společnosti konsolidována, nebylo možné, aby slabší jedinec prosazoval osobně své právo proti silnějšímu. V takovém případě se dostával do popředí soud, který byl zaštitěn nejvyšší mocí (knížetem s vojenskou družinou, knězem atd.). Jeho role byla ovšem pasivní. Soud ve středověku nebyl zřízen proto, „*aby stíhal bezprávi z vlastního vnuknutí, nýbrž propůjčoval pomoc svou jedině tomu, který za ochranu své spravedlnosti žádal. Jenom vůle a žádost poškozeného mohly to způsobiti, že škůdce před soud povolán býti mohl.*“²¹⁸ Soud vystupoval samozřejmě aktivně v případě, že se jednalo o státní či panovnické záležitosti.

V otázce aplikace božích soudů alespoň z mého pohledu představuje určitý rozpor soukromoprávní charakter procesu. Ten totiž do jisté míry brání, ale současně i podporuje používání ordálů jako důkazních prostředků. Podle Karla Malého se projevoval „*především v tom, že byl typem procesu obžalovacího a že iniciativa a zahájení soudního řízení musela vycházet od soukromé osoby, tj. poškozeného či jeho blízkých. Současně ovšem soudní řízení mělo v zájmu stability feudálního státu omezovat a likvidovat formy mimosoudního a protiprávního svémocného vyřizování sporů, kdy žalobce řešil věc násilím (kupř. krevní mstou).*“²¹⁹

Zabránit stranám sporu, aby do svých rukou braly právo a spravedlnost, může pouze dostatečně silná autorita. Ta představuje jeden z klíčových atributů práva.²²⁰ Podle tvrzení Leopolda Pospíšila bývá „*s velkou pravděpodobností totožná s politickým vedením (...) skupiny*“ a zároveň v sobě spojuje „*další, i neprávní funkce, jako například (...) ekonomickou či funkci náboženského vůdcovství*“.²²¹ Dle mého názoru je možné vnímat ordály jako jeden z prostředků prosazení a upevnění světské (právní) autority a moci, kterou ztělesňuje v našem raněstředověkém státě český „*dux*“. Již v úvodu jsem uvedl, že ordály byly *de facto* regálem panovníka. Kníže – kněz vystupuje ve sporu víceméně jako

se drátí, pustím jí voštíp, a vona že nás káže honiti a zbiti, a přiběhši zase i vrže mi voštíp a vzavší jej, šli sme.“ Cituje NĚMEC, I. a kol.: *Slova a dějiny*, Praha 1980, s. 255.

²¹⁷ KLABOUCH, J.: *Staré české*, Praha 1967, s. 121.

²¹⁸ BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, Praha 1869, s. 190.

²¹⁹ MALÝ, K. a kol.: *Dějiny*, 3. vyd., Praha 2005, s. 115.

²²⁰ Srovnej POSPÍŠIL, L.: *Etnologie práva*, Praha 1997, s. 36.

²²¹ Ibid.: s. 36.

prostředník. Opravdovou, nezpochybnitelnou a všeobecně uznávanou právní autoritu představuje Vyšší moc, přítomná při ordálovém rituálu, na které „*dux*“ ponechává veškerá sporná (neřešitelná) rozhodnutí. Přítomnost knížete (kněze), coby garanta sporu, je pro správné fungování rituálu i komunikaci s Vyšší mocí nezbytná.

Boží soudy nerozhodují pouze o vině či nevině zkoušené osoby, to znamená, že nejsou jen prvkem důkazního řízení, ale fungují rovněž jako finální rozsudky, proti kterým není odvolání. Přítomný soudce pouze kontroloval, zda celý rituál probíhá dle nutných formalit a po jeho skončení pouze potvrdil nezpochybnitelný rozsudek vykonaný Vyšší mocí. Ordály by neměly být v žádném případě spojovány s mučením (torturou) či s tresty, i když tak ve finále mnohdy vypadaly (kupř. došlo k zabití jedince v soudním souboji, utonutí při ordálu vody, k rozsáhlým popáleninám, které skončily smrtí apod.)

4. Doba knížecí

4.1 Břetislavova dekreta a první zmínka o ordálech

Naše nejstarší zpráva o božích soudech (vody a železa) se nachází v tzv. *Břetislavových dekretech* a váže se k roku 1039, resp. k tomuto letopočtu ji vztahuje pražský kronikář Kosmas (asi 1045–1125).²²² Nařízení měl vyhlásit před zástupem českých předáků nad hrobem sv. Vojtěcha v hnězdenském chrámu Panny Marie český kníže Břetislav I. (asi 1034–1055) za asistence pražského biskupa Šebíře (Severa; 1030–1067). Kosmou zaznamenaná dekreta, lépe řečeno jejich obsah, je problematický. Jednalo se pouze o zbožné přání kronikáře hájícího církevní učení, zájmy a práva církve než o popis „historické skutečnosti“? Uspokojivou odpověď na tuto otázku bychom hledali marně. V době Kosmova působení mohla být ústní tradice hnězdenské výpravy v panovnickém a biskupském okolí relativně živá, ale jistě ne natolik bohatá, aby posloužila kronikáři k sepsání tak barvitého líčení. K tomu nepochybně nestačily ani staré analý, o které se opíral.²²³ Stěžejním písemným pramenem, ze kterého Kosmas čerpal, byla nejspíše dnes již nedochovaná tzv. *Hnězdenská statuta*. „Existenci takového spisu musíme předpokládat, prozrazují nám to jak kapitoly Kosmovy kroniky, tak – možná ještě markantněji – jednání českých poslů v Římě na podzim r. 1039, kdy šlo o otevření cesty k povznesení pražského biskupa na úroveň arcibiskupa. Tito poslové, bezpochyby lidé pocházející ze vzdělaného českého kléru, nemohli předstoupit před papeže a kardinály jinak, než že svou žádost a poselství doložili nějakou písemností.“²²⁴

Vyhlášení dekretů, které nejspíše proběhlo česky,²²⁵ poukazuje na úzkou kooperaci světské moci s mocí církevní; resp. osoba panovníka je v tomto případě prostředkem k prosazení zájmů církve, která má k takovéto akci pouze omezené

²²² K tomu více KAPRAS, J.: *Soudy boží*, in: SVPS, Praha 1933, s. 161; MALÝ, K. a kol.: *Dějiny*, 3. vyd., Praha 2005, s. 93; SLAVÍČEK, J.: *Upomínky*, Právník 1, 1861, s. 74.

²²³ Srovnej KRZEMIENSKÁ, B.: *Břetislav I*, Praha 1986, s. 183.

²²⁴ Ibid.: s. 238; V souvislosti s otázkou existence tzv. *Hnězdenských statut* Vaněček uvádí: „nezdá se nemožné, že k latinskému sepsání příkazů a zákonů, jež byly ve Hnězdně vyhlášeny, došlo právě s ohledem na Řím, neboť omluvné poselství, které z Čech brzy na to k papeži bylo vysláno, nemohlo přinést lepšího důkazu křesťanského postoje Břetislavova a jeho zbožných cílů, než byl takovýto dokument.“ VANĚČEK, V.: *Prameny I*, 2. vyd., Praha 1967, s. 15.

²²⁵ Srovnej VANĚČEK, V.: *Prameny I*, 2. vyd., Praha 1967, s. 14.

možnosti.²²⁶ (Dekreta se totiž vyjadřují zejména k církevním záležitostem). Není bez zajímavosti, že obsahují celou řadu zapovězených věcí, jako např. pohřbívání mrtvých mimo posvěcenou půdu, trhy o nedělích, smilstvo, polygamií aj; mnohé z nich zcela korespondují s předměty kritiky a stížností sv. Vojtěcha, které vygradovaly jeho odchodem ze země.²²⁷

Jedním z důležitých cílů polské výpravy bylo zmocnit se těla sv. Vojtěcha. Nejdříve bylo nutné vykonat jistý usmiřovací rituál,²²⁸ jehož součástí byl slib českých předáků, že ochotně napraví chyby své a svých otců, kterými se provinili proti „božím zákonům“²²⁹ – výsledkem slibů se stala tzv. *Hnězdenská dekreta*.

Jejich nařízení měla bezesporu selektivní charakter; zabývají se pouze aktuálními otázkami a řeší problémy tehdejší společnosti v kontextu křesťanské víry a církevní morálky. Jak velmi výstižně poznamenal Karel Malý: „*Musíme si ovšem uvědomit, že tu jde jen o úpravu otázek, které kníže chtěl změnit, protože odporovaly církevní morálce a křesťanství. Naopak to, co měnit nebylo třeba, se v Dekretech neobjevuje a platí nadále.*“²³⁰

Břetislavova dekreta obsahují tři zmínky o božích soudech. Jestliže se přidržíme výše uvedené teze Karla Malého, můžeme se domnívat, že nově zavádějí do českého práva ordály nebo je minimálně zahalují do křesťanského hávu, poskytují jim legitimitu a snad i církevní záštitu. První aplikace božího soudu se vztahuje na roztržku mezi manželi. „*Si vero mulier proclamaverit pari vice non amari, sed inclementer a viro suo affligi et profligari, detur inter eos iudicium Dei, et qui inventus fuerit reus, solvat poenas rei.*“²³¹ Z textu není patrné,

²²⁶ „Kníže ‚Čechů‘ vystupoval jako soudce a zákonodárce nejen ve světských, ale i v církevních otázkách. Odstraňování ‚pohanských‘ mravů se zároveň stávalo jakýmsi testem knížecí prestiže.“ ŽEMLIČKA, J.: *Čechy*, Praha 2002, s. 23; Srovnej rovněž starší názor Jirečka: „*Stanovisko zákonodárcovo jest sice zcela církevní, ale vidomo, že byla a která byla církev pokázána na moc světskou, aby svým rozkazům zjedнала průchodu.*“ JIREČEK, H.: *Právníký život*, Praha – Brno 1903, s. 8–9.

²²⁷ „*Hec sunt, que odit Deus, hec sanctus Adalbertus pertesus nos suas deseruit oves et ad exteras maluit ire docturus gentes.*“ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, in: MGH, *Scriptores rerum Germanicarum*, Nova series II, ed. Berthold Bretholz, Berlin 1923, s. 88.

²²⁸ „*Dic' ait, ista duci et eius comitibus: Pater de celis dabit quod petitis, si non repetitis mala, quibus abrenuntiatistis in fonte baptismatis.*“ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, in: MGH, *Scriptores rerum Germanicarum*, Nova series II, ed. Berthold Bretholz, Berlin 1923, s. 85; Srovnej KOPAL, P.: *Smíření Čechů*, in: *Rituál smíření*, Brno 2008, s. 45–55

²²⁹ „*Emendare parati sumus, quicquid in santum Dei patres nostri vel nos prevaricati sumus, et a pravo opere omnino cessare.*“ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, in: MGH, *Scriptores rerum Germanicarum*, Nova series II, ed. Berthold Bretholz, Berlin 1923, s. 86.

²³⁰ MALÝ, K.: *České právo*, Praha 1995, s. 14.

²³¹ *CIB I*, Praha 1867, s. 15, čl. 4; Srovnej VANĚČEK, V.: *Prameny I*, 2. vyd., Praha 1967, s. 16; Dochovaný rukopis z konce 13. století, který vznikl v klášteře Hradisko u Olomouce, obsahuje text tzv. *Břetislavových dekretů*; pozměněná podoba odráží právní kontext 13. století. Podle textu

o jaký druh ordálu se jednalo. Možností se nabízí hned několik. Vzhledem k tomu, že další článek dekret hovoří konkrétně o vodě a železe (viz dále), mohlo by se jednat o zcela jiný (třetí) druh božího soudu. Dekreta nařizují, že ordál má proběhnout mezi oběma stranami sporu („*inter eos iudicium Dei*“) a trest je určen pro jedince, který bude shledán vinným („*qui inventus fuerit reus*“). Šlo tedy o bilaterální boží soud? Pokud by naše odpověď byla kladná, pak by se s největší pravděpodobností jednalo o soudní souboj. Až do druhé poloviny 14. století bývalo v našich krajinách zvykem, že (s výjimkou přísahy a soudního souboje) ordál podstupovala pouze jedna osoba, nejčastěji žalovaná.²³² Trýzněná žena nejspíš ani nefiguruje v pozici žalobce; tuto funkci snad plnila duchovní osoba („*archipresbyter*“), poškozený se na ni mohl obrátit s prosbou o pomoc; tím mu byla poskytnuta autoritativní záštita.²³³

Mimo obecné označení „*iudicium Dei*“ nařizují dekreta ordál žhavého železa nebo svčené vody („*ignito ferro sive adjurata aqua*“) pro zločin vraždy.²³⁴ Zvláště těžká provinění (bratrovražda, otcovražda, zabití duchovního) se řešila po vzoru biblického Kainova mementa vyhnáním ze země,²³⁵ které bylo dostatečným trestem, protože vyhoštěný jedinec ztrácel svůj mikrokosmos i pouto se svojí pospolití.²³⁶ O způsobech provádění výše uvedených ordálů nic bližšího nevíme. Pokud bychom ale přistoupili na myšlenku, že Kosmas zahrnul do textu tzv.

měly být ordály prováděny „*coram ecclesia*“, tedy před tváří církve. „*Quartum est, quod si mulier clamavit a uiro suo se non diligi decenter, sed affligi innocenter, detur dei iudicium inter eos coram ecclesia et qui inuentus fuerit reus, penas debitas duci soluat.*“ Sign. CO 230, fol. 10r, in: SOKA Olomouc.

²³² Srovnej VESELÝ, J.: *Ke vzniku*, in: SVPS, Praha 1935, s. 202; První a zároveň i poslední bilaterální ordál (jiný než soudní souboj a přísaha) je zaznamenán v paragrafu 68 *Řádu práva zemského*. Srovnej *Řád*, s. 238, čl. 68.

²³³ „*de his qui homicidiis infamantur, archipresbyter comiti illius civitatis nomina eorum ascribat et comes eos conveniat.*“ *CIB I*, Praha 1867, s. 15, čl. 5. Dle mého názoru zastávali duchovní funkci veřejného žalobce zejména proto, že nejlépe znali svoje „ovečky“, vztahy i prostředí, ve kterém žili; lidé se k nim mohli obracet s prosbou o radu či pomoc. Navíc tato pozice byla relativně výnosná. Církevní instituce získávaly z božích soudů různé poplatky nebo pokuty, zároveň tím byl obohacován knížecí „*fiscus*“ a posilovala se knížecí (soudní) autorita. Srovnej *CIB I*, Praha 1867, s. 70, čl. 8.

²³⁴ „*Similiter et de his qui homicidiis infamantur (...) si negant, ignito ferro sive adjurata aqua utrum culpabiles sint, examinentur.*“ *CIB I*, Praha 1867, s. 15, čl. 5; Srovnej olomoucký rukopis: „*Similiter de eis, qui homicidiis infamantur, Archypresbiter comiti illius civitatis nomina eorum ascribat et comes eos conveniat et si sunt rebelles, in carcerem redigat, donec aut penitentiam dignam agant aut si negant ignito ferro sive adiurata aqua ipsorum peccatum uel innocencia declaratur.*“ Sign. CO 230, fol. 10r in: SOKA Olomouc; Pasáž textu, zmiňující se o ordálech, je v olomouckém rukopisu zatržena a marginální poznámka ji označuje za blasfemii.

²³⁵ „*Fratricidas autem et parricidas sive sacerdotum interfectores et huiusmodi capitalibus criminibus irretitos, archipresbyter assignet eos comiti vel duci, sive per panus et ventrem ferratos de regno ejicit, ut ad instar Cain vagi et profugi circumeant terram.*“ *CIB I*, Praha 1867, s. 15, čl. 6; Srovnej rovněž *Gn. 4*, 12–15.

²³⁶ O tom více GUREVIČ, A.: *Kategorie*, Praha 1978, s. 36-73.

Břetislavových dekret právní obyčej a praktiky své doby, pak by jím zmíněná zkouška vodou představovala nejspíše ordál vody studené, konkrétně tzv. spouštění na vodu („*super aquam mittere*“). Ordál železa by měl s největší pravděpodobností podobu zkoušky žhavých radlic („*vomeres*“, „*vomeres calcandi*“). Právě tento ordál, který byl aplikován pro obvinění z vraždy, se objevuje v pramenech jen pár let po Kosmově smrti.

4.2 Vyšehradský „*deus ex machina*“ a „*vomeres calcandos*“

V měsíci červnu roku 1130 putoval kníže Soběslav I. se svou početnou družinou z Kladska na Moravu. Do cílové destinace, kterou se měla stát nejspíše Olomouc, již nedorazil.²³⁷ Podle zprávy *Kanovníka vyšehradského* odhalil (dne 15. června) spiknutí dvou synů satanových („*filiis sathanae*“)²³⁸ proti své osobě. Tím byl rozpoután koloběh událostí, který vyústil o pár dnů později snad do jednoho z nejznámějších soudních procesů českého středověku.

Po odhalení konspirace se Soběslav I. v čele své družiny bez zbytečných průtahů vydal do Prahy, kam dorazil asi o tři dny později.²³⁹ Zatímco první kroky knížete, za jáсотu radujícího se lidu a vyzvánění zvonů, vedly na Pražský hrad (kde se modlil bosý a v kajícím rouše),²⁴⁰ spiklenci, jejichž počet během cesty vzrostl, byli odvedeni na Vyšehrad, aby se zde 20. června podrobili soudu.²⁴¹ Podle slov *Kanovníka vyšehradského* se ho mělo účastnit na tři tisíce mužů.²⁴² Po dojemné Soběslavově úvodní řeči byl dán prostor obviněným, zejména jistému Miroslavovi, který se ke spiknutí přiznal. Vzhledem k povaze jeho výpovědi se

²³⁷ O tom podrobněji ŽEMLIČKA, J.: *Vyšehrad 1130*, in: *Husitství – reformace – renesance*, Praha 1994, s. 52.

²³⁸ Tímto termínem označuje *Kanovník vyšehradský* osoby obviněné z pokusu o vraždu knížete Soběslava I. Srovnej *FRB II*, Praha 1874, s. 211.

²³⁹ „*Ještě v neděli 15. června se družina nacházela asi 160 km vzdušnou čarou od Prahy, takže kníže, pokud byl už 18. června v Praze (a s ním i Miroslav a Střezimír, dopraveni na Vyšehrad), musel během dvou nebo tří dnů překonat dvě stě kilometrů.*“ ŽEMLIČKA, J.: *Vyšehrad 1130*, in: *Husitství – reformace – renesance*, Praha 1994, s. 52–53; Na 18. června datuje příjezd knížete Soběslava I. rovněž Václav Vladivoj Tomek. Srovnej TOMEK, Václav, V.: *Dějepis I*, 2. vyd., Praha 1892, s. 130.

²⁴⁰ „*dominus Sobieslaus proficiscitur in urbem Pragam metropolitanam causa orationis, discalciatis pedibus et vestibus mutatis, ut rex Ninivitarum, et ingredientem omnes leatanter cum ingenti triumpho et honore eum suscipiunt de eius salute quidem ut merito gaudentes, hymnumque angelicum cantates, nec non et campanis sonantes.*“ *FRB II*, Praha 1874, s. 209.

²⁴¹ Palacký tento soud nesprávně datuje na 22. června 1130. Srovnej PALACKÝ, F.: *Dějiny I*, 6. vyd., Praha 1904, s. 224.

²⁴² „*Fuit multitudo magna virorum in concilio illo, pene tria millia.*“ *FRB II*, Praha 1874, s. 209.

seznam obviněných osob rozšířil. „Konečně, když (Miroslav) sám sebe i jiné vlastními ústy za vinné udal, vyveden jest z rady spolu s druhy svými, a druhého dne (tj. 21. června) s bratrem jeho Střezimírem a s jedním lékařem osekány jsou jim všechny údy na tržišti. Ale dva prvé řečeni synové satanovi podstoupili jsou muka neslýchaná; totiž jsou do kola těsně vpleteni, oči jim vyloupeny, ruce i jazyk uříznuty a s přeraženými hnáty položeni jsouce na sloupy k jejich zahynutí připravené, bídné životy skončili.“²⁴³

V pokračujícím barvitěm líčení *Kanovníka vyšehradského* se nachází pro nás velmi důležitá zpráva o „skutečně provedeném ordálu žhavými radlicemi“.²⁴⁴ Kronikář jmenuje další tři spiklence, konkrétně Miroslavova strýce Křivosuda, Vacemila a Jindřicha, kteří „kráčeli v Praze přes železo, a tak od Boha všemohaucího jsauce odsauzeni v pravdě shledáni jsou co vinníci; a protož nalezeno jest, aby podlehli trestu hrdelnímu; poté vedeni jsau na trh dne 23. června a plknem s'tati jsau.“²⁴⁵ Tento čin Palacký glosoval slovy: „Smělá jejich důvěra i odvaha posloužilyby věku osvětenějšímu ještě za důkaz jejich nevinny, ale neměvše štěstí ve zkoušce takové, utrpěli popravu sekerou.“²⁴⁶

Přestože *Letopisy hradištsko-opatovické* a *Kanovník vyšehradský* hovoří pouze o žhavém železe, resp. o chůzi přes železo („*ardenti ferro probati*“, „*per*

²⁴³ FRB II, Praha 1874, s. 211; Srovnej ibid: s. 211: „*Deinde postquam se ipsum cum aliis proprio ore accusavit, de consilio cum sociis eductus est, sequentique die cum fratre Strezimiro et cum quodam medico omnibus membris in foro privati sunt. Duo autem praedicti filii sathanae inauditum tormentum subierunt, scilicet in rotam strictius implexi, oculis erutis, manibus cum lingua amputatis, cruribusque confractis super columpnas positi, quae interitui eorum apparatus fuerant, miseram vitam finierunt.*“ Takto celou událost vylíčil *Kanovník vyšehradský*. Zprávu o popravě, datovanou na 21. června 1130, bychom našli i u tak řečeného *Mnicha sázavského*: „*Eodem anno XI. Kal. Julii Sobezlaus, dux Boemorum, insidiatores vitae suae quosdam decollavit in foro Pragensi publice, quosdam pedibus ac manibus ac linguis et visu privavit.*“ FRB II, Praha 1874, s. 257–258; Stručný popis spiknutí rovněž podávají tzv. *Letopisy hradištsko-opatovické*: „*Dux Sobezlaus castrum Kladsko renovavit. Mirozlaus, filius Johannis, cum quibusdam nefariis in mortem eiusdem ducis coniuravit. Qua pernitiōsa coniuratione evidenter patefacta tam ipse Mirozlaus quam sui fautores unanimi Boemiorum sententia dampnati, cecati et obruncati interierunt.*“ FRB II, Praha 1874, s. 394.

²⁴⁴ KAPRAS, J.: *Soudy boží*, in: SVPS, Praha 1933, s. 160; *Kanovník vyšehradský* byl očitým svědkem soudního řízení: „*Sequenti vero die dux Sobieslaus congregavit nobiles et ignobiles in palatium Wissegradense, etiam Pragenses canonicos, atque nos ibidem fuimus.*“ FRB II, Praha 1874, s. 209.

²⁴⁵ FRB II, Praha 1874, s. 211; Srovnej ibid: s. 211: „*Kriwosud vero, qui patruus Miroslai fuerat, atque alii duo, quorum unus Waczemil alter Henricus vocabatur, isti quidem, qui a praefato Miroslao coram duce atque praedicto conventu accusati fuerant, ad iudicium destinati Praegae per ferrum incesserunt, et sic ab omnipotente deo dampnati veraciter rei reperti sunt, ac proinde quatenus capitale subeant sententiam decretum est; dandem ducti ad forum IX. Kal. Julii cum securi decollati sunt.*“ Podobně i *Letopisy hradištsko-opatovické*: „*Kriwozud quoque et Waczemil et Albrecht, super eadem coniuratione accusati, et ardenti ferro probati, divinoque iudicio dampnati, in Pragensi foro miserabiliter sunt decollati.*“ FRB II, Praha 1874, s. 394.

²⁴⁶ PALACKÝ, F.: *Dějiny I*, 6. vyd., Praha 1904, s. 225.

ferrum incesserunt“),²⁴⁷ z pozdějších pramenů je zřejmé, že se jednalo o boží soud žhavými radlicemi.²⁴⁸ Marně bychom popis tohoto ordálu hledali v pramenech domácí provenience. Proto nám nezbyvá nic jiného než obrátit svou pozornost k pramenům zahraničním (Musíme mít neustále na paměti již v úvodu dotčená úskalí a limity, které představuje práce s těmito prameny.).

Kanovník vyšehradský uvádí, že spiklenci chodili přes železo.²⁴⁹ Většinou se jednalo o šest, devět, popř. dvanáct rozžhavených radlic, které musela obviněná osoba přejít.²⁵⁰ Jestliže při přecházení některou radlici vynechala či nedošlápla celou plochou nohy, byl to důkaz její viny. Za vinu se rovněž považoval strach a váhání.²⁵¹ Úspěšné přejítí rozžhavených želez ovšem neznamenal automatické splnění zkoušky, jak se domnívá např. Karel Malý.²⁵² Nesprávné je rovněž tvrzení právníků Kuchty a Schelleho: „*Osoba obviněná musela přejít bosíma (!) nohama na rozžhaveném železe. Když se nepopálila, bůh ji pomohl prokázat nevinu*“.²⁵³ Je velice pravděpodobné, že se zkoušený popálil. Nejspíše záleželo na tom, jak vážné zranění zkoušený utrpěl.²⁵⁴ Těžké popáleniny snad znamenaly automaticky

²⁴⁷ Srovnej *FRB II*, Praha 1874, s. 211 a 394.

²⁴⁸ Srovnej *CIB I*, Praha 1867, s. 56, čl. 18; s. 63, čl. 18; s. 70, čl. 19.

²⁴⁹ František Palacký se domníval, že se na radlicích stálo: „*u Čechův musel narčený jistou chvílí aneb postáti na rozpáleném železe (obyčejně pluhu)*“ PALACKÝ, F.: *Dějiny I*, 6. vyd., Praha 1904, s. 361; Jan Kapras uvádí, „*že se po radlicích běhalo (per ferrum incesserunt)*“.²⁵⁰ Vychází ovšem z latinského slovesa „*incedo, ere, cessi, cessum*“, které spíše znamená „*chodit*“, „*kráčet*“, „*vstupovat*“. Je logické, že pohnaný nebyl schopen se po rozžhavených radlicích procházet, tak jak bylo formálně stanoveno, ale po radlicích víceméně běhal. Srovnej KAPRAS, J.: *Soudy boží*, in: SVPS, Praha 1933, s. 160.

²⁵⁰ K tomu LEA, H. C.: *Superstition*, Philadelphia 1866, s. 201; Nejstarší zprávy o ordálu žhavými radlicemi najdeme v tzv. *Duryňských zákonech*, sestavených kolem roku 802. Ordál měl být použit pro ženu obviněnou z otrávení svého manžela, nebo pro jeho zabití pomocí nějakého lstivého prostředku. Tento ordál našel oblibu u císaře Karla Velikého (768–814), který jej spolu se svými rádci roku 803 zahrnul do *Sálských zákonů*. K tomu více BARTLETT, R.: *Trial*, New York 1986, s. 10; Srovnej *Lex Thuringorum*, in: MGH, *Fontes iuris Germanici antiqui*, ed. Claudius von Schwerin, Hanover 1918, s. 65; Již v bakalářské práci jsem se okrajově zabýval otázkou, proč byly pro ordál použity právě radlice. Otázku jsem konzultoval s Josefem Bláhou, který se domnívá, že radlice se používaly z prostého důvodu: v tehdejší době neexistoval v „běžném životě“ masivnější kus železa, po kterém by se dalo chodit. S jeho názorem nezbyvá nic jiného než souhlasit. Snad bych k tomu ještě poznamenal, že v dávných dobách byla snad radlice považována za silně magický předmět. V každoročním cyklu se podílela na rozrývání tváře matky země, i na rituálu, který ve finále zaručoval obživu. Srovnej ELIADE, M.: *Posvátné a profánní*, Praha 1994, s. 96 a 115–116.

²⁵¹ „*si titubaverit, si singulos Vomeres pleno pede non presserit, si quantulumcunque laesa fuerit, sententia proferatur in moechum et fornicariam, etc.*“ Du Cange, Ch.: *Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis VIII*, Niort 1887, s. 378.

²⁵² „*V těchto případech nešlo tedy o to, aby se ten, kdo ordál podstupoval, nespálil, ale aby přes bolest, která mu byla způsobena, přešel přes rozžhavené železo.*“ MALÝ, K. a kol.: *Dějiny*, 3. vyd., Praha 2005, s. 117.

²⁵³ KUČHTA, J. – SCHELLE, K.: *Boží soudy*, in: Sborník prací učitelů, Brno 1981, s. 116.

²⁵⁴ Srovnej NOTTARP, H.: *Gottesurteilstudien*, München 1956, s. 260.

vinu.²⁵⁵ V opačném případě byly bezprostředně po ordálu (nejen žhavými radlicemi, ale i po jiných typech božích soudů)²⁵⁶ vzniklé popáleniny obvázány a zapečetěny.²⁵⁷ Po třech (výjimečně čtyřech) dnech se přistoupilo k ohledání pečeti. Jestliže byla poškozena, boží soud byl neplatný. Zda musel obviněný za takovýchto okolností podstupovat po nějaké době ordál znovu nebo byl automaticky označen za viníka, bohužel nevíme.²⁵⁸ V opačném případě, tedy při neporušení pečeti, byla po předem stanovené době rozlomena, obvazy se z rány sejmuly a popálenina byla zkontrolována. Na zanícenou ránu se pohlíželo jako na důkaz viny, zhojená či dobře se hojící byla důkazem nevinu.²⁵⁹ Že měl nejspíše vyšehradský ordál podobný scénář, usuzují podle datování Kanovníka vyšehradského. Od zahájení soudu, a tedy i ordálu (20. června), po exekuci Křivosuda, Vacemila a Jindřicha (23. června) uplynuly tři dny, což byla doba obvyklá pro hojení ran. Proč by kníže nepopravil tyto tři spiklence ve stejný den jako ostatní, tedy 21. června?

Jestliže zasadíme výše zmíněný ordál radlicemi do širšího dějinného kontextu, vystoupí nám na povrch jeho další funkce. Soběslavovo zcela jisté počínání, které předcházelo i doprovázelo pompézní soudní jednání a následné exekuce, může být důkazem jejich připravenosti, na což poukázal i Josef Žemlička.²⁶⁰ Ordál nebyl pouze důkazní prostředek, ale tvořil nepostradatelnou část mozaiky, jejíž integrální podoba se promítla ve vyšehradském dramatu. Kníže neponechal nic náhodě. Početní diváci se rázem stávají účastníky představení

²⁵⁵ K tomu více NOTTARP, H.: *Gottesurteilstudien*, München 1956, s. 259–260.

²⁵⁶ Vedle radlic to byl ordál žhavého železa ručního či ordál vařící vody. Srovnej SOLYMOSI, L.: *Siegelgebrauch*, in: *De litteris, manuscriptis, inscriptionibus*, Festschrift zum 65. Geburtstag von Walter Koch, Wien – Köln – Weimar 2007, s. 505.

²⁵⁷ Pečetění se provádělo svčeným voskem; jednalo se nejspíše o „klasickou“ pečeť, která se používala rovněž k pečetění listin. Srovnej SOLYMOSI, L.: *Siegelgebrauch*, in: *De litteris, manuscriptis, inscriptionibus*, Festschrift zum 65. Geburtstag von Walter Koch, Wien – Köln – Weimar 2007, s. 505–506; Hermann Nottarp uvádí příklady, kdy se podobných božích soudů účastnili kováři. Ti se jednak měli postarat o to, aby bylo železo řádně rozžhaveno, zároveň asistovali při ošetřování popálenin, protože s jejich hojením měli své zkušenosti. K tomu více NOTTARP, H.: *Gottesurteilstudien*, München 1956, s. 256.

²⁵⁸ Při ordálu žhavých radlic měla zkoušená osoba nejspíše ovázány a zapečetěny obě nohy. Co by následovalo v případě, kdy by jedna pečeť zůstala neporušená a druhá rozlomená, prameny neprozrazují.

²⁵⁹ SOLYMOSI, L.: *Siegelgebrauch*, in: *De litteris, manuscriptis, inscriptionibus*, Festschrift zum 65. Geburtstag von Walter Koch, Wien – Köln – Weimar 2007, s. 505; NOTTARP, H.: *Gottesurteilstudien*, München 1956, s. 232–234.

²⁶⁰ Srovnej ŽEMLIČKA, J.: *Čechy*, Praha 2002, s. 225; Dále srovnej ŽEMLIČKA, J.: *Vyšehrad 1130*, in: *Husitství – reformace – renesance*, Praha 1994, s. 53.

(komparzem), aniž by to snad tušili.²⁶¹ Před jejich zraky je Soběslav stavěn do pozice potencionální oběti, která se ve výsledku stává oblíbencem Boha všemohoucího a těší se z jeho milosti (takový obraz knížete nám nabízí *Kanovník vyšehradský* nejen v souvislosti se soudem na Vyšehradě). Neúspěšný ordál konspirátorů je toho důkazem. Atmosféru celé akce navíc umocnilo místo a čas jejího konání.

Mircea Eliade zastává názor, že „*pro náboženského člověka prostor není homogenní (...) existují určité části prostoru, které se kvalitativně odlišují od jiných*“.²⁶² Prostor profánní představuje pro člověka amorfni svět, který se neustále mění a zmítá v chaosu. V opozici k němu stojí svět sakrální, který je považován za dokonalý, neměnný, věčný a jediný skutečný. Každý projev vycházející ze sakrálního světa je tedy nadmíru reálný. Tento posvátný prostor se promítá pomocí nejrůznějších znamení (i uměle vyvolaných) do některých míst pozemského světa, která se tak stávají „*pevným bodem*“ v chaosu.²⁶³ Pevný bod (např. strom, hora, posvátný kůl, skála aj.) představuje střed, bránu či otvor do nebe a je jakousi osou světa (Eliade používá označení „*axis mundi*“). Zároveň vytváří kosmický pilíř („*universalis columna*“),²⁶⁴ který podpírá nebe a propojuje všechny tři kosmické úrovně – nebe, zemi a podsvětí. *Kanovník vyšehradský* označil za místo ordálu Prahu,²⁶⁵ proto není jasné, zda byli zkoušeni radlicemi na Vyšehradě, který byl do roku 1140 sídlem panovníků, nebo u župního soudu na Pražském hradě, jak uvádí Hermenegild Jireček.²⁶⁶ Konkrétní místo není pro nás v tuto chvíli příliš důležité, protože obě lokace disponovaly sakrální půdou, jejíž exkluzivita je srovnatelná. Pro zajímavost můžeme uvést podobně výjimečné místo – legendami opředený pražský vrch Žiži.²⁶⁷ Zde podle tradice docházelo na

²⁶¹ „Bylo to monstrózní shromáždění, jehož režie se opravdu mimořádně zdařila. Neobyklá demonstrace síly, při níž kníže podle své libosti manipuloval s masou přítomných, velmože zastránil.“ ŽEMLIČKA, J.: *Čechy*, Praha 2002, s. 344.

²⁶² ELIADE, M.: *Posvátné a profánní*, Praha 1994, s. 17; Srovnej GUREVIČ, A.: *Kategorie*, Praha 1978, s. 72.

²⁶³ „zjevení posvátného prostoru umožňuje získat ‚pevný bod‘, umožňuje zorientovat se v chaotické stejnorodosti, ‚založit Svět‘ a žít skutečně.“ ELIADE, M.: *Posvátné a profánní*, Praha 1994, s. 18; Srovnej rovněž Gn. 28, 12–19.

²⁶⁴ Srovnej ELIADE, M.: *Posvátné a profánní*, Praha 1994, s. 28; Srovnej dále GUREVIČ, A.: *Kategorie*, Praha 1978, s. 49.

²⁶⁵ „ad iudicium destinati Praga per ferrum incesserunt.“ *FRB II*, Praha 1874, s. 211.

²⁶⁶ JIREČEK, H.: *Slovanské právo II*, Praha 1864, s. 204; *Kanovník vyšehradský* uvádí pro Pražský hrad označení „in urbem Pragam metropolitanam“. Srovnej *FRB II*, Praha 1874, s. 209.

²⁶⁷ Kronikář Kosmas činí o Žiži pouze jedinou zmínku: „in media urbe eminentiorem locum, qui dicitur Zizi.“ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, in: MGH, *Scriptores rerum Germanicarum*, Nova series II, ed. Berthold Bretholz, Berlin 1923, s. 64.

kamenném stolci k nastolování českých panovníků. Pravděpodobně se tady v pohanských dobách konaly náboženské obřady spojené s oběťmi a snad i soudní procesy.²⁶⁸ Ještě dnes hovoříme o soudní stolici.²⁶⁹ Velmi zajímavou skutečností je, že etymologicky příbuzné indické slovo „*sthalī*“ označuje výšinu či ve výši položenou rovinu.²⁷⁰ Jak už jsem uvedl, skála dle tehdejších představ symbolizuje pevnost a neměnnost, svými „kořeny“ sahá hluboko do podsvětí a zároveň podepírá nebe. Vyšehrad (či Pražský hrad) koncentrující v sobě posvátný prostor byl místem pro pompézní akci *par excellence*.

Sakrální prostor bývá rozšířen o další rozměr, a tím je posvátný či mýtický (pra)čas, který je vratný.²⁷¹ Mezi takovéto chvíle patří slunovraty, rovnodennosti, začátek roku, v době křesťanské pak významné církevní svátky apod.,²⁷² během nichž lidé např. mění své (běžné) chování. Podle zprávy pokračovatele Kosmy, tzv. *Mnicha sázavského*, došlo k jedné popravě 21. června, tedy v době blízké

²⁶⁸ „Většinou se soudí na souvislost s pohanským kultem (k slovesu ‚žehnouti‘); to je zcela pravděpodobné, ovšem přesné znění rukopisného Žizi neznáme; může to být žiži, jak se zpravidla píše, ale také ž’zi, žizi, zžizi atp.“ ŠMILAUER, V.: *Nejstarší místní*, Zpravodaj Místopisné komise ČSAV 6, 1965, s. 156; Petr Charvát uvádí: „Pořádání ohňových rituálů, patrně se záměrem komunikovat s předky či jinými bytostmi zásvěti (snad i za účelem věštění?), dobře odpovídá skutečnost, že k Žiži i Žižicím se pojila pohřebiště s hroby vysoce postavených osobností včetně mužů, vybavených mj. i náčiním k rozdělování ohně. Lze proto pokládat za možné, že za dob pohanství probíhala na Pražském hradě (...) nějaká forma kultu, spojujícího svět mrtvých a nadpřirozených bytostí se světem živých, jakási podoba styku s entitami mýtického časoprostoru.“ CHARVÁT, P.: *Libušinka, Žároví a Žiži*, in: *Acta Onomastica* 36, Praha 1995, s. 86; Srovnej rovněž TUREK, R.: *Troje hapax*, *Onomastický zpravodaj* ČSAV 29, 1983, s. 576.

²⁶⁹ Slovo „*stolec*“ („*stolice*“) mělo původně jiný význam. Podle prof. Chaloupeckého byla takto označována „*kmenová území, kde se konávala významnější shromáždění svobodných obyvatel kraje a kde se konaly i soudy, zejména soudy boží*“. CHALOUPECKÝ, V.: *Staré Slovensko*, Bratislava 1923, s. 191; Podle Václava Vaněčka bylo slovo „*stolice*“ mylně vztahováno na soudní tribunál. Srovnej VANĚČEK, V.: *Počátky*, Praha 1946, s. 97.

²⁷⁰ MACHEK, V.: *Etymologický slovník*, 2. vyd., Praha 1968, s. 590.

²⁷¹ „Každý náboženský svátek, každý liturgický Čas záleží v reaktualizaci posvátné události, která se odehrála v mytické minulosti, na počátku.“ ELIADE, M.: *Posvátné a profánní*, Praha 1994, s. 49.

²⁷² „Není těžké pochopit, proč náboženského člověka nepřestávala vzpomínka na onen vzácný Čas navštěvovat a proč se periodicky snažil znovu jej dosáhnout: protože tehdy, in illo tempore, projevíli bohové maximum své moci. Kosmogonie byla vrcholným božským projevem, exemplárním gestem síly, nadbytku a tvořivosti. Náboženský člověk prahne po skutečnosti. Všechny prostředky se snaží usídlit se u pramene prvotní skutečnosti, kdy svět byl in statu nascendi.“ ELIADE, M.: *Posvátné a profánní*, Praha 2006, s. 57.

letnímu slunovratu.²⁷³ Tento magický čas se zároveň prolínal s oficiálními (církevními) svátky.²⁷⁴

Aplikace ordálu žhavého železa v podobných situacích nebyla ničím výjimečným. Robert Bartlett udává celou řadu politicky zabarvených případů, které byly řešeny právě tímto druhem ordálu; boží soud představoval přinejmenším varovně „vztyčený ukazovák“.²⁷⁵ Domnívám se, že ordál se spiklenci proti knížeti Soběslavovi, alespoň ve světle dobových pramenů, měl nade vše pochybnost fungovat jako zastráňovací prvek opozice a zároveň sloužit coby důkaz Soběslavovy legitimacy na knížecím trůně.

4.3 Žhavé radlice a metání na vodu ve Statutech Konráda Oty

Zmínku o ordálu žhavých radlic obsahují rovněž tzv. *Statuta Konráda Oty (Jus Conradi)*, resp. jejich pozdější dochovaná vydání. Z listinných pramenů víme,²⁷⁶ že kníže Konrád II. Ota (1188–1191) v prvním roce své vlády svolal (všeobecný) sněm do Sadské, na kterém byla vyhlášena (nová) nařízení.²⁷⁷ Originál statut z roku 1189 se nezachoval, tudíž neznáme ani jejich původní přesné znění. Máme ale k dispozici pozdější potvrzení, na kterých se ovšem podepsala dynamika práva. Jak výstižně poznamenal Václav Vaněček: „*Je totiž jasné, že to, co je nám zachováno a co jako Statuta Konrádova jsme si zvykli označovat, jsou vlastně novější statuta Přemyslova resp. Oldřichova, v nichž sice nesporně je jádro*

²⁷³ „*Eodem anno XI Kal. Julii Sobezlaus, dux Boemorum, insidiatores vitae suae quosdam decollavit in foro Pragensi publice.*“ *FRB II*, Praha 1874, s. 257; Je přinejmenším zajímavé, jak vyšehradský proces koresponduje se Staroměstskou exekucí (21. 6. 1621). Stručně vyjádřeno, v obou sporech se jednalo o případ spiklenectví proti vladaři, které bylo ukončeno monstrózním procesem.

²⁷⁴ K tomu více ŽEMLIČKA, J.: *Čechy*, Praha 2002, s. 173; Dále srovnej ŽEMLIČKA, J.: *Politický kalendář*, ČČH 89, 1991, s. 31–47.

²⁷⁵ Ordál železa se kupř. objevil v případě biskupa z Lincolnu, který byl obviněn ze zrady proti Vilému Dobyvateli. Zkouškou žhavého železa hrozil král Valdemar Dánský rebelovi Magnusi Eriksonovi. Srovnej BARTLETT, R.: *Trial*, New York 1986, s. 37.

²⁷⁶ „*et alii multi abbates, clerici, monachi, milites tam de Moravia, quam de Boemia, qui convenerant in Sazka ad audienda statuta ducis Ottonis.*“ *CDB I*, Praha 1904–1907, č. 323, s. 297. Srovnej BRANDL, V.: *Statuta Conradi*, Právník 12, 1873, s. 218; JIREČEK, H.: *Právníký život*, Praha – Brno 1903, s. 19–20; JIREČEK, H.: *Slovanské právo II*, Praha 1864, s. 194.

²⁷⁷ Václav Vaněček zastával názor, že obsažená nařízení měla reformní charakter, to znamená, že *Statuta* zavádí právní novoty. Srovnej VANĚČEK, V.: *Glossy*, in: SVPS, Praha 1941, s. 107; Vincenc Brandl ale v souvislosti se *Statuty Konráda Oty* tvrdil, že „*nad to více neustanovují se v těchto statutech úplně nová pravidla, nýbrž uvádí se jen starší zvyk ve přesnější a všestranně zavazující ustanovení.*“ BRANDL, V.: *Statuta Conradi*, Právník 12, 1873, s. 218;

mnohem starší, avšak jádro, o němž nikterak nelze tvrdit, že by bylo Konrádovo“.²⁷⁸

Nejstarší znění pochází z roku 1222.²⁷⁹ Tehdy potvrdil statuta král Přemysl I. Otakar (1192–1230) pro znojemský a bitovský úděl. U druhé recenze z roku 1229 stál stejný panovník; tentokrát vydal potvrzení pro Brněnsko. Konečně třetí verzi verifikoval kníže Oldřich Břeclavský (Korutanský) pro břeclavský úděl a jeho listina se váže k roku 1237.²⁸⁰

Hermenegild Jireček *Statuta* rozdělil do jednotlivých článků, což bylo akceptováno i dalšími badateli. Tento postup umožnil právním historikům vzájemnou komparaci tří různých vydání. Zejména tímto způsobem bylo možné poodhalit původní znění Konrádových nařízení. Jak už jsem výše zmínil, *Statuta* předepisují ordál žhavých radlic²⁸¹ konkrétně pro spory týkající se odcizení dobytka, včel (a služebníků). Ve článku 19 z roku 1237 je uvedeno: „*Si alicui subtrahuntur jumenta aut famuli, apes furantur, debet*²⁸² *subire iudicium ferri, scilicet vomeres*“.²⁸³ Výklad tohoto textu není jednoznačný. Václav Vaněček (podobně jako Jan Kapras)²⁸⁴ jej interpretuje následovně: „*Jsou-li někomu tajně uzmuta dobytčata nebo lidé z čeledi či ukradeny včely, má podstoupiti soud železa, to jest radlic*.“²⁸⁵ Podle názoru Vincence Brandla se ovšem nejedná o krádež služebníků, ale naopak, že služebníci se měli podílet na loupení včel. Argumentuje tím, že sloveso „*furor*“ je deponentní.²⁸⁶ Z lingvistického hlediska je tento problém prakticky neřešitelný, protože v české středověké latině bylo známo i sloveso „*furo*“, tedy v aktivní podobě.²⁸⁷ Osobně se přikláním k výkladu, že

²⁷⁸ VANĚČEK, V.: *Glossy*, in: SVPS, Praha 1941, s. 105; Srovnej rovněž JIREČEK, H.: *Slovanské právo II*, Praha 1864, s. 194; NOVOTNÝ, V.: *České dějiny I*, 3, Praha 1928, s. 50.

²⁷⁹ Recenzi z roku 1222 známe až z opisu ze 14. století. K tomu více ADAMOVÁ, K. – SOUKUP, L.: *Prameny I*, Plzeň 2000, s. 27; VANĚČEK, V.: *Prameny I*, 2. vyd., Praha 1967, s. 39.

²⁸⁰ K tomu více BRANDL, V.: *Statuta Conradi*, Právník 12, 1873, s. 218; MALÝ, K.: *České právo*, Praha 1995, s. 22; MALÝ, K. a kol.: *Dějiny*, 3. vyd., Praha 2005, s. 93; PALACKÝ, F.: *Dějiny I*, 6. vyd., Praha 1904, s. 371; VANĚČEK, V.: *Prameny I*, 2. vyd., Praha 1967, s. 39.

²⁸¹ O ordálu žhavého železa ve formě radlic ve *Statutech Konráda Oty* srovnej KAPRAS, J.: *Soudy boží*, in: SVPS, Praha 1933, s. 160; MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 105.

²⁸² Vydání z roku 1222 „*debet*“: *CIB I*, Praha 1867, s. 56. čl. 18.

²⁸³ *CIB I*, Praha 1867, s. 70, čl. 19; Srovnej *ibid.*: s. 56, čl. 18; s. 83, čl. 18.

²⁸⁴ KAPRAS, J.: *Soudy boží*, in: SVPS, Praha 1933, s. 161.

²⁸⁵ VANĚČEK, V.: *Prameny I*, 2. vyd., Praha 1967, s. 44, čl. 19; Srovnej rovněž VANĚČEK, V.: *Glossy*, in: SVPS, Praha 1941, s. 144.

²⁸⁶ „*Ten zajisté jest smysl slov, aut famuli apes furantur*“; *nehledě ani k tomu, že slovo furor téměř výhradně se klade co deponens, nehodilo by se sem již podle smyslu; včely se sice kradou, ale čeled, sluha ten se nekrade, ten se unáší neb zajímá.*“ BRANDL, V.: *Statuta Conradi*, Právník 12, 1873, s. 254.

²⁸⁷ Srovnej *Latinitatis medii aevi lexicon Bohemorum*, II. díl, Praha 1993, s. 797.

služebníci byli kradeni. Podle názoru Vaněčka byla zmínka o radlicích – „*scilicet vomeres*“ – pozdějším přípisem (vysvětlením), podobně jako nařízení téhož článku, vztahující se ke krádeži včel.²⁸⁸

Další ordál zmíněný ve článku osm tzv. *Statut Konráda Oty* hovoří o božím soudu vody, ovšem bez určení pro jaký trestný čin měl být vyhraněn.²⁸⁹ Na rozdíl od *Břetislavových dekret*, kde jsme byli odkázáni na pouhé konstatování „*aqua adjurata*“, poskytují nám *Konrádova statuta* řadu velice důležitých a zajímavých informací. Jestliže měl někdo podstoupit ordál, „*nullus eum in aquam dimitat*“²⁹⁰ *nisi sacerdos et ejus cooperator*;²⁹¹ *si Deus juverit eum, judici det duos denarios ut sacerdoti XIV; si nudaverit se et iudicium noluerit subire, solvat capellano VII denarios et vetulae duos*“.²⁹² Jak je z úryvku patrné jednalo se o ordál studenou vodou, konkrétně o tzv. spouštění, uvržení nebo také metání na vodu („*super aquam mittere*“).²⁹³ Jan Kapras zastává názor, že tento způsob byl snad ze všech zkoušek vodou v českém právu nejvíce používaný.²⁹⁴

Obviněný podstupující ordál se svlékl, poté (nejspíše svázaný na rukou a nohou) byl na laně stanovené délky spuštěn na vodní hladinu.²⁹⁵ Josef Markov tvrdí, že obžalovanou stranu „*hodili za asistence kněze a jeho pomocnice (vetula)*

²⁸⁸ „Určitě jednu, možná však dvě vsuvky máme v čl. 19/1237. Za nanejvýš pravděpodobný pozdější doplněk původně rázu poznámkového považuji tu slova ‚*apes furantur*‘, která patrně byla do starého textu zasunuta – a to nebdale a neobratně – až při redakci vyhlášení z r. 1222. Redaktor přešel klidně i to, že proti jinak běžnému usu sloveso tu není deponens a že autor poznámky propadl hrubému bohemismu. Mimo to mám podezření, že také slova ‚*scilicet vomeres*‘ na konci tohoto článku jsou dodatečně připojenou vysvětlivkou.“ VANĚČEK, V.: *Glossy*, in: SVPS, Praha 1941, s. 114.

²⁸⁹ Při hledání trestných činů, které měly být řešeny ordálem vody, nám nepomůže ani sekvence jednotlivých článků, protože, jak uvedl Václav Vaněček: „Byl-li tu snad ‚*jakýsi*‘ systém původně, (čemuž ale nic nenasvědčuje), pak byl dokonale rozmetán tím, jak při vyhlásování *Statut před. r. 1222* jednotlivé články odpadávaly a nové byly ‚*neorganicky*‘ přidávány.“ VANĚČEK, V.: *Glossy*, in: SVPS, Praha 1941, s. 110.

²⁹⁰ Vydání z r. 1222 „*nullus demittat eum in aquam*“. *CIB I*, Praha 1867, s. 55. čl. 8.

²⁹¹ Vydání z roku 1222 „*cum suo cooperatore*“. *CIB I*, Praha 1867, s. 55. čl. 8.

²⁹² *CIB I*, Praha 1867, s. 70, čl. 8; Srovnej ibid: s. 55, čl. 8; s. 63, čl. 8.

²⁹³ Tento druh ordálu byl snad evropskou novinkou; neobjevuje se v žádném z tzv. barbarských zákoníků, tzv. před 9. stoletím. Jeho kořeny někteří badatelé spojují s Karlem Velikým (768–814) a s rokem 800. První zmínka o tomto ordálu pochází z pera papeže Evžena II. (824–827). K tomu více BARTLETT, R.: *Trial*, New York 1986, s. 11; LEA, H. C.: *Superstition*, Philadelphia 1866, s. 219.

²⁹⁴ KAPRAS, J.: *Soudy boží*, in: SVPS, Praha 1933, s. 159.

²⁹⁵ Je možné se domnívat, že zkoušený jedinec byl svázan proto, aby nemohl žádným způsobem ovlivnit ponoření do vody; také v případě, že by se začal topit, mohl být z vody vytažen. O laně oмотaném kolem těla hovoří pouze Vincenc Brandl, který uvádí, že při uvržení na vodu „*měl provodící láno okolo těla ovinuto; tonul-li a byl-li tedy práv, hned lanem vytažen jest z vody*“. Bohužel pro potvrzení svého výroku neodkazuje na žádnou literaturu či pramen. Srovnej BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, Praha 1869, s. 743; Hermann Nottarp striktně rozlišuje přivázání zkoušeného jedince od spoutání. Srovnej NOTTARP, H.: *Gottesurteilstudien*, München 1956, s. 253–254; Dále srovnej LEA, H. C.: *Superstition*, Philadelphia 1866, s. 216.

do vody“.²⁹⁶ Pak se sledovalo, jestli „voda jako živel čistý jej bud' přijme (tj. potopí se), či zůstane na povrchu (tj. voda jej odmítne přijmout)“.²⁹⁷ Jestliže zůstal obviněný na hladině, byl shledán vinným.²⁹⁸ Dvojice právníku Kuchta – Schelle tvrdí, že tato kritéria se postupem doby obrátila, vzhledem k pozdější praxi.²⁹⁹ Pouze Karel Malý uvedl, že potopení zkoušeného záviselo na tom, zda se před uvržením na vodu nadechl či nikoliv.³⁰⁰ Co když se ale obviněný ani nepotopil, ani neplaval na hladině? Když se potopil, musel klesnout až na dno „vodní nádrže“? Podobné otázky zaměstnávaly juristy a teology 12. a zač. 13. století. Dokonce se objevily názory, že vlasy nemusí být potopeny, protože nepředstavují tělesnou hmotu.³⁰¹ Jednoznačné odpovědi zřejmě neexistují; jak podotknul Vincenc Brandl: „Při božím soudě vody studené byla znamení viny a nevinu u rozličných národů a soudů rozličná“.³⁰²

Téměř všichni právní historikové, kteří se zabývali božími soudy, se shodli na tom, že *Statuta Konráda Oty*, konkrétně článek osm, jsou jediným dokladem o asistenci duchovních při ordálech z prostředí českého práva; zkoušeného měl

²⁹⁶ MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 104; Josef Markov ztotožňuje pomocníka duchovního se stařenou, která se účastnila ordálu.

²⁹⁷ MALÝ, K. a kol.: *Dějiny*, 3. vyd., Praha 2005, s. 116–117; Srovnej rovněž BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, Praha 1869, s. 743.

²⁹⁸ Josefa Slaviček se ve svém článku *Upomínky na soudy boží* přidržel názoru, který před ním již zastával Hermenegild Jireček, totiž, že *živel tento čistý nestrpí viníka v cudných proudech svých*“. SLAVÍČEK, J.: *Upomínky*, Právník 1, 1861, s. 75; Církev mohla argumentovat křtem Ježíše Krista v řece Jordán, úspěšným přechodem „vyvolených“ přes Rudé Moře, které na druhou stranu pohltilo „vše“ zlé. Mohla rovněž varovat před zkázonosnou vodou biblické potopy. K tomu více LEA, H. C.: *Superstition*, Philadelphia 1866, s. 217. V souvislosti s použitím vody při ordálu uvádí Hincmar z Remeše: „*Et quoniam, sicut supra ostendimus divina auctoritate baptismum esse iudicium, unde et Jordanis baptisma designans interpretatur rivus iudicii quo princeps mundi mendax et pater ejus foras eicitur, et baptismus Dei est consilium, divini viri ad ignota investiganda invenerunt iudicium aquae frigidae; in quo aquae frigidae iudicio, ad invocationem veritatis, quae Deus est, qui veritatem mendacio cupit obtegere, in aquis, super quas vox Domini Dei majestatis intonuit, non potest mergi, quia pura natura aquae naturam humanam, per aquam baptismatis ab omni mendacii figmento purgata, iterum mendacio infectam, non recognoscit puram, et ideo eam non recipit, sed rejicit ut alienam.*“ Hincmarus Rhemensis: *De Divortio Lotharii regis et Tetbergae reginae*, in: *PL* 125, sl. 669.

²⁹⁹ KUČHTA, J. – SCHELLE, K.: *Boží soudy*, in: Sborník prací učitelů, Brno 1981, s. 114.

³⁰⁰ MALÝ, K.: *České právo*, Praha 1995, s. 54; O stejné možnosti hovoří rovněž John Baldwin, který tvrdí, že obvinění se dokonce učili vydechovat vzduch z plic nebo se uchýlovali s prosbou o pomoc k učencům. John Baldwin dále uvádí případ, který si zaznamenal Petr Kantor. Tomu se měl svěřit jeden muž, že aby uhájil své dědictví, musí vykonat ordál studenou vodou prostřednictvím jednoho ze svých synů. Podle Petra Kantora si jistý muž vyzkoušel spouštění synů do vody „na nenčicsto“. Syn, který při „ordálu“ nejlépe obstál, měl otce reprezentovat před soudem! Srovnej BALDWIN, J. W.: *The Intellectual Preparation*, Speculum 4, sv. 36, 1961, s. 629.

³⁰¹ K tomu více BALDWIN, J. W.: *The Intellectual Preparation*, Speculum 4, sv. 36, 1961, s. 629.

³⁰² BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, Praha 1869, s. 743.

spouštět do vody pouze kněz a jeho pomocník („*sacerdos et ejus cooperator*“).³⁰³ Václav Vaněček dokonce hovoří o církevním monopolu na provozování ordálu vodou; mimo jiné argumentuje tím, že duchovním patří největší finanční hotovost placená při ordálu (tzv. čistotné).³⁰⁴ V případě úspěšně provedené zkoušky měl totiž obviněný zaplatit knězi čtrnáct denárů a soudci jen dva. Jestliže už byl připraven k ordálu, ale odmítl jej nakonec podstoupit, měl zaplatit kaplanovi³⁰⁵ sedm denárů a bábě³⁰⁶ („*vetula*“) dva. Odmítnutí zkoušky vodou, nebo lépe řečeno strach z boží spravedlnosti, mohl být považován za důkaz viny.

Článek devět Konrádových Statut povoluje, aby byly urozené osoby při ordálu zastoupeny. Ve chvíli, kdy by se ordál zástupci nezdařil, měl za něj jeho pán zaplatit 200 (verze z roku 1222 udává 180)³⁰⁷ denárů.³⁰⁸

4.4 Soudní souboj

V dobách, kdy nebylo stíhání trestných činů v režii státní moci, brali do svých rukou právo jednotlivci či celé skupiny osob (kmeny, rodiny, apod.). Jedním z

³⁰³ Církevní osoby prováděli před samotnou skouškou tzv. svěcení (žehnání) používaných elementů. Svědčí o tom zejména 18. kánon IV. lateránského koncilu (1215), který zakazuje duchovním podobné aktivity. Z českého prostředí to jsou pak pražské synody konané roku 1312 a 1343 (o tom podrobněji níže).

³⁰⁴ VANĚČEK, V.: *Glossy*, in: SVPS, Praha 1941, s. 126; K čistotnému více BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, Praha 1869, s. 742; JIREČEK, H.: *Slovanské právo II*, Praha 1864, s. 239; Podle Emila Otty přispěly tyto vybírané dávky do značné míry k vymýcení ordálů v českých zemích. Srovnej OTT, E.: *Působení práva*, Právník 16, 1877, s. 114; O soudních poplatcích jako zdroji příjmu více ŽEMLIČKA, J.: *Čechy*, Praha 2002, s. 174.

³⁰⁵ Skutečnost, že obviněný musel platit poplatek i v případě, kdy ordál nepodstoupil, snad poukazuje na fakt, že duchovní osoby prováděly některé činnosti, např. výše zmíněné svěcení (žehnání) vody a jiné přípravné akce, které předcházely samotnému ordálu.

³⁰⁶ Označení „*bába*“ používá Václav Vaněček. Srovnej VANĚČEK, V.: *Prameny I*, 2. vyd., Praha 1967, s. 42. čl. 8; V českých překladech se objevuje i označení „*stařena*“. Vincenc Brandl hledá její spojitost s tzv. *Libušiným soudem*, kde „*ordál vody a železa vykonávaly děvy soudní, které jsouc vyučené věštébám vítězovým*“. BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, Praha 1869, s. 742; V dnešní době už Brandlův názor nemůže obstát, protože *Libušin soud* je součástí padělaného *Rukopisu Zelenohorského*. Brandl dále vysvětluje, že „*vetula*“ měla na starost kostelní prádlo a snad i pomáhala při svlékání jedinci, který měl podstoupit očistu vodou. Na základě statut Pražského arcibiskupství z r. 1350 se dále Brandl domnívá, že „*vetula*“ konala modlitby při ordálu a starala se o tělo viníka, pokud by zkoušku nevykonal. Srovnej BRANDL, V.: *Statuta Conradi*, Právník 12, 1873, s. 223; Vaněček upozorňuje na „*hradskou bábu*“ („*avia*“), která se objevuje v listině z 12. století. Srovnej VANĚČEK, V.: *Glossy*, in: SVPS, Praha 1941, s. 126; Dále pak *CDB I*, Praha 1904–1907, č. 387, s. 389.

³⁰⁷ Srovnej *CIB I*, Praha 1867, s. 56, čl. 9.

³⁰⁸ „*Si aliquis nobilis vir et non druho super se habuerit narok, puer pro ipso subeat iudicium, et si non fuerit adjutus, solvat pro eo CC denarios.*“ *CIB I*, Praha 1867, s. 70, čl. 9; K tomu BRANDL, V.: *Statuta Conradi*, Právník 12, 1873, s. 253; KAPRAS, J.: *Soudy boží*, in: SVPS, Praha 1933, s. 162; VANĚČEK, V.: *Glossy*, in: SVPS, Praha 1941, s. 127; MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 106; Zda zástupce ztrácel v případě neúspěchu i svoji hlavu nám *Statuta Konráda Oty* neříkají.

běžných způsobů řešících kupř. vraždu byla krevní msta,³⁰⁹ která se nevztahovala pouze na vraha, ale i na jeho rodinu, jak o tom svědčí např. legenda o životě sv. Ludmily. Tehdy „ukrutník“ Tuman „dostal takový strach, že se dal na útěk ze země s celým svým příbuzenstvem a ode všech nenáviděn toulal se a utíkal sem a tam. (...) A když velitelkyně jejich se dověděla o jejich útěku, vylila si veškerou zášť (...) na jejich potomcích a zničila je všechny od nejstaršího až do nejmladšího. (...) Nikdo z vrahů jejich nezůstal nestihnout: někteří opustivše domov svůj a rozutíkavše se na všechny strany, jsouce všude nenáviděni a pak zastížení mstou boží vypustili svého ducha; děti jejich zhynuly nejbídnější smrtí, a mnoho jich přišlo mečem o hlavu.“³¹⁰

Ještě ve 12., resp. 13. století byla krevní msta běžným jevem; dokládají to *Statuta Konráda Oty*, která se snažila této nežádoucí praxi zabránit. Ve článku 17 ustanovují,³¹¹ aby jedinec, ať už urozený či sedlák, který někoho zabil, zaplatil soudu 200 denárů (verze z roku 1222 udává 180 denárů)³¹² a raději odešel jinam. Jeho manželka měla v klidu a bez jakékoliv škody zůstat doma.³¹³ Nařízení tedy opět regulovalo stále hrozící krevní mstu. S tímto nešvarem se nejspíše snažila bojovat už i tzv. *Břetislavova dekreta*. Můžeme zde poukázat na již výše uvedené nařízení, které nejhorší zločince (vrahy) po vzoru biblického Kaina vypovídá ze země.³¹⁴ Toto opatření víceméně doplňovalo nebo spíše suplovalo krevní mstu, která jen stěží mohla fungovat v rámci úzké integrální společnosti, natož pak v rodině.

V případech, kdy jedinec neměl dostatek síly na to, aby uplatnil své právo a s ním spojené nároky – to znamená vykonání obvyklé krevní msty – musel se logicky uchýlovat k někomu „mocnějšímu“, který by jeho spor zaštitil (např. kmenový vůdce, kníže apod.), resp. zajistil oběma stranám sporu stejné

³⁰⁹ O krevní mstě mezi starými Slovany pojednává JANKO, J.: *O pravěku*, Praha 1912, s. 183–188.

³¹⁰ *FRB I*, Praha 1873, s. 142.

³¹¹ Vydání z roku 1222 a 1229 uvádí obdobný text ve článku 16. Srovnej *CIB I*, Praha 1867, s. 56, čl. 16; s. 63, čl. 16.

³¹² „*Quicumque nobilis vel rusticus occiderit aliquem, CLXXX denarios curie solvat.*“ *CIB I*, Praha 1867, s. 56, čl. 17.

³¹³ „*Quicumque nobilis vel rusticus occiderit aliquem, CC denarios solvat curiae et alias recedat et quaerat gratiam, et uxor sua in pace sedeat et indempnis.*“ *CIB I*, Praha 1867, s. 70; K tomu BRANDL, V.: *Statuta Conradi*, Právník 12, Praha 1873, s. 253; RAUSCHER, R.: *Usmrcení člověka*, Bratislava 1927, s. 34; VANĚČEK, V.: *Glossy*, in: SVPS, Praha 1941, s. 139–140; MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 106–107; Rovněž srovnej *Ex. 21, 13; Num. 25, 11–12; Deut. 18, 4–6.*

³¹⁴ Srovnej výše, pozn. 234.

podmínky. Tímto způsobem mohl vzniknout soudní souboj,³¹⁵ který je bezesporu reliktem krevní msty, či (vyjádřeno přesněji) její legalizovanou podobou.³¹⁶ Ve středověkém světě existovala vedle soudního souboje celá škála dalších druhů soubojů. Vzhledem ke zvolenému tématu této diplomové práce se jimi nemůžeme podrobněji zabývat.³¹⁷

Soudní souboj představuje zvláštní kategorii ordálu. Na rozdíl od božích soudů vody nebo železa byl vždy ordálem bilaterálním. Odlišuje se také tím, že při něm nefigurují žádné posvátné či magické elementy (země, oheň, voda aj.). Obě strany sporu do souboje vstupují s vědomím, že ve výsledku povede k prolévání krve, což u ostatních ordálů nebylo jednoznačné (cílené prolévání krve vadilo především katolické církvi). Potyčky, ozbrojené šarvátky a boje byly „každodenním chlebem“ středověké společnosti. Díky těmto zkušenostem (ať už teoretickým nebo praktickým) si tehdejší lidé jistě uvědomovali existenci přirozených faktorů, které ovlivňovaly vítězství či prohru (fyzická síla, duševní rovnováha, technická vyspělost, bojové zkušenosti apod.).³¹⁸ Na rozdíl od ostatních ordálů mohli být téměř každý den svědky (sou)bojů v jejich nerituální podobě. Snad proto je překvapovalo, že ritualizovaná forma soudního souboje, resp. jeho výsledek, byl podmíněn intervencí vyšší moci.³¹⁹ Ta měla vést ruku spravedlivého, navzdory jeho případným tělesným handicapům (menší fyzická zdatnost, síla, tělesný vzrůst aj.). Dostatečně motivujícím příkladem se stal biblický zápas Davida s Goliášem.

Soudní souboj se v žádném případě neomezoval pouze na „lepší společnost“. Na druhou stranu jeho forma koresponduje se životním stylem středověkých „bellatores“. Nejspíše se tato skupina zasloužila o jeho rozšíření do

³¹⁵ V pramenech nejčastěji uváděn jako „sědanie“, „bitva“, „bitie“, „duellum“, „pugna“. Srovnej MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 106.

³¹⁶ Srovnej MALÝ, K. a kol.: *Dějiny*, 3. vyd., Praha 2005, s. 117; Proti názoru, že kořeny soudního souboje musíme hledat v krevní mstě, se postavil SVÁTEK, J.: *Obrazy II*, Praha 1891, s. 4, který uvádí: „*Neboť domněnka oněch, kdož mají za to, že nynější zvyk souboje jest pouze výsledkem a zbytkem „pěstního práva“ středověkého, jest právě tak mylná jako domněnka Grimmova a jiných, že prý souboje jakožto „boží soudy“ jsou původu pohanského a pocházejí z dob prastarých.*“ O původu soudního souboje pojednává BARTLETT, R.: *Trial*, New York 1986, s. 103–105; Dále srovnej RAUSCHER, R.: *Usmrcení člověka*, Bratislava 1927, s. 35.

³¹⁷ Spolu se soudními souboji koexistovaly např. turnaje („sportovní souboje“), které měly rovněž ritualizovanou podobu a pevná pravidla jako souboje soudní (ovšem bez právní „závaznosti“), soukromé duely ve sporech o čest, souboje jednotlivců či skupin v rámci válečných potyček apod.

³¹⁸ Srovnej BARTLETT, R.: *Trial*, New York 1986, s. 116.

³¹⁹ *Ibid.*: s. 116–117.

dalších vrstev středověké společnosti.³²⁰ Postupem doby se z něj stává striktní rituál s přesně stanovenými pravidly a úkony. Alespoň v takovéto podobě nám ho prezentuje *Řád práva zemského*.³²¹

V prostředí českého zemského práva je soudní souboj poprvé zmíněn ve článku 37 Konrádových statut,³²² kde se omezuje pouze na spory s cizinci bez uvedení trestného činu.³²³ Víme jen, že soupeři měli bojovat kyji.³²⁴ Snad díky této skutečnosti se někteří historikové domnívali, že soudní souboj pochází z německého prostředí.³²⁵ Autoři druhé poloviny 19. století se navíc opírali o Herderovu a konec konců i Palackým proklamovanou koncepci „Slovanů s holubičí povahou“. Snad nejmarkantněji se toto romantické nazírání zrcadlí v díle Josefa Svátka, který k problematice soudních soubojů uvádí: „i v tomto ohledu jeví se tedy starý zásadní rozdíl mezi povahou slovanskou a germánskou, rozdíl to, který ovšem Slovanům jen ke cti slouží a v nevybojné jejich povaze se zakládá. (...) Jako instituce ‚božích soudů‘ byly tedy též vyplývající z nich soudní souboje vynálezem německým, v Čechách za dob ryze slovanských neznámým, (...) ježž Čechové přijali teprva od Němců.“³²⁶

³²⁰ BARTLETT, R.: *Trial*, New York 1986, s. 110.

³²¹ *Řád*, s. 206–212, čl. 10–22.

³²² Vydání z roku 1222 uvádí souboj v paragrafu 30, verze z roku 1229 v oddíle 36. Srovnej *CIB I*, Praha 1867, s. 57, čl. 30; s. 65, čl. 36.

³²³ „*Praeterea duellum quod in vulgari dicitur kiy, non habeant nisi ad extraneos.*“ *CIB I*, Praha 1867, s. 72, čl. 37. Recenze 1222: „*Praeterea campiones non habeant nisi contra extraneos.*“ *CIB I*, Praha 1867, s. 57, čl. 30.

³²⁴ Někteří právní historikové operují s pojmem „*hul*“, výjimečně se objevuje i označení „*obušek*“. Srovnej např. VANĚČEK, V.: *Dějiny*, 3. vyd., Praha 1976, s. 122; SVÁTEK, J.: *Obrazy II*, Praha 1891, s. 5; Robert Bartlett poukazuje na pozoruhodnou neměnnost v používání zbraní. Od karolinského období až do 16. století je nejčastěji v souvislosti se soudním soubojem zmiňován kyj a štít. Srovnej BARTLETT, R.: *Trial*, New York 1986, s. 110.

³²⁵ Soudní souboj najdeme v řadě raně středověkých kodexů většiny germánských národů (Alamanů, Bavorů, Langobardů, Durynků, Frísů a Sasů). Výjimku tvoří např. Anglosasové na Britských ostrovech (v období před příchodem Viléma Dobyvatele) a Gótové. Srovnej POLLOCK, F. – MAITLAND, F.: *The History I*, Second edition, Cambridge 1898, s. 39; Dále srovnej BARTLETT, R.: *Trial*, New York 1986, s. 105.

³²⁶ SVÁTEK, J.: *Obrazy II*, Praha 1891, s. 7.

5. Doba královská

5.1 Sědání za meče a kyje

V předešlé kapitole jsme se zmínili o soudním souboji, který ustanovují tzv. *Statuta Konráda Oty* ve sporech s cizinci. Tento druh ordálu je rovněž zaznamenán ve všech právních knihách doby předhusitské. Zmiňují se o něm také tzv. imunity (imunitní privilegia), vydávané zejména pro kláštery.³²⁷

Výše uvedený článek *Statut* hovoří o kyji, což byla jedna ze dvou druhů zbraní, které se při „sědání“, tj. souboji, používaly; druhou byl meč (od pol. 14. století se k oběma zbraním připojuje ještě štít). Kdo by přišel na soudní souboj vyzbrojen jinak, „*souboj prohrál kontumačně*“.³²⁸ Použití té či oné zbraně určovaly primárně dva faktory, které se vzájemně kombinovaly – závažnost (druh) trestného činu a stratifikace středověké společnosti.

V souvislosti s první variantou je možné tvrdit, že po kyji se sahalo v méně závažných trestných činech,³²⁹ např. ve sporech o tak zvaný *příhlavní dobytek* (což byla nejspíše peněžní či naturální kompenzace za zabitého),³³⁰ jak poukazuje *Knihy Rožmberská*³³¹ i *Řád práva zemského*.³³² Použití meče se omezovalo na závažné trestné činy. Obě výše uvedené právní knihy předepisují soudní souboj meči v případě obvinění z „hlavy“, tj. vraždy³³³ („*Z hlavy trój póhon; právo*

³²⁷ Poprvé se soudní souboj objevuje v imunitním privilegii z r. 1228 (klášter Oslavany). Srovnej *CDB II*, Praha 1912, č. 320, s. 316.

³²⁸ KUCHTA, J. – SCHELLE, K.: *Boží soudy*, in: Sborník prací učitelů, Brno 1981, s. 124.

³²⁹ Dle mého názoru Vaněčkovu tvrzení, že „*kyje*“ byly jistě lehčím druhem soudního souboje než „*meče*“, je nesprávné. Vaněček vůbec nereflektuje subjektivní zkušenosti a pocity zkoušených osob, podstupujících soudní souboj. Můžeme proto pouze tvrdit, že kyje byly určeny pro lehčí (méně závažné) trestné činy. Srovnej VANĚČEK, V.: *Glossy*, in: SVPS, Praha 1941, s. 158.

³³⁰ Starší právní historikové se domnívají, že „*příhlavní dobytek*“ označuje svrčky, peníze, či majetek zabitého, který byl uloupen. Srovnej *Knihy Rožmberská*, ed. V. Brandl, Praha 1872, s. 131; JIREČEK, J. – JIREČEK, H.: *Rozpravy I*, Vídeň 1860, s. 93. JIREČEK, H.: *Prove*, Praha – Brno 1904, s. 299–300; Dalibor Janiš zastává názor, že „*příhlavní dobytek*“ označuje peněžní náhradu (poplatek) za zabitého. Srovnej JANIŠ, D.: *Smlouva o hlavu*, in: *Rituál smíření*, Brno 2008, s. 179; Dále srovnej RAUSCHER, R.: *Usmrcení člověka*, Bratislava 1927, s. 43–45.

³³¹ „*Z příhlavného dobytka trój póhon; právo za kyje sedati*.“ *Kn. Rožm.*, s. 81, čl. 184.

³³² *Řád*, s. 213, čl. 23; Autor *Řádu* používá místo termínu „*příhlavní dobytek*“ označení „*hlavní peníze*“. Srovnej např. lat. „*pecus*“ = dobytek, „*pecunia*“ = peníze.

³³³ K termínu „*hlava*“ v českém právu srovnej JIREČEK, H.: *Prove*, Praha – Brno 1904, s. 69–71; *Knihy Rožmberská*, ed. V. Brandl Praha 1872, s. 116; VANĚČEK, V.: *Počátky*, Praha 1946, s. 89.

s meči sedati.“).³³⁴ V pramenech domácí provenience se dále objevují různé trestné činy řešené soudním soubojem, bohužel bez informací o použitých druzích zbraní.³³⁵

V případě obvinění z vraždy „*musil žalobce nabídnout žalovanému souboj*“.³³⁶ Nejprve tedy původ³³⁷ (popř. jeho řečník) přednesl před soudem žalobu pohnanému, ten „*paklit'by toho přel, (žalobce) chce naň ukázati svým životem na jeho život, (tzn. soubojem), jakž jemu páni za právo vynesú*“.³³⁸ V takovém případě se nabízely pohnanému tři možnosti. Jestliže měl vážné a dostatečné důvody pro odmítnutí souboje, směl tak učinit. Pokud ne, mohl nabídku „*actora*“ přijmout.³³⁹ Třetí možnost ležela na bedrech soudních úředníků. Ti mohli rozhodnout, že spor bude řešen jiným způsobem, dokonce i útekem pohnaného. Tento postup přímo nabízí čl. 24 *Řádu práva zemského*. Pokud by se pohnaný nechtěl souboje účastnit, tak „*dřieve než v šranky vejde, jmá prositi pánov, aby jemu potaz*³⁴⁰ *dali s purkrabí Pražským; kterýžto purkrabie jmá jej bezpečně provoditi tři míle ot hradu Pražského, tak aby mohl uteci před násilím svých nepřátel*“.³⁴¹ Dvojice právníků Kuchta – Schelle uvádí, že taková osoba nesměla být pronásledována, a to pod trestem deseti hřiven stříbra. Pokud by ji i přes zákaz soudu žalobce stíhal a následně zabil, pak ztratil svoji hlavu.³⁴² Tímto nařízením se měla regulovat případná krevní msta.

³³⁴ *Kn. Rožm.*, s. 81, čl. 184; Stejná právní památka předepisuje pro zločin vraždy („*hlavy*“) rovněž ordál železa či přísahu. Srovnej *ibid*: s. 81, čl. 180; s. 51, čl. 71.

³³⁵ *Kniha Rožmberská* uvádí tak zvané „*ličení životem*“ (to znamená, že žalobce doložil své tvrzení soubojem s obviněným) konkrétně ve dvou případech – při nařčení ze zrady či škody učiněné panovníkovi (*Kn. Rožm.*, s. 68, čl. 124) nebo ve sporu o čest (*Kn. Rožm.*, s. 68–69, čl. 127; s. 69, čl. 129). O velmi podobných předmětech sporu hovoří *Majestas Carolina*. Srovnej *Majestas*, s. 164–166, čl. 80. Srovnej rovněž *Majestas Carolina*, in: AČ III, Praha 1844, s. 155–156, čl. 88; s. 156, čl. 89.

³³⁶ K tomu více MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 107.

³³⁷ Termín „*původ*“ označuje žalobce, resp. osobu, která podávala tzv. půhon. V pramenech se objevuje rovněž pod označením „*actor*“, „*jistec*“, „*citator*“ (někdy se tak označoval půhončí), „*citans*“. Protivník ve sporu bývá označován jako „*pohnaný*“, „*citatus*“, „*otpoviedač*“, „*otpierač*“, „*reus*“, „*sehnany*“, „*súpeř*“, „*viník*“, „*vinný*“ aj. Srovnej MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 7, zejm. pak pozn. 1 s odkazem na prameny, které obsahují výše uvedená označení stran sporu.

³³⁸ *Řád*, s. 204, čl. 5.

³³⁹ Pohnaný „*bráně sě jeho násilí, a bráně života svého, a to chce pokázati, jakž jemu právo a páni naleznú*“.*Řád*, s. 205, čl. 9.

³⁴⁰ Termínem „*potaz*“ se označovala porada soudních úředníků. K tomu více NĚMEC, I. a kol.: *Slova a dějiny*, Praha 1980, s. 261.

³⁴¹ *Řád*, s. 221, čl. 20; Srovnej druhý článek Vídeňského práva z r. 1221: „*si non probeverit, habeat licentiam fugiendi, quocumque velit, per diem illum et noctem sequentem et index eum proscriptum pronuciet*“.*Cituje* MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 117, pozn. 69.

³⁴² Srovnej KUCHTA, J. – SCHELLE, K.: *Boží soudy*, in: Sborník prací učitelů, Brno 1981, s. 124.

Vzhledem k možnosti útěku je paradoxní, že pohnaný, který se nedostavil k soudnímu souboji, jenž mu byl zemským soudem „nalezen“, měl nést neblahé následky; po takové hrubé ignoraci soudní autority se ke slovu dostalo „*právo stané*“ (tedy kontumační rozsudek).³⁴³ Žalobce měl právo za účasti komorníka třikrát pohnaného vyzvat, aby se dostavil k soudnímu souboji. Jestliže se tak nestalo „*a pohnaný nesmluví se s púvodem i s úředníky: tehdy ten púvod, kdežby kolivěk nalezl pohnaného, má jej jieti nebo zabiti, a prokole jemu stehně, i má jej k ocasu koňskému za nohy púvázati, nic s něho rúcha nesvláče, i vléci jej pod Pražskou šibenici. I má to opovédieti úředníkóm, a komorníka vzieti, aby jej ohlédal. A když to komorník vyzná, má to ve dsky vložití, a žádný toho (nemá)*³⁴⁴ *mstíti.*“³⁴⁵ I když paragraf 22 *Řádu práva zemského* uvádí, že pohnaný může být dostižen kdekoliv, obsahuje glosu,³⁴⁶ která zakazuje odvezení pohnaného v případě, že by byl u své manželky, u hrobu sv. Václava, popř. u české královny.³⁴⁷

Vyzvání na soudní souboj, resp. jeho přijetí či odmítnutí, do značné míry také záviselo na sociálním postavení představitelů sporných stran.³⁴⁸ Výše postavený šlechtic mohl zabránit souboji, který vyplýval z pohnání z hlavy od šlechtice nižšího („*vládyky*“) tím, že tzv. ohradil své právo. To znamenalo, že šlechtic sám (popř. jeho řečník) upozornil soudní úředníky ještě před žalobou na své vyšší postavení, takže se dále postupovalo podle určitých pravidel a zásad s tím spojených; na místo soudního souboje musel např. podstoupit očištnou přísahu se šesti spolupřísežníky.³⁴⁹ Jestliže by této možnosti, kterou mu dávalo

³⁴³ *Řád*, s. 212, čl. 22; V německém právním prostředí platilo, že obžalovaný měl být třikrát zavolán k soudnímu souboji. Jestliže by ani po třetí výzvě nedorazil, měl proběhnout boj bez obviněného a to tak, že žalobce vedl dva seky a jedno bodnutí mečem proti větru, což symbolizovalo porážku soupeře. K tomu více SCHULZE, A.: *Mittelalterliche Kampfesweisen*, Zabern 2006, s. 13.

³⁴⁴ „*a žádný toho nemá mstíti.*“ *Řád práva zemského*, in: AČ II, Praha 1842, s. 92, čl. 29.

³⁴⁵ *Řád*, s. 212, čl. 22.

³⁴⁶ V Palackého edici se jedná o samostatný článek. Srovnej *Řád práva zemského*, in: AČ II, Praha 1842, s. 93, čl. 30.

³⁴⁷ „*Tuto znamenaj, že ten pohnaný, když by byl u své ženy oddané nalezen, a ona jej objala, anebo svým rúchem púkryla, že ot nie nemá vzat býti, (!) ani které žalosti trpěti. A také kdyžby byl u hrobu svatého Václava v Pražském kostele, anebo před královú Českú, také tu nemá vzat býti, ale pokoje požíti.*“ *Řád*, s. 212, čl. 22.

³⁴⁸ K tomu MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 110.

³⁴⁹ „*A pakliby nižší vyššieho, točiz vládyka šlechtice, pohnal z hlavy: kdyžby ten pohnaný ohradil své právo před žalobú, dříve nežby naň žaloba vyšla, aneb jemu jeho řečník to vymienil, a rka: ,kdyžby púišlo na bitie, býtiť se s ním nechce, nebť jest nižšieho urozenie, nežli on‘: tehdy ten pohnaný svú nevinu má pokázati púisahú na kúži sám sedmý se zmatkem; a kdyžby všickni prošli, má púázden býti; a pakliby jediný zmátl, tehda tu púi ztratí.*“ *Řád*, s. 215, čl. 26; Je zajímavé, že domácí prameny neudávají žádné důkazní prostředky (např. přísahu), kterou by původ nebo

jeho postavení, šlechtic nevyužil, musel se s původem, byť níže postaveným, utkat v soudním souboji.³⁵⁰ Stejně právo se nabízelo např. i „vládkovi“, když byl pohnán vyšším šlechticem. V zásadě platila identická pravidla, totiž, že pohnaný musel přísahat sám sedmý na kříži.³⁵¹ Když by přísahu z nějakého důvodu (*Řád práva zemského* uvádí ze strachu před spletením) odmítl, měl bojovat s urozenějším, který musel souboj přijmout nebo pohnaného zprostit obžaloby.³⁵² *Řád práva zemského* také připouští pohnání napříč sociálním spektrem středověké společnosti, to znamená, že kupř. i sedlák či měšťan směl pohnat a následně bojovat se šlechticem. Jestliže urozený upozornil na své postavení, a tím i odmítl účast na souboji, podstupoval, dle výše uvedeného příkladu, přísahu s šesti spolupřísežníky.³⁵³ Co by nastalo ve chvíli, pokud by své právo neuplatnil, nám *Řád* bohužel neříká. Není proto jasné, zda by šlechtic s neurozeným bojoval mečem nebo kyjem.

5.1.1 Podoba soudního souboje dle Řádu práva zemského

Nejvíce poznatků o soudním souboji v českém zemském právu nám podává *Řád práva zemského*.³⁵⁴ Relativně bohaté informace a poměrně detailní vylíčení celého rituálu soudního souboje pramení buď z „nezdravé“ důslednosti autora *Řádu*, nebo (jak se domnívám) poukazuje na novinky v domácím procesním právu. Byť se autor několikrát odvolává na starobylost a tradici tohoto důkazního prostředku (což bývá ve středověkém právu věcí prestiže), přesto jej podává v dosud

pohnaný potvrzoval pravdivost tvrzení o své urozenosti. Podobné podmínky pro vyzvání na souboj snad přešly do *Řádu*, resp. *Ordo*, z *Majestas Carolina*: „*In duello debet considerari aequalitas personarum, ut nulli liceat, etiam in casibus jam praemissis, alium nobilitate forte generis vel praeeminentia dignitatis se majorem, ad duellum aliquatenus provocare. Et si quis generosus ab inferiorit vocatus fuerit, non teneatur respondere vocanti, nec possit propterea redargutionem seu infamiae alicujus notam incurrere quoquomodo.*“ *Majestas*, s. 166, čl. 81.

³⁵⁰ „*Ale kdyžby sobě toho práva nevymienil před žalobú, má sě s ním bítí, ač i jest pówod menšieho urozenie.*“ *Řád*, s. 215, čl. 26.

³⁵¹ Přísahat „*sám sedmý na kříži*“ znamenalo, že nejprve podstupoval přísahu hlavní aktér sporu a postupně za ním šest jeho spolupřísežníků.

³⁵² „*A pakliby výše urozený menšieh osebe (!) pohnal z hlavy, a kdyžby nechtěl bítí sě s svým vrahem: tehdy má jemu řečník vymieniti před žalobú jeho urozenie; tehda má sám sedmý přísahati na kříži. (...) A pakliby pohnaný nechtěl přísahati, boje sě, by nezmátl přísahy: má žádati bitvy s pówodem, a pówod sě s ním musí bítí, anebo jej propustiti; nebo nesmí-li sě bítí s níže urozeným, také jeho nemá pohoniti.*“ *Řád*, s. 215, čl. 27.

³⁵³ „*Kdyžby měštěnin nebo sedlák, kterého šlechtice nebo vládky pohnal z hlavy, a kdyžby pohnaný své právo ohradil a vymienil před žalobú, že sě s ním bítí nechce: sám sedmý má přísahati na kříži, jako svrchu psáno jest.*“ *Řád*, s. 216, čl. 28.

³⁵⁴ Srovnej MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 107.

nevidané a pro naše právní prameny netypické formě. Dle mého názoru by zažitá pravidla soudního souboje, přes všechny formální složitosti, nepotřebovala takto detailní návod. Nehledě na to, že se autor *Knihy Rožmberské*, tedy staršího pramene, v případě ordálu souboje omezil na prosté konstatování „*právo s meči sedati*“ („*právo za kyje sedati*“).³⁵⁵

Na základě rozboru článků 10–22 *Řádu* se pokusme zrekonstruovat podobu soudního souboje, který se měl konat ve sporech o „*hlavu*“.³⁵⁶ Musíme mít neustále na paměti, že právní kniha je víceméně teoretická šablona. Výsledkem nemůže být nic jiného než souboj, prezentovaný ve své ideální (absolutní) podobě, tedy takový, ke kterému nemuselo dojít, resp. nikdy nedošlo.

Přečtením výše uvedených článků *Řádu práva zemského* zjistíme, že soudní souboj, spolu s úkony, které mu předcházely, tvořil velice složitý rituál. O jeho obtížnosti svědčí i fakt, že obě sporné strany měly nárok na úředníka od soudu („*pán*“, „*baro*“), který se měl stát jejich učitelem, rádcem a průvodcem.³⁵⁷ Než došlo k samotnému střetu zbraní, musely obě strany sporu vykonat dva formální akty – uzavřít smlouvu o souboji a přednést přísahu.

Za běžných okolností by dohodu nejspíše zpečetilo vzájemné potřesení pravicemi. Karel Malý mě ale upozornil na skutečnost, že si původ nemohl podat ruku s pohnaným, protože byli oba ve sporu. Navíc toto gesto představuje určitý stupeň vzájemné důvěry. Smlouva měla být proto stvrzena symbolickým aktem, tak zvaným bitím klínu („*plica*“) v klín, jehož průběh připomíná samotný duel.³⁵⁸

Hlavní aktéři měli na vyzvání soudních úředníků po jednom vstoupit do šraňků (uzavřeného ohraničeného prostoru). Nejprve předstupoval před pány

³⁵⁵ *Kn. Rožm.*, s. 81, čl. 184.

³⁵⁶ Soudní souboj měl být snad aplikován i v případě obvinění z nespravedlivé exekuce. „*Kdyžby kto koho z hlavy oběšeného, s'atého, upáleného nebo jenžto zšel bezpravně, chtěl pohoniti; nejprvé tu hlavu má opovědieti úředníkóm Pražským, a dáti tři sta peněz opovědného. A má jemu dán býti komorník, aby toho oběšeného uřezal, nebo s'atého zdvihl, nebo upáleného kosti shořalé a prach sebral. (...) Pakli by to tělo bylo kde ukryto, žeby jeho nenalezl: tehdy ten komorník má se uptati, kdy jest se jemu smrt stala (...) a tepruv pohoniti týmž řádem, jako z hlavy zabitého.*“ *Řád*, s. 250, čl. 86.

³⁵⁷ „*Tehdy řečník p'ovodov j'má říeci: Pane sudí! tento ottudto prosí, aby jemu dán byl pán, jenžby jej naučil, kterak j'má k svému vrahu přistúpiti, a kterak j'má v šranky vjíti, kterou nohú napřed, a kterou potom, a na kterém j'má koleně pokleknúti před vámi, a v kterém miestě, a kterou rukú j'má klín své sukně držeti, a kterak j'má říeci d'rieve nežby tím klínem svého vraha udeřil, a kolikrát j'má udeřiti, a dokud' j'má klečeti, a kdy j'má povstati a kdy by j'měl z šrankov vystúpiti.*“ *Řád*, s. 206, čl. 10; „*Potom řečník pohnaného j'má říeci: ,tento pohnaný (pojmenuje jej), chce svú nevinu pokázati, i prosí, pane sudí, aby jemu byl dán pán, jenžtoby jej naučil, kterakby j'měl vstúpiti v šranky, i těž učiniti, jako jest první řečník prosil.*“ *Řád*, s. 206, čl. 11.

³⁵⁸ Karel Malý se domnívá, že klín sukně přímo symbolizuje zbraň užívanou při souboji. Srovnej MALÝ, K. a kol.: *Dějiny*, 3. vyd., Praha 2005, s. 117.

žalobce, a to tak, že „kdyžť káži do šrankóv vstúpiti, jmáš pravú nohú napřed kročiti a levú potom; a když před pány přijdeš, jmáš na pravém koleně pokleknúti, i máš pravú rukú s pravé strany za klín sukni vziati, i jmáš držeti, dokudž nekáži páni tím klíнем svého vraha udeřiti“.³⁵⁹ Poté přišel na řadu pohnaný, který měl zachovat stejný řád jako původ, ale musel „levú nohú napřed vkročiti a pravú potom“, „na levé koleno pokleknúti“ a držet „levú rukú (...) klín z levé strany“.³⁶⁰ Jestliže obě strany tyto úkony úspěšně provedly, měli je přidělení úředníci naučit, jakým způsobem pronést řeč,³⁶¹ která byla do značné míry opakováním žaloby ze strany původu,³⁶² a následné reakce v podobě obhajoby pohnaného.³⁶³ Bezprostředně po prosloveh jednotlivých stran „tu jmáta zaručiti, aby se bila o životy (tzn. navzájem udeřit cípem [klíнем] šatu o soupeřův); a jmá jima deň a miesto ukázano býti, jakož jest obyčej a právo, kdež páni naleznú“.³⁶⁴ Pokud by pohnaný přiznal, že k zabití osoby blízké žalobci došlo v sebeobraně,³⁶⁵ „tehdy ihned klíny v hromadu tříkrát udeřiti jmáta; a oba budťa pilna, abyšta upřiemo udeřila proti sobě, by se žádný nechybil. A kdyžby páni shledli, na kterémžby sešlo, žeby právě neudeřil: tenby svú při ztratil. Ale kdyžby oba právě udeřila, žeby páni pochválili: tehdy řečník pówodów jmá sudieho otázati: již-li pówod móż vstáti a z šranków vyjíti? Tehdy ten pán, jenžto mu vydán k naučení, jmá jemu říeci: ‚vyjdi, jižť je čas.‘ A takéž řečník pohnaného jmá otázati, již-li móż vstáti a z šranków vyjíti; tu pán jemu vydaný jmá říeci ‚vyjdi‘.“³⁶⁶

Článek 17 Řádu prozrazuje, že soudní úředníci bedlivě sledovali formální počínání obou aktérů. Ten, který by neudeřil soupeřův klín tak, jak měl, mohl prohrát celý spor. Na tuto skutečnost kriticky reagoval Tomáš Štítný v *Knihách šesterých*: „A kak-li to móż dobré býti (...) když zaruují: vezma klín sukně neb

³⁵⁹ Řád, s. 207, čl. 12.

³⁶⁰ Řád, s. 207, čl. 13.

³⁶¹ „tehdy řečník pówodów žádati bude pána, aby jej naučil, kterak jmá říeci, dřieve nežby klíнем udeřil svého vraha. A řečník také pohnaného bude prositi pána, aby jej naučil, kterak jmá říeci, dřieve než svým klíнем proti pówodovi udeři.“ Řád, s. 208, čl. 14.

³⁶² „Tu pán daný pówodovi nad hlas die: ‚tako jmáš říeci: ty Petře (nebo kterak jemu jméno ději) slyš! pravímť, žes mój vrah, neb si zabil Jana (neb kterak jemu jméno ději) bratra mého vlastnieho odtudto (pojmenuje), na pokojné cestě bezpravně; a to chci pokázati mým životem na tvój život, jakž mě právo zemské a páni naučie.“ Řád, s. 208, čl. 15.

³⁶³ „Tehdy pán vydaný pohnanému nad hlas die: ‚Ty jmáš říeci k pówodovi: slyš Jene neb Jakube! jakož mi vinu dáváš, bych já zabil bratra tvého Petra nebo Václava někdy řečeného ottud, na pokojné cestě bezpravně: tiem jsem tobě nevinen, a to chci pokázati mým životem na tvój život, jakž mi právo zemské a páni naleznú.“ Řád, s. 208, čl. 15.

³⁶⁴ Řád, s. 209, čl. 16.

³⁶⁵ „Pakli jest proti žalobě poznal se, a řka: ‚to sem musil učiniti pro jeho počátek, bráně svého života.“ Řád, s. 209, čl. 17.

³⁶⁶ Řád, s. 213, čl. 17.

*pláště, hne-li jím za se, chtě snad rozvesti, aby udeřil k onoho klínu, tehdy jest ztratil!*³⁶⁷ Theodor Saturník poukázal na antagonickou funkci tohoto gesta, které funguje jako symbolické *vadium*, ale na druhou stranu, vzhledem ke své složitosti, snižuje možnost konání souboje, který potvrzuje.³⁶⁸ Zda také špatné provedení ostatních úkonů subsidiárních rituálů soudního souboje (např. vkročení opačnou nohou, pokleknutí na jiné koleno atd.) automaticky znamenalo předčasné ukončení celého sporu, už prameny neprozrazují. Je možné se domnívat, s ohledem na podmínky, které platily pro očištnou přísahu, že i sebemenší odchýlení (v jakémkoliv fázi rituálu) od daných pravidel znamenalo ztrátu pře.

Po uzavření smlouvy následoval poslední předstupeň vlastního souboje, kterým byla přísaha.³⁶⁹ Její znění (tzv. rota) bylo stanoveno soudními úředníky, což poukazuje na fakt, že se jednalo o tzv. přísahu bez zmatku (o ní podrobněji viz níže). Neúspěch představoval v tom lepším případě ukončení sporu (platilo pro původu), v tom horším i ztrátu hrdla, což bylo za života Karla IV. změněno na (doživotní) žalář.³⁷⁰ Za podmínky, že obě strany úspěšně vykonaly přísahu, „*tehdy se ihned jmáta bítí bez oděnie, jedno v sukniech a v nohaviciech, s mečmi a za štítí v šranciech*³⁷¹ *jim připravených, jako jest obyčej*“.³⁷² Během souboje měl

³⁶⁷ Štítný, s. 148.

³⁶⁸ Symbolický akt „*jest vsunut do ordálového řízení, nejen aby se zaručila smlouva, nýbrž i z té příčiny, aby tak snadno ke skutečnému boji nedošlo; míří tedy proti souboji, ač jej má zaručovat.*“ SATURNÍK, T.: *Klín šatu*, in: *Miscellanea historico-iuridica*, Praha 1940, s. 254.

³⁶⁹ „*Tu sudí jmá jim rok položití, a miesto ukázati, kde jmáta proti sobě přísahati, a potom se bítí.*“ Řád, s. 209, čl. 18; O přísaze před soudním soubojem pojednává MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 108; NOTTARP, H.: *Gottesurteilstudien*, München 1956, s. 19.

³⁷⁰ „*A když ten rok přijde, tehda pówod, hotov jsa k bitvě, jmá napřed přisieci, jakž jemu páni rotu vydadí. A když by tu přísahu zmátl, tehdy by svú při ztratil. Pakliby přísahaje prošel: tehdy pohnaný, hotov jsa také k bitvě jmá přísahati za svú nevinu. Pakliby přísahu zmátl, tehdy by tu při i život ztratil.*“ Řád, s. 209–210, čl. 18; „*Tuto znamenaj, že za starodávna tento rád byl jest, kdyžby pohnaný přísahu zmátl, a po třetí se neopravil, žeby ztratil i při i hlavu. Proti tomu z přiezni páni sú byli nalezli jednomu za nebožce Ciesaře, že pro tu přísahu nejmá ihned stát býti, ale že jest svú při ztratil, a ten pówod jmá získanú jmiati. Ale miesto stětie tento pohnaný jmá dán býti do věčného žaláře, aby jeho purkrabie Pražský choval až do smrti, jakož na vězně slušie; a pakliby purkrabie Pražský byl jeho prietel prirodzený, tehda jmá dán býti do jiné vazby, kdežby se královi a pánóm zemským zdálo, a tu jmá chován býti, jakož na vězně slušie, dokudžby král a páni zemští jeho neoptali úplně, aneb dokudžby ten pówod a jeho prietelé jemu té viny neoptustili, a zaň krále a pánov neprosili, aby byl propuštěn.*“ Řád, s. 210, čl. 19.

³⁷¹ Ordálové řízení probíhalo za tzv. šraňkem. Na první pohled by se mohlo zdát, že toto dřevěné ohrazení mělo zabránit v útěku jednotlivým stranám, jak mnozí (právní) historikové tvrdí. Přestože s tímto názorem souhlasím, domnívám se, že šraňky plnily i opačnou úlohu, která byla snad ještě důležitější; oba soupeři neměli být při souboji kýmkoliv rušení. Žádná „neoprávněná“ osoba nesměla zasahovat do místa boží přítomnosti. V českém právu známe podobný případ týkající se zahajování zemského soudu, které bylo prováděno zasunutím dřevěného šraňku. Vzniká tak uzavřený ohrazený prostor, ve kterém jsou jen „vyvolené“ osoby. „*Zahájení*“ je odvozováno od substantiva „*háji*“, které označuje místo, do něhož je zakázáno vstupovat (posvátné háje). Srovnej MACHEK, V.: *Etymologický slovník*, 2. vyd., Praha 1968, s. 155; „*Staročeské zahajovati*

každý soupeř nárok na tři přestávky v délce jedné hodiny. Vhozeným ručníkem do ringu byl „sochor“ („falanga“), který na požádání pohnaného či původa „purkrabie Pražský jmá mezi ně vložití (...) aby přes ten žádný na druhého nesahal až za hodinu“.³⁷³ Josef Svátek uvádí, bohužel bez odkazu na jakýkoliv pramen, že se souboje účastnil i tzv. vazač ran, který ošetřoval bojovníky o přestávkách.³⁷⁴

Ordál souboje končil buď smrtí jednoho, popř. obou soků, nebo se strany mohly rozejít v dobrém, to znamená, že mezi soupeři bylo „lepšie zjednáno“, ale pouze „s královú volí a s panským povolením“.³⁷⁵ Jedinec, který přemohl svého protivníka, měl právo mu vlastní rukou setnout hlavu a vložit ji mezi jeho nohy. Poté musel pokleknout před krále a pány a poděkovat „z pravého práva“. Na závěr celého aktu zbývalo vítězi „dva halěře naň (mrtvého soupeře) vložití, a těmi jej ofěrovati“.³⁷⁶ Výsledek zápasu, který znamenal získání pře, měl být podle Řádu práva zemského zapsán do zemských desek. Táž právní kniha zapovídá pod ztrátou hrdla i majetku mstít „Boží rozhodnutí“.³⁷⁷ Opět se setkáváme s nařízením, které směřuje proti krevní mstě, která byla hluboce zakořeněným nešvarem.³⁷⁸

znamenal *„zabraňovat, bránit“*. NĚMEC, I. a kol.: *Slova a dějiny*, Praha 1980, s. 260; K významu šraňku více u BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, Praha 1869, s. 594.

³⁷² Řád, s. 210, čl. 18; Kronika tak řečeného Dalimila pojednává k roku 1315 o soudním souboji, který měl proběhnout mezi rodem Kosických a Třesických, jako o konečném řešení vleklé krevní msty. Na každé straně mělo bojovat proti sobě šest soupeřů. Soudní souboj probíhal jako hromadná šarvátka; navíc se bojovalo na koních. Podobný případ, tedy souboj v koňském sedle, není v domácích právních pramenech zaznamenán. Srovnej *FRB III*, Praha 1882, s. 225.

³⁷³ Řád, s. 211, čl. 20.

³⁷⁴ „Poněvadž pak souboje tyto byly vedeny často na život a na smrt, volán byl k nim také vždy člověk v léčení ran znalý, aby rány bojovníků ještě mezi bojem zavázal, pročež byl muž takový ‚vazačem‘ zván, jak ještě ve XIV. věku obyčejem bylo; ten pak při souboji konal i jiné služby, podáváje zápasníkům meče neb dřevce atd.“ SVÁTEK, J.: *Obrazy II*, Praha 1891, s. 9.

³⁷⁵ Řád, s. 211, čl. 21.

³⁷⁶ Řád, s. 211, čl. 21; „Ofěrovati“ (též „offerovati“) pochází z lat. „offero, offerre, obtuli, oblatum“ tzn. „podávat“, „přinášet“, „obětovat“. Srovnej MACHEK, V.: *Etymologický slovník*, 2. vyd., Praha 1968, s. 410; V kontextu soudního souboje představuje „ofěrování“ bezesporu velmi prastarý zvyk; připomeňme alespoň mytologický příběh o dvou mincích pro bájného převozníka Chárona.

³⁷⁷ „A to jemu jmá ve dsky vníti, aby toho žádný přítel nemstil. Pakliby kto toho mstil, tenby ztratil život i sbožie, k Králově Milosti i ke všem pánóm, a nikdy by on ani jeho děti nejměli by práva zemského užívati.“ Řád, s. 211, čl. 21; Toto nařízení obsahuje pouze česky psaná verze Řádu.

³⁷⁸ *Majestas Carolina* povolovala v určitých případech soukromé stíhání pachatelů, jejich zabítí či vydrancování jejich majetků. Srovnej *Majestas*, s. 121, čl. 15; K tomu více SATURNÍK, T.: *Majestas Carolina*, in: SVPS, Praha 1948, s. 10; Na krevní mstu reagoval rovněž Ondřej z Dubé. Srovnej *O. z Dubé*, s. 125–126, čl. 13.

5.1.2 Zastoupení v souboji

Řád práva zemského, podobně jako *Statuta Konráda Oty*, připouští, za splnění určitých podmínek, zastoupení při ordálu. Tento postup (minimálně v rovině soudního souboje) svým způsobem odporuje principu božího soudu. Jedinci je umožněno, aby se na duel připravil co možná nejlépe. Pokud mu v tom jeho finanční možnosti nebránily, mohl si najmout profesionálního bojovníka, který by jej naučil některé „šermířské“ techniky, nebo, což bylo častější, jej přímo zastupoval v soudním souboji.³⁷⁹ Josef Svátek tvrdí, že se tímto „původní význam ‚božích soudů‘ zcela pošinul, neboť kdežto tam záležel ‚boží soud‘ v projevu jaksi zázračném, kterým Bůh sám dával za právo nevině, rozhodovala zde pak jen síla tělesní a zručnost bojovní, jak tomu dodnes u soubojů jest“.³⁸⁰ Na tyto skutečnosti neupozorňovali pouze (právní) historikové, kteří se věnovali problematice ordálů, ale i tehdejší myslitelé. Např. Petr Kantor (†1197) si kladl řečnickou otázku, proč si strany sporu nevybraly jako zástupce pro souboj vetchého starce, čímž by se zřetelněji demonstroval zázrak?³⁸¹

V českém zemském právu se souboji mohl vyhnout nezletilý člověk. Jestliže chtěl pohnat někoho z vraždy svého příbuzného či přítele, směl „sě ve dsky sirotkem psáti“, a jeho řečník měl u soudu na tuto výhodu upozornit. Když by to opomenul a pohnaný na to poukázal, musel nezletilý žalobce „konati jako muž, ale ne jako sirotek, nebť jest jemu (jeho řečník) neohradil práva sirotčieho“. „Tu jemu páni mají nalezti, že nemá užívati sirotčího práva“, to znamená, že by měl (teoreticky) podstoupit soudní souboj bez ohledu na svůj věk.³⁸² Pokud ale původův řečník upozornil na „jus orphanile“, mohl nechat za sebe bojovat svého

³⁷⁹ V Itálii např. existovaly organizované skupiny profesionálních bojovníků, které poskytovaly stranám sporu své cenné služby. K tomu více NOTTARP, H.: *Gottesurteilstudien*, München 1956, s. 294–298; BARTLETT, R.: *Trial*, New York 1986, s. 112.

³⁸⁰ SVÁTEK, J.: *Obrazy II*, Praha 1891, s. 5.

³⁸¹ K tomu podrobněji BALDWIN, J. W.: *The Intellectual Preparation*, *Speculum* 4, sv. 36, 1961, s. 629.

³⁸² *Řád*, s. 214, čl. 24.

„přiatele“ („amicus“).³⁸³ Sirotčí právo ve sporech o hlavu směla využít i panna, která dosud neměla muže.³⁸⁴

Původ i pohnaný se mohli nechat zastoupit ve sporu o „hlavní peníze“, to znamená při nařčení z okradení zabitého, ale pouze v tom případě, že zloděj a vrah byly dvě rozdílné osoby.³⁸⁵ Řád práva zemského přísně zapovídal zastoupení v souboji, kterým měl být řešen trestný čin vraždy či zabití: „A znamenaj, že o hlavu ani pŕovod ani pohnaný nemôž izádného poručníka učiniti miesto sebe.“³⁸⁶

5.1.3 Soudní souboj a ženy

Nejen muž, ale i žena mohla někoho pohnat z „hlavy“, tudíž se na ni za určitých okolností vztahovalo nařízení o soudním souboji (v případě „podávenie“ [znásilnění] měla postupovat stejným způsobem jako při zločinu vraždy).³⁸⁷ České zemské právo rozděluje ženy do tří skupin, a to podle rodinného stavu, tedy na ženy vdané, vdovy a ty, které muže „neotpověděly“ (panny).³⁸⁸ Ze soudního souboje byla vyloučena vdaná žena (tj. ta, která měla muže a nebyla panna). Pokud někoho pohnala z vraždy, musel obžalovaný vykonat přísahu se šesti spolupřísežníky.³⁸⁹ V opačném případě, tedy při pohnání vdané ženy z vraždy, platil nejspíše stejný důkazní prostředek, tj. přísaha.³⁹⁰ Jestliže pro vraždu poháněla dívka do osmnácti let věku, měla užívat výše zmíněné sirotčí právo a v případném souboji ji měl zastupovat její „přítel“ (poručník). Pokud už dosáhla věku osmnácti let, směla se účastnit souboje osobně.³⁹¹ Stejně právo se vztahovalo i na vdovu; když by „koho sobě rovného v urození pohnala z hlavy mužovy neb

³⁸³ „A pakliby jemu ohradil právo sirotčie, tehdy kdyby měl vstúpiti do šrankóv, a klín v ruku zvieti i udeřiti proti pohnanému: tehdy mŕž kterýžkoli přietel jeho vstúpiti a zaň súd vésti až do bitvy. A kdyžby se měl bítí, tehdy ten sirotek má státi před šranky, meč a štít drže, a ten přietel má ten meč a štít vzieti z jeho rukú, i bítí se zaň s jeho vrahem až do skonánie, jakož svrchu psáno jest.“ Řád, s. 214, čl. 24.

³⁸⁴ „Pakliby panna, ježto se muže (ne)otpověděla, koho z hlavy pohnala: ta má užívati práva sirotčieho, aby její přietel kterýžkolivěk mohl súd vésti až do bitvy s jejím vrahem týmž řádem, jako svrchu psáno stojí.“ Řád, s. 217, čl. 31; V českém Řádu je uvedeno „ježto se muže odpověděla“. Srovnej Řád práva zemského, in: AČ II, Praha 1842, s. 96, čl. 39; Hermenegild Jireček v CIB udává již upravený text Řádu, který koresponduje s latinským Ordo: „quae non renuntiavit“. Srovnej Ordo, s. 217, čl. 31.

³⁸⁵ „Ale kdyžby pŕovod koho jiného z hlavních peněz pohnal, nežli toho, jenžto jest jeho přietele zabil: všecen týž řád v sudě máta jmieti, jakož jest svrchu popsán; jediné kterýž chce z nich nebo oba mŕžete poručníka mieti, a miesto sebe k bitvě vydati; i máta se bítí kyji a za štítý, až jeden druhého i přemôž, a tak při obdrží.“ Řád, s. 213, čl. 23; Srovnej Kn. Rožm., s. 81, čl. 180.

³⁸⁶ Řád, s. 212, čl. 22.

kterého přítele: má tiem řádem proti pohnanému jíti, jako muž“. Sok mužského pohlaví ale musel při souboji „*v dole vykopaném státi až po pás s mečem a se štítem velikým, a v tom dole obraceti se, jakž může, a brániti se jí“.* Žena měla stát s mečem a štítem „*v šraňciech v okrúhlých k tomu připravených. A on z dolu, ani ona ze šraňkón nemá vyníti, dokudžby jeden druhého nepřemohl.*“³⁹² Řád práva zemského ani žádný jiný pramen nenabízí odpověď na dvě důležité otázky. Co se dělo v případě, že vdova (nebo panna starší osmnáct let) odmítla souboj a jaký důkazní prostředek by byl použit v případě, když by pro vraždu pohnala např. vdova pannu starší osmnácti let?

Muž stojící po pás v jámě při souboji s ženou není v zahraničním právním prostředí nic neobvyklého. Tento obyčej se k nám dostal bezesporu ze Západu. S obdobným způsobem se setkáme např. v německém (saském a švábském) právu.³⁹³ Způsob provádění tohoto božského soudu nejspíše pramenil z vědomí fyzického rozdílu mezi mužem a ženou, proto byl muž handicapován vykpanou jámou.

5.2 Ordál vody a železa v kontextu Knihy Rožmberské

Boží soudy vody a železa se objevují rovněž v době královské, a to ještě v hojnějším počtu než v předchozím období. Je to logické vzhledem ke vzrůstajícímu množství dochovaných písemných pramenů, na druhou stranu zlatá éra božích soudů (alespoň pro oblast západní Evropy) končí nejpozději v druhé polovině 13. století.

Vůbec nejvíce zmínek o božích soudech vody a železa najdeme ve čtvrté a osmé kapitole tzv. *Knihy Rožmberské*. Musíme se ovšem spokojit s lakonickým „*právo voda*“ a „*právo železo*“ bez jakéhokoliv bližšího popisu důkazních

³⁸⁷ Ibid.: s. 251, čl. 87.

³⁸⁸ Latinské *Ordo* hovoří o ženě (panně) osmnáct let staré, která ovšem již měla muže. „*Si autem virgo (domicella) octodecim annorum senex, quae renuntiavit marito.*“ *Ordo*, s. 217, čl. 32.

³⁸⁹ „*Kdyžby žena, majíc svého muže, koho z hlavy pohnila: tehda pohnaný má svú nevinu pokázati na kříži přisahaje sám sedmý.*“ *Řád*, s. 216, čl. 30; *Srovnej Kn. Rožm.*, s. 51, čl. 71.

³⁹⁰ K tomu MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 109.

³⁹¹ *Ordo*, s. 217, čl. 32.

³⁹² *Řád*, s. 217, čl. 32.

³⁹³ Josef Markov zmiňuje knihu Ruprechta z Freisingu (první pol. 14. století), ve které se v článku 135 hovoří o tom, že muž stojí „*in einer Grube bis an der Gürtel mit einem Kolben in der rechten Hand, die Frau hat einen Schleier mit einem angebundenen Stein*“. MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 110, pozn. 33.

prostředků. Jisté uspokojení představuje bohatý výpis trestných činů, při nichž se měly tyto boží soudy aplikovat. K očistě vodou se mělo přistupovat v případech „plenu“,³⁹⁴ „zlodějstva“,³⁹⁵ „lúpeže“,³⁹⁶ „lesa porubání“,³⁹⁷ při „vzebranie úroků“,³⁹⁸ „jetie“³⁹⁹ a „vzorání dědiny“.⁴⁰⁰ Některé (reformní) články čtvrté kapitoly poukazují na trestné činy, při kterých se při nedostatku přirozených důkazů v dřívějších dobách používal ordál vody, později nahrazený nebo doplněný očistnou přísahou a s ní souvisejícím ordálem losu. Mimo výše uvedené trestné činy se dále jednalo o „dluhy“ a „dědiny“.⁴⁰¹ Josef Markov upozorňuje,⁴⁰² že při takovémto sporu předcházela ordálu vodou přísaha tak, jak je tomu ve

³⁹⁴ „Z plena jeden pónon.“ (...) „Právo voda“. *Kn. Rožm.*, s. 78, čl. 154; Srovnej ibid.: s. 79, čl. 165; Podle Vincence Brandla se slovem „plen“ označovala škoda na poli, louce, rybníku, lesu aj. (tj. puch). Stejně tak i KADLEC, K.: *Přísežní pomocníci*, in: SVPS, Praha 1915, s. 272; Václav Vaněček v tomto aktu spatřuje násilné vniknutí do domu a jeho vykradení. Srovnej VANĚČEK, V.: *Počátky*, Praha 1946, s. 88; Dle etymologického slovníku slovo „plen“ znamenalo původně „výnos“, „výtěžek“, „zisk“, „úrodu“. MACHEK, V.: *Etymologický slovník*, 2. vyd., Praha 1968, s. 457.

³⁹⁵ „Ze zlodějstva (...) jeden pónon; též právo pohoniti jako z plena; právo voda.“ *Kn. Rožm.*, s. 79, čl. 156; Domnívám se, že stejným způsobem, tedy ordálem vody, měl být dokazován trestný čin pytláčení, protože je označován za „zlodějstvo“. „Z lovu, jež v ciziem loví, jeden pónon, že je zlodějstvo; právo sehnati jako z plena.“ *Kn. Rožm.*, s. 81, čl. 175.

³⁹⁶ „Z lúpeže jeden pónon; týmž právem pohoniti jako z plena; právo voda.“ *Kn. Rožm.*, s. 79, čl. 157; Loupež, na rozdíl od „zlodějstva“ (krádeže), neprobíhala tajně a skrytě. Docházelo k ní mimo domov a násilnou cestou. Srovnej VANĚČEK, V.: *Počátky*, Praha 1946, s. 88.

³⁹⁷ „Z lesa porubanie jeden pónon; jako z plena právo voda.“ *Kn. Rožm.*, s. 79, čl. 158; Nejstarší rukopis používá „lesa poséčenie“. *Kniha starého pána*, in: AČ I, Praha 1840, s. 471, pozn. 175; Srovnej rovněž *Kn. Rožm.*, s. 51, čl. 69.

³⁹⁸ „Ze vzebranie úrokův jeden pónon; takéž pohoniti jako z plena; právo voda.“ *Kn. Rožm.*, s. 79, čl. 159; Brandl hovoří také o „odebrání úroků“. Srovnej BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právnik 8, Praha 1869, s. 743; Trestný čin spočíval v tom, že někdo neoprávněně vybíral (naturální nebo peněžní) dávky od cizích poddaných.

³⁹⁹ „Z jetie jeden pónon; právo pohoniti jako z plena; právo voda.“ *Kn. Rožm.*, s. 79, čl. 160; „Jetí“ znamená zajímání a uvěznění osob nebo dobytka. Srovnej *Kniha Rožmberská*, ed. V. Brandl, Praha 1872, s. 118.

⁴⁰⁰ „Ze vzoranie dědiny jeden pónon; právo voda.“ *Kn. Rožm.*, s. 80, čl. 169; Článek 70 má pouze „dědiny“. Srovnej ibid.: s. 51, čl. 70; Srovnej dále ibid.: s. 81–82, čl. 186–190; Brandl používá rovněž označení „přeorání pole“. BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právnik 8, Praha 1869, s. 743; Podle etymologického slovníku je sloveso „orati“ odvozeno od staršího „oriti“, což znamená „převraceti“, „rozrušovati“. Viz také sloveso „bořit“. MACHEK, V.: *Etymologický slovník*, 2. vyd., Praha 1968, s. 416.

⁴⁰¹ „Ježto svědci se vedú z dluhův, nebo z dědin (...) též právo jako v úředě; ledno voda sešla mezi nimi z toho.“ *Kn. Rožm.*, s. 51, čl. 70; Nejstarší rukopis udává „Ježto svědci za vodu.“ *Kniha starého pána*, in: AČ I, Praha 1840, s. 448, čl. 70; Tato skutečnost poukazuje na oprávněnost domněnky Josefa Markova, totiž že spojení „jako v úředě“ vzniklo snad chybou písaře (opisovače). Mělo by se číst „jako dřieve“. MARKOV, J.: *Příspěvky*, in: SVPS, Praha 1928, s. 244; Jiří Veselý článek 70 čtvrté kapitoly zrekonstruoval do následující podoby: „Ježto svědky za vodu.“ „Z dluhův nebo z dědin nebo což ve dsky slušie, též právo jako dřieve, ledno voda sešla mezi nimi z toho. Tehda, když svědky postavie před křížem, rcíž svědek nebo svědci „Právo vezmu.“ VESELÝ, J.: *O text*, in: SVPS, Praha 1936, s. 161; Veselý vypustil z paragrafu 70 zmínku o ordálu losem. K tomu více VESELÝ, J.: *Ke vzniku*, in: SVPS, Praha 1935, s. 201–203.

⁴⁰² MARKOV, J.: *Příspěvky*, in: SVPS, Praha 1928, s. 246.

článku 68 *Řádu práva zemského*⁴⁰³ (o něm podrobněji viz níže). Potom bychom se mohli domnívat, že ordál vodou nebyl nahrazen přísahou, ale spíše o ni rozšířen.⁴⁰⁴

Jednoznačný výklad o aplikování ordálu vody neexistuje v případě obvinění z „*přeboje*“⁴⁰⁵, „*přivedenie*“⁴⁰⁶, „*žitie*“⁴⁰⁷, „*z prijatie*“⁴⁰⁸ a „*(z)rady*“.⁴⁰⁹ Ve článku 72 *Knihy Rožmberské* čteme: „*Ježto se zpraviti samému svú rukú. Z rady právo se otepřieti samému svú rukú, jemuž vinu dávajú; sirotčie právo. Pak-li by žaloval z toho púvod a odpoviedač jemu nebránil, na odpovedi púvodovi vésti za vodu* (tj. místo ordálu vody); *z přivedenie takéž, z žitie, z prijatie takéž.*“⁴¹⁰ Z citovaného článku si můžeme vyvodit, že při zločinu „*(z)rady*“ se nejspíše v dřívějších dobách (tedy asi v době vzniku osmé kapitoly *Knihy Rožmberské*) používal ordál vody. Nověji se při témže sporu aplikuje tzv. sirotčí právo (přísaha jedné osoby), které má odlišnou formu od výše popsáného „*jus orphanile*“, které mohlo být uplatňováno ve sporech řešených soudním soubojem. Sirotčí právo, tj. přísaha jedné osoby, nestačila ve chvíli, kdy měl žalobce s sebou svědky; potom se musel pohnaný na místo ordálu vody očistit přísahou se dvěma pomocníky.⁴¹¹

⁴⁰³ Srovnej *Řád*, s. 238, čl. 68; Pro širší kontext srovnej *Řád*, s. 237, čl. 66 a 67.

⁴⁰⁴ Srovnej *Kn. Rožm.*, s. 51, čl. 70; s. 80, čl. 170.

⁴⁰⁵ „*Přebojem*“ (někdy i „*příboj*“) je označován zamýšlený útok na člověka s cílem jej oloupit. K tomu *Knihy Rožmberské*, ed. V. Brandl, Praha 1872, s. 131.

⁴⁰⁶ „*Přivedenie*“ znamenalo přemluvit či násilím donutit jedince (tj. navést ho), aby škodil určité osobě. K tomu více *Knihy Rožmberské*, ed. V. Brandl, Praha 1872, s. 132.

⁴⁰⁷ Vincenc Brandl zločin „*žitie*“ vysvětluje jako nedovolené používání cizí věci. *Knihy Rožmberské*, ed. V. Brandl, Praha 1872, s. 143–144.

⁴⁰⁸ „*Přijatie*“ je velmi podobné výše uvedenému zločinu „*žitie*“. Označovalo, že někdo přijal (kradenou věc) či zcizil nějakou věc a užíval ji. *Knihy Rožmberské*, ed. V. Brandl, Praha 1872, s. 132.

⁴⁰⁹ V Brandlově vydání „*z rady*“. Stejně tak i VESELÝ, J.: *O text*, in: SVPS, Praha 1936, s. 162, čl. 72; Palackého edice obsahuje „*zrady*“. Srovnej *Knihy starého pána*, in: AČ I, Praha 1840, s. 460, čl. 72; Vincenc Brandl se domnívá, že se nejedná o zradu. Argumentuje tím, že pro ni *Knihy Rožmberské* používá označení „*nevěra*“. Dále poukázal, že zločinu „*(z)rady*“ předchází velmi podobné „*žitie*“ a „*přijatie*“. Pasáže *Knihy Rožmberské*, které obsahují termíny „*ze zrady*“ Brandl následně upravil na „*z rady*“. Srovnej *Knihy Rožmberské*, ed. V. Brandl, Praha 1872, s. 133.

⁴¹⁰ *Kn. Rožm.*, s. 52, čl. 72; Nejnověji prezentoval článek Jiří Veselý: „*Ježto se zpraviti samému svú rukú. Z rady právo se otepřieti samému svú rukú, jemuž vinu dávajú; sirotčie právo. Pak-li by žaloval z toho s púvody a odpoviedač jemu nebránil na odpovedi púvodov vésti, právo za vodu dva pomocníky otpřisezta, že nevinen.*“ „*Z přivedenie takéž, z žitie takéž, z prijatie takéž, z kázanie takéž.*“ VESELÝ, J.: *O text*, in: SVPS, Praha 1936, s. 162, čl. 72; Veselý, podobně jako již před ním Markov se domnívá, že článek 72 *Knihy Rožmberské* potvrzuje znění článků 164–168 osmé kapitoly. Snad proto uvedl u článku 72 i případ „*kázanie*“, který se v žádném rukopise (alespoň dle editorů *Knihy Rožmberské*) nevyskytuje. Při srovnání úpravy Jiřího Veselého s Brandlovou (i Palackého) edicí, musíme nutně dojít k závěru, že podle Brandla to byl původ (žalobce) nikoliv pohnaný, kdo podstupoval ordál vody. Tato praktika ale nebyla v českém zemském právu obvyklá. Srovnej MARKOV, J.: *Příspěvky*, in: SVPS, Praha 1928, s. 246;

⁴¹¹ „*potom za vodu dva pomocníky otpřisezta, že je nevinen.*“ *Kn. Rožm.*, s. 51, čl. 69; Srovnej VESELÝ, J.: *O text*, in: SVPS, Praha 1936, s. 162, čl. 72.

Zbylé tři potažmo čtyři zločiny měly být řešeny stejným způsobem. Je tedy velice pravděpodobné, že se na ně ve starších dobách vztahoval boží soud vody. Nejvíc patrné je to snad v případě „žitie“.⁴¹²

„Právo železo“ bylo předepsáno ve sporech o „zlato“,⁴¹³ „z věchóv zavinitie násilím požetie“ a „z ohně“,⁴¹⁴ „z výboje“,⁴¹⁵ „sveřepic“,⁴¹⁶ „ze ščepón uškozenie“,⁴¹⁷ „ze včel“,⁴¹⁸ „z chromoty“ a snad i „z hlavy“.⁴¹⁹ V souvislosti se soudním soubojem bylo již výše napsáno, že článek 184 osmé kapitoly *Rožmberské knihy* nařizuje v případě vraždy „s meči sedati“, tj. soudní souboj.⁴²⁰ Tuto skutečnost potvrzuje rovněž mladší pramen, totiž *Řád práva zemského* (v české i latinské verzi).⁴²¹ Ovšem paragraf 71 rozporuplné čtvrté kapitoly udává „z hlavy“ přísahu obviněného se šesti pomocníky (nařízení se rovněž vztahuje na

⁴¹² „Když žaluje z žitie s pšovody a odpoviedač před odpovědi neobránil: tehda též právo, jako z plena (tzn. ordál vody). Pak-li brání před odpovědi, že die: „s právem-li mi odpoviedati, když s pšovody na mě z toho žaluje?“ Tehda pšovodovi sešli a právo sirotčie.“ *Kn. Rožm.*, s. 73, čl. 141; Text víceméně rozvíjí článek 164 *Knihy Rožmberské*: „Z žitie jeden pohon; právo pohoniti jako z plena, právo sirotčie.“ *Kn. Rožm.*, s. 80, čl. 164.

⁴¹³ „Ze zlata jeden pohon; (...) právo železo.“ *Kn. Rožm.*, s. 79, čl. 161.

⁴¹⁴ „Z věchóv zavinitie násilím požetie jeden pohon; z ohně jeden pohon; (...) právo železo.“ *Kn. Rožm.*, s. 80, čl. 162; Článek se nejspíše dotýká krádeže či poškození stočené slámy a posečení pole. Podle Václava Vaněčka měla stočená sláma hlubokou symboliku a veliký magický potenciál. Více u VANĚČEK, V.: *Počátky*, Praha 1946, s. 127–128.

⁴¹⁵ „Z výboje jeden pohon; (...) právo železo.“ *Kn. Rožm.*, s. 81, čl. 163; „Výbojem“ je myšlen útok na dům nebo dvůr, který se konal především v noci. Poukazují na to i čl. 51 a 52 *Řádu práva zemského*, ve kterých je uvedeno, že „kdyžby kto z násilíe nočního koho chtěl pohoniti, ten má „súsědy (...) přivolati“ a „má komorníka vzieti, aby se toho ptal a má jemu ukázati dóm vybitý, dvěře nebo truhly, nebo jiné domovité věci, na kterýchž se jest jemu škoda stala“. *Řád*, s. 227–228, čl. 51–52; V Palackého edici je text článků spojen do jednoho oddílu. *Řád práva zemského*, in: AČ II, Praha 1842, s. 101–102, čl. 52.

⁴¹⁶ „Když pohoní ze sveřepic; (...) právo železo.“ *Kn. Rožm.*, s. 81, čl. 177; „Sveřepice“ je staročeské označení pro kobyly („sveřepic“ = hřebeč). Latinské *Ordo iudicii terrae* uvádí: „vel etiam equatias, quae sveřepice dicuntur.“ *Ordo*, s. 235, čl. 62; K tomu více *Knihy Rožmberská*, ed. V. Brandl, Praha 1872, s. 137; JIREČEK, H.: *Prove*, Praha – Brno 1904, s. 357; MACHEK, V.: *Etymologický slovník*, 2. vyd., Praha 1968, s. 595.

⁴¹⁷ „Ze ščepón uškození trój pohon; z toho právo železo.“ *Kn. Rožm.*, s. 81, čl. 178; Jan Kapras, stejně jako juristé Kuchta a Schelle, uvádí „uškození s čepů“. Srovnej KAPRAS, J.: *Soudy boží*, in: SVPS, Praha 1933, s. 161; KUČHTA, J. – SCHELLE, K.: *Boží soudy*, in: Sborník prací učitelů, Brno 1981, s. 119; Ščepem se myslí ovocný strom, v přeneseném významu sad. K tomu *Knihy Rožmberská*, ed. V. Brandl, Praha 1872, s. 138; MACHEK, V.: *Etymologický slovník*, 2. vyd., Praha 1968, s. 626.

⁴¹⁸ „Ze včel trój pohon; právo železo.“ *Kn. Rožm.*, s. 81, čl. 179; Toto nařízení zcela koresponduje s výše uvedeným článkem 19 tzv. *Statut Konráda Oty*. Srovnej *CIB I*, Praha 1867, s. 70, čl. 19.

⁴¹⁹ „Z hlavy trój pohon; z chromoty trój pohon; právo železo.“ *Kn. Rožm.*, s. 81, čl. 180; První část článku hovoří o „hlavě“, tedy vraždě. Vincenc Brandl používá pro vraždu také označení „požití násilí“. BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, *Právník* 8, Praha 1869, s. 743; Druhá část se týká pohnání z „chromoty“, to znamená, že poškozená osoba zůstala např. po útoku tělesně postižená (chromá). V takových případech, kdy už byl potenciální zločinec pohnán z chromoty a žalobce stále nevěděl, zda bude mít tělesné poškození trvalé následky či nikoliv, měl se soud odehrát až s odstupem jednoho roku. K tomu *Knihy Rožmberská*, ed. V. Brandl, Praha 1872, s. 118.

⁴²⁰ *Kn. Rožm.*, s. 81, čl. 184.

⁴²¹ K tomu BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, *Právník* 8, Praha 1869, s. 743; KAPRAS, J.: *Soudy boží*, in: SVPS, Praha 1933, s. 161.

tzv. „příhlavní *dobytek*“, dříve řešený soudním soubojem na kyje).⁴²² Tento způsob, tj. očistnou přísahu, zná i *Řád práva zemského*, ale pouze v případě, kdy se žalobcem stává vdaná žena, nebo pokud se jedná o spor osob různě urozených.⁴²³

O zkoušce žhavým železem můžeme dále uvažovat v souvislosti se článkem 181 *Knihy Rožmberské*, který se vztahuje na „*vynětiem očí*“ a „*jazyka uřezanie*“.⁴²⁴ Na místech, kde je pohnanému nařízena přísaha se šesti pomocníky, figuroval v dřívějších dobách s největší pravděpodobností právě ordál železa.⁴²⁵ S ohledem na tuto eventualitu se nám okruh trestných činů rozšíří o „*podávenie dievky*“ a „*hanbu ženskou*“.⁴²⁶ Rovněž *Majestas Carolina* přisuzuje těmto dvěma zločinům ordál.⁴²⁷ Ovšem *Řád práva zemského* nařizuje v případě znásilnění postupovat stejně, jako při zločinu „*hlavy*“, tzn. soudním soubojem (který je, jak už jsem ukázal, za jistých okolností nahrazen přísahou se šesti pomocníky).⁴²⁸ Myslím si, že obojaký výklad *Knihy Rožmberské* je legitimní, protože v mladších pramenech narážíme na spory o vraždu nebo zabití řešené jak přísahou se šesti pomocníky, tak soudním soubojem.

Zkouška železem se snad týká i článku 183 *Rožmberské knihy*, který se věnuje zločinu „*děvojestva otjetie*“, tedy deflorace a pohnání „*z únosby*“ (únosu).⁴²⁹

⁴²² „*Z ohně právo se zpraviti, komuž vinu dávají, samému sedmému. Ale bylo-li by pravějšé, pówod popřísež napřed svú škodu: tehda otpoviedač otpřísiehá se také a za železo šest pomocníkóv otpřísezte, že nevinen*“. „*Z výboje takéž, že (!) sveřepic takéž, z hlavy takéž, z příhlavného dobytká takéž, z chromoty takéž*.“ *Kn. Rožm.*, s. 51, čl. 71; MARKOV, J.: *Příspěvky*, in: SVPS, Praha 1928, s. 249 článek částečně opravil: „*Ale bylo by pravějšé*“. Vyčtené trestné činy jsou řešeny stejným způsobem, tj. přísahou se šesti svědky, rovněž v *Řádu práva zemského*. *Srovnej Řád*, s. 235, čl. 62; s. 236, čl. 63.

⁴²³ *Srovnej Řád*, s. 215, čl. 26–28; s. 216, čl. 30.

⁴²⁴ „*Z očí vinětie trój póhon. Z jazyka uřezanie trój póhon*.“ *Kn. Rožm.*, s. 81, čl. 181; Ačkoliv článek přímo nehovoří o železe (ani o žádném jiném důkazním prostředku), je zasazen do textu hned za oddíl věnující se trestným činům „*hlavy*“ a „*chromoty*“, které měly za následek tělesné poškození, potažmo smrt. Kromě těchto zločinů *Knihy Rožmberské* rozeznává několik druhů zranění (ran): „*modré*“, „*otvořité*“, „*siné*“, „*krvavé*“. *Kn. Rožm.*, s. 80–81, čl. 171–174; Pro všechny je jako důkazní prostředek předepsána přísaha žalobce („*pówoda*“)! Oproti tomu *Řád práva zemského* nařizuje jedinci, který by „*tvář* (...) *posékl ohyzdně*“ přísahu se šesti pomocníky. *Řád*, s. 235, čl. 62; s. 236, čl. 63. Je proto možné, že i pro výše uvedená zranění mohl být ve sporných případech používán ordál železa.

⁴²⁵ *Srovnej* MARKOV, J.: *Příspěvky*, in: SVPS, Praha 1928, s. 246–247.

⁴²⁶ „*Z podávenie dievky právo se otepřieti samému sedmému. Z hanby ženské též právo, jako z dievky*.“ *Kn. Rožm.*, s. 52, čl. 74; Podávení znamená znásilnění panny. K tomu *Knihy Rožmberské*, ed. V. Brandl, Praha 1872, s. 127; JIREČEK, H.: *Prove*, Praha – Brno 1904, s. 247; VANĚČEK, V.: *Počátky*, Praha 1946, s. 91 a 102; „*Hanba ženská*“ označuje nejspíše cizoložství.

⁴²⁷ „*Nemini omnino licere juxta límites dicti regni ferri candentis vel aquae frigidae experimento uti (...) quacunqve occasione vel causa, commissi forte criminis, violentiae in virginem vel adulterii*.“ *Majestas*, s. 139, čl. 39.

⁴²⁸ *Řád*, s. 251, čl. 87.

⁴²⁹ „*Z děvojestva otjetie trój póhon. Z únosby trój póhon*.“ *Kn. Rožm.*, s. 81, čl. 184.

Usuzuji tak zejména ze dvou skutečností; násilí spáchané na ženách (dívkách) bylo prokazováno v krajních případech ordálem železa. I když článek 183 neobsahuje žádné informace o důkazních prostředcích, je v textu zařazen za oddíl hovořící o znásilnění, který zmiňuje použití očištné přísahy se šesti pomocníky. Opakuje se *de facto* výše popsaná obdobná situace, která platí pro článek 181.

Při zobecnění můžeme tvrdit, že zkouška vodou byla postupně nahrazována přísahou se dvěma pomocníky (popř. o ni rozšířena), ordál žhavého železa nahradila přísaha se šesti spolupřísežníky, popř. soudní souboj. Proto se snad někteří (právní) historikové domnívají, že ordál železa byl „vyšším“ božím soudem.

Jak už je výše uvedeno, *Knihy Rožmberská* nepodává žádný popis průběhu božích soudů. V případě vody se s největší pravděpodobností jednalo o tzv. spouštění do vody, které je popsáno v souvislosti se *Statuty Konráda Oty*. Hlavním argumentem této domněnky je článek 68 *Ordo iudicii terrae*⁴³⁰ a kritika Tomáše Štítného. V *Knihách šesterych* nás zpravuje, že soudci „Boha pokúšeli po některých žalobách, na vodu mecíc, aby voda ukázala, jest-li vinen nebo nenie“.⁴³¹

5.3 Iudicium aquae ferventis?

Kromě ordálu studené vody („*super aquam mittere*“) se v západoevropském právním prostředí používala zkouška vody horké („*aqua fervens*“).⁴³² Odpověď na

⁴³⁰ „*quia prius citatus super aquam mittebatur.*“ *Ordo*, s. 239, čl. 68.

⁴³¹ Štítný, s. 148.

⁴³² Ordál vroucí vody, někdy označovaný také jako ordál kotle („*aeneum*“, „*iudicium aquae ferventis*“, „*cacabus*“, „*kaldaria*“), je v evropském prostředí snad nejstarší známou formou božích soudů. První zprávu o něm nám zanechal biskup Řehoř Tourský ve svém díle *De gloria martyrum*. Pomocí tohoto ordálu byla řešena bezvýsledná disputace o věroučných otázkách mezi ariánem a katolíkem. Do kotle s vroucí vodou byl vhozen malý prstýnek, který ve vodě vířil jako sláma ve větru. První ke kotli přistoupil „katolický“ duchovní, který se před tím na ordál řádně připravil (namazal si paži ochrannými mastmi)! Arián jej však nařkl, že používá magii. V tu chvíli z davu vystoupil „katolický“ duchovní jménem Iacincthus z Raveny a nabídl se, že podstoupí ordál horkou vodou („*igni aeneum*“). Podle Řehoře Tourského ponořil ruku do kotle, ale prsten se mu podařilo vylovit až po dlouhé době! K udivení všech přítomných navíc duchovní prohlásil, že na dně kotle byla voda studená a na povrchu hladiny cítil nepatrné teplo. Zázračný pokus měl dodat kuráž ariánovi, který směle vstrčil ruku do kotle s vařící vodou, ale ve chvílce byla obnažená na kost až po loket. „*Arrianorum presbiter cum diacono nostrae religionis altercationem habebant (...) Factis rei veritas adprobetur; succendatur igni aeneus, et in ferventi aqua anulus cuiusdam proiciatur. (Diaconus) diluculo autem surgens, brachium infundit oleo, unguento conspergit. (...) Circa horam tertiam in foro conveniunt. Concurrunt populus ad spectaculum. Accenditur ignis, aeneus superponitur, fervet valde, anulus in unda ferventi proicitur. (...) Diaconus vero, licet trepidus, tamen dinudat brachiu. Cumque eum vidisset unguentis hereticus presbiter dilibutum,*

otázku, zda byl tento ordál aplikován i v českém prostředí, není uspokojivě vyřešena. Ve starších odborných pracích jsme se mohli setkat s názorem, že ve 13. století „se tohoto způsobu ordálu u nás poměrně asi nejméně užívalo, a že také nejdříve zanikl. Pozdější prameny ho neznají u nás vůbec“.⁴³³ Současná právně-historická literatura zaujímá ke zkoušce horkou vodou skeptický postoj.⁴³⁴

Za hlavní a prakticky jediný argument bylo považováno imunitní privilegium pro klášter v Břevnově z roku 1220,⁴³⁵ které je pozdějším falzem z konce 13. století.⁴³⁶ Do dnešních dnů ovšem žádný badatel nerefletoval existenci dalšího pramene. Tím je fragment textu pražské synody, konané roku 1312 na popud biskupa Jana IV. z Dražic (1301–1343). Dochovaný záznam hovoří o zákazu žehnání a svěcení „magických“ elementů, které se používaly při božích soudech.⁴³⁷

Znění břevnovského falza, stejně jako synodální nařízení, je značně problematické. Dle mého názoru se v obou případech jedná pouze o zavedenou „frázi“, která se v souvislosti s božími soudy běžně používala v úředních dokumentech. Vypovídají o tom ostatní domácí imunitní privilegia, která operují s velmi podobnými, ne-li totožnými slovními obraty (neobsahují však žádnou zmínku o ordálu horkou vodou).

*exclamavit, dicens: ‚Magicis artibus te elitandum putami, ut haec unguenta diffunderis, nec valebunt ista quae agis‘. His ita litigantibus, supervenit diaconus ab urbe Ravenna Iacinthus nomine, sciscitansque, quae esset haec altercatio, ut veritatem cognovit, nec moratus, extracto a vestimentis brachio, in aeneum dexteram mergit. Anulus enim, qui eiectus fuerat, erat valde levis ac parvulus, nec minus ferebatur ab unda, quam vento possit ferri vel palea; quem diu multumque quaesitum infra unius horae spatium repperit. Accendebatur interea vehementer focus ille sub doleo, quo validius fervens non facile adsequi possit anulus a manu quaerentis, extractumque tandem, nihil diaconus sensit in carne sua; sed potius protestatur, in imo quidem frigidum esse aeneum, in summitatem vero calorem temporis modici continentem. Quod cernens hereticus, valde confusus, iniecit audax manum in aeneo. (...) Iniecta manu, protinus usque ad ipsa ossuum internodia omnis caro liquefacta defluxit; et sic altercatio finem fecit.“ Gregorii episcopi Turonensis: *Liber in gloria martyrum*, in: MGH, Gregorii Turonensis Opera II, *Miracula et opera minora*, ed. W. Arndt – B. Krusch, Hanover 1885. s. 542–543; K tomu více BARTLETT, R.: *Trial*, New York 1986, s. 4; LEA, H. C.: *Superstition*, Philadelphia 1866, s. 197–198.*

⁴³³ KAPRAS, J.: *Soudy boží*, in: SVPS, Praha 1933, s. 159.

⁴³⁴ Srovnej MALÝ, K. a kol.: *Dějiny*, 3. vyd., Praha 2005, s. 98; MAREČKOVÁ, M.: *České právní*, Olomouc 2006, s. 16 aj. Ze starších prací srovnej alespoň JIREČEK, J. – JIREČEK, H.: *Rozpravy I*, Viedeň 1860, s. 92; KAPRAS, J.: *Soudy boží*, in: SVPS, Praha 1933, s. 159; MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 104.

⁴³⁵ „Et si per experimentum ferri candentis vel aque frigide seu ferventis, vel vomeres calcandos, seu duelli.“ CDB II, Praha 1912, č. 375, s. 411.

⁴³⁶ Právní historici Kuchta a Schelle toto privilegium nesprávně datují k roku 1222. Srovnej KUČHTA, J. – SCHELLE, K.: *Boží soudy*, in: Sborník prací učitelů, Brno 1981, s. 117.

⁴³⁷ „vel abscisionem inducit, nec quisquam purgacionem aque ferventis vel frigide, seu ferrit candentis ritum cuiuslibet benedictionis aut consecracionis impendat.“ HLEDÍKOVÁ, Z. – POLC, V. J.: *Pražské synody*, Praha 2002, s. 100, čl. 3.

Další možností, která by vysvětlovala potencionální používání ordálu horkou vodou, je princip tzv. personality práva, to znamená, že „příslušník cizího státu“ si do českých zemí přinášel právní zvyky a normy své domoviny. Tímto způsobem k nám mohl ze západu (např. spolu s německými mnichy či kolonisty) proniknout boží soud horké vody. Pozdější rozšiřování zásady teritoriality práva, a snad jen chabá aplikace a tradice tohoto ordálu, způsobily, že se brzy z domácího práva vytratil.

Jaká forma ordálu je ukryta pod dvouslovným označením „*aqua fervens*“ nám samozřejmě domácí prameny neprozrazují. Museli bychom se uchýlit k zahraničním pramenům, které samozřejmě využili i starší právní historikové, kteří se tímto božím soudem zabývali.⁴³⁸ Podle Hermenegilda Jirečka spočívala očista vařící vodu v tom „že ten, komu byla uložena, holou rukou sáhnouti musel do vařící vody; opařil-li se, byl vinen“.⁴³⁹ Vincenc Brandl popisuje zkoušku tak, že „pohnaný nebo provodící vůbec strčil ruku do kotle, v němž vroucí voda byla a musel z ní vytáhnout nějaký předmět“⁴⁴⁰ – to byl ordal *aquae calidae vel ferventis*.⁴⁴¹ Ve článku Františka Novotného se setkáme s tvrzením, že „vřelou vodu obžalovaný býval nucen pít“.⁴⁴² Jaroslav Kosina se dokonce domníval, že zkoušený „bez úrazu poležel po některou dobu nah ve vřící vodě“.⁴⁴³

Boží soud horké vody bývá někdy také označován jako zkouška lovení v kotli. Jeho kategorizace je problematická. Byť se v historických pramenech jednoznačně hovoří o ordálu vodou, jeho princip je poněkud složitější. Už Hincmar z Remeše (842–882) napsal, že se na tomto božím soudu podílejí dva magické elementy; teprve jejich vzájemná kombinace způsobuje požadovaný efekt.⁴⁴⁴ Kupř. Henry Lea, podobně jako Hermann Nottarp, klade ordál horké

⁴³⁸ Jan Kapras využívá českého překladu Švábského zrcadla. KAPRAS, J.: *Soudy boží*, in: SVPS, Praha 1933, s. 159; Dále srovnej BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, Praha 1869, s. 743; JIREČEK, J. – JIREČEK, H.: *Rozpravy I*, Vídeň 1860, s. 92; SLAVÍČEK, J.: *Upomínky*, Právník 1, 1861, s. 75.

⁴³⁹ JIREČEK, J. – JIREČEK, H.: *Rozpravy I*, Vídeň 1860, s. 92.

⁴⁴⁰ Kuchta a Schelle hovoří konkrétně o vylovení ponořeného prstenu či kamene. Srovnej KUCHTA, J. – SCHELLE, K.: *Boží soudy*, in: Sborník prací učitelů, Brno 1981, s. 117.

⁴⁴¹ BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, Praha 1869, s. 743.

⁴⁴² NOVOTNÝ, F.: *Symboly v právu*, Právník 51, 1912, s. 701.

⁴⁴³ KOSINA, J.: *Ordalie*, Komenský 10, 1882, s. 222.

⁴⁴⁴ „*Quapropter fieri aquam ignitam, ad haec duo copulata in unum indaganda judicia, illud videlicet, quod jam per aquam factum est, et illud quod per ignem fiendum est (...) in quibus sancti liberantur illaesi, et reprobi puniuntur addicti.*“ Hincmarus Rhemensis: *De Divortio Lotharii regis et Tetbergae reginae*, in: PL 125, sl. 660.

vody na stejnou úroveň, jako boží soud žhavého železa. Pro obě zkoušky je společný oheň, který se projevuje v různých formách.⁴⁴⁵

Boží soud horké vody se prováděl různými prostředky. Většinou se před obžalovaného postavil kotlík vroucí vody (či rozžhaveného oleje), do kterého musel dotyčný strčit ruku a vylovit ze dna nějaký předmět (prsten, jeden nebo tři kameny aj.). Objevují se i takové varianty, kdy zkoušená osoba z kotle nic nevytáhla; šlo pouze o to vstrčit do nádoby s vroucí vodou obnaženou ruku a nějakou chvíli ji tam podržet. Způsob provedení rovněž určovala závažnost trestného činu. Kupř. při lehčích deliktech zkoušený do kotle strčil ruku jen po zápěstí, při těžkých zločinech až po loket. Ponoření do kotle se mohlo regulovat délkou provázku, na kterém byl přivázaný určitý předmět, který musela obviněná osoba vytáhnout.⁴⁴⁶

Podobně jako v případě ordálu radlic se i po tomto božím soudu měly rány ovázat a zapečetit. Po třech dnech se obvazy sejmuly a rána byla ohledána.⁴⁴⁷ Dobré hojení znamenalo nevinu.

5.4 Ferrum manuale candens

„Právo voda“ uvedené v *Knize Rožmberské* bezpochyby označuje zkoušku studenou vodou. Boží soud železa („právo železo“) s sebou nese poněkud větší problém. Od první třetiny 13. století se vedle výše zmíněných žhavých radlic začíná objevovat ordál železa ručního („*ferrum candens*“, „*ferrum manuale*

⁴⁴⁵ „In ordinary practice, therefore, the principal modes by which the will of Heaven was ascertained were the ordeal of fire, whether administered directly, or through the agency of boiling water or red-hot iron.“ LEA, H. C.: *Superstition*, Philadelphia 1866, s. 195–196; „Bei den Feuerordalen (Kesselfang und Eisenprobe) kommt es für das Ergebnis bekanntlich auf dem Grad der Einwirkung des kochenden Wasser oder glühenden Eisens beim Pröbling an.“ NOTTARP, H.: *Gottesurteilstudien*, München 1956, s. 256.

⁴⁴⁶ Srovnej LEA, H. C.: *Superstition*, Philadelphia 1866, s. 196–197; NOTTARP, H.: *Gottesurteilstudien*, München 1956, s. 255–256.

⁴⁴⁷ K tomu NOTTARP, H.: *Gottesurteilstudien*, München 1956, s. 256; SOLYMOSI, L.: *Siegelgebrauch*, in: De litteris, manuscriptis, inscriptionibus, Festschrift zum 65. Geburtstag von Walter Koch, Wien – Köln – Weimar 2007, s. 504–505; Z roku 1090 se nám zachovala velmi zajímavá zpráva z prostředí kláštera Sv. Marie (Le Ronceray d'Angers), která hovoří o ordálu vařící vodou. Obviněnému jedinci, který strčil ruku do vroucí vody, měla být následně po zkoušce ovázána, ale pro velikou bolest k tomu nedošlo. Rána tak musela zůstat po tři dny odkrytá. „*Qui etiam, dum in manum, sicut mos est, sigillare permitteret rogaretur, aiebat se nullatenus posse prae dolore pati, ut aliquid manum illam contingeret. Servata tamen manu nuda usque in diem tertium, inflatam admodum et excoiatam sanieque iam carne putri effluentem dexteram invitus ostendit.*“ BROWE, P.: *De ordaliis II*, Romae 1933, s. 40, č. 43.

candens“, „*ignitum ferrum*“).⁴⁴⁸ Hlavním dokladem jsou opět imunitní privilegia, vydávaná zejména pro kláštery, ve kterých jsou paralelně uvedeny obě zkoušky žhavého železa.⁴⁴⁹ Vzhledem k tomu, že *Knihy Rožmberská* operuje pouze s označením „*právo železo*“, nemůžeme s jistotou tvrdit, jaký (pod)druh ordálu reprezentuje. Řešení nám domácí prameny nenabízí. Tzv. *Konrádova Statuta* sice předepisují zkoušku žhavých radlic pro krádež včel, dobytka (a snad i čeledínů),⁴⁵⁰ což koresponduje s některými ustanoveními *Knihy Rožmberské*, ale zároveň představují jeden z posledních pramenů, který používá tento druh ordálu.⁴⁵¹ O zkoušce do rukou braného železa máme zmínky rovněž ve 14. století. Tato praktika, stejně jako uvržení na vodu, je kritizována Tomášem Štítným v *Knihách šesterých*: „*Po některých (žalobách) pak horúcie železo z ohně vynmúc, dávali v holé ruce, a druhdy i nevinnému, aby tak ukázal svú nevinu.*“⁴⁵² Můžeme se domnívat, že tento ordál byl zahraniční receptí; snad v průběhu 13. století zcela vytlačil zkoušku žhavými radlicemi.⁴⁵³

Od Štítného tedy jen víme, že se rozžhavené železo kladlo do rukou zkoušené osoby. Proto nás jistě nepřekvapí, že každý (právní) historik přichází se svým výkladem tohoto ordálu. Kupř. František Palacký, v kontextu koncepce společného praslovanského práva, uvádí, že u Srbů musel obviněný „*chvatnouti rukou v rozpálený kotel, anebo železo u kostelních dveří z ohně vyjma, je až na oltář nésti a tam položit*“.⁴⁵⁴ Josef Slaviček hovoří rovněž o přenášení z místa na místo nebo o způsobu, kdy obviněný musel železo „*za jistou chvíli podržeti*

⁴⁴⁸ MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 105.

⁴⁴⁹ Privilegium pro klášter v Oslavanech, vydané roku 1228 Přemyslem Otakarem I. rozeznává dvě zkoušky žhavého železa, totiž „*iudicium ferri candentis vel (...) vomeres calcandos*“. *CDB II*, Praha 1912, č. 320, s. 316.

⁴⁵⁰ *CIB I*, Praha 1867, s. 70, čl. 19.

⁴⁵¹ Snad poslední zmínka o zkoušce žhavých radlic pochází z roku 1263. Jedná se o imunitní privilegium pro klášter ve Vizovicích. Srovnej *CDB V*, 1, Praha 1974, č. 366, s. 543.

⁴⁵² Štítný, s. 148; KAPRAS, J.: *Soudy boží*, in: SVPS, Praha 1933, s. 160 uvádí, že zpráva Tomáše Štítného představuje jediný pramen o tomto ordálu. Není to tak úplně pravda; na zkoušku železa ručního naráží ještě Viktorin ze Všehrd. Srovnej *Všehrd*, II, 24, 7, s. 87.

⁴⁵³ Vladimír Procházka uvádí, že z roku 1189 se nám zachoval list meklenburského knížete Mikuláše I. (Niklot I.) adresovaný dobřenskému klášteru, ve kterém je nařízeno „*pro slovanské obyvatelstvo ordál devíti rozžhavených nášlapných želez, kdežto pro mnichy a německé kolonisty ordál brání žhavého železa do ruky*“. PROCHÁZKA, V.: *Přísaha, ordál*, in: *Vznik a počátky Slovanů II*, Praha 1958, s. 177; „*Constitui etiam cum nepote meo Buruwone, ut, quisquis in terra dicionis nostre inuentus fuisset, qui furto aut latrocinio aut alio nocuisset ipsis fratribus, si negaret, per nuoem uomeres ignitos examinaretur. Si homines de domo sua uel Teutonici in uillis eorum fuerint dampnum perpessi, per ferrum manuale iudicentur.*“ Cituje PROCHÁZKA, V.: *Přísaha, ordál*, in: *Vznik a počátky Slovanů II*, Praha 1958, s. 177; Mikuláš I. však vládl v letech 1130–1160; Vladimír Procházka buď udává nepřesnou dataci výše uvedeného listu, nebo za jeho autorství stojí Jindřich Borvin I. (1178–1227).

⁴⁵⁴ PALACKÝ, F.: *Dějiny I*, 6. vyd., Praha 1904, s. 361.

v rukou“.⁴⁵⁵ V zahraničních pramenech se setkáme s celou škálou forem ordálu do rukou braného železa⁴⁵⁶ a jen těžko můžeme určit, která varianta byla shodná nebo se nejvíce přibližovala domácímu způsobu.⁴⁵⁷

Pravděpodobně i pro tento důkazní prostředek platilo, že popáleniny byly po zkoušce obvázány a zapečetěny. Spíše pro zajímavost uvádím, že juristé Kuchta a Schelle vysvětlují podmínky pro úspěšný v ordálu velmi svérázným způsobem: „*Nejprve za důkaz viny byla vzata skutečnost, zdali se dokazovatel popálil či nikoli. V prvním případě byl vinný, (!) v druhém případě spor prohrál. (!) V pozdější době potom se za důkaz viny vzal způsob hojení rány. Rána byla okamžitě po provedení ordálu ošetřena a zapečetěna. Po krátké době se potom zjišťovalo, zdali se zhojila nebo zhnisala. Opět v prvním případě byla osoba podrobená ordálu uznána vinnou, ve druhém naopak byla této osobě dokázána nevinna.*“⁴⁵⁸ Oba juristé zcela zaměnili kritéria pro úspěšné vykonání zkoušky!

Formy božích soudů, jejichž podstoupení teoreticky způsobovalo popáleniny, ostře kritizoval Petr Kantor. Podle jeho mínění byly takové zkoušky subjektivní. Zkoušené osoby mohly mít mozolovité ruce nebo zrohovatělou kůži na nohou, a díky tomu lépe odolávaly žhavému železu.⁴⁵⁹

⁴⁵⁵ K tomu SLAVÍČEK, J.: *Upomínky*, Právník 1, 1861, s. 76; Kuchta a Schelle upozorňují na jiný způsob zkoušky ručního železa. Jimi popisovaný boží soud spočíval v tom, „*že obviněný po určité době podržel obnaženou ruku nad plamenem. Když ji plameny nepopálily anebo jen málo a rána se brzy zahojila, považovali tuto osobu za nevinou.*“ KUCHTA, J. – SCHELLE, K.: *Boží soudy*, in: Sborník prací učitelů, Brno 1981, s. 117; Varianta obou juristů ovšem zcela postrádá element železa.

⁴⁵⁶ Z prostředí Pyrenejského ostrova se nám dochovala právní kniha *Fuero general de Naarra*, která pochází z poloviny 13. století. V souvislosti s ordálem železa pojednává o jeho rozměch, váze apod., rovněž popisuje správné provádění zkoušky železem. K tomu více NOTTARP, H.: *Gottesurteilstudien*, München 1956, s. 256; Srovnej rovněž DINZELBACHER, P.: *Das fremde Mittelalter*, Essen 2006, s. 39.

⁴⁵⁷ Hermann Nottarp dokonce hovoří o házení rozžhaveným železem od hořící hranice do 12 kroků vzdálené nádoby. Cílem zkoušky bylo vhodit rozpálené železo tak, aby z nádoby nevypadlo. Ordál se měl opakovat tak dlouho, až železo zůstalo ležet v nádobě. „*Der Pröbling mußte dabei das heiße Eisen in ein zwölf Schritt vom brennenden Holzstoß entferntes kleines Becken oder eine Mulde werfen, so, daß es darin liegenbleibt und nicht etwa wegen zu heftigen Aufschlags wieder herauspringt; in diesem Falle und ebenso wenn das Eisen vorbeigeflogen ist, muß die Probe erneuert werden, so oft, bis es in dem Becken gelandet ist.*“ NOTTARP, H.: *Gottesurteilstudien*, München 1956, s. 255; „*Est item aliud ferri iudicium illi soli conveniens, qui pro furti crimine convenitur, quod trux iarn lingua patria nominatur, ab alveolo, qui per 12 vestigia debet a baculis, quibus ferrum superponitur, elongari.*“ BROWE, P.: *De ordaliis II*, Romae 1933, s. 15, č. 7.

⁴⁵⁸ KUCHTA, J. – SCHELLE, K.: *Boží soudy*, in: Sborník prací učitelů, Brno 1981, s. 118.

⁴⁵⁹ BALDWIN, J. W.: *The Intellectual Preparation*, Speculum 4, sv. 36, 1961, s. 629.

5.5 Řád práva zemského a „revoluce“ v ordálech

Řád práva zemského a *Ordo iudicii terrae* jsou vůbec nejzajímavější prameny domácí provenience hovořící o ordálech. České zemské právo zná soudní souboj, ordál studené vody (v podobě „*super aquam mittere*“), snad i vody horké a zkoušku žhavého železa (radlice a železo ruční). V druhé polovině 14. století, tedy v době vzniku *Řádu práva zemského*, se objevují dva nové typy ordálů – přísaha na žhavém železe a zkouška broděním (přesněji „*bředením do vody*“).

Poslední zmíněný se měl používat ve sporech o majetek („*dědiny*“).⁴⁶⁰ Kromě soudního souboje (a přísahy) je to jediný bilaterální ordál v českém právu; to znamená, že umožňuje oběma stranám sporu dokazovat své právo. Podle názoru Václava Vaněčka se v tomto božím soudu „*zrcadlí už hodně pozdní stadium vývoje ‚ordálu vody‘*“.⁴⁶¹ Jeho funkce byla již více méně subsidiární; hlavním důkazním prostředkem sporného soudního řízení měla být přísaha původu a pohnaného doprovázená spolupřísežníky.⁴⁶² Jestliže by všichni v přísaze „*prošli, tehdy pŕovod má do vody bŕiesti, a pohnaný za ním, tŕi kročeje vzdálí. A kdyzby pŕovod utonul v tĕch tŕech kročejích pŕed ním, tehdy pohnaný má sĕ zase vrátiti, a toho nevinen býti. Pakli pŕovod pŕebrde, tehdy pohnaný má za ním bŕisti; a pŕebrde-li také, tehdy jest jeho pŕázen; pakli utone, tehdy ty dědiny i život ztratí.*“⁴⁶³

Je velmi zajímavé, že starší latinský text *Ordo* tento boží soud vůbec nezná!⁴⁶⁴ Jak velmi trefně poznamenal Vaněček, autor *Ordo iudicii terrae* za situace že, „*strany na přísahách prošly, dovedl jen pokrčít rameny: quid faciendum sit, hoc ignoro*“.⁴⁶⁵ Sestavovatel *Ordo* dále uvádí, že v dřívějších dobách byl žalovaný poslán na vodu, což bylo ale zakázáno; nové právo zatím soudní úředníci („*barones*“) nenalezli.⁴⁶⁶ Článek 68 latinské verze dokazuje, že za

⁴⁶⁰ K ordálu brodem srovnej BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právnick 8, Praha 1869, s. 743; KAPRAS, J.: *Soudy boží*, in: SVPS, Praha 1933, s. 160, 162; MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 104; SLAVÍČEK, J.: *Upomínky*, Právnick 1, 1861, s. 75; VANĚČEK, V.: *Ordo*, in: SVPS, Praha 1942, s. 164; Hermenegild Jireček se mylně domníval, že ordál broděním je uveden ve *Statutech Konráda Oty*. JIREČEK, H.: *Slovanské právo II*, Praha 1864, s. 233.

⁴⁶¹ VANĚČEK, V.: *Ordo*, in: SVPS, Praha 1942, s. 164.

⁴⁶² *Řád*, s. 237–238, čl. 67.

⁴⁶³ *Ibid.*: s. 238, čl. 68.

⁴⁶⁴ *Ordo*, s. 239, čl. 68.

⁴⁶⁵ VANĚČEK, V.: *Ordo*, in: SVPS, Praha 1942, s. 164.

⁴⁶⁶ „*quid ultra faciendum sit, hoc ignoro; quia prius citatus super aquam mittebatur, quod jam abolitum est, et quid juris sit pro eo, per barones nondum est inventum.*“ *Ordo*, s. 239, čl. 68.

panování Karla IV. došlo v Čechách k zákazům ordálií. Ale po jeho smrti, kdy se páni vymanili z přísného dohledu „otce vlasti“, se boží soudy znovu objevily, ovšem v pozměněné podobě a navíc předem odsouzené k jepičímu životu.

Svědčí o tom i zavedení nového ordálu, totiž přísahy na žhavém železe. Podstupovala ho osoba obviněná ze zločinu „výboje“, neboli z „*násilí učiněného*“.⁴⁶⁷ Zkouška spočívala v tom, že mělo „*světle rozžžené železo před pohnaným položeno býti, aby na něm dva háky*“⁴⁶⁸ položil, a *přisáhl za svú nevinu. (...) A kdyžby nezdržal prstov na tom železe, dokudžby přísahy nedokonal: tehdy by tu při ztratil i hrdlo.*“⁴⁶⁹ Oproti tomu latinské *Ordo* ve stejném článku vylučuje z důkazních prostředků žhavé železo, které dříve museli žalovaní, popř. jejich zástupci, brát do rukou.⁴⁷⁰ Nad to obsahuje zajímavou glosu autora: „*Et hoc credo, quod illud jus recipiendi candens ferrum, plus fuit institutum propter terrorem et poenam, quam propter aliquam tentationem Dei, ut a talibus excussionibus perterriti eo facilius cessarent*“.⁴⁷¹ Vaněček, který těmto právním knihám věnoval značnou pozornost, se domníval, že ona glosa je předlohou pro *Majestas Carolina*, konkrétně pro článek 39 zakazující ordály.⁴⁷² Zároveň plní určitou apologickou funkci – omlouvá užívání železa v soudním procesu a vysvětluje, že se nejedná v žádném případě o pokoušení Boha. Dotýkání se žhavého železa je ustanoveno ze strachu a trestu.⁴⁷³ Podle Jana Kaprase glosa ukazuje, „že již této době nebyla podstata ordálu žhavým železem jasná“.⁴⁷⁴ Podle mého názoru glosa vypovídá přesně o opaku. Sestavovatel *Ordo* si byl velmi dobře vědom skutečnosti, na jakém principu boží soudy „fungují“. Spatřoval v nich (nebo snad musel spatřovat?) pokoušení Boha, a proto jejich podstatu

⁴⁶⁷ BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, Praha 1869, s. 700.

⁴⁶⁸ „*Háky*“ označovaly „*dva prsty pravé ruky, kterými přísaha se konala*.“ *Knihy Rožmberská*, ed. V. Brandl, Praha 1872, s. 115; Podobné označení prstů je uvedeno v *Kn. Rožm.*, s. 73, čl. 138; s. 74, čl. 142, kde autor používá stažené formy, tj. „*dváky*“. Etymologický slovník jazyka českého neuvádí žádnou spojitost mezi prstem a hákem, proto zbývá pouze vysvětlení Vincence Brandla, který poukazuje na německý původ slova („*hacken*“ = *finger*). Srovnej *Knihy Rožmberská*, ed. V. Brandl, Praha 1872, s. 115; Snad označení vychází i ze samotné fyzické podoby ohnutých prstů, které připomínají hák.

⁴⁶⁹ *Řád*, s. 228, čl. 53.

⁴⁷⁰ „*Ex quo ferrum candens abolitum est, quod prius post juramenta partium in causis talibus per ipsum citatum vel per ejus zastupconem ad majorem purgationem recipi debebat*.“ *Ordo*, s. 229, čl. 53.

⁴⁷¹ *Ordo*, s. 229, čl. 53.

⁴⁷² Srovnej *Majestas*, s. 138–139, čl. 39.

⁴⁷³ K tomu VANĚČEK, V.: *Ordo*, in: SVPS, Praha 1942, s. 160.

⁴⁷⁴ KAPRAS, J.: *Soudy boží*, in: SVPS, Praha 1933, s. 161.

sekularizoval, resp. ospravedlnil jejich používání.⁴⁷⁵ Princip ordálu tím byl cíleně narušen, původní idea se vytrácí a následkem toho boží soud přestává plnit svoji primární funkci. Otázkou ovšem zůstává, do jaké míry se představa autora *Ordo* o ordálech lišila od „běžného“ (lidového) pohledu a dobové praxe. Pokud bychom obraz ordálu, resp. jeho podstatu zaznamenanou ve článku 53 *Ordo iudicii terrae* (i v českém *Řádu práva zemského*) brali za obecně platnou, a připomenuli si dosavadní asociace žhavého železa (ohně) v božích soudech, dojdeme jistě k závěru, že článek této právní knihy zachycuje vrcholnou fázi ordálu žhavého železa. To přestává být magickým elementem a prostředkem demonstrujícím Boží vůli, moc i spravedlnost, ale funguje jako zesvětštělý faktor strachu nebo prostředek prevence.

Na stránkách odborné juristicko-historické literatury můžeme narazit na otázku kategorizace tohoto božího soudu. Valná většina (právních) historiků jej automaticky řadí mezi ordály železa, zbylá část pak k přísahám. Domnívám se, že ani jedno řešení není správné. Ordál bychom měli považovat za „kombinovaný“ boží soud, vzhledem k přítomnosti elementu žhavého železa i prvku přísahy. Není příliš pravděpodobný názor Jana Kaprase, že „některé tvary ordálů jsou přímým přechodem k přísahám, jako zvláště ordál železa žhavého podle *Řádu práva zemského*“.⁴⁷⁶ Očistné přísahy figurovaly vedle ordálů snad již v době knížecí. Oba důkazní prostředky však byly využívány sekvenčně. Výše zmíněný článek 53 *Řádu* hovoří o přísaze a zkoušce žhavého železa, které mají být provedeny v jednom okamžiku. Na jedné straně v tomto ordálu dominuje element železa (i autor latinského *Ordo* ví, že v dřívějších dobách museli žalovaní brát do rukou žhavé železo). Na druhou stranu přísaha, resp. její formule, pronášená při této zkoušce neměla konstantní délku. Tato skutečnost ovlivňovala, jak dlouho bude muset zkoušený jedinec držet prsty na rozžhaveném železe. Podle glosy sestavovatele *Ordo*, nemělo mít železo magický účinek, ale figurovalo u důkazního řízení jako odstrašující potencialita.

⁴⁷⁵ V českém *Řádu práva zemského* je „*tentationem Dei*“ tedy pokoušení Baha vynecháno. Srovnej *Řád*, s. 238, čl. 68.

⁴⁷⁶ KAPRAS, J.: *Soudy boží*, in: SVPS, Praha 1933, s. 166.

5.6 Vrhání hřebje (ordál losem)

Ordál losem, neboli tzv. *vrhání hřebje*, je ve středověkém českém zemském právu nejméně rozšířený boží soud. V domácích pramenech je zmiňován až v době královské. Jeho podstatu výstižně charakterizoval Charles Lea: „*The ordeal of the lot left the decision to pure chance, in the hope that Heaven would interpose to save the innocent and punish the guilty.*“⁴⁷⁷ V západní Evropě se používání tohoto ordálu omezuje pouze na dobu raného středověku; s ordálem losu se setkáme v tzv. barbarských právních zákonících.⁴⁷⁸

Odborná literatura na tento důkazní prostředek velmi často zapomíná. Kupř. Václav Vaněček ve své bezmála šesti set stránkové monografii věnuje tomuto ordálu pouze jedinou větu!⁴⁷⁹ Tato skutečnost nás ale nepřekvapí, pokud zjistíme, že se v českém prostředí dochovalo o ordálu losem pouze minimum zpráv. Tento boží soud se objevuje v *Knize Rožmberské*, konkrétně ve člancích 70, 144 a 149; zmiňuje se o něm i *Majestas Carolina*.

Podobně jako v jiných případech je *Knihou Rožmberská* skoupá na informace zpravující nás o průběhu opomíjeného ordálu. Alespoň částečně nám pomůže etymologie slova. V dřívějších dobách při koupi domu docházelo k tzv. hřebu („*hřebíku*“) nebo „*tříšťky dání*“; kupci se dala tříska odňatá z domu, které se říkalo „*hřebí*“, což znamenalo los, *neboť třískami se v staré době losovalo*.⁴⁸⁰ Termín souvisí s praslovanským „*žerbъ*“, které je příbuzné německému „*Kerbe*“ („*vrub*“, „*zářez*“). U Germánů máme doložen ordál losem, který se prováděl pomocí dřevěných hůlek (větviček či třísek), do kterých byly vřezány osobní značky zkoušených jedinců.

Podle fríského práva se měl ordál losem užít pro zločin zabití, ke kterému došlo v hromadné potyčce osob, přičemž se nevědělo, který z přítomných zasadil oběti smrtící ránu. Obvinění, v maximálním počtu sedmi, museli složit nejprve přísahu za svoji nevinu. Druhou instanci představoval ordál losem, který dokazoval upřímnost jejich tvrzení.

⁴⁷⁷ LEA, H. C.: *Superstition*, Philadelphia 1866, s. 242.

⁴⁷⁸ LEA, H. C.: *Superstition*, Philadelphia 1866, s. 242.

⁴⁷⁹ VANĚČEK, V.: *Dějiny státu*, 3. vyd., Praha 1976, s. 122.

⁴⁸⁰ MACHEK, V.: *Etymologický slovník*, 2. vyd., Praha 1968, s. 187.

Zkoušení byli vedeni ke kostelu, popř. pro jeho odlehlost k soudnímu místu, kde byla schránka se svatými ostatky. Na oltář (či schránku) se položily dvě stejné větvičky (hůlky), vyrobené z jednoho kusu dřeva. Ještě dříve byla jedna z nich označena znamením kříže a obě pak omotány čistou vlnou. Mezitím, co se přítomní modlili a prosili Boha, aby zjevil pravdu, kněz, popř. nevinný mladík, vzal jeden los z oltáře. Jestliže byl označen křížem, znamenalo to, že přísaha všech obviněných byla pravdivá. V opačném případě bylo zjevné, že mezi přítomnými se nachází skutečný viník. Za těchto okolností přešel ordál losem do druhé fáze.

Každá ze sedmi osob si měla vzít los (všechny byly vyrobeny z jednoho kusu dřeva) a označit ho soukromým znamením (snad vyřezaným symbolem). Přítomnost okolo stojícího davu lidí, který bedlivě pozoroval počínání hlavních aktérů, měla zabránit případným podvodům nebo sporům. Vše dále probíhalo stejně jako v první fázi ordálu. Omotané ratolesti byly položeny na oltář a duchovní osoba či mladík jednu po druhé vybíral. Jedinec, jehož los zůstal na oltáři jako poslední, byl prohlášen za vinného a musel zaplatit pokutu za zabití.⁴⁸¹

Jiný způsob provedení nám podává Karolína Adamová. Ordál, tolik obvyklý v německém právu, spočíval ve „vyhazování dvou krátkých větviček“,

⁴⁸¹ „*Si homo quislibet in seditione ac turba populi fuerit interfectus, nec homicida poterit inveniri propter multitudinem eorum qui aderant, licet ei qui compositionem ipsius quaerere vult, de homicidio usque ad septem homines interpellare, et unicuique eorum crimen homicidii obiicere, et debet unusquisque eorum sua duodecima manu obiecti criminis se purificare sacramento. Tunc ducendi sunt ad basilicam, et sortes super altare mittendae, vel si iuxta ecclesiam fieri non poterit, super reliquias sanctorum. Quae sortes tales esse debent: duo tali de virga praecisi, quos tenos vocant, quorum unus signo crucis innotatur, alius purus dimittitur, et lana munda obvoluti super altare seu reliquias mittuntur; et presbyter si adfuerit, vel si presbyter deest puer quilibet innocens, unum de ipsis sortibus de altari tollere debet; et interim deus exorandus, si illi septem, qui de homicidio commisso iuraverunt, verum iurassent, evidenti signo ostendat. Si illum qui cruce signatus est sustulerit, innocentes erunt, qui iuraverunt; sin vero alterum sustulit, tunc unusquisque illorum septem faciat suam sortem, id est tenum, de virga, et signet signo suo, ut eum tam ille quam caeteri qui circumstant cognoscere possint; et obvolvantur lana munda, et altari seu reliquiis imponantur, et presbyter si adfuerit, si vero non ut superius puer innocens, unumquemque eorum singillatim de altari tollat, et ei qui suam sortem esse cognoverit, rogat. Cuius sortem extremam esse contigerit, ille homicidii compositionem persolvere cogatur, caeteris quorum sortes levatae sunt absolutis. Si autem in prima duarum sortium missione, illam, quae crucis signo notata est, sustulerit, innocentes erunt, sicut praediximus, septem qui iuraverunt, et ille, si velit, alios de eodem homicidio interpellat, et quicumque interpellatus fuerit sua duodecima manu perfectorio sacramento se debet excusare, et in hoc interpellatori sufficiat, nec ulterius ad sortem quemlibet compellere potest. Haec lex inter Laubachi et Flehum custoditur.*“ *Lex Frisorum*, in: MGH, Legum III, ed. G. H. Pertz, Hanover 1863, s. 667–668.

příčemž se po jejich dopadu na zem interpretovaly pomocí nich vytvořené obrazy.⁴⁸²

Jak bylo již výše uvedeno, v domácím prostředí narazíme na ordál losem pouze v *Knize Rožmberské* a *Majestas Carolina*. V první zmíněné byl předepsán pro určení vlastníka koně (nebo obecně jakékoliv věci). Jestliže se původ i pohnaný shodovali ve výpovědi o nabytí předmětu či zvířete, měli spor rozhodnout jejich svědkové. K přísaze mohly být připuštěny pouze osoby jedné strany. Ordál losem rozhodoval, zda původ nebo pohnaný má věrohodnější svědky.⁴⁸³ Na typově stejný případ narazíme i v *Řádu práva zemského*, ale o ordálu losem se již nezmiňuje.⁴⁸⁴

Článek 149 *Rožmberské knihy* rovněž upravuje, aby ordál losem rozhodl, či svědkové budou připuštěni k přísaze. Jednalo se také o krádež koně, či některého jiného zvířete. Hlavní podstatou sporu se stala tzv. „léta“.⁴⁸⁵ Vincenc Brandl si článek vysvětluje tak, že kupř. původ měl koně šest let a jsou tomu již dvě léta, co se mu ztratil. Pohnaný ale tvrdil, že má koně, který byl předmětem sporu již tři roky. Svým tvrzením „převýšil“ žalobce o jeden rok. „*V tom případě metaly se losy, které strany svědci mají k přísaze připuštěni býti.*“⁴⁸⁶

Vrhání hřebí snad také postupem času nahradilo v určitých případech ordál vodou. Svědčí o tom článek 70 *Knihy Rožmberské*: „*ledno voda sešla mezi nimi s toho, ale ledno za vodu vrci hřebjé.*“⁴⁸⁷ Podle tvrzení Josefa Markova měl tento článek vzniknout v době, kdy byly zakázány v českém zemském právu ordály (vody a železa). Ve sporech o „*dluhy*“ a „*dědiny*“, kde se dříve používala voda, měla být aplikována soudní přísaha; jestliže by v ní obě strany uspěly, měl přijít na řadu ordál losem, aby rozhodl, která přísaha svědků byla pravdivější.⁴⁸⁸

⁴⁸² ADAMOVIČ, K.: *Stíny a světla*, Praha 2006, s. 102; Tento způsob rovněž koresponduje se slovesem „*vrhat*“ či „*metat*“ („*vrhat hřebjé*“).

⁴⁸³ „*Pak-li proti tej žalobě odpověď taká, že (pohnaný) die: ‚ten kóň (nebo cožkolivěk), jehož se Mikeš z Unhošče u mne jal, ten se je rodil na mém hnoji i živ i mrtev, na to jmám pravější lidi‘: tehda právo o to hřebjé, čím se svědkóm právo dostane.*“ *Kn. Rožm.*, s. 73, čl. 144; K tomu MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 172.

⁴⁸⁴ *Řád*, s. 126, čl. 89.

⁴⁸⁵ „*Pak-li by otpierač převýšil pódovovi, by viece let jměl, než pódov jměl, doniž neztratil: tehda hřebjé mezi svědky o léta.*“ *Kn. Rožm.*, s. 77, čl. 149.

⁴⁸⁶ *Knihy Rožmberské*, ed. V. Brandl, Praha 1872, s. 77, pozn. 1.

⁴⁸⁷ *Kn. Rožm.*, s. 51, čl. 70.

⁴⁸⁸ MARKOV, J.: *Příspěvky*, in: SVPS, Praha 1928, s. 245.

O losu se zmiňuje i článek 49 *Majestas Carolina*.⁴⁸⁹ Pokud se urozená osoba přela o hranice lesa s panovníkem, a povolaných devět svědků každé strany se nedokázalo shodnout na průběhu hranice, měli být losem vybráni tři z nich, kteří by přísahali za své tvrzení.

Ve všech případech se tedy ordál losem týká pouze svědků pohnaného a původa a má rozhodnout, či svědkové a kolik jich bude k přísaze připuštěno, popř. kteří svědkové té či oné strany měli „lepší“ přísahu.

⁴⁸⁹ „*Si vero non possent debite concordare, tunc sorte data per purggravium seu villicum supradictos, tres ex productis novem testibus supradictis, quos sors ipsa elegerit.*“ *Majestas*, 146, čl. 49.

6. Přísaha

Přísaha, která má svůj původ v předkřesťanské době, stejně jako boží soudy, byla velice složitý a formalistický rituál. Alespoň v takovéto podobě nám ji prezentují prameny 14.–16. století.⁴⁹⁰ V jejich odraze představuje přísaha jeden z nejdůležitějších a nejrozšířenějších důkazních prostředků středověkého soudního řízení.⁴⁹¹ Vždy tomu ale tak nebylo; v dřívějších dobách bývala synonymem přísahy tzv. kletba, kterou můžeme vnímat jako základní element pozdější přísahy.⁴⁹² Kletba vychází z představy, že určitá ústně pronesená slova (později v ustálené podobě), vyvolají očekávaný zásah nadpřirozených sil, který se má projevit bezprostředně po vyslovení nebo po nějaké době.⁴⁹³ Slovní formule může být zaměřena jednak proti straně druhé (seslání nemoci, smrti či nějakého neštěstí), ale také vůči vlastní osobě, tj. té, která pronáší kletbu. Tím dochází k sebeprokletí, které s sebou nese určité sankce blížící se svou povahou sankcím přísahy.⁴⁹⁴ Její uplatnění v právním prostředí nebylo samozřejmé. Prvotně snad plnila „*funkci promissorní (při slibování; ve vztahu k budoucnosti) a teprve dodatečně, když byla objevena možnost, aby fungovala asertoricky (při ujišťování, vypovídání o tom, co se stalo; vzhledem k minulosti), bylo jí použito k účelům rozhodování sporů a zjišťování viny*“.⁴⁹⁵

⁴⁹⁰ V kontextu českého zemského práva najdeme nejvíce zmínek o přísahách ve *Výkladu na právo zemské* pana Ondřeje z Dubé, dále v právní sbírce z počátku 15. století *Officium circa tabulas terrae* (CIB II, 2, Praha 1870, s. 256–283). Ze stejného věku pochází dochovaná sbírka *Formae juramentorum*, která obsahuje šablonu 20 vzorových přísah (CIB II, 2, Praha 1870, s. 331–333). Z doby pohusitské o přísahách ordálového charakteru pojednávají zejména *Knihy devaterý* Viktorina Kornelia ze Všehrd a *Vladislavské zřízení zemské*.

⁴⁹¹ MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 119.

⁴⁹² „Kletva přísahového rázu vychází ze zjevu zaklínání a proklínání vůbec, tj. z ústních projevů (obyčejně ustálených formulí), jimiž se podle běžné víry magicky dociluje jistých škodlivých účinků vůči někomu (smrt, nemoc, škoda na majetku atd.). Vysloví-li kdo prokletí proti sobě samému, a to podmíněně, vzniká právě ona ‚kletva‘ ztotožňovaná s přísahou.“ VANĚČEK, V.: *Počátky*, Praha 1946, s. 121.

⁴⁹³ Podle Jiřího Klaboucha kletba zasahovala prakticky okamžitě po vyčtení, na rozdíl od (křivé) přísahy, která měla postihnout křivopřísežníka až v posmrtném životě. Srovnej KLABOUC, J.: *Staré české*, Praha 1967, s. 315–316; Podobně i VANĚČEK, V.: *Počátky*, Praha 1946, s. 122–123; Oproti nim Jan Karpas uvádí, že i „*křivopřísežníka má stihnouti ihned trest boží*“. KAPRAS, J.: *Soudy boží*, in: SVPS, Praha 1933, s. 166.

⁴⁹⁴ K úvahám o fungování kleteb více KLABOUC, J.: *Staré české*, Praha 1967, s. 315–316; MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 120–121; VANĚČEK, V.: *Počátky*, Praha 1946, s. 75 a 121.

⁴⁹⁵ VANĚČEK, V.: *Počátky*, Praha 1946, s. 106; Srovnej PROCHÁZKA, V.: *Přísaha, ordál*, in: *Vznik a počátky Slovanů II*, Praha 1958, s. 173.

Od kletby je jen malý krok k tzv. věrování („vzeti na víru a duši“),⁴⁹⁶ které bývá někdy považováno za tzv. prostou přísahu. Tento důkazní prostředek se uplatnil v českých soudních procesech jistě už ve 12.–13. století při méně závažných trestných činech.⁴⁹⁷ Můžeme jej definovat jako formální akt, při kterém určitá osoba dokládá na svoji víru a duši, že jí vyřčené tvrzení je pravdivé.⁴⁹⁸ Pronesené zaklínání pak bylo chápáno jako nejvyšší stupeň závazku (např. božstvu); jednalo se vlastně o dané slovo, které bylo ve starší době, vedle podání ruky, nejpevnějším stvrzením závazku.⁴⁹⁹

Snad nejznámější a nejvíce kuriózní doklad věrování pochází z *Knihy Rožmberské* (zmiňuje se o něm pouze nejstarší rukopis) a týká se krádeže psa. Zde na sebe obviněný přivolává kletbu, která v původním archaickém významu měla v případě viny způsobit, aby se řečník proměnil ve psa: „*To беру на мѹ вѹру и на мѹ душѹ, сем-ли тен пес украдл, бѹг дая быч опсѣл, jako тен пес.*“⁵⁰⁰

Ve 14. století bylo věrování předepsáno úředníkům; ti „svědčili bud' ,na svú vĕru', nebo s odvoláním na úřední přísahu“,⁵⁰¹ popř. „na své kmetstvo“.⁵⁰² V průběhu 14. a 15. století se množily případy, kdy byla stále více užívána písemná výpověď svědků. Podle *Knihy Rožmberské* byli svědci vyzýváni, „aby po svém listě pověděli na jich vĕru i na jich dušu, co jim známo“.⁵⁰³ Ještě v první polovině 16. století se můžeme setkat s věrováním. Roku 1520 bylo ustanoveno, „že příslušníci šlechtických stavů mají svědčiti ústně jen ,na svú vĕru a duši' a že nemají být nuceni k přísaze“.⁵⁰⁴

K věrování je třeba ještě poznamenat, že mnoho právních historiků neodlišuje tento způsob dokazování od přísahy. V tomto případě se zcela ztotožňují s názorem Josefa Markova, totiž že „věrování nebylo považováno za přísahu, nevztahovaly se naň ani přísné předpisy o formalitách spojené

⁴⁹⁶ PALACKÝ, F.: *Dějiny I*, 6. vyd., Praha 1904, s. 395.

⁴⁹⁷ BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, 1869, s. 738; KLABOUCH, J.: *Staré české*, Praha 1967, s. 316; MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 138;

⁴⁹⁸ Srovnej SATURNÍK, T.: *Věrovací slib*, in: SVPS, Praha 1941, s. 2.

⁴⁹⁹ MACHEK, V.: *Etymologický slovník*, 2. vyd., Praha 1968, s. 257.

⁵⁰⁰ *Kn. Rožm.*, s. 81, čl. 176; Srovnej *ibid.*: s. 71, čl. 133: „Ze psa kdy žaluje, že ukradl (...) není právo přísahati, ale vzieti na vú vĕru, že nevinen.“ K tomuto více BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, 1869, s. 739; KLABOUCH, J.: *Staré české*, Praha 1967, s. 315; VANĚČEK, V.: *Počátky*, Praha 1946, s. 122; VESELÝ, J.: *Ke vzniku*, in: SVPS, Praha 1935, s. 197.

⁵⁰¹ MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 139.

⁵⁰² „Ježto se popravce doloží, tomu vyznati sami sobú nebo listem svým, že to běře na své kmetstvo.“ *Kn. Rožm.*, s. 77–78, čl. 152.

⁵⁰³ *Kn. Rožm.*, s. 35, čl. 20.

⁵⁰⁴ MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 140; Srovnej *AČ XI*, Praha 1892, s. 333.

s přísahou“.⁵⁰⁵ Rovněž charakteristické znaky obou procedur, tedy věrování a přísahy, jsou odlišné.

Zatímco věrování bylo prosté, to znamená, že dotyčný pronášel pouze určitou formuli, byla přísaha doplněna o některá gesta a úkony, o čemž do značné míry vypovídá samotné slovo „*přísaha*“. Praslovanské „*prisega*“, odvozené od slovesa „*prisegiti*“ (přísáhnout) znamená sáhnout na něco, dotknout se něčeho.⁵⁰⁶ U přísahy proto není důležitá jen pronášená formule (jako u věrování), ale i fyzický kontakt s magickou nebo posvátnou věcí; dotykem mělo vzniknout mocné a trvalé magické spojení.⁵⁰⁷ Jako nepravděpodobný se zdá být názor Václava Vaněčka, který tvrdí, že „*křesťanství v 9. století doplnilo mystické sankční prostředky pro obligace procedurou novou zvanou 'přísaha', tj. dovoláváním se křesťanského boha a saháním na křesťanský symbol*“.⁵⁰⁸ Přísaha existovala jistě i ve starším předkřesťanském období. Svědčily by o tom nejrůznější světské předměty, na které se přísahalo.⁵⁰⁹ Jednalo se o věci blízké přísahajícímu (např. zbraně), které měly v případě křivé přísahy dojít zničení,⁵¹⁰ dále předměty sporu (domácí zvířata, dobytek aj.)⁵¹¹ nebo takové, které v sobě koncentrovaly magickou sílu a těšily se všeobecné vážnosti (kupř. posvátné stromy, kameny atd.). Objevují se i přísahy, při nichž se osoba dotýkala různých částí svého těla,

⁵⁰⁵ MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 138.

⁵⁰⁶ REZEK, J.: *Český etymologický*, Voznice 2001, s. 514; Srovnej rovněž BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, 1869, s. 696, pozn. 1.

⁵⁰⁷ Srovnej MACHEK, V.: *Etymologický slovník*, 2. vyd., Praha 1968, s. 535.

⁵⁰⁸ VANĚČEK, V.: *Počátky*, Praha 1946, s. 75; Srovnej ibid.: s. 122.

⁵⁰⁹ BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, 1869, s. 699–701; Bohatý výčet předmětů, na které se přísahalo, uvádí NOVOTNÝ, F.: *Symboly v právu*, Právník 51, 1912, zejm. s. 661–664.

⁵¹⁰ Karel Malý mě upozornil, že každá skupina společnosti přísahá na předměty, které jsou pro ni typické. Kupř. bojovníci přísahali na své zbraně; v případě křivé přísahy měly být zbraně zničeny. Oproti nim zemědělci přísahali např. na hlavy svého dobytku apod.

⁵¹¹ „*Kdyžby kto komu kůň nebo jiné dobytče bezpravně držal, nebo u zloděje kúpil (...) tehdy ten, ktož se jímá, má položití dva prsty na čele neb na hlavě toho dobytčete, a přísieci, že jest jeho.*“ Řád, s. 251–252, čl. 88.

zpravidla prsou.⁵¹² Samozřejmě, že v době křesťanské převažovaly posvátné předměty (Písmo, kříž s umučeným Kristem, relikvie aj).⁵¹³

„S ‚kletvami‘ a tím méně s ‚příisahou‘ nesmí býti (ač se tak často činí) v žádném směru mateny tzv. ordály, ordálie, čili ‚boží soudy‘. Společné je jen to, že se i zde apeluje na cosi nadpřirozeného. Avšak ani při zaklívání ani při přísaze není oné nejistoty, zdali se pokus podaří, která je charakteristická pro ordál, ať už mystická moc, s níž se pokus činí, je jakákoli, neboť – objektivně vzato – je při kletvě a přísaze nejisté nanejvýš to, zdali se daná osoba k aktu odhodlá či ne.“⁵¹⁴

Těmito slovy Václav Vaněček na sklonku čtyřicátých let 20. století vysvětloval odlišnost věrování a přísahy od božích soudů.⁵¹⁵ Argumentaci můžeme vyložit spíše tak, že aplikace ordálu s sebou nese určité fyzické poškození zkoušené osoby (popáleniny, možnost utonutí aj.), bez ohledu na skutečnost, zda jedinec věří či nevěří ve Vyšší moc, které se dovolává. Sankce spojené s křivou či špatně provedenou přísahou jsou víceméně „virtuální“ a mají pouze subjektivní charakter – platí tedy jen v rovině etiky, víry či pocitu (strachu nebo zadostiučinění) zkoušeného jedince. Vaněčkova teze není zcela správná. Ve svých úvahách se opírá o výše uvedené věrování z *Knihy Rožmberské*, týkající se krádeže psa.⁵¹⁶ Karel Malý mě upozornil, že pohnaný (snad) nevěřil ve svoji proměnu ve psa (tak, jak to chápe Vaněček), ale jestliže byl shledán vinným, směl být nazýván psem,

⁵¹² Příisahu na prsou byla podle *Knihy Rožmberské* dříve určena pro opaty a abatyše ve sporech o klášterní dluh a dědiny: „Ale dřeve bylo právo opatu za klášterský dluh dváky pravú rukú na svých prsiech položití.“ *Kn. Rožm.*, s. 73, čl. 138; „Abbatysi též právo z dluhóv, jako opatu: takéž z dědin.“ *Kn. Rožm.*, s. 73, čl. 139; V olomouckých pùhonech se dočteme, že jistá obviněná Anna, která vedla spor se svým synem o vinohrad, „má jemu práva býti položeci ruce na prsech na kříž má příséci“. *L. cit. II*, Brno 1973, s. 66, čl. 107; Vincenc Brandl zmiňuje nařízení z brněnského prostředí (nejspíše pro zemský soud): „Každé ženské pohlaví, činíc přísahu, má své dva prsty u pravé ruky na holý prs levý položití a tak přísahu konati.“ Cituje BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, 1869, s. 701, pozn. 20.

⁵¹³ Podle tzv. *Majestas Carolina* měli na Písmo svaté přísahat čeští panovníci: „ambabus manibus eisdem tactis evangeliis sacrosanctis, praestare solemniter juramentum.“ *Majestas*, s. 112, čl. 6; Z moravského prostředí je to *Kniha Tovačovská*, v níž je uvedeno, že král „na čtení svaté ruce své polože přísahu duole psanú činí“. *Kn. Tovač.*, s. 11, kap. 8; K tomu dále MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 121.

⁵¹⁴ VANĚČEK, V.: *Počátky*, Praha 1946, s. 106; Podobného názoru je i KLABOUCH, J.: *Staré české*, Praha 1967, s. 315–316.

⁵¹⁵ Josef Markov zastává opačný názor, totiž že přísaha měla původně povahu ordálu. Srovnej MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 120; Dále srovnej KAPRAS, J.: *Soudy boží*, in: SVPS, Praha 1933, s. 166.

⁵¹⁶ „Vyslovením kletvy a vykonáním přísahy je věc vyřízena a jenom subjektivně může býti pro prostáčka, jenž se falešně zaklíná, nejisté, zdali jej např. země pohltí, nebo zdali se nestane psem (mocí staré české formule ‚bóh daj, bych opsěl, jako ten pes‘).“ VANĚČEK, V.: *Počátky*, Praha 1946, s. 106–7.

což bylo v tehdejší době značně dehonestující. Mimo věrování se Vaněčkova teorie nedá použít na tzv. zmateční přísahu (viz dále), což autor sám přiznává.⁵¹⁷

Nicméně můžeme s Vaněčkem souhlasit alespoň v jedné věci; přísaha ani věrování by neměla být ztotožňována s ordálem.⁵¹⁸ V historických pramenech není mezi boží soudy řazena (zákazy ordálů se netýkají přísah). Přísaha s sebou nese mnohé prvky, typické pro ordály, a snad proto ji někteří právní historikové řadí mezi tyto důkazní prostředky. Zejména ve 14. století je totiž poznamenána přísným formalismem, díky čemu získává ordálový charakter. Ten jí rovněž přidá institut tzv. přísazných pomocníků (spolupřísazníků), jejichž úloha se může jevit z dnešního pohledu jako iracionální (viz dále).

Na stránkách odborné juristicko-historické literatury se objevila tvrzení, věnující se souboji o prvenství mezi přísahou a ordálem.⁵¹⁹ Pokud tuto spornou otázku zasadíme do kontextu domácích (právních) pramenů, musíme dojít k závěru, že přísaha koexistovala s ordálem, přičemž se její pozice v důkazním řízení měnila. Na rozdíl od ordálu byla používána např. v méně závažných sporech nebo v situacích, kdy dotyčný jedinec nechtěl či nebyl schopen podstoupit ordál.⁵²⁰ Vzhledem ke své relativní jednoduchosti (ve srovnání např. s ordálem železa) byla přísaha snad z počátku vyhraněna pouze pro určitou sociální vrstvu společnosti (hovoříme obecně o osobách, o jejichž věrohodnosti nebyly pochyby, tzn. zejména duchovní osoby, vyšší šlechta, úředníci atd.). Obecně to jsou lidé, kteří již byli („služebně“) vázáni nějakou přísahou.

V právních pramenech konce 13. a po celé 14. století se stále více setkáváme s přísahou jako s dominantním prvkem důkazního řízení. V souvislosti s ordálem železa a vody jsme se již výše zmínili o jejich postupném nahrazování přísahou.⁵²¹ V polovině 14. století přísaha přebrala funkce božích soudů, které

⁵¹⁷ VANĚČEK, V.: *Počátky*, Praha 1946, s. 107.

⁵¹⁸ O skutečnosti, že přísaha není jedním z ordálů, vypovídají nejlépe historické prameny. Kupř. v tzv. imunitních privilegiích najdeme výčet božích soudů, mezi nimiž přísaha nefiguruje. Srovnej níže Tabulka 1. Dále srovnej MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 104.

⁵¹⁹ Srovnej alespoň PROCHÁZKA, V.: *Přísaha, ordál*, in: *Vznik a počátky Slovanů II*, Praha 1958, s. 176–177, kde autor argumentuje nahrazením pohanské přísahy „křesťanským“ ordálem tak, jak to zaznamenal Helmoldus ve své kronice: „*Et inhibiti sunt Slavi de cetero iurare in arboribus, fontibus et lapidibus, sed offerebant criminibus pulsatos sacerdoti ferro vel vomeribus examinandos.*“ Cituje PROCHÁZKA, V.: *Přísaha, ordál*, in: *Vznik a počátky Slovanů II*, Praha 1958, s. 174, pozn. 38.

⁵²⁰ Srovnej alespoň *Řád*, s. 215, čl. 26.

⁵²¹ *Kn. Rožm.*, s. 50, čl. 69; s. 51, čl. 71.

plnily úlohu posledního možného útočiště v důkazním řízení,⁵²² to znamená, že se k ordálům nejspíše sahalo už jen za okolností, kdy výsledek soudní přísahy byl nejednoznačný (např. že by ji úspěšně vykonal původ i pohnaný). Tento pozvolný, za to však vytrvalý trend potlačování ordálů končící jejich úplným nahrazením přísahou je v pramenech velmi zřetelný.

Aplikace přísahy v důkazním řízení s sebou nesla značný problém, totiž otázku, co dělat v situacích, kdy obě strany sporu přísahu úspěšně vykonaly? Na tuto skutečnost upozornil kupř. Jiří Klabouch: „*Když byla přísaha uložena oběma stranám, vznikala svízelný problém, jak rozhodnout, když se zdařila žalobci i žalovanému. Nad tím zůstával věřícím lidem rozum stát.*“⁵²³ Problém reflektují samozřejmě i středověcí juristé. Jak bylo výše ukázáno v souvislosti s ordálem vody, sestavovatel *Ordo iudicii terrae* si s tímto problémem nedokázal poradit.⁵²⁴ Mladší autor *Řádu práva zemského* věděl, jak celou svízelnou situaci řešit. Tam, kde obě strany sporu přísahu úspěšně vykonaly, měl být prostě a jednoduše aplikován ordál vody (byť v pozměněné podobě).⁵²⁵ Viktorin ze Všehrd v *Knihách devaterých* dokládá, že jeho době byly už boží soudy cizí. Stojí tak před stejným problémem jako skladatel latinského *Ordo*,⁵²⁶ nakonec však přichází s řešením; zmiňuje spor, ve kterém dva urození úspěšně vykonali přísahu, přičemž ze sporu sešlo.⁵²⁷ Tedy za Všehrdovy doby „*přísaha jest všech róznic lidských a*

⁵²² Srovnej *Řád*, s. 238, čl. 68.

⁵²³ KLABOUCH, J.: *Staré české*, Praha 1967, s. 321.

⁵²⁴ Srovnej *Ordo*, s. 239, čl. 69.

⁵²⁵ Podle Ondřeje z Dubé „*když obě straně svědky vedú a jestliže obojí svědci projdú, tehda niktož z nich v ničemž*“. *O. z Dubé*, s. 141, čl. 46; O sto let později reaguje na stejný problém i *Vladislavské zřízení zemské*. Ve článku 224 je uvedeno: „*A jestliže tu správu (tj. přísahu) obojí provedú, tehdy ta pře mezi nimi i s škodami mine.*“ *Vlad. zř.*, s. 175, čl. 224. Srovnej BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, 1869, s. 702; KADLEC, K.: *Přísežní pomocníci*, in: SVPS, Praha 1915, s. 274.

⁵²⁶ „*Ale jest pochybnost, a veliká, když obě straně, kterýmž přísaha se zmatkem jest nalezena (...)* přísahu provedú (kdež každému známo jest, že obě straně spravedlivy býti nemohú, než vždy jeden práv a druhý křiv), *co po té tak obú provedné přísaze má býti; nalezl jsem v knihách pro starost shnilých, (jedná se bez pochyby o Řád a Ordo) kdež jeden, ode sta let o tom píše, takto jest pověděl: Že za starých do vody jsú brodili, anebo železo hořiecie brali; ale to že jest minulo a zdviženo; a co by v tom za právo bylo, ještě nenie zemí a kmety nalezeno; a z té příčiny praví, že nevie, co by dále mělo potom býti. A při tom jeho nevěděni i já toho nechávám.*“ *Všehrd*, II, 23, 7, s. 87.

⁵²⁷ „*když jsú pan Heralt z Kunštátu a pan Šumburk za mé paměti oba přísahu provedli, oba jsú právi před lidmi zóstali, a dalších próvodóv k okázání spravedlnosti jich nebylo jest potřebie žádných.*“ *Všehrd*, II, 23, 7, s. 87. Srovnej *Vlad. zř.*, s. 175, čl. 224.

súdov konec“.⁵²⁸ Jen na okraj uvádím, že až Obnovené zřízení zemské pro jistotu zapovídá v soudních sporech přísahu obou stran.⁵²⁹

České zemské právo rozlišovalo v soudní praxi 13.–15. století v zásadě dva typy přísahy – tzv. přísaha se zmatkem („zmateční“, „*cum errore*“, na Moravě označovaná „s kléskú“⁵³⁰ a „*bez zmatku*“. Není možné s jistotou tvrdit, která z obou dvou koexistujících přísah byla starší; rovněž nevíme, zda ta či ona přísaha byla domácího nebo zahraničního původu. Je ale pravděpodobné, že: „*se přísaha ,se zmatkem‘ dostala do českých zemí ze západu, jako součást širšího komplexu převzatých právních forem a že byla považována za normální formu soudní přísahy*“.⁵³¹ V pramenech 14. století najdeme totiž případy, v nichž se zvláště zdůrazňuje přísaha bez zmatku, což by poukazovalo na to, že ještě v této době tvořila výjimku z pravidla.⁵³² Dříve než se budeme blížeji zabývat (především zmateční) přísahou, je třeba objasnit úlohu tzv. spolupřísežníků, kteří se účastnili ordálové přísahy.

6.1 Sirotčí právo, pomocník, očištník a svědek

V českém zemském právu vykonával přísahu buď jedinec sám (pohnaný a původ), nebo, což bylo častější, za přítomnosti dalších osob, tzv. spolupřísežníků. Méně obvyklá přísaha solitéra bývá v pramenech označována jako „*sirotčie právo*“ („*ius orphanorum*“).⁵³³ Svým způsobem jej můžeme vnímat jako určité privilegium, protože takováto přísaha byla považována za „*daleko lehčí důkazový prostředek*“.⁵³⁴ O tom, co je to sirotčí právo, nás zpravuje článek 123 *Knihy Rožmberské*, který se věnuje sporům, v nichž byli sirotci obviněni z odpovědnosti za otcův dluh. Tedy, když sirotek „*otpviedá za otcov dluh, že die: ,ani vědě, ani mi prikázal platiti:‘ tehda jemuž vinu dávajú, ten otpřisieže se sám svú rukú. Z toho viece práva nenie, to je sirotčie právo*“.⁵³⁵ Obecně bylo sirotčí právo

⁵²⁸ Všeherd, II, 25, 6, s. 92.

⁵²⁹ K tomu KLABOUCH, J.: *Staré české*, Praha 1967, s. 321; Srovnej dále MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 264.

⁵³⁰ Pro moravskou zmateční přísahu, tj. „s kléskú“, platily poněkud odlišné podmínky než v Čechách. Kupř. se nalézala pouze pro stranu obviněnou, kdežto v Čechách ji musel podstoupit jak žalobce, tak i pohnaný. K tomu více BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, 1869, s. 704 a 710.

⁵³¹ MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 128.

⁵³² K tomu více MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 128.

aplikováno v takových případech, kde dotyčný jedinec nebyl schopen či nemusel podstoupit jiný ordál, nebo se vztahovalo na určitý druh (věrohodných) osob, např. duchovní, úředníky aj.⁵³⁶ Sirotčí právo spojované s přísahou má úplně jiný význam než to, které je výše popsáno v souvislosti se soudním soubojem; netýkalo se jen sirotků, ale označovalo, alespoň v *Knize Rožmberské*, druh přísahy (bez spolupřísežníků).

Vincenc Brandl razil „romantické tvrzení“, že v „nejstarší době“ vykonávala přísahu pouze jedna osoba, protože tehdy „víra v pravdomluvnost muže ještě neporušena byla, také přísaha jednoho samého postačovala a že tudíž nebylo zapotřebí, aby krom něho i jiní přísahali.“⁵³⁷ Postupem času se stále častěji ukazovalo, že jedinec ve sporech křivě přísahal, a proto měla být jeho přísaha podepřena dalšími osobami.⁵³⁸ Karel Kadlec chápe vznik přísežných pomocníků v rovině sociální organizace. Podle jeho slov byly před politickými svazky na prvním místě svazky příbuzenské; za zločin spáchaný jedincem odpovídala celá pospolitost (kmen, rodina atp.). Princip kolektivní odpovědnosti se s největší pravděpodobností přenesl i na právo procesní, což dosvědčuje hromadné „vystupování soupeřů s četným příbuzenstvím na soudě a zejména v institutu přísežných pomocníků“.⁵³⁹ Ať už tomu bylo s původem spolupřísežníků jakkoliv, v právních pramenech českého středověku převažuje přísaha za pomoci těchto osob nad „sirotčím právem“. Jejich počet nebyl ustálen a lišil se spor od sporu (rozhodovala o něm např. závažnost trestného činu, sociální postavení sporných stran a jejich věrohodnost).⁵⁴⁰ Zahraníční prameny dovolují, aby pohnaný za situace, že se mu nepodaří přivést určitý počet spolupřísežníků, směl opakovat svoji přísahu tolikrát, kolik osob bylo pro důkaz potřeba.⁵⁴¹ V českém zemském

⁵³³ Srovnej PALACKÝ, F.: *Dějiny I*, 6. vyd., Praha 1904, s. 395.

⁵³⁴ BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, 1869, s. 738.

⁵³⁵ *Kn. Rožm.*, s. 67, čl. 123; „Ledno jenž se praví nevinen, ten se otřpisez sám svú rukú, to je sirotčím právem.“ *Kn. Rožm.*, s. 69, čl. 129; Srovnej dále ibid.: s. 52, čl. 72; s. 68, čl. 125.

⁵³⁶ „z dluhóv opat sám zprav se sirotčiem právem na čtení“. *Kn. Rožm.*, s. 73, čl. 138.

⁵³⁷ BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, 1869, s. 711.

⁵³⁸ Ibid.: s. 712.

⁵³⁹ KADLEC, K.: *Přísežní pomocníci*, in: SVPS, Praha 1915, s. 257; Srovnej BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, 1869, s. 712.

⁵⁴⁰ K tomu BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, 1869, s. 735; KADLEC, K.: *Přísežní pomocníci*, in: SVPS, Praha 1915, s. 258; Karel Kadlec uvádí, že podle badatele Amiry bylo množství spolupřísežníků ovlivněno staroindickou přísahou „samotřetího“. Ta se násobila, čímž vznikala přísaha šesti, devíti či dvanáctinásobná. Srovnej KADLEC, K.: *Přísežní pomocníci*, in: SVPS, Praha 1915, s. 259; Srovnej rovněž JANKO, J.: *O pravěku*, Praha 1912, s. 122–124.

⁵⁴¹ Tato možnost se připouštěla v germánském či chorvatském právu. K tomu více KADLEC, K.: *Přísežní pomocníci*, in: SVPS, Praha 1915, s. 284.

právu se něco podobného nevyskytuje. Karel Kadlec se domnívá, že: „*Nemohl-li obžalovaný sehnati potřebný počet přísězných pomocníků, musel se utéci k důkazu pomoci ordálů.*“⁵⁴² Jestliže za dob Viktorina ze Všehrd nepřivedla obviněná osoba k soudu potřebný počet očistníků, prohrávala při.⁵⁴³

V duchu zásady „*unus testis – nullus testis*“ figurovaly u přísahy kromě původu a pohnaného ještě tři skupiny osob – pomocník („*conjurator*“, „*consacramentalis*“, „*coadjutor*“), očistník („*expiator*“) a svědek („*testis*“).

Na prvním místě je třeba zmínit pomocníky. Jejich úloha v rituálu přísahy snad nejvíce podtrhuje její ordálový charakter. Jestliže pohnaná osoba úspěšně vykonala přísahu, dostal se ke slovu pomocník, který svou přísahou stvrzoval, že obžalovaný není vinen činem, ze kterého byl pohnán (prováděla se tak *de facto* přísaha za přísahu).⁵⁴⁴ Autor *Knihy Rožmberské* ve článku 209 slibuje, že bude dále podrobněji pojednáno o pomocnících.⁵⁴⁵ Přestože se tak nestalo, jejich roli vystihuje paragraf 71 (a 69) téže právní památky. V něm je ustanoveno, aby žalobce svojí přísahou nejprve potvrdil vzniklou škodu. Jestliže tak učinil, měl po něm přísahat obviněný, za kterým následovalo šest osob (pomocníků) přísahajících za jeho nevinu.⁵⁴⁶ Tyto osoby vůbec nemusely být očitými svědky události, která se stala předmětem sporu.

Pomocníky navrhoval buď žalobce, nebo pohnaný. Dokonce se objevují v pramenech případy, kdy pohnaný předstoupil s několika osobami, z nichž si žalobce vybral ty, které mají přísahat.⁵⁴⁷ Z českého zemského práva se pomocníci vytratili nejspíše během 14. století, resp. jejich funkce přešla na tzv. očistníky. Vincenc Brandl se domníval, že pomocníci a očistníci jsou dva rozdílné právní instituty. Podle jeho slov očistníci měli vystupovat až na samý závěr důkazního řízení, tedy po přísaze hlavních stran a jejich svědků, kde svojí přísahou

⁵⁴² KADLEC, K.: *Prísězní pomocníci*, in: SVPS, Praha 1915, s. 260.

⁵⁴³ „*Pakli pohnaný očistníkóv nemá (...) svú při ztratit.*“ *Všehrd*, II, 25, 3, s. 92.

⁵⁴⁴ BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, Praha 1869, s. 712.

⁵⁴⁵ „*Potom z hlavy i z přihlavného dobytka pomocníky zpraviti sě, kaké přivěsti. (...) Potom kak svědectvie vésti nebo pomocníky všech řečí, vin i všech nárokóv zpraviti sě.*“ *Kn. Rožm.*, s. 86, čl. 209.

⁵⁴⁶ „*právo sě zpraviti, komuž vinu dávají, samému sedmému. Ale bylo-li by (má být „bylo by“)* pravějšé, póvod popřísež napřed svú škodu: tehda odpoviedač otpřisiehá sě také a za železo šest pomocníkóv otpřisiezte, že nevinen.“ *Kn. Rožm.*, s. 51, čl. 71; Srovnej *ibid.*: s. 50, čl. 69, kde ordál vody je nahrazen přísahou se dvěma pomocníky.

⁵⁴⁷ „*že má svědky vésti (...) jmá jich jmieti sedm (...) tehda strana druhá má sobě voliti tři (...) a potom třie ti mají přísahati a dva jich přísahu očistiti.*“ *O. z Dubé*, s. 140–141, čl. 45.

potvrzovali, že „*přísaha druhého jest pravá a ne křivá*“,⁵⁴⁸ lépe řečeno, očišťovali přísahy předchozích svědků, na rozdíl od pomocníků, kteří svoji přísahu vztahovali na celou při.⁵⁴⁹

Funkce očištníků je víceméně shodná s výše popsanou náplní přísežných pomocníků (přísaha za přísahu). V podstatě se jednalo o jeden právní institut, „*který arci časem různě se vytvářel*“.⁵⁵⁰ Očištníci nesměli přísahat se zmatkem.⁵⁵¹

Z podstaty role spolupřísežníků logicky vyplývá skutečnost, že se mohli přísahy zúčastnit jen tehdy, pokud strana či strany sporu (v případě očištníků předchozí vystoupení svědků) úspěšně vykonaly svoji přísahu. Spolupřísežníci nemohli přísahat za pravost nepodařené přísahy.

Na druhém místě je třeba zmínit svědky. Jejich služby měly k dispozici obě strany sporu (pohnaný i původ), na rozdíl od pomocníků (i očištníků), kteří doplňovali pouze přísahu pohnaného.⁵⁵² České zemské právo nám dovoluje nahlížet na svědky ve dvou rovinách. První je staví do stejné pozice jako přísežné pomocníky či očištníky, to znamená, že nemuseli znát žádná fakta týkající se sporu. Druhá eventualita prezentuje roli svědků zhruba ve stejné podobě, jak ji chápeme dnes.

Zastáncem první varianty je Josef Markov, který nečiní žádný rozdíl mezi svědky, očištníky a pomocníky. Podle jeho teze „*středověcí svědkové nebyli totiž vyslycháni o skutečnostech, důležitých pro rozhodnutí sporu a otázka, zda svědek ví z vlastní zkušenosti o tom, co má přísežně potvrdit, neměla žádný význam. Stačilo, aby svědek byl přesvědčen, že se věc měla skutečně tak, jak tvrdila strana, která ho ‚vedla‘, a aby projevil ochotu přísežně potvrdit její tezi*“.⁵⁵³ Markov argumentuje terminologií některých rukopisů *Knihy Rožmberské* („*šest svědkův, totiž pomocníkův*“, „*dva očištníky neb pomocníky*“),⁵⁵⁴ ale i jiných právních pramenů, např. Ondřeje z Dubé *Výklad na právo zemské*.⁵⁵⁵ Markov samozřejmě připouští i druhou roli svědků, totiž jejich očitě či písemně svědectví řadící se

⁵⁴⁸ BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, 1869, s. 712.

⁵⁴⁹ viz výše, pozn. 547; Srovnej BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, 1869, s. 713 a 736.

⁵⁵⁰ BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, 1869, s. 710; 735–736; Srovnej KADLEC, K.: *Přísežní pomocníci*, in: SVPS, Praha 1915, s. 277.

⁵⁵¹ „*kromě očista má býti bez zmatku*.“ *O. z Dubé*, s. 141, čl. 46; Srovnej ibid.: s. 144, čl. 56.

⁵⁵² Srovnej BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, 1869, s. 712.

⁵⁵³ MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 119.

⁵⁵⁴ Srovnej *Knihy starého pána*, in: AČ I, Praha 1840, s. 460, pozn. 78 a 84; K tomu VESELÝ, J.: *Ke vzniku*, in: SVPS, Praha 1935, s. 189, pozn. 16.

⁵⁵⁵ *O. z Dubé*, s. 131, čl. 24; s. 140, čl. 45; s. 141, čl. 46; Další výčet pramenů najdeme u MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 119, pozn. 77.

mezi přirozené důkazní prostředky. Primárně je ale spojuje s úředníky, „*orgány správy královských měst a jistě i orgány církevní správy*“,⁵⁵⁶ tedy s institucemi vypovídajícími pod přísahou či věrováním. Tuto (druhou) eventualitu rozvádí Karel Kadlec. Dle jeho mínění nebyla již ve 14. století přísaha pomocníků naprosto spolehlivá, proto „*část přísežníků přísahala jen o tom, co jim z vlastního pozorování skutečně bylo známo. Jinými slovy, část přísežníků proměnila se ve svědky, a část podržela dřívější právní povahu*“,⁵⁵⁷ to znamená, že právní institut pomocníků se mění na očistníky.

V pramenech se setkáme s určitými nároky, kladenými na charakter svědků. Kupř. ve sporech o majetek (dědiny) by to měli být lidé na těch dědinách usedlí, tedy takoví, kteří dobře znají místní poměry, a tím i předmět sporu. Jejich přísaha potom měla dosvědčovat, že jimi vyčtené svědectví je pravé a nikoliv křivé. Svědek tedy přísahal sám za sebe. Jak poznamenal Vincenc Brandl, svědkova přísaha s sebou nesla jisté riziko. Na rozdíl od pomocníka mohl být svědek kdykoliv obviněn a pohnán z „*falešného svědectví a tudíž z křivé přísahy*“.⁵⁵⁸

Od 15. století nebo snad ještě dříve se objevuje možnost písemného svědectví namísto osobního. Každý svědek ale musel ke své písemnosti připojit přísežnou formuli, která suplovala vykonání fyzické přísahy před soudem.⁵⁵⁹

6.2 Rota, zmateční přísaha a přísaha bez zmatku

Pronášení přísahy se odehrávalo na místě, které v sobě koncentrovalo „sakrační náboj“; v době křesťanské to byly především církevní stavby. V kontextu českého zemského práva se přísahy prováděly v kapli Všech svatých v Praze (na Pražském hradě).⁵⁶⁰ Vypovídají o tom prameny 14. století,⁵⁶¹ ale je pravděpodobné, že se

⁵⁵⁶ MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 120.

⁵⁵⁷ KADLEC, K.: *Přísežní pomocníci*, in: SVPS, Praha 1915, s. 277.

⁵⁵⁸ BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, 1869, s. 711.

⁵⁵⁹ K tomu více BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, 1869, s. 666–667.

⁵⁶⁰ K tomu BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, 1869, s. 698; KLABOUCH, J.: *Staré české*, Praha 1967, s. 321; MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 122; PALACKÝ, F.: *Dějiny II*, 6. vyd., Praha 1904, s. 452.

⁵⁶¹ Přehled pramenů podává MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 122, pozn. 86.

zde přísaha praktikovala již o století dříve.⁵⁶² Teprve v pramenech 15. století se objevují zprávy o tomto důkazním prostředku vykonávaném přímo v soudní síni, tzn. za zasunutým šraňkem.⁵⁶³ (Na Moravě se až do 16. století přísaha konala jak v Olomouci, tak i v Brně v ambitě klášterního kostela dominikánů, tedy v místě, kde zasedal zemský soud.)⁵⁶⁴ Prísaha se měla odehrávat „v pátek na suché dni najprvé prístie alebo nazajtrie po sv. Jeronýmu, a v jiné časy žádné se nepokládá přísaha od súdu zemského velikého“.⁵⁶⁵

Samotné přísaze předcházelo tzv. svědčení či vysvědčování pŕuhonů u zemského soudu. Jednalo se *de facto* o kontrolu, zda byly pŕuhony řádně provedeny a následně se četly oběma stranám pře.⁵⁶⁶ Mezitím byla v kapli Všechn Svatých zvoněna „prima“,⁵⁶⁷ a to po celou hodinu, „aby se žádnému neukrátilo“.⁵⁶⁸ Dříve než bylo dozvoněno, všechny osoby účastníci se přísahy již musely stát před kaplí.⁵⁶⁹

České zemské právo snad ve starších dobách dovolovalo (původu) zastoupení u přísahy. Ondřej z Dubé uvádí, že „tehda má pŕovod sám nebo jeho pŕovod (tj. poručník) napřed se zmatkem prísieci a potom pohnaný takéž se

⁵⁶² Listina z roku 1185 mluví o kapli „*infra muros in Praga, que est in honore omnium sanctorum*“. CDB I, Praha 1904–1907, č. 308, s. 279.

⁵⁶³ K tomu více MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 122, pozn. 87.

⁵⁶⁴ Srovnej BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, 1869, s. 698.

⁵⁶⁵ *Všehrd*, II, 25, 1, s. 91; Srovnej *ibid.*: II, 28, 4, s. 97; K tomu více BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, 1869, s. 698; MALÝ, K. a kol.: *Dějiny*, 3. vyd., Praha 2005, s. 119.

⁵⁶⁶ K tomu více MALÝ, K. a kol.: *Dějiny*, 3. vyd., Praha 2005, s. 119; KLABOUC, J.: *Staré české*, Praha 1967, s. 321; VANĚČEK, V.: *Dějiny státu*, 3. vyd., Praha 1976, s. 209.

⁵⁶⁷ O tom, co je to prima a jaký význam má, vypovídá Viktorin Kornel ze Všehrd: „*A slove prima ta hodina, kterúz celú na kaple Všechn Svatých v pátek o suchých dnech neb nazajtrie sv. Jeronýma zvonie, když se pŕohonové vysvědčují. A tak jest od starodávna nalezeno, a drží se až do dnešnieho dne; a to ne bez přičiny, než aby ti, kterýmž jest přísaha se zmatkem nalezena, věděli a znali, kdy mají k přísaze státi a čekati před kaplí.*“ *Všehrd*, II, 28, 5, s. 97; Vladislavské zřízení zemské, ve článku 229 s názvem *O přísahách v kaple*, primu nezmiňuje. *Vlad. zř.*, s. 176, čl. 229; Srovnej rovněž BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, 1869, s. 706.

⁵⁶⁸ Srovnej *R.t.t. I*, č. 120, s. 145; Viktorin ze Všehrd upozorňuje, že se zvonění primy vztahovalo pouze na případy, které měly být rozhodnuty tzv. zmateční přísahou. Ale přísahy „*kterěž se bez zmatku nalézají, ty také bez primy bývají.*“ *Všehrd*, II, 28, 3, s. 97; O přísahách po „*primě*“ nás informují i starší prameny (např. *Ordo*, s. 238, čl. 67). Zda se v této době vztahovalo zvonění i na „*prostou přísahu*“ bohužel nevíme. Každopádně platilo, že přísahy se měly odehrávat dopoledne. Srovnej *Všehrd*, II, 24, 17, s. 90.

⁵⁶⁹ „*A ti svědci (...) mají hotovi všickni býti ku přísaze, a do kaply před úředníky mají opovedieni býti, a uvedeni v tu hodinu, ježto ku primě zvonie, drive než přestanú zvonění.*“ *Řád*, s. 111, čl. 66; Ondřej z Dubé ve článku 44 své právní knihy uvádí, že „*pohnaný jako pŕovod, mají se svú opovědi postaviti u primy, ač bude, u vratech králových na hradě, kdež úředníci menší budú a tu se i jménem svým, i odkud, i proti komu jménem i odkud opověditi. Pakli primy nebude, ale do kaply jíti na sieň královu a tu státi před úředníky a před oltářem z práva napominati.*“ *O. z Dubé*, s. 140, čl. 44.

zmatkem“.⁵⁷⁰ Prameny z konce 16. století (i prameny mladší), zakazují zastoupení u přísahy, to znamená, že hlavní strany sporu se k ní vždy musely dostavit osobně⁵⁷¹ (a včas).⁵⁷² Jestliže se pohnaný (či původ) k přísaze nedostavil, automaticky prohrával spor. Co se dělo ve chvíli, kdy k přísaze nepřišel ani jeden, je zřejmé z panského nálezu z r. 1408, kde čteme, že „*kdyžby stranám obojím byl rok položen do kaply ku přísaze, a obadva k tomu roku složenému nestáli, tehda ten, kdož žaluje, muož znovu pohnati, chceli*“.⁵⁷³

Před kaplí se musel žalobce i pohnaný řádně „opovědět“ soudním úředníkům,⁵⁷⁴ tzn. představit se „*jménem svým*“ a ohlásit „*odkud, i oproti komu*“ ve sporu vystupuje.⁵⁷⁵ Následně snad žádal soudní úředníky o vstoupení do kaple.⁵⁷⁶ Hlavní představitelé sporu měli rovněž jmenovat své očistníky či svědky, protože ti ve fázi opovědi neměli prakticky vyvíjet žádnou aktivitu.⁵⁷⁷ Jestliže by se některá ze stran pře opověděla špatně, nebo vstoupila do kaple dříve než měla, celý spor by prohrála ještě před vykonáním přísahy za své právo.⁵⁷⁸ Za zmínku stojí, že při opovědi často docházelo k ostrému slovnímu napadání, které se vztahovalo zejména na spolupřísežníky. Ta či ona strana se snažila dokázat, že soupeřův pomocník je osoba nevěrohodná, neurozená, na cti poškozená apod.⁵⁷⁹ Tím mohl být nepohodlný jedinec „vyšachován“ z důkazního řízení.⁵⁸⁰ Jestliže se,

⁵⁷⁰ O z Dubé, s. 142, čl. 52; K tomu KADLEC, K.: *Přísežní pomocníci*, in: SVPS, Praha 1915, s. 275.

⁵⁷¹ Srovnej u *Všehrd*, II, 6, 6, s. 45; II, 19, 9, s. 74; V pramenech se objevují určité výjimky, kterými byla např. (zahraniční) služba konaná pro panovníka nebo nemoc, které musely být náležitým způsobem oznámeny.

⁵⁷² K tomu MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 124.

⁵⁷³ *AČ II*, Praha 1842, s. 368.

⁵⁷⁴ „*Dřieve také, než do kaply vstúpiš, opovéz se, opovéz i očistníky, jmenuj je a žádej, ať jsú zapsáni (do desk)*.“ *Všehrd*, II, 25, 5, s. 92.

⁵⁷⁵ *O. z Dubé*, s. 140, čl. 44.

⁵⁷⁶ „*A nenie na tom dosti, aby se toliko opovéděl, ale má, opovéda se, vstúpenie žádati*.“ *Všehrd*, II, 25, 3, s. 92.

⁵⁷⁷ „*neb oni (očistníci) nemají vstúpenie sami žádati, než pohnaný; a oni s ním do kaply vstúpiti mají, ne před ním, ne bez něho, ne bez zapsanie; jinak pro jich jakéžkoli obmeškánie pohnaný by při ztratil*.“ *Všehrd*, II, 25, 5, s. 92.

⁵⁷⁸ „*A také ač kto stoje u primy, i se zle opovie, ztratí svú při a o to jesti dosti panských nálezov. A též ač svědky vede a jich neopovie jménem, odkud a proti komu*.“ *O. z Dubé*, s. 144, čl. 58;

„*Neopovie-li se kto, (...) nebude-li žádati vstúpenie, a vstúpi, svú při ztratí*.“ *Všehrd*, II, 25, 3, s. 91.

⁵⁷⁹ „*Jest také ponížené, očistníkem býti, protože otázky o svém urození, o svém zachování, o svém jmění očistník musí pówodu vytrpěti a k ním odpoviedati a jiného mnoho nelibého sněsti*.“ *Všehrd*, II, 27, Pr, s. 96.

⁵⁸⁰ „*tehdy obojí proti sobě mohou mluvit, co se jim zdá, svobodně, jako při súdu; a zvlášť pówod proti očistníkom, nejsou-li lidé urození, páni nebo zemané, nejsou-li dobří a na cti zachovalí, jest-li který narčený, jest-li psanec, nemají-li na zemi, jsou-li Němci nebo cizozemci (...) nebo jinak jakž koli nedostateční*.“ *Všehrd*, II, 26, 2, s. 93.

K tomu KLABOUCH, J.: *Staré české*, Praha 1967, s. 321.

navzdory všem možným obtížnostem, opověď podařila, mohla se vrata kaple otevřít a obě strany i se svými spolupřísežníky směly do ní „*vstúpiti pravú nohú napřed*“.⁵⁸¹ Nejspíš bývalo dobrým zvykem, aby soudní úředníci naposled vyzvali sporné strany k mimosoudnímu vyrovnání. Apelovali na ně z důvodu nesnadnosti rituálu přísahy, ale především s ohledem na osud, který je připraven duši krivopřísežníka.⁵⁸² Ovšem „*když pak vždy strany práva žádají, tu je (úředníci) připustiti k přísaze musie*“.⁵⁸³

V době Vikrorina z Všehrd začala přísaha aktem soudních úředníků, kteří „*kříž z oltáře sejmú a na prvniem stupni oltáře položí*“.⁵⁸⁴ Postupně k němu přistupovali jednotliví účastníci (začínalo se původem) a klečíc⁵⁸⁵ přikládali na něj dva prsty pravé ruky,⁵⁸⁶ přičemž opakovali přísežnou formuli, tzv. rotu,⁵⁸⁷ kterou četl písař menších desk (to znamená, že ji měl dopředu připravenou).⁵⁸⁸

⁵⁸¹ O. z Dubé, s. 141, čl. 45.

⁵⁸² „*tu se úředníci vkládají mezi strany, dřívie než je k přísaze dopustie, přísahu jim obtěžujíc s strany nebezpečienstvie duše i také s strany nesnadnosti provedenie přísahy, (...) k tomu je vedúce, aby se radějš ještě smluvili*“.*Všehrd*, II, 26, 3, s. 93.

⁵⁸³ *Všehrd*, II, 26, 4, s. 93.

⁵⁸⁴ *Ibid.*: s. 93; Srovnej MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 127; KLABOUCH, J.: *Staré české*, Praha 1967, s. 321.

⁵⁸⁴ VANĚČEK, V.: *Ordo*, in: SVPS, Praha 1942, s. 165.

⁵⁸⁵ České zemské právo zná případy, kdy se přísahalo např. ve stoje (tato přísaha se týkala zejména soudních úředníků). Vladislavské zřízení zemské obsahuje panský náleze z roku 1456, který dovoluje chromému přísahat vleže: „*Jestliže by se kdy komu přihodilo z božieho dopuštění, že by chrom byl a přišlo mu na to, že by měl přísahu učiniti vedlé práva a řádu země této a takový že by nemohl klekna práva učiniti, a to bylo úředníky, kteříž při tom z práva býti mají, shledáno, že to beze lsti jest, tehdy ten nebo ti má aneb mají sedě aneb leže právo učiniti*“.*Vlad. zř.*, s. 175, čl. 222.

⁵⁸⁶ Prísaha se měla provádět zásadně pravou rukou. „*A poněvadž v přísaze, kterou se měla dosvědčiti pravda nějakého tvrzení čili, jak se prostě říkalo, právo činiti, užívalo se ruky té, kterou nyní nazýváme pravou neb pravici, protož leží důměnka na snadě, že tato ruka proto obdržela jméno pravice neb pravé, poněvadž jí se prováděl nejdůležitější výkon právní, kterým přísaha byla*“.*BRANDL*, V.: *Staročeské řízení*, *Právník* 8, 1869, s. 700; V této souvislosti musím uvést jednu pověru, která kolovala mezi „selským lidem“. B. Zuna uvádí, že „*vztáhne-li přísahající při přísaze, mezi tím co prsty pravé ruky pozvedá k nebi, zároveň prsty levé ruky k zemi, věří lid, že přísahá nebi i peklu, Bohu i čertu, tyto přísahy že vzájemně se ruší, a přísahající že může vypovídati cokoli mu libo, aniž by se tím hříchu neb něčeho trestného dopouštěl*“.*Autorův otec*, který zastával dvacet pět let úřad veřejného žalobce u Okresního soudu v Klatovech, se s takovýmto případem během své kariéry setkal jen jednou, když u jistého „venkovského mladíka“ zpozoroval, jak během přísahy „*prsty levé ruky za zády vztáhl k zemi*“.*ZUNA*, B.: *Pověry o přísaze*, in: *Český lid*, Praha 1904, s. 283.

⁵⁸⁷ Termín „*rota*“ označuje pronášené znění přísahy. Je odvozen od slovesa „*rotiti (se)*“ ve významu „*zaklínat se*“, „*klít*“. Odvozeninou je např. slovo „*porota*“, ve významu skupina lidí vázaných přísahou. Slovo „*rota*“ nejspíše souvisí se staroindickým „*rtá*“ a avestským „*aša*“ (= „*pravda*“). Avestská odvozenina „*ratu*“ označuje „*soudce*“. K tomu více *MACHEK*, V.: *Etymologický slovník*, 2. vyd., Praha 1968, s. 518; Dále pak *JANKO*, J.: *O pravěku*, Praha 1912, s. 190; *NĚMEC*, I. a kol.: *Slova a dějiny*, Praha 1980, s. 258; *VANĚČEK*, V.: *Počátky*, Praha 1946, s. 121.

⁵⁸⁸ Rovněž *Řád práva zemského* potvrzuje, že pohnaný má přísahat „*sám svú rukú před úředníky menšími v kaple na kříži tůž rotú, jakož žaloba ve dsky bude vložena. A má jej písař po tříkrát naučiti; a kdyžby pochybil, má se opravití také po tříkrát. Pakliby se neopravil, tehdy ztratil tu*

Tak řečená rota mohla velmi lehce ovlivnit celou přísahu, k čemuž mnohdy cíleně docházelo. Zároveň tvořila klíčový prvek, podle kterého se v českém zemském právu vymezovaly dva základní typy přísah (bez zmatku a se zmatkem).

Text přísežné formule, která byla určena pro přísahu se zmatkem, byl v českém zemském právu utvářen na základě žaloby „*citator*“, to znamená, že byla *de facto* identická se žalobou do desk zapsanou.⁵⁸⁹ Úspěšné složení přísahy „*záviselo (...) na libovůli žalobce, který zformulováním hodně dlouhé žaloby mohl žalovanému úspěšnou očistu prakticky znemožnit*“.⁵⁹⁰ Tento postup pranýřoval Tomáš ze Štítného, který nás zároveň zpravuje, že za císaře Karla IV. byla dlouhá rota vystřídána krátkou.⁵⁹¹ O stejném počínu Karla IV. k roku 1368 hovoří rovněž Beneš Krabice.⁵⁹² Ačkoliv František Čáda v předmluvě své edice *Výkladu na zemské právo Ondřeje z Dubé* zastává názor, že „*formulář přísahy volili vždy úředníci podle písaře a to v pevně stanoveném typu*“, po přečtení některých článků téže právní knihy (zejm. články 48, 53–56), stejně tak, jako paragrafu 78 českého *Řádu*, musíme dojít nutně k závěru, že tyto prameny krátkou přísahu neznají.⁵⁹³ Na to upozornil Václav Vaněček⁵⁹⁴ i Josef Markov,⁵⁹⁵ kteří spatřují u Ondřeje z Dubé přísahu dlouhou (tedy založenou na žalobě „*actor*“). František Čáda se pokusil argumentovat tím, že krátká formule bývala v soudní praxi doplněna (rozšířena) o náležitě údaje, čímž vznikl text, který udává Ondřej z Dubé. Nicméně rota z formulářů druhé poloviny 14. století se viditelně zkrátila,

při.“ *Řád*, s. 244–245, čl. 78; Srovnej KLABOUCH, J.: *Staré české*, Praha 1967, s. 321; MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 127.

⁵⁸⁹ Srovnej *Řád*, s. 244–245, čl. 78.

⁵⁹⁰ VANĚČEK, V.: *Ordo*, in: SVPS, Praha 1942, s. 165.

⁵⁹¹ „*Potom opět císař Karel ustavil to, že kratšími slovy již přísahají, nežli dřeve. Neb dřeve ten, ktož pohonil, učinil žalobu velmě dlúhú a nesnadnú, a sám se jí učil několik neděl, neb jeho řečník, aby ji uměl prožalovati: a druhý pak, jen třikrát ji uslyše, měl přísieci týmiž slovy; a jakž chybyl na jediném slovu, tak vše ztratil. Toj' již minulo, ač sú se mnozí chytřci i hněvali proto, že chudým vdovám i jiným sprostným nemohú škoditi tolik, jelikž by rádi.*“ Štítný, 148. Srovnej BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, 1869, s. 705; JIREČEK, H.: *Právníký život*, Praha – Brno 1903, s. 95; PALACKÝ, F.: *Dějiny II*, 6. vyd., Praha 1904, s. 324–325; VANĚČEK, V.: *Ordo*, in: SVPS, Praha 1942, s. 165.

⁵⁹² „*Eodem tempore dominus imperator, cum adhuc moram faceret in Boemia, advertit sapienter et invenit quod circa formam iuramenti in iure terre Boemie, que quidem forma longa nimium et periculosa erat, multe committebantur malice atque fraudes. Volens igitur ipse obviare huiusmodi maliciis et fraudes malorum destruere, de communi consilio et consensu baronum, nobilium, wladýkonum regni Beomie huiusmodi formam iuramenti abbreviavit et sic abbreviatam statuit in iudicio terre perpetuis temporibus observandam. Et est forma hec: De quibus me talis inculpat, de hiis sum innocens. Sic me Deus adiuvet, et omnes sancti Dei.*“ *FRB IV*, Praha 1884, s. 538.

⁵⁹³ *O. z Dubé*, s. 141, čl. 48; s. 143, čl. 53–55; s. 144, čl. 56.

⁵⁹⁴ VANĚČEK, V.: *Ordo*, in: SVPS, Praha 1942, s. 165.

⁵⁹⁵ MARKOV, J.: *Původ – sok*, in: SVPS, Praha 1928, s. 364.

popř. se v ní měnily pouze nacionálně přísahajících.⁵⁹⁶ Ondřej z Dubé snad vnímá přísahu jako historizmus, ale spíše se poměry změnilы po smrti císaře Karla IV. (tak, jak jsme toho byli svědky v případě ordálu broděním do vody a přísahy na žhavém železe). Nasvědčoval by tomu i čl. 78 *Řádu*. Světlo se snaží do celé věci vnést panský nále z roku 1414, který uvádí nové (formulářové) znění přísahy.⁵⁹⁷ Roku 1437 byl znova potvrzen.⁵⁹⁸ Rota přísahy se blíží té, kterou později zaznamenal Viktorin ze Všehrd.⁵⁹⁹

Jistou obranu před složitou žalobou, a tedy i obtížnou zmatečnou přísahou, představovala „viza“. Jednalo se *de facto* o zápis úředníka, který potvrzoval, že pohnaná osoba se již seznámila s textem žaloby, na jehož podkladě byla založena rota zmatečné přísahy. Toto potvrzení pohnanému zaručovalo, že původ již nemohl žalobu měnit nebo dále rozšiřovat. Ondřej z Dubé o „vize“ uvádí: *„Viza vydává se z latiny jako viděná neb ohledaná. Ta viza bývá proto, když kto má kterou při nebo které právo nebo vklad, jehož se leká. Tehda vezma s sebou, kohož chce, i jde ke dskám a tu svú neb proti sobě při, zápis neb právo, kteréž koli jest, ohledá a nalezne-li co v tom svého zisku, prosí písaře, aby jemu vizu znamenal, a to proto, aby potom písař se neomýlil proměnit, neb jest ohledáno. Neb do ohledanie strany které přě móż písař ve mnohých věciech opraviti a polepsiti bez pohoršenie strany; ale jakž ta viza zajde, tak jest tomu již tak ostati, jakž jest viděno. (...) Neb viza jest zámek všie přě.“*⁶⁰⁰ „Viza“ tedy umožňovala pohnanému, aby se na přísahu alespoň částečně připravil.⁶⁰¹ Tento postup kritizuje v pozdější

⁵⁹⁶ „Na tom přísahám, jiemž mě P. vinie, bych se jemu v jeho dědiny uvázal bezpravně, tiem sem jemu všiem nevinnen; tak mi Buoh pomáhaj i všickni světi.“ *CIB II*, 2, Praha 1870, s. 331, par. 1; „(Juramentum actoris se zmatkem.) Na tom přísahám, jiemž já viním P... z N... v této žalobě, tiem mi jest všiem vinen. Tak etc.“ *CIB II*, 2, Praha 1870, s. 332, par. 15; „(Juramentum pro negativa.) Na tom přísahám, jiemž mě A... z R... viní v této žalobě, tiem sem jemu ničiemž nevinnen. Tak. etc.“ *CIB II*, 2, Praha 1870, s. 332, par. 16.

⁵⁹⁷ „Barones communiter invenerunt (...) quod juramentum non sit aliud nisi istud coram beneficiariis in hoc regno Behemie: na to přísahám, jímž mě Kujal viní v této žalobě, tiem jsem jemu ničímž nevinnen, tak mi buoh pomáhaj i všickni světi, a změteli ztrať; pakli nic, ale buoh jemu pomohl.“ *R. t. t. II*, Praha 1872, s. 111.

⁵⁹⁸ „Domini barones in pleno iudicio invenerunt o přísahu, kteraká má býti obecně zemanóm této země, (...) že přísaha ta krátká, jakož jest byla prvé pány uložena a ustavena, aby ta šla před se se zmatkem, jakož staré právo jest, a jmenem tato: Na tom přísahám, jímž mě Petr viní v této žalobě, tiem sem jemu ničímž nevinnen, tak mi buoh pomáhaj i všickni světi.“ *R. t. t. II*, Praha 1872, s. 151.

⁵⁹⁹ Všehrd uvádí tzv. krátkou verzi přísahy: „Na tom přísahám, jímž Petra z Kravař viním v této žalobě, tím mi jest vším vinen. Tak mi Bóh pomáhaj i všickni světi!“ *Všehrd*, II, 24, 5, s. 88.

⁶⁰⁰ *O. z Dubé*, s. 180, čl. 150.

⁶⁰¹ 114. kapitola *Knihy Tovačovské* přísně zapovídala memorování přísazné formule: „Take slýcháno jest, kterak před časy některými člověk zlý a mysle lehké, maje přísahati a tomu se těše, že umí přísahu provésti, v prvních dvou přísahách, kdež klesnutí muož, z úmysla klésku jest učinil, a tomu, ktož jej k přísaze připravil, za každé provedení šeredným láním a hanebnými řeči lál.“

době Viktorin Kornel ze Všehrd, který zároveň navrhuje, aby rota byla psána až na místě, bezprostředně před přísahou.⁶⁰²

Při zmateční přísaze předčítal písař rotu z desk zkoušenému celou najednou. Poté, co si ji přísahající vyslechl, musel ji doslovně, tzv. bez zmatku opakovat. Jestliže by váhal s přísahou tak dlouho „*co by mohl kto Otčenáš zpěpi*“,⁶⁰³ zajíkal se nebo se spletl (např. vynechal některé slovo, popř. zaměnil jejich pořádek)⁶⁰⁴ „*má jemu písař podruhé přísahu opět všicku přečísti; a tak opět, neprovede-li podruhé, má jemu přísahu potřetí čísti, vždy celú. Neprovede-li potřetí (...) má jemu písař říci: Vstaň, neprovedls přísahy.*“⁶⁰⁵ Tímto způsobem popisoval zmatečnou přísahu Viktorin ze Všehrd. Oproti němu autor *Řádu práva zemského* uvádí, že přísahu „*má jej (přísahajícího) písař po třikrát naučiti; a kdyžby pochybil, má se opravití také po třikrát. Pakliby se neopravil, tehdyby ztratil tu při.*“⁶⁰⁶

Riziko zmatku se nevztahovalo jen k pronášené rotě, ale i k chybně provedeným gestům, jak před přísahou, tak i během ní. Věčný kritik a moralista Tomáš Štítný k tomu uvádí: „*A kak-li to móż dobré býti, když svědky vedú: stúpí-li levú nohú prvé, aby tiem ztratil!*“⁶⁰⁷ Za zmatek se rovněž považovalo, když přísahající poklekl nebo naopak vstal dříve než byl k tomu vyzván, když položil prsty na kříž jinak než bylo stanoveno, měl během přísahy na hlavě nějakou pokrývku apod.⁶⁰⁸ Přísný zrak a dozor úředníků doplňovaly jednotlivé strany. Ty se v průběhu celého rituálu navzájem bedlivě pozorovaly a v případě, že jedna u

Protož, aby sobě jiní toho ku příkladu nebrali a z takové veliké věci a z Pána Boha samého kunštuov neměli, páni se na tom ustanovili: ačby se kto takové věci dopustil, ten má při napřed ztratiti a pod praněř veden a tu jemu má ruka uřata býti a zavržena (ani na svatém místě schována).“ Kn. Tovač., s. 66, kap. 114.

⁶⁰² „*Ale nebylo by neužitečné, aby nejvyšší úředníci, když kto se zmatkem přísahati má, tu tepruv v kaple Všech Svatých přísahu sami menšiemu písaři psáti kázali, a z té tak napsané aby přísaha stranám dávána byla, ne z té, kterouž písař v tobolce nosí.*“ *Všehrd*, II, 26, 5, s. 94.

⁶⁰³ *Všehrd*, II, 26, 18, s. 95.

⁶⁰⁴ „*Jako Oldřich Šiška na posudku přísahu činil panu Václavovi z Kravař, tehdy jest jemu rota vydána v tato slova řkúce: ‚na tom přísahám, čímž mne Václav z Kravař viní, tím jsem jemu nevinen;‘ tu pak Oldřich řekl: ‚na tom přísahám, čímž mne viní Václav z Kravař, tím jsem jemu nevinen.‘ Tu páni slyševše p. Václava, že jest Oldřichovi vinu dával, že by právě na své přísaze neprošel tím slovem, že by byl řekl: ‚čímž mne viní Václav z Kravař‘, ješto měl říci: ‚čímž mně Václav z Kravař viní‘ (...) páni našli: poněvadž jest Oldřich nepřisahl vedle toho, jakož jest od úředníkúv jemu rota byla vydána, že jest neprošel.*“ Cituje BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, 1869, s. 708, pozn. 41.

⁶⁰⁵ *Všehrd*, II, 26, 4, s. 94; Srovnej BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, 1869, s. 708. KLABOUCH, J.: *Staré české*, Praha 1967, s. 322.

⁶⁰⁶ *Řád*, s. 244–245, čl. 78.

⁶⁰⁷ *Štítný*, s. 148.

⁶⁰⁸ Srovnej alespoň *Všehrd*, II, 26, 18, s. 95.

druhé spatřila sebemenší odchýlení od přesně stanovených pravidel, „*hned volala úředníky, aby ji vedlé práva opatřili tj. úředníci museli věc vyšetřiti*“.⁶⁰⁹ Dokládá to např. olomoucký půhon, kde je uvedeno, že „*Bartoš etc. pohoním Hržka etc. že pravil, bych zle přísáhl, že jsem nedoložil na druhý hnát a o tu přísahu aby páni ohledali*“.⁶¹⁰

Jak už jsem výše uvedl, v dochovaných pramenech druhé poloviny 14–16. století se objevuje celá řada norem, které předepisují, jak a za jakých okolností má vypadat určitá přísaha té či oné osoby. Záměrně jsem ale vybral paragrafy 53–56 z právní knihy Ondřeje z Dubé. Domnívám se, že níže popsané přísahy, jejichž rota se zakládá na žalobě původa, nejlépe dokládají ordálovou podstatu a obtížnost přísahy se zmatkem.⁶¹¹

Jen pro upřesnění uvádím, že níže citované přísahy jsou spojeny s pohnáním ze škod na dědinách. Samozřejmě jim předcházely výše popsané formální akty (opovědi, vstup do kaple pravou nohou atd.). Již tradičně měl jako první vystoupit původ, jehož přísaha (se zmatkem) zněla: „*na tom přísahám, že mi jest Jan z Krp učinil škodu svú mocí bezprávně na mé dědině v Lúži tu, kdež mi měl dáti hotové penieze tak, jakž mi byl slíbil, i nedal a proto sem škodu vzal na hotových peněziech, na stříbrných klenotiech a na koních za sto hřiven stříebra. Tiem mi jest vším vinen. Tak mi buoh pomáhaj i všickni světi*“.⁶¹²

Jestliže „*actor*“ přísahu popletl, byl celý spor ukončen předčasně.⁶¹³ Pokud přísahu úspěšně vykonal, pokračovali v důkazním řízení jeho svědci. „*Na tom přísahám, že Jan z Krp učinil škodu svú mocí bezprávně Alšovi z Lúže na jeho dědině v Lúži tu, kdež jemu měl dáti. ' etc. jako svrchu. ,Tiem jest jemu vším vinen. Tak mi buoh pomáhaj ' etc.*“⁶¹⁴ První zmíněné „*etc.*“ ve svědkově rotě mělo být nahrazeno výčtem zločinů, kterých se pohnaný dopustil (tak, jak je to zapsáno v žalobě i v přísaze původa).

⁶⁰⁹ BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, 1869, s. 707; K tomu dále srovnej KLABOUCH, J.: *Staré české*, Praha 1967, s. 322.; Viktorin ze Všehrd uvádí: „*strana strany ve všem pilně hledí a obmešká-li co z svrchu psaných věcí, kteréž z práva zachovány býti mají, hned na právo volá, a bez přísahy své spravedlnosti dosáhne, nebo se svému žalobníku obrání.*“ *Všehrd*, II, 25, 6, s. 92.

⁶¹⁰ Cituje BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, 1869, s. 708.

⁶¹¹ *O. z Dubé*, s. 143, čl. 53–55; s. 144, čl. 56.

⁶¹² *Ibid.*: s. 143, čl. 53.

⁶¹³ K tomu BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, 1869, s. 708–709.

⁶¹⁴ „*Na tom přísahám, že Jan z Krp učinil škodu svú mocí bezprávně Alšovi z Lúže na jeho dědině v Lúži tu, kdež jemu měl dáti. ' etc. jako svrchu. ,Tiem jest jemu vším vinen. Tak mi buoh pomáhaj ' etc.*“ *O. z Dubé*, s. 143, čl. 54.

Po složené přísaze původových svědků nestála už žádná překážka v cestě pohnanému, který měl „*za sebú dva očistníky mieti ihned, když jemu buoh pomóže projíti, aby je hotovy okázal a postavil bez napomínanie*“.⁶¹⁵ Přísežná formule pohnaného měla vypadat následovně: „*Na tom přísahám, jímž mě Pavel z Lúže viní, bych jemu škodu učinil svú mocí bezprávně na jeho dědině v Lúži tu, kdež sem jemu měl dáti penieze jmenovité i nedal, by on škodu vzal na hotových penězích.*‘ etc., jako napřed. *Tiem jsem jemu vším nevinen. Tak mi buoh pomáhaj*‘ etc.“⁶¹⁶ Opět uvedné „etc., jako napřed“ poukazuje na vynechané skutečnosti.

V této chvíli se mělo těžiště důkazního řízení přenést na očistníky pohaného, kteří svým vystoupením *de facto* rozhodli celý spor. „*Na tom přísahám, že ta přísaha, ješto Jan z Krp přísahal proti Pavlovi z Lúžě, jest prava a čista. Tak mi buoh pomáhaj i všichni světi*“.⁶¹⁷ Pak už měl jen soudní úředník „*zapsati, jak jest ta pře konec vzala, aby o to potom žádných nesnázi ani zmatkóv dalších neb nových nevzniklo*“.⁶¹⁸

Domnívám se, že podstatu ordálové přísahy se zmatkem, lépe řečeno její obtížnost a důvody, pro které byla ustanovena, velmi trefně vystihl Viktorin ze Všehrd: „*aby i v tom spravedlivý své pravdy mohl užiti, vymyslili jsú přísahu tak póvodu jako pohnanému, ale těžkú, hroznú a strašlivú, aby žádný, spravedlnosti nemaje, nesměl se o spravedlivého na ten poslední próvod přísahy tak těžký pokúseti. A také ten, ktož by se nespravedlivým býti seznal, aby proti sobě spravedlivému přísahati nedopúštěl, a potom sám za ním vinen jsa nepravě a křivě aby nepřisahal; neb staré slovo jest, že z těžka křivý přísahu provede*“.⁶¹⁹ Uvedená citace jistě nepotřebuje žádný komentář. Mistr Viktorin se opírá o faktory, které jsou typické pro přísahu, tedy strach (ale i doufání) v zásah Vyšší moci (at' už okamžitý či posmrtný), obava ze zatracení duše apod., fungující v rovině subjektivní zbožnosti, církevní morálky a etiky. Celou věc Viktorin

⁶¹⁵ Ibid.: s. 142, čl. 52.

⁶¹⁶ Ibid.: s. 143, čl. 55; U Všehrdy opět krátká přísaha, jako v případě původu: „*Na tom přísahám, jímž mě Kujal viní v této žalobě, tím jsem jemu ničímž nevinen. Tak mi Bóh pomáhaj i všickni světi!*“ Všehrd, II, 24, 6, s. 88.

⁶¹⁷ O. z Dubé, s. 144, čl. 56.

⁶¹⁸ Všehrd, II, 29, 1, s. 98.

⁶¹⁹ Všehrd, II, 23, 1, s. 85; Srovnej KLABOUCH, J.: *Staré české*, Praha 1967, s. 319.

Kornelius doplnil výčtem sankcí, které mají postihnout „úspěšného“ křivopřísežníka.⁶²⁰

Druhou přísahou v českém zemském právu byla tzv. přísaha bez zmatku. Ještě v době Viktorina ze Všehrd se zmateční přísaha, resp. její formule zakládala na kodifikované šabloně. Naproti tomu text přísahy prosté, tj. bez zmatku, vycházel z kreativity soudních úředníků (neměl tedy konstantní podobu). To zaručovalo, že se na ni zkoušející nemohl připravit. Příklad se prováděla tím způsobem, že úředník soudu nečetl rotu celou najednou, nýbrž po odstavcích, které musel stejným způsobem, bez jakéhokoliv omylu, opakovat přísahající solitér. Na její vykonání neměl tři pokusy, pouze jeden. Na první pohled by se mohlo zdát, že přísaha bez zmatku je jednodušší, ale opak je pravdou. Podle mínění Vincence Brandla bylo těžké přísahu provést proto, „*neb myšlenka, že člověk Boha vševědoucího bere za svědka, mocně rozechvěla mysl toho, jenž přísahal a v tomto rozechvění snadně státi se mohlo, že zanedbal a přehlídl nějakou formalitu právem předepsanou*“.⁶²¹ Viktorin ze Všehrd uvádí, že „*při té přísaze není nebezpečenství statku nebo peněz než duše toliko, ani strach zmatku než pekla, když kto vinen jsa, ústy toliko samými přísahá*“.⁶²²

Podle mínění Jana Klaboucha přetrvaly „*přísahy (...) v důkazním řízení ze všech iracionálních důkazních prostředků nejdéle a byly přijaty do právního života trvale i mimo oblast soudní*“.⁶²³ Až na slůvko „*iracionální*“ můžeme s Klabouchovým tvrzením souhlasit. Na ordálovou přísahu narazíme ještě v pramenech 15.–16. století.⁶²⁴ V mladší době mají přísahy už jiný charakter než ten, který známe ze středověkých pramenů. Jistou zvláštnost představuje tzv. mezní přísaha (o ní viz dále), která ještě na počátku 17. století v sobě nese určité ordálové konotace.

⁶²⁰ „*Pakli kto, křiv jsa, přísahu provede, žádný dlúho nedědí zde na světě, aby nebo na onom světě nad ním věčně mštno nebylo, anebo pro velikú nepravost, že najvyššieho boha jméno nadarmo a k nepravosti běře a jeho nespravedlivě užívá, aby brzo s tohoto světa stržen jsa, pro takovú velikú nepravost nekonečnými mukami spieše byl trápen.*“ Všehrd, II, 23, 1, s. 85.

⁶²¹ BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, 1869, s. 709.

⁶²² Všehrd, II, 23, 3, s. 86; Srovnej KADLEC, K.: *Přísežní pomocníci*, in: SVPS, Praha 1915, s. 258; KLABOUC, J.: *Staré české*, Praha 1967, s. 320.

⁶²³ KLABOUC, J.: *Staré české*, Praha 1967, s. 319.

⁶²⁴ MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 257.

7. Vztah církve k ordálům a jejich odstraňování z důkazního řízení

Otázka vztahu církve, resp. jejich oficiálních reprezentantů, k božím soudům a výklad procesu postupného odstraňování těchto důkazních prostředků z kanonického i světského práva svým rozsahem vystačí na mnohastránkovou studii. Přesto toto téma v prostředí domácí právně-historické vědy představuje, alespoň pro (západo)evropský kontext, „*tabula rasa*“. Následující řádky by měly alespoň v omezeném rozsahu pojednat o pohledu církevních autorit na ordály a prezentovat nejdůležitější faktory a okolnosti, které ovlivnily postupné odstraňování božích soudů z důkazního řízení (s přihlédnutím k domácímu prostředí). Zároveň tato kapitola odráží myšlenky a postoje zahraničních badatelů k této problematice.⁶²⁵

Roku 1215 byl svolán papežem Inocencem III. (1198–1216) IV. lateránský koncil, který mimo jiné zakázal v 18. kánonu duchovním osobám světit a žehnat magické elementy (vodu a oheň), používané při božích soudech (kromě soudního souboje, resp. upozornění na jeho starší zákazy, nejsou další druhy božích soudů v kánonu zmiňovány).⁶²⁶ Naprostá většina právních historiků vnímá nařízení IV. lateránského koncilu jako klíčový prvek v otázce zákazu božích soudů.⁶²⁷

Je třeba zdůraznit, že ekumenický koncil nezakázal boží soudy, jak se někteří juristé i historici mylně domnívají, ale pouze vyloučil duchovní osoby z rituálu ordálů! Dle mého názoru to prokazatelně vypovídá o skutečnosti, že církev sama nepochybovala o podstatě božích soudů. Absence duchovních, kteří poskytovali ordálům nutnou záštitu, do značné míry omezila či prakticky znemožnila jejich konání. Přesto se boží soudy z běžné praxe nepodařilo okamžitě

⁶²⁵ Pro vztah církve k ordálům a k procesu jejich postupného odstraňování z důkazního řízení BALDWIN, J. W.: *The Intellectual Preparation*, *Speculum* 4, sv. 36, 1961, s. 613–636; BARTLETT, R.: *Trial*, New York 1986, s. 34–102; McAULEY, F.: *Canon Law*, *Oxford Journal of Legal Studies* 3, sv. 26, 2006, s. 473–513; NOTTARP, H.: *Gottesurteilstudien*, München 1956, s. 317–379.

⁶²⁶ „*Nec quisquam purgationi aquae ferventis vel frigidae seu ferrit candentis ritum cuiuslibet benedictionis aut consecrationis impendat, salvis nihilominus prohibitionibus de monomachiis sive duellis antea promulgatis.*“ BROWE, P.: *De ordaliis I*, Romae 1932, s. 45, č. 90.

⁶²⁷ „*Historians of ordeals generally consider the Council of 1215 to be the turning point in the disappearance of these customary practices from European law.*“ BALDWIN, J. W.: *The Intellectual Preparation*, *Speculum* 4, sv. 36, 1961, s. 613.

vymýtít (tuto skutečnost nejlépe dokládá opakované vydávání papežských nařízení proti ordálům).⁶²⁸

Vztah církve a jejich oficiálních představitelů k ordálům byl až do IV. lateránského koncilu ambivalentní.⁶²⁹ Toto chování se projevovalo zejména velkou nerozhodností a tichým tolerováním božích soudů ze strany církevních autorit. Od počátku 12. století, kdy byla obnovena studia římského práva v Bologni, stály ordály mimo pozornost tehdejších juristů. Jejich postoj byl logický vzhledem k tomu, že římské právo, na jehož základech bylo z velké části vybudováno právo kanonické, ordály vůbec nezná.⁶³⁰

Boží soudy bývají někdy v pramenech také označovány jako „*vulgaris purgatio*“, „*peregrinum iudicium*“, tedy lidové očisty nebo cizí soudy (rozsudky).⁶³¹ V tomto kontextu ordály vyjadřují důkazní prostředky cizí římskému (římsko-kanonickému právu).⁶³² Výše uvedená označení božích soudů

⁶²⁸ Nařízení IV. lateránského koncilu mělo okamžitý dopad pouze v Anglii, Normandii a Dánsku. K tomu BALDWIN, J. W.: *The Intellectual Preparation*, *Speculum* 4, sv. 36, 1961, s. 613; Dodatečné vysvětlení 18. kánonu IV. lateránského koncilu a rozšíření zákazu božích soudů na světskou sféru mělo být provedeno dekretem papeže Honorio III. (1216–1227) z roku 1222: „*Dilecti Filii noviter in Livonia baptizati gravem ad nos querimoniam destinarunt, quod fratres Templariorum ordinem in Livonia profitentes et alii quidam advocati et iudices, qui temporalem in eis potestatem exercent, si quando de aliquo alio crimine infamantur, eos ferri candentis iudicium subire compellunt, quibus, si qua exinde sekatur adustio, civilem poenam infligunt, qua re conversis et convertendis scandalum incutiunt et terrorem. Quum agitur huiusmodi iudicium secundum legitimas et canonicas sanctiones sit penitus interdictum, utpote in quo Deus Ontari videtur, mandami, quatenus dictos fratres et alios, ut ab huiusmodi conversorum gravamine omnino desistant, monitione praemissa per censuram ecclesiasticam appellatione remota compellas.*“ BROWE, P.: *De ordaliis I*, Romae 1932, s. 25, č. 38; McAULEY dekret papeže Honorio III. mylně datuje do roku 1220. Srovnej McAULEY, F.: *Canon Law*, *Oxford Journal of Legal Studies* 3, sv. 26, 2006, s. 473, pozn. 1; O nařízení papeže Honorio III. srovnej rovněž BARTLETT, R.: *Trial*, New York 1986, s. 46–47.

⁶²⁹ Ambivalentní postoj k ordálům zaujímal před svoláním ekumenického koncilu dokonce sám papež Inocenc III. K tomu více NOTTARP, H.: *Gottesurteilstudien*, München 1956, s. 143–144; 342–343.

⁶³⁰ Ve sporných případech, pro jejichž vyřešení chyběly přirozené důkazní prostředky, bylo podle romanistů vhodnější pustit obviněnou osobu než neprávem potrestat nevinného. V rovině civilního procesu pak reflektovaly určité nepřímé důkazy (svědectví, přísaha apod.). V rovině kanonického práva byla za nepřímý důkaz považovaná očistná přísaha („*purgatio*“), která se zakládala na apoštolské tradici. K tomu více BALDWIN, J. W.: *The Intellectual Preparation*, *Speculum* 4, sv. 36, 1961, s. 615; Srovnej rovněž *Žd.* 6, 16; O vztahu starověkých Římanů k ordálům pojednává LARIVIERE, R. W.: *Ordeals in Europe*, *Journal of the American Oriental Society* 3, sv. 101, 1981, s. 347.

⁶³¹ V dekretu papeže Luciose III. (1181–1185) je o božích soudech uvedeno: „*Quia vero peregrina iudicia sunt inhibita.*“ BROWE, P.: *De ordaliis I*, Romae 1932, s. 21, č. 27; Srovnej dále text Bernarda z Parmy (1241). BROWE, P.: *De ordaliis II*, Romae 1933, s. 60, č. 75; V domácím prostředí jsou takto ordály označeny v životopise pražského arcibiskupa Arnošta z Pardubic. „*eciam iudicia peregrina, videlicet candentis ferri et aquae frigide.*“ *FRB I*, Praha 1873, s. 393; Srovnej rovněž SLAVÍČEK, J.: *Upomínky*, *Právník* 1, 1861, s. 74–75; VANĚČEK, V.: *Ordo*, in: SVPS, Praha 1942, s. 163.

⁶³² McAULEY, F.: *Canon Law*, *Oxford Journal of Legal Studies* 3, sv. 26, 2006, s. 475, 479; NOTTARP, H.: *Gottesurteilstudien*, München 1956, s. 354.

poukazují na to, že byly užívány v soudní praxi předkřesťanských, ale i raně křesťanských „lidových“ společností. Pokud si uvědomíme, na jakém principu jsou ordály vystavěny (dovolávání se zřetelného rozhodnutí Vyšší moci), pak se můžeme domnívat, že se velmi brzy mohly, resp. musely stát předmětem církevního zájmu;⁶³³ šlo nejspíše o to, aby byli pohanští bohové, posvátné ohně či vody z uctívaných pramenů co nejdříve nahrazeny, popř. zaštitěny, křesťanským Bohem.⁶³⁴ Domnívám se, že přístup církve k božím soudům, alespoň v raně středověkém období, vystihuje dopis papeže Řehoře Velikého (590–604) adresovaný opatu Mellitovi, ve kterém radí biskupu Augustinovi (asi 549–604), jakým způsobem postupovat v christianizaci Anglů.⁶³⁵ Od chvíle, kdy se ordály dostaly do zorného pole církevních institucí, sloužily snad jako jeden z nástrojů k upevnění křesťanské víry a učení, či dokonce jako prostředek christianizace.⁶³⁶ Tyto cíle se odráží v zavádění nových, ryze křesťanských ordálů do soudního řízení, jakými byly kupř. zkouška křížem, zavěšeného žaltáře nebo hostie.⁶³⁷

V souvislosti s ordálem horké vody byl výše zmíněn věroučný spor mezi katolíkem a ariánem rozhodnutý božím soudem, který (cíleně) zaznamenal Řehoř

⁶³³ O vztahu raně středověké církve k ordálům pojednává NOTTARP, H.: *Gottesurteilstudien*, München 1956, s. 321.

⁶³⁴ Ještě kronikář Kosmas hovoří o vesničanech jako o pohanech, kteří uctívají vodu a oheň: „*multi villani velut pagani, hic latices seu ignes colit.*“ *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, in: MGH, *Scriptores rerum Germanicarum*, Nova series II, ed. Berthold Bretholz, Berlin 1923, s. 10.

⁶³⁵ „*Modlářské svatyně toho národa se nesmí bořit, ony modly, které jsou uvnitř, je však nutno zničit. Proto připravte svěcenou vodu, vykropte jí ony svatyně, postavte v nich oltáře, uložte do nich ostatky svatých! Neboť jsou-li ty svatyně dobře postaveny, je naléhavě třeba, aby se z míst uctívání démonů proměnily v místa služeb pravému Bohu. Aby národ sám, když neuvidí bořit své svatyně, zapudil blud ze svého srdce a poznal pravého boha a k jeho uctívání se shromažďoval s větší důvěrou na místech, na která si zvykl. A protože mají obyčej porážet při obětování démonům mnoho dobytka, je zapotřebí jim také tento obřad nahradit nějakým jiným.*“ Beda Ctihodný: *Církevní dějiny*, s. 80.

⁶³⁶ Např. podle vyprávění Dětmara Merseburského kněz Poppo pomocí božího soudu navrátil do Dánska křesťanství. Tento misionář káral dánského krále Haralda I. Modrozubého (asi 936–986) i jeho lid, „*že odstoupili od víry svých předků a uctívali bůžky a demony*“. Král jej tedy vyzval, aby dokázal oprávněnost své víry v jednoho Boha. Na druhý den nechal Harald rozpálit velký kus železa, který potom Poppo vzal do rukou a přenesl na stanovené místo. „*Potom bez obav zdvihl ruce nedotčené zraněním. Krále ten zázrak velmi rozradostnil. Hned se i se svými lidmi pokorně podrobil Kristovu jhu a až do konce života jako věrný křesťan zůstával poslušen Božích příkazů.*“ Dětmar z Merseburku: *Kronika*, s. 58; O této události hovoří rovněž BARTLETT, R.: *Trial*, New York 1986, s. 21; LEA, H. C.: *Superstition*, Philadelphia 1866, s. 206; Velmi zajímavý je rovněž ordál žhavých radlic, který vykonala císařovna Kunhuta (Kunegunda, kol. 980–1033/1039), manželka Jindřicha II. (1014–1024). Mravný a zbožný život, který vedla, podobně jako podstoupený boží soud, přispěl k její kanonizaci. K tomu více ZIEGLER, L. V.: *Trial by Fire*. New York 2004, s. 146–167.

⁶³⁷ K zavádění křesťanských ordálů do důkazního řízení více NOTTARP, H.: *Gottesurteilstudien*, München 1956, s. 321–322.

Tourský (asi 537–594) v *De gloria martyrum*.⁶³⁸ Podobné teologické disputace bývají velice detailně zaznamenané, operují s pasážemi Starého i Nového zákona či s myšlenkami významných církevních teologů. Jak poukázal ruský historik Aron Gurevič: „*Takovéto popisy nemohly (...) počítat s porozuměním ‚nevědomých prostáčků‘.*“ Řehoř Tourský v popisu sporu katolíka s ariánem „*neuvádí (...) žádné teologické argumenty a odkazy na autority. Místo toho arián navrhuje katolíkovi dokázat správný názor pomocí ‚božího soudu‘ – mají se po řadě pokusit vytáhnout z kotle vařící vody prsten, který tam byl vhozen. Ruka spravedlivého, který vytáhl prsten, zůstala i po dlouhé chvíli ve vařící vodě neporušená, heretik si však spálil ruku na kost. Snažil-li se Řehoř v Historii zdůvodnit pravdivost katolicismu jako ideologického učení, je katolicismus v Knihách o zázracích krátce a dobře silnější než ariánství, je to víra schopná vykonat zázrak, zatímco hereze skutečné zázraky nedělá.*“⁶³⁹ Složitě teologické traktáty pojednávající o věroučných otázkách pro „získání“ lidové společnosti neměly žádný význam. Proto Řehoř používá příklad (kázání), který je tehdejším lidem blízký. Snad měl zároveň sloužit i jako zastrašující nástroj pro ty, co by chtěli odpadnout od víry.⁶⁴⁰ Podobný účel plní dílo Caesaria z Heisterbachu (kol. 1180–1240), *Dialogus miraculorum*, ve kterém pojednává o hereticích své doby (Valdénští, Kataři aj.).⁶⁴¹ Podobně jako v Řehořově práci i zde jsou podrobováni ordálům, které končí jasným výsledkem. Caesarius dále demonstruje sílu upřímné zpovědi, díky které může Bůh udělit milost i největším hříšníkům a dokonce odstranit popáleniny způsobené žhavým železem. (Caesariova kázání se tak zaměřovala na Gurevičovy „*nevědomé prostáčky*“ a měla jim kupř. ukázat výhody, které plynuly ze zpovědi).⁶⁴²

⁶³⁸ Gregorii episcopi Turonensis: *Liber in gloria martyrum*, in: MGH, Gregorii Turonensis Opera II, *Miracula et opera minora*, editoři W. Arndt – B. Krusch, Hanover 1885; Srovnej výše, pozn. 432.

⁶³⁹ GUREVIČ, A.: *Nebe, peklo, svět*, Jinočany 1996, s. 49–50.

⁶⁴⁰ „*Lidem nevdělaným, ‚temným‘, nebylo rozebírat výroky náboženských autorit; mnohem efektivněji na ně působilo nenáročné vypravování o zázraku, který udělal místní svatý.*“ GUREVIČ, A.: *Nebe, peklo, svět*, Jinočany 1996, s. 50.

⁶⁴¹ „*Výjimečná rozmanitost životních situací, zachycených v rozprávkách Caesaria z Heisterbachu, odlišuje jeho dílo od starších spisů téhož žánru, vzniklých v méně diferencovaném společenském prostředí. Avšak typ a tón vyprávění, úroveň myšlení, pojetí zázraku – tedy všechny základní znaky naučné náboženské povídky – zůstávají beze změny takové, jako byly za časů Řehoře Velikého a Řehoře Tourského. Věřící na počátku 13. století především dychtili po zajímavých příkladech ze života a jenom jejich prostřednictvím byli schopni přijímat morální naučení a náboženské instrukce.*“ GUREVIČ, A.: *Nebe, peklo, svět*, Jinočany 1996, s. 56.

⁶⁴² „*V biskupském městě Cambrais bylo v posledních pěti letech zadrženo větší množství kacířů. Všichni ale ze strachu ze smrti svou zradu ve víře zapřeli. Biskup proto vyslal klerika, který měl*

Jak bylo již výše uvedeno, až do IV. lateránského koncilu byl vztah k ordálům značně ambivalentní. Od 8. století se objevují jejich ostré kritiky.⁶⁴³ Vedle nich stojí ovšem řada výroků teologů, kanonistů nebo nařízení církevních autorit, které mají k ordálům kladný postoj.⁶⁴⁴ Nerozhodnost a zmatený přístup k božím soudům se odrazil i v dílech prvních sestavovatelů kanonického práva, jakými byl kupř. biskup Ivo z Chartres († 1115). Ve stejném duchu se rovněž nesla Gratianova sbírka kanonického práva, která vedle autoritativních zákazů ordálů obsahuje rovněž nařízení, která je povolují.⁶⁴⁵

zapírající zkoušet žhavým železem, a ty které železo spálilo, odsoudit jako kacíře. Všichni zkoušení se jevíli jako kacíři.“ Klerikovi bylo líto zejména jednoho urozeného muže, tak jej vyzval ke zpovědi. „*On na to odpověděl: ‚Žkouškou jsi se přesvědčil, že jsem zbloudil. Kdyby mi mohlo pozdní pokání prospět, neodmítl bych se vyzpovídat. (...) Ten muž se vyzpovídal ze svého bludu, a když při zpovědi začal vyznávat hříchy, hned se začala zmenšovat i spálenina na kajcíníkové ruce a před jeho očima jí ubývalo tak, jak pokračovala zpověď; když byla zpověď v polovině, zahojila se polovina rány, a jakmile skončil zpověď celou, moc zpovědi zcela odstranila spáleninu co do bolesti i co do zbarvení kůže a ruka byla zdravá jako před tím.“* Caesarius z Heisterbachu: *Vyprávění o zázracích*, Praha 2009, s. 86–87.

⁶⁴³ Proti všemožným ordálům své doby brojil lyonský arcibiskup Agobard (779–840); rozsáhlá kritika se odrazila v jeho *Liber adversus legem Gundobadi* a *Liber contra iudicium Dei*. Srovnej *PL* 104, s. 113–126; s. 249–268.

⁶⁴⁴ „*Nevertheless, the collection of canon law contained a number of ancient canons and decretals permitting ordeals in certain cases. These statements were authoritative and could not be lightly dismissed.*“ BALDWIN, J. W.: *The Intellectual Preparation*, *Speculum* 4, sv. 36, 1961, s. 617. V souvislosti s církevními apologety božích soudů bývá nejčastěji zmiňován arcibiskup Hincmar z Remeše, resp. jeho dílo *De divortio Lotharii regis et Tetbergae reginae*, ve kterém reaguje na ordál mezi královnou Teutbergou († před 875) a králem Lotharem II. Mladším (855–869), k němuž mělo dojít roku 858. Lothar se snažil zbavit své manželky z důvodu neplodnosti a pojmout za ženu svoji milenkou a následně legitimizovat její potomky. Obvinil proto královnu z mnoha sexuálních zločinů. Teutberga vyzvala jednoho ze svých vazalů, aby jejím jménem podstoupil ordál horké vody. Úspěšné vykonání mělo silný politický dopad. Vzhledem k tomu, že Lothar neměl legitimní potomky a potencionální dědice se mu nepodařilo legitimizovat, nemohl tak zabránit vymření své linie a tudíž i „zániku“ Lotharingie. Není bez zajímavosti, že Hincmar z Remeše byl předním státníkem Karla II. Holého (843–877). S ohledem na pozdější osud Lotharingie je jasné, za jakým účelem Hincmar ve svém díle ospravedlňuje boží soudy. Srovnej Hincmarus Rhemensis: *De Divortio Lotharii regis et Tetbergae reginae*, in: *PL* 125, sl. 659 a 677; K tomu více BARTLETT, R.: *Trial*, New York 1986, s. 13–14.

⁶⁴⁵ Gracianova sbírka kanonického práva, dokončená kolem roku 1140 v Bologni, obsahuje dekret *Monomachiam*, vydaný roku 867 papežem Mikulášem I. (858–867), ve kterém zapovídá soudní souboj jako pokoušení Boha, bez ohledu na biblické exemplum Davida a Goliáše. Srovnej Gratian, C II, q 5, c 22, s. 464, *Monomachiam*; BROWE, P.: *De ordaliis I*, Romae 1932, s. 10–11, č. 9; Dále obsahuje dekret *Consuluisti* papeže Štěpána V. (885–891), pocházející z let 886–889, který odsuzuje zkoušky žhavým železem a vodou; dokonce jsou označovány jako „*superstitiosa adinventio*“ cizí církevním zákonům i myšlenkám církevních otců. Gratian, C II, q 5, c 20, s. 462–463, *Consuluisti*; BROWE, P.: *De ordaliis I*, Romae 1932, s. 14, č. 14; Gratian se rovněž odvolává na dekret papeže Alexandra II. (1061–1073), který ve své sbírce omylem přiřadil k dekretu *Mennam* papeže Řehoře I. (590–604). Alexandr své nařízení vydal roku 1063 a zakazoval v něm zkoušky horké i studené vody a žhavého železa, protože se nezakládají na apoštolské tradici, ale jsou pouze „*popularis inventio*“. Gratian, C II, q 5, c 7, s. 456–457, *Mennam*; BROWE, P.: *De ordaliis I*, Romae 1932, s. 14–15, č. 15; Vedle těchto autoritativních zákazů se v Gratianově sbírce kanonického práva objevují i tři nařízení, povolující ordály. Dvě z nich, totiž kánon 10 *Si episcopo* a 15 *Saepe contingit*, jsou výsledkem Wormského koncilu, který se konal roku 868. Kánon 10 dovoluje biskupům a kněžím očistit se ve vyjmenovaných případech ordálem hostie. Druhé synodální nařízení, tj. kánon 15, povoluje ordál eucharistie k zjištění

Druhá polovina 12. a počátek 13. století se nese v duchu církevních reforem (v oblasti římsko-kanonického práva); dochází k procedurálním změnám, v důkazním řízení se objevují nové alternativní (nepřímé) důkazy, juristé kanonického práva začínají využívat metody scholastické analýzy apod.⁶⁴⁶ Postupný vývoj a zásahy do dosavadní praxe způsobovaly božím soudům těžké rány. V této chvíli už mohou být ordály vnímány jako iracionální důkazní prostředky.⁶⁴⁷ Kanonisté ale zcela myšlenku božích soudů neopouštěli. V praxi se objevovaly specifické případy řešené právě těmito důkazními prostředky (ordál se např. omezoval na nesvobodné obyvatelstvo, měl fungovat jako odstrašující případ nebo se používal pro obzvláště těžké zločiny apod.). Jako určitý konsenzus mezi juristy kanonického práva však platila zásada sv. Augustina (354–430), na kterou víceméně upozornil již Gratian: „*nemo debet temptare Deum suum, dum habet quod rationabili consilio faciat*“.⁶⁴⁸

Nastíněné reformy představují dlouhodobý proces. Razantnější zákroky si kanonisté nemohli dovolit s ohledem na běžnou praxi (ordály byly vnímány jinak v prostředí světského práva) i nejasný vztah k ordálům ze strany církevních autorit, který se samozřejmě odráží v pracích juristů kanonického práva.⁶⁴⁹ Aby bylo možné provést rozsáhlejší reformy v procesním právu (zejména pak zpřetřhat

krádeže v rámci klášterního konventu. Gratian, C II, q 5, c 26, s. 465; c 23, s. 464; BROWE, P.: *De ordaliis I*, Romae 1932, s. 35, č. 61; Poslední Gratianův příspěvek byl závěr synody konané roku 1023 v Seligenstadtu; nařízení povoluje obviněným ze zločinu cizoložství očistit se božím soudem. Gratian, C II, q 5, c 25, s. 465, Statuit; BROWE, P.: *De ordaliis I*, Romae 1932, s. 38, č. 69; Pozdější přídavky ke Gratianovi, tzv. *palae* rovněž obsahují svojí povahou antagonická nařízení k otázce aplikování božích soudů. K tomu více u BALDWIN, J. W.: *The Intellectual Preparation*, Speculum 4, sv. 36, 1961, s. 618.

⁶⁴⁶ K tomu více McAULEY, F.: *Canon Law*, Oxford Journal of Legal Studies 3, sv. 26, 2006, s. 475–477.

⁶⁴⁷ „At the same time (12. a poč. 13. století), new developments in canon law – especially, the emergence of an *ex officio* jurisdiction in criminal matters – meant that it was now possible to resolve the difficult cases which traditionally went to the ordeal by alternative means. In other words, from the perspective of the dominant ideological movements of the age – respectively, canon law reform and theological renewal, and in light of the practical alternatives which these movements had begun to spawn, the ordeal began to look like an increasingly indefensible anachronism, and in this sense, it is suggested, the practice can quite properly be regarded as irrational even by the standards of its own day. Indeed, it will be argued that its perceived irrationality was a key element in its demise.“ McAULEY, F.: *Canon Law*, Oxford Journal of Legal Studies 3, sv. 26, 2006, s. 477.

⁶⁴⁸ Gratian, C XXII, q 2, c 22, s. 874. Srovnej BALDWIN, J. W.: *The Intellectual Preparation*, Speculum 4, sv. 36, 1961, s. 620; McAULEY, F.: *Canon Law*, Oxford Journal of Legal Studies 3, sv. 26, 2006, s. 482; NOTTARP, H.: *Gottesurteilstudien*, München 1956, s. 354.

⁶⁴⁹ „It seems as if the discrepancies among the authorities and the confusion of contemporary practice hindered them from arriving at an unequivocal solution. Possibly the author of the *Summa Coloniensis* was referring to the problem of ordeals when he complained; „When the canons are in such disagreement, it is no wonder that the opinions of the master are so varied.“ BALDWIN, J. W.: *The Intellectual Preparation*, Speculum 4, sv. 36, 1961, s. 624.

silně zakořeněnou tradici ordálů), museli kanonisté úzce spolupracovat s teology. Odstranění ordálů nepředstavovalo totiž pouze právní problém, jak by se mohlo na první pohled zdát, ale i teologický. Bylo potřeba najít dostatečně vhodnou argumentaci a natolik silnou autoritu, která by zpochybnila či vysvětlila předchozí rozporuplná nařízení.

Významnou osobností v procesu odstraňování ordálů byl bolognský vzdělanec Huguccio († 1210), který věnoval značnou pozornost výjimkám povolujícím ordály v kanonickém právu. Vycházel z předpokladu, že se boží soudy mohou používat pouze v explicitně povolených případech. Ordály rovněž považoval za pověřivé výmysly, které byly zcela zbytečně zaváděny do prostředí již vyplněného kanonickou legislativou.⁶⁵⁰ Podle slov Johna Baldwina byl Huguccio „*the first signifiant canonist to take a rigorous and uncompromising line against ordeals*“.⁶⁵¹

Osobností mající stěžejní vliv na proces odstraňování božích soudů byl pařížský univerzitní mistr Petr Kantor († 1197). Svoji kariéru věnoval zejména morálním otázkám v kontextu Písma svatého. Ve svých univerzitních přednáškách se rovněž zabýval ordály, o kterých si vedl podrobné zápisky (zajímaly ho zejména kuriózní případy). Svě závěry shrnul do vyčerpávajícího díla *Verbum abbreviatum*.⁶⁵² Za hlavní pramen pro své závěry o božích soudech použil Písmo svaté („*Nebudeš pokoušet Hospodina, Boha svého.*“).⁶⁵³ To představovalo onu tolik potřebnou a stále hledanou autoritu. Zároveň vysvětlil určité pasáže biblického textu (o které se opírali starší kanonisté) tak, aby neospravedlňovaly ordály. Zvláštní pozornost věnoval textu Starého zákona, který hovoří o ordálu hořké vody.⁶⁵⁴ Petr tuto zkoušku interpretoval jako specifickou Boží výsadu (ústupek), určenou pouze pro Židy.⁶⁵⁵

⁶⁵⁰ „*Item: argumentum quod interpretatio vel exceptio que non habetur in canone non est admittenda.*“ Cituje BALDWIN, J. W.: *The Intellectual Preparation*, Speculum 4, sv. 36, 1961, s. 625.

⁶⁵¹ Ibid.: s. 626.

⁶⁵² K této práci John Baldwin poznamenal: „*In term of length and intensity of interest he offered the most important discussion of ordeals to be found in the twelf century.*“ BALDWIN, J. W.: *The Intellectual Preparation*, Speculum 4, sv. 36, 1961, s. 627; K významu osobnosti Petra Kantora v procesu odstraňování božích soudů ze soudní praxe srovnej také McAULEY, F.: *Canon Law*, Oxford Journal of Legal Studies 3, sv. 26, 2006, s. 478; NOTTARP NOTTARP, H.: *Gottesurteilstudien*, München 1956, s. 360.

⁶⁵³ *Mat.* 4, 7; *Dt.* 6, 16; Srovnej OTT, E.: *Působení práva*, Právník 16, 1877, s. 78.

⁶⁵⁴ Num. 5, 12–28.

⁶⁵⁵ „*Item hinc habemus argumentum quod sortes et huiusmodi probationes aque et ferri candentis licite sunt. Quod non est trahendum ad consequenciam, quia facta legis ammiranda et sepelienda*

Svémi názory nepopíral podstatu božích soudů. Věřil v existenci zázraků i ve viditelný projev Boží moci, ale veškeré pokusy, které k tomu měly cíleně směřovat, považoval za pokoušení Boha. Zázraky v Písmu vnímal pouze jako určitá privilegia pro konkrétní osoby. Nadto se domníval, že Boží zásah (zázrak) je určen pouze pro osoby spravedlivé a bez hříchů, což v lidském světě lze jen stěží dosáhnout. Kantor si uvědomoval, že je to církev, která živí ordály. Propůjčuje jim nejrůznější svěcené předměty, duchovní se účastní těchto rituálů a některými úkony nebo pouhou přítomností zaštiťují formalizované pokoušení Boha. Podle jeho představ by duchovní napříště neměli figurovat u ordálů. (Kantor se *de facto* pokoušel rozšířit na ostatní ordály platný zákaz, který zapovídal účast duchovních v důkazním řízení soudních sporů, které povede k prolévání krve.)⁶⁵⁶

Tímto názorem se dostáváme zpět k výše zmíněnému 18. kánonu IV. lateránského koncilu. Doplňme jen, že Lothario de Segni alias Inocenc III. studoval na univerzitách v Římě, Bologni a Paříži, mohl se účastnit disputací ve své době nejvýznamnějších juristů a teologů o božích soudech a podrobněji se seznámit se stěžejními díly Huguccia i Petra Kantora (Inocenc III. byl žákem Huguccia. Za svého pontifikátu z něj učinil biskupa ve Ferraře [1190]). Zda se osobně znal s Petrem Kantorem, nevíme, protože se o něm nikde nezmiňuje, nicméně Kantorovo dílo se odráží v počinech Inocence III. směrem k ordálům),⁶⁵⁷ nabyté vzdělání i zkušenost nezůstaly bez odezvy.⁶⁵⁸

7.1 Pražská synoda aneb konec ordálů v Čechách?

Jestliže se v evropském kontextu považuje za nejdůležitější mezník vedoucí ke zrušení ordálů 18. kánon IV. lateránského koncilu (1215), pak pro domácí prostředí to byla bezesporu nařízení Karla IV. a pražského arcibiskupa Arnošta

sunt ad opera, nisi fuerunt moralia. Vel sustinuit hoc fieri dominus propter iudeorum maliciam ut libellum repudii.“ Cituje BALDWIN, J. W.: *The Intellectual Preparation*, Speculum 4, sv. 36, 1961, s. 628, pozn. 90; Více o Kantorově zajímavé argumentaci pojednává BALDWIN, J. W.: *The Intellectual Preparation*, Speculum 4, sv. 36, 1961, s. 628–629.

⁶⁵⁶ „*Item incidenter adiunxit de eo quod quedam ecclesie adhibent presentiam suam iudiciis pregrinis, hoc habentes ex consuetudine, non dico tamen auctoritatem et assensum, ut comodando librum et reliquias ad sacramenta et benedictiones. Sed etiam presentiam suam adhibent quedam persone in duellis immo et auctoritatem in iudicando duellis.*“ Cituje BALDWIN, J. W.: *The Intellectual Preparation*, Speculum 4, sv. 36, 1961, s. 630.

⁶⁵⁷ BALDWIN, J. W.: *The Intellectual Preparation*, Speculum 4, sv. 36, 1961, s. 636.

⁶⁵⁸ BALDWIN, J. W.: *The Intellectual Preparation*, Speculum 4, sv. 36, 1961, s. 635–636; McAULEY, F.: *Canon Law*, Oxford Journal of Legal Studies 3, sv. 26, 2006, s. 492.

z Pardubic, která jsou v právně-historické literatuře bezvýhradně přijímána jako *consensus omnium*.⁶⁵⁹

S určitým omezováním ordálů v důkazním řízení se setkáme v domácích pramenech již ve 13. století. Jedná se zejména o privilegia vydávaná pro církevní instituce. Takovéto zákazy neměly tedy obecnou („plošnou“) platnost, ale zaměřovaly se na určitou skupinu obyvatelstva.⁶⁶⁰ Ačkoliv se zákaz ordálů, resp. jejich nahrazení očistnou přísahou, dostalo kupř. do čela tzv. Velkého privilegia, církevním institucím nešlo primárně o odstranění ordálů (alespoň ne ve 13. století).⁶⁶¹ Dokládají to minimálně dvě skutečnosti. Tou první je již výše zmíněné nařízení *Statut Konráda Oty*, které duchovním osobám určuje roli „pomocníků“ při ordálech.⁶⁶² Této funkci se církev nejspíše nebránila, protože z ní plynuly určité finanční výnosy, jako např. pokuty nebo tzv. čistotné.⁶⁶³ Druhý argument představuje celá škála imunitních privilegií (viz níže Tabulka 1), které i nadále zmiňují ordály v důkazním řízení.

Téměř žádný právní historik nereflektoval dochovaný fragment nařízení pražské synody, kterou svolal roku 1312 pražský biskup Jan IV. z Dražic. Text zakazuje duchovním žehnat a světit „magické“ elementy.⁶⁶⁴ Zároveň dokládá, že pokus o odstranění ordálů, alespoň v církevní rovině, proběhl o tři desetiletí dříve než bývá obvykle uváděno.

O co se neúspěšně pokoušel Jan IV. z Dražic měl o tři desetiletí později přivést ke zdárnému konci pražský arcibiskup Arnošt z Pardubic v úzké

⁶⁵⁹ BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, Praha 1869, s. 701; JIREČEK, H.: *Slovanské právo I*, Praha 1863, s. 190; Týž: *Slovanské právo II*, Praha 1864, s. 233; KAPRAS, J.: *Soudy boží*, in: SVPS, Praha 1933, s. 164. MALÝ, K. a kol.: *Dějiny*, 3. vyd., Praha 2005, s. 118; MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 115; PALACKÝ, F.: *Dějiny II*, 6. vyd., Praha 1904, s. 324.

⁶⁶⁰ Tzv. *Velké privilegium církve* vydané roku 1222 Přemyslem Otakarem I. ve svém prvním článku zaručuje poddaným církevních institucí, aby se v případě sporu očistili jediným důkazním prostředkem, totiž přísahou svědků (ze sousedství). „*Inprimis siquidem remittentes volumus et praecipimus observari, ut homines omnium ecclesiarum et ecclesiasticarum personarum, qui de furto vel aliquo alio maleficio incusantur, non nisi per vicinatus testimonium se expurgent, et falsus accusator nobis in CCC denariis condempnetur.*“ CIB I, Praha 1867, s. 50, par. 1; K tzv. *Velkému privilegiu* více VANĚČEK, V.: *Základy III*, Praha 1939, s. 9; Srovnej rovněž MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 114.

⁶⁶¹ VANĚČEK, V.: *Základy III*, Praha 1939, s. 9.

⁶⁶² CIB I, Praha 1867, s. 55, čl. 8; s. 63, čl. 8; s. 70, čl. 8.

⁶⁶³ Srovnej výše, zejména pozn. 304

⁶⁶⁴ „*vel abscisionem inducit, nec quisquam purgacionem aque ferventis vel frigide, seu ferri candentis ritum cuiuslibet benedictionis aut consecracionis impendat.*“ HLEDÍKOVÁ, Z. – POLC, V. J.: *Pražské synody*, Praha 2002, s. 100.

spolupráci s Karlem IV.⁶⁶⁵ Jejich společné úsilí mělo být korunováno zákazem ordálů jak v rovině světské, tak i duchovní.

První krok představovala pražská synoda, svolaná ještě biskupem Arnoštem z Pardubic v roce 1343.⁶⁶⁶ Zejména ve starší literatuře je tento letopočet uváděn jako rok, kdy byly z českého práva vykořeněny boží soudy.⁶⁶⁷ Nařízení pražské synody zakazovalo duchovním pod trestem exkomunikace, ztráty úřadu a benefícia, účastnit se božích soudů železa a vody, které byly dokonce označeny za „d'áblův nástroj“.⁶⁶⁸ Nařízení synody do značné míry koresponduje s 18. kánonem IV. lateránského koncilu; nezakazuje kupř. soudní souboj a jiné boží soudy. Jak bylo již v souvislosti se soudním soubojem výše uvedeno, podmínky aplikace tohoto ordálu měla upravovat plánovaná *Majestas Carolina*.⁶⁶⁹ Ta rovněž reprezentuje druhý krok vedoucí k eliminaci božích soudů z domácího procesního práva.⁶⁷⁰ Ve článku 39 navrženého zákoníku jsou boží soudy označeny jako „*blud přetěžký, najsvětějšímu náboženství protivný i škodlivý stavu a pokoji nábožných našich věrných milých*“, který je třeba z „*královstvie našeho Českého úplně vypléti*“. Mělo být ustanoveno, aby žádnému „*v mezech královstvie neslušalo železem rozpáleným neb vodú studenú čarovati, ani jiným kterým pokolením čáruov k tomu podobným uvoditi, ani jich požívatí*“.⁶⁷¹ Nařízení Arnošta

⁶⁶⁵ Jireček uvádí, že „*první arcibiskup pražský, věhlasný Arnošt z Pardubic*“ byl „*soudruh zákonodárských prací Karla IV*“. JIREČEK, H.: *Právníký život*, Praha – Brno 1903, s. 182; Srovnej rovněž OTT, E.: *Působení práva*, Právník 16, 1877, s. 254.

⁶⁶⁶ K pražské synodě více KAPRAS, J.: *Soudy boží*, in: SVPS, Praha 1933, s. 164; MALÝ, K.: *České právo*, Praha 1995, s. 42; MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1967, s. 115; VANĚČEK, V.: *Ordo*, in: SVPS, Praha 1942, s. 163.

⁶⁶⁷ Srovnej BRANDL, V.: *Statuta Conradi*, Právník 12, 1873, s. 223; OTT, E.: *Působení práva*, Právník 16, 1877, s. 255; Je třeba zdůraznit, že synodální nařízení z roku 1343, podobně jako 18. kánon IV. lateránu, nezakazuje ordály, to znamená, že jejich podstatu *de facto* nepopírá! Zakazuje „*pouze*“ účast duchovních, kteří hrají jeden z klíčových prvků v božích soudech.

⁶⁶⁸ „*Omnibus insuper presbyteris et ceteris clericis preter alias penas a iure statutas et sub excommunicationis (pena) et privatione officii et beneficii (in quas ipsos ex nunc, canocina monicione premisa, incidere volumus ipso facto, ne ferrum ignitum vel aquam in qua purgandi merguntur, que, ut canon asserit, fabricante dyabolo est inventa,) benedicant nec benedicendis interesse presumant, firmiter inhibemus.*“ HLEDÍKOVÁ, Z. – POLC, V. J.: *Pražské synody*, Praha 2002, s. 113, čl. 11.

⁶⁶⁹ Přítomnost duchovních osob u soudního souboje nebyla tak důležitá, jako např. u ordálu železa nebo vody, kde se podíleli na svěcení či žehnání magických elementů.

⁶⁷⁰ Ačkoliv nebyla *Majestas Carolina* českými předáky přijata, některá její nařízení (i to o božích soudech) se promítla do právní knihy *Ordo iudicii terrae*, což dokázal zejména Václav Vaněček. Srovnej VANĚČEK, V.: *Ordo*, in: SVPS, Praha 1942, s. 150–171.

⁶⁷¹ *Majestas Carolina*, in: AČ III, Praha 1844, s. 124, čl. 39. „*Errorem gravissimum, santissimae religioni christianae contrarium ac obnoxium statui et quieti devotorum nostrorum fidelium, de medio gregis populi christiani regni nostri Boemiae extirpantes, sancimus: Nemini omnino licere juxta limites dicti regni ferrit candentis vel aquae frigidae experimento uti, aut alio genere experimentorum similium, vel inducere ad utendum quacunque occasione vel causa, commissi forte criminis, violentiae in virginem vel adulterii, sicut aliquando factum fuisse*

z Pardubic pro církevní sféru v kombinaci s částečně prosazeným zákazem Karla IV., které směřovalo do domény světské, pokrývalo co nejširší právní oblast.

Nařízení pražské synody a plánované *Majestas Carolina* v otázce božích soudů se neminulo účinkem. Dočasné přerušení kontinuity užívání výše uvedených ordálů dokládá celá řada historických pramenů, zejména pak latinská verze *Ordo iudicii terrae* a český *Řád práva zemského*, které vypovídají o značné nesrovnalosti v aplikaci božích soudů. Dalším pramenem je zpráva Tomáše Štítného. V *Knihách šesterých* uvádí, že v našich zemských právech je „*mnoho pohanského obyčeje! A kakž koli některého jest polepšeno za ctného arcibiskupa Arnusta*“.⁶⁷² Rovněž Ondřej z Dubé ve svém *Výkladu na zemské právo* hovoří o dávné existenci očištných zkoušek vodou a železa v zemském právu. Onen zvyk „*stál bez přietrži až do císaře Karla a do kněze arcibiskupa Arnešta, prvního pražského*“.⁶⁷³ Zrušení ordálů bylo snad natolik významné, že se dostalo do Arnoštova životopisu, který sepsal Vilém, děkan Vyšehradské kapituly.⁶⁷⁴

Proti zrušení božích soudů se bouřila domácí šlechta, která takovýto počínání vnímala jako zásah do svých starodávných privilegií a tradic. Zprávu o její rezistenci nám zanechal kronikář Beneš Krabice z Weitmile, který snad čerpal z díla uvedeného děkana Viléma:⁶⁷⁵ „*Hic pro domo Dei murum se ponens iudicia peregrina, videlicet ferri candentis et aque frigide, quibus Boemi usque ad sua tempora utebantur, fieri prohibuit et cessare fecit omnino, magna resistencia et displicencia baronum regni non obstante.*“⁶⁷⁶

comperimus, aut alias dovis modo exquisito. Poena imminente contra facienti, aut illi consilium vel favorem praestanti, post infamiam, bonorum omnium publicationis in fiscum; et ubi personaliter capi possit (quo fieri cuicumque nedum permittimus, sed iubemus) incendio sive aqua, prout in aletero ipsorum deliquerit, finem turpissimum faciat vitae suae. (Qui enim dei omnipotentiam tentare praesumpserit, et illius occultum iudicium deridere, proximum suum per naturae contraria cogendo perire, dignus est merito, naturalis hujus vitae solatio non gaudere.“ *Majestas*, s. 138–139, čl. 39; Podle Josefa Markova se tento zákaz nevztahoval na zemský soud, nýbrž na soudy vrchnostenské. Srovnej MARKOV, J.: *Příspěvky*, in: SVPS, Praha 1928, s. 247, pozn. 10.

⁶⁷² Štítný, s. 147–148; Václav Vaněček upozornil na skutečnost, že Tomáš Štítný nehovoří o odstranění ordálů, ale o jejich „polepšení“. VANĚČEK, V.: *Ordo*, in: SVPS, Praha 1942, s. 163.

⁶⁷³ *O. z Dubé*, s. 123, čl. 10.

⁶⁷⁴ Arnošt z Pardubic „*hic eciam iudicia peregrina, videlicet candentis ferri et aque frigide, quibus Boemi usque ad ipsius tempora utebantur, exerceri prohibuit et eadem totaliter baronum resistencia non obstante suppressit*“. *FRB I*, Praha 1873, s. 393.

⁶⁷⁵ K tomu VANĚČEK, V.: *Ordo*, in: SVPS, Praha 1942, s. 163.

⁶⁷⁶ *FRB IV*, Praha 1884, s. 530.

8. *Rezidua ordálů a mezní přísaha*

Zákaz božích soudů nebo přinejmenším jejich omezené užívání končí se smrtí Karla IV. Poté se ordály vrátily zpět do soudní praxe, ovšem v poněkud pozměněné podobě. Je možné se domnívat, že jejich používání bylo již sporadické. Argument, který dokazuje návrat těchto důkazních prostředků, představují články 53 a 68 *Řádu práva zemského*.⁶⁷⁷ Ačkoliv Ondřej z Dubé již nezmiňuje přímé používání ordálů v důkazním řízení (kromě očistné přísahy), v ojedinělých případech se s nimi setkáme i v mladších pramenech. Josef Markov se domnívá, že boží soudy se i přes zákaz nadále využívaly u vrchnostenských soudů.⁶⁷⁸ Václav Vaněček v souvislosti s pozdní existencí božích soudů uvádí, že „ještě česká úprava *Maiestatis Carolinae*, o níž se všeobecně (a plným právem) soudí, že je až ze století 15., zná ‚horúcie železo‘, jež výslovně přidává oproti své předloze“.⁶⁷⁹ Z první poloviny 17. století pochází případ z moravského prostředí, který je zachován v *Knize Meziříčské*. K roku 1630 bylo zaznamenáno, že olomoučtí kanovníci použili ordál žhavého železa pro zločin krádeže. Nařídili „aby se železa rozpálily a tu oba, původ i odpor, kladli prsty, kde déle zdrží (...) jeden vlože prsty utáhl hned zase, druhý držel, až se kouřilo“.⁶⁸⁰ Jan Kapras upozorňuje na ordál vodou z roku 1667, který je zaznamenán v *Krevní knize Bojkovic*, kde se o něm hovoří jako o „uherském způsobu“. Tehdy „na vodě svážice ruce i nohy prubírtovati (...) že po vrchu po vodě plovati, jich za takové (čarodějnice) drželi“.⁶⁸¹ Ordál vody je v pozdější době typický pro tzv. čarodějnické procesy. Obecně je možné konstatovat, že boží soudy byly namnoze nahrazeny iracionálním prostředkem *par excellence*, totiž torturou.

Velmi zajímavý relikv ordálů, se kterým se potkáme v běžné soudní praxi 16. století, je mezní přísaha svědků (někdy s drnem na hlavě) pronášená v „hrobě“. Používala se ve sporech o hranice pozemků (meze), které spadaly do

⁶⁷⁷ Srovnej *CIB II*, 2, Praha 1870, s. 228, čl. 53; s. 238 čl. 68.

⁶⁷⁸ Srovnej MARKOV, J.: *Kapitoly*, Praha 1969, s. 115.

⁶⁷⁹ VANĚČEK, V.: *Ordo*. In: SVPS. Praha 1942, s. 162; Srovnej rovněž *Majestas*, s. 173, čl. 92: „a on potom přijeda do země pokázal to svědky nebo železem horúciem, že jest v zemy v ty časy nebyl.“

⁶⁸⁰ Cituje KAPRAS, J.: *Soudy boží*, in: SVPS, Praha 1933, s. 164, pozn. 35.

⁶⁸¹ *Ibid.*: s. 164, pozn. 36.

kompetence tzv. mezního soudu, který (alespoň v Čechách)⁶⁸² neměl pevné místo zasedání, ale vyjížděl na lokality, o které se vedl spor.⁶⁸³

Kořeny této ordálové přísahy svědků v hrobě můžeme snad hledat již v éře předkřesťanské, tedy v době, kdy lidé uctívali přírodní živly a uchylovali se k „*dovolávání se země*“, protože ta by „*nestrpěla křivopřísežníka, nýbrž hned na místě ho zahubila nebo pohltila*“.⁶⁸⁴ Již starověcí Římané ve sporech o hranice svědčili tím způsobem, že drželi nad hlavou kus drnu.⁶⁸⁵ Ze 4. století po Kristu pochází zpráva Řehoře Nazianského (329–389), který hovoří o tom, že Slované „*při obcházení hranic v rozepři mezní přísahu činili majíce kus drnu na hlavě položený*“.⁶⁸⁶

Naše prameny doby předhusitské zmiňují sice spory o meze, ale neuvádí žádné podrobné informace. Např. autor *Knihy Rožmberské* ve čl. 209 slibuje, že bude dále pojednáno o „*meziech*“. „*Potom o vyněždě*“.⁶⁸⁷ Zůstalo však jen u příslibu. Z konce 15. století pochází zpráva Václava Šatného z Brodce, ve které se objevuje nařízení, aby s sebou vzal „*původ*“ mimo jiné i motyku a lopatu.⁶⁸⁸ Ačkoliv se text nezmiňuje o rituálu přísahy, právě tyto dva nástroje jsou nepostradatelné pro vykopání hrobu (samozřejmě mohly sloužit i k úpravě tzv. mezníků – např. mezních kamenů aj.). Detailní zprávy se objevují až od druhé poloviny 15. až do 17. století.⁶⁸⁹ V duchu principu „*zpětné analogie*“ je možné tyto prameny využívat i pro dobu předhusitskou.

První přesný popis přísahy svědků v hrobě je zachován v *Knize Drnovské*,⁶⁹⁰ tedy pro moravské zemské právo. Jednalo se o přísahu selského lidu. Došlo-li totiž ke sporům o hranice pozemku (panství, louky aj.), měli být na spornou mez dovedeni svědkové, tzn. staří usedlíci, sousedé apod. V případě, že se tito na průběhu hranice pozemku neshodli, „*tehdy káží vyryti v zemi hrob, coby v něm čtyři mohli kleknouti, tu, odkudž mají počíti vésti ty meze aneb ohradnice, a*

⁶⁸² Na Moravě byli od zemského soudu vysláni úředníci, kteří ohledali sporné místo, vyslechli svědky a sepsané závěry pouze předložili soudu. Srovnej *Kn. Tovač.*, s. 75, kap. 135.

⁶⁸³ Jakub Menšík z Menštejna definoval mezní soud následovně: „*Saud mezní jest ten saud, který ty rozepře rozsuzuje, v kterých lidé nebo strany o meze a hranice sau mezi sebau na odporu.*“ *Menšík*, s. 155, čl. 3.

⁶⁸⁴ KAPRAS, J.: *Mezní přísaha*, in: SVPS, Praha 1915, s. 298.

⁶⁸⁵ BRANDL, V.: *Staročeské právo mezní*, Právník 8, Praha 1869, s. 161.

⁶⁸⁶ *Ibid.*: s. 161.

⁶⁸⁷ *Kn. Rožm.*, s. 85, čl. 209; Termín „*vyněžd*“ označuje výjezd soudních úředníků na hranice pozemků, o které se vede spor.

⁶⁸⁸ Srovnej *AČ XXX*, Praha 1913, s. VIII.

⁶⁸⁹ K tomu KAPRAS, J.: *Mezní přísaha*, in: SVPS, Praha 1915, s. 292.

⁶⁹⁰ *Kn. Drn.*, s. 60; Srovnej KAPRAS, J.: *Mezní přísaha*, in: SVPS, Praha 1915, s. 289.

*prostrúc na vymýtané zemi koberec proti východu slunce,*⁶⁹¹ *položiti naň krucifix a pak vždy po 4 svědcích kází kleknúti do toho hrobu bosým, v košili, prostovlasým beze vši braně a pásu a tak každý má dva prsty položiti na Boží umučení“ a pronést přísahu.*⁶⁹² Jen ve stručnosti je třeba říci, že příslušníci šlechtického stavu měli přísahat jiným způsobem (ve stoje, otočení proti slunci, neměli být vysvěčeni apod.).⁶⁹³

Nejvíce zpráv o mezní přísaze nám podává Jakub Menšík z Menštejna, na Mokropsech a Vonoklasech († 1614), svého času místosudí Českého království, kterého Jan Kapras nazval prvním vykladačem mezní přísahy.⁶⁹⁴ Menšík je autorem spisu s názvem *O mezech, hranicích, soudu a rozepři mezní i příslušenství jich v království Českém*, která byla schválena nejvyššími úředníky a zemskými soudci. Rovněž císař Rudolf II. (1576–1612) vydal zvláštní privilegium (23. června 1600), ve kterém rozhodnutí úředníků potvrzoval a souhlasil s jejím vydáním.⁶⁹⁵ Ten také podává vysvětlení, proč se přísaha koná v hrobě a proč byli její hlavní aktéři jen spoře oděni. *„Potom má pán purgrabě oznámiti, aby svědci ven k hrobu vyšli, a v hrobě na Božím Umučení, toliko v košilích, bosí a bez pasův, s odpatými obojky, s nepříkrytými hlavami, kleče přísahali. A když se svědci svlekau, tu hned těm svědkům má se dostatečně předložit, že sau se nazi obnaženi na svět zrodili, a tak že budau státi před trůnem spravedlivého saudce, v den posledního saudu. Že pak obnaženi nad hrobem stojí, to znamená každého smrt, a hrob tento že znamená hrob ten, do kterého po smrti vloženi budau, a z kterého k tomu saudu před trůn toho spravedlivého saudce jíti, se postaviti a*

⁶⁹¹ V českém zemském právu konali přísahu tváří ke slunci např. soudní úředníci či představitelé měst. Vincenc Brandl se domnívá, že tento způsob „*má věrotajně původ pohanský, poněvadž slunce bylo obrazem božstva vševidoucího a tedy vševědoucího*“. BRANDL, V.: *Staročeské řízení*, Právník 8, Praha 1869, s. 699; K tomu rovněž KLABOUCH, J.: *Staré české*, Praha 1967, s. 315; Srovnej také VANĚČEK, V.: *Počátky*, Praha 1946, s. 123.

⁶⁹² „*Nesrovnají-li se svědkové obapolní tak jakž o tom napřed stojí, tehdy kází vyryti v zemi hrob, coby v něm čtyři mohli kleknouti, tu, odkudž mají počíti vésti ty meze aneb ohradnice, a prostrúc na vymýtané zemi koberec proti východu slunce, položiti naň krucifix a pak vždy po 4 svědcích kází kleknúti do toho hrobu bosým, v košili, prostovlasým beze vši braně a pásu a tak každý má dva prsty položiti na Boží umučení a takto přísahati po pisaři, každý jmenujic se křtěným jménem: „Přisahám pánu Bohu, Matce Boží a všem Božím svatým, jakož jest různice mezi N. a N. (jakž jim jména i tytuly jsou) o grunty, neb meze, nebo pastvy, nebo oč pře jest, že když budu otázán, že chci a mám pravú pravdu pověděti, co mi o tom vědomo jest a toho že nenechám pro přízeň ani pro nepřízeň ano pro žádný dar, který bych za to vzal anebo vzíti měl, ani pánu svému k líbosti ani žádnému jinému kvůli, než že chci upřímnou pravou pravdu pověděti. Toho mi dopomáhej Pán Bůh a jeho nevinné umučení*“.*“ Kn. Drn., s. 60.*

⁶⁹³ Srovnej Menšík, s. 178, čl. 51.

⁶⁹⁴ K tomu KAPRAS, J.: *Mezní přísaha*, in: SVPS, Praha 1915, s. 290.

⁶⁹⁵ K tomu více AČ XXX. Praha 1913, s. XVI–XVII.

*ortel i na toto své vysvědčení slyšeti mají, aby sobě to bedlivě rozvážili a myslili, jakoby hned do hrobu onoho po smrti vloženi býti měli, a pravdu, neohlédajíce se ani na pány své, ani žádného jiného člověka, ani pro přízeň, ani pro nepřízeň, o těchto mezích, čeho sau povědomi, aby vysvědčili.*⁶⁹⁶

Podobné vysvětlení podává asi o sto let dříve mistr Prokop, který byl před rokem 1500 písařem zemských desek: „*A tak každý z nich má přísahu přijíti až do posledního v tato slova, na čáře kleknúc holýma nohama a dva prsty vložiť jeden každý na bok a ránu umučení božího; a má jim povědino býti, že toto obnažení znamená smrt a také tato čára znamená hrob, jako byste měli zemříti.*“⁶⁹⁷

Zároveň mistr Prokop zmiňuje tzv. čáru, která mohla za určitých okolností nahradit hrob. Jan Kapras uvádí, že „čára“ byla využívána pro „ukrácení práce“.⁶⁹⁸ Domnívám se, že se mohla používat i na těch místech, která nedovolovala anebo značně ztěžovala vykopání symbolického hrobu (jílovitý, popř. skalnatý povrch apod.). Jakou fyzickou podobu „čára“ měla, nám prameny ani odborná literatura neprozradí. Snad se jednalo o rýhu nebo drnů zbavený pruh půdy, což je možné vyvozovat z etymologie slova. Termín „čára“ znamená hornolužicky „brázda“. V moravských nářečích a ve slovenštině existuje sloveso „čarbat“, které je snad analogií ke „škrabat“.⁶⁹⁹ Čára rovněž může znamenat „zářez“.⁷⁰⁰

V myslích tehdejších lidí představovala prakticky každá hranice (mez), jak v rovině prostorové, tak i temporální, místo (čas) s obrovským magickým nábojem; oddělovala od sebe rozdílné „časoprostory“.⁷⁰¹ Tato skutečnost se rovněž odráží ve významu slova „čára“ jako označení pro kouzlo či magii.⁷⁰²

O mezní přísaze, při níž byla použita „čára“ nás zpravuje kupříkladu Zigmund z Chmelnic, který byl v letech 1496–1502 purkrabím Pražského hradu. Ve svém spise uvádí, že „čára má udělána býti, a na tu čáru že mají každý

⁶⁹⁶ Menšík, s. 178, čl. 51.

⁶⁹⁷ AČ XXX. Praha 1913, s. XIII.

⁶⁹⁸ KAPRAS, J.: *Mezní přísaha*, in: SVPS, Praha 1915, s. 289.

⁶⁹⁹ Srovnej MACHEK, V.: *Etymologický slovník*, 2. vyd., Praha 1968, s. 95.

⁷⁰⁰ Ibid.: s. 95.

⁷⁰¹ Magickou hranicí byl např. práh domu, pod který se velice často ukládaly obětiny. I nevěsta je přenášena přes práh. V rovině časové byl magickou hranicí konec a počátek roku, kdy tehdejší lidé vykonávali různé rituály (zapalování nových ohňů, reje v maskách apod.).

⁷⁰² „co čára (...) totiž minila se linie hraniční, až po kterou je něco dovoleno nebo (magicky) zakázáno, např. linie vymežující tzv. čarodějný kruh (kde zlí démoni mají nebo nemají svou moc), pak přeneseně line cílová, mez dovolená pravidlem.“ MACHEK, V.: *Etymologický slovník*, 2. vyd., Praha 1968, s. 95.

(svědek) *v košili neb v kytli bosú nohú pravú prostovlasí vstúpiti a potom po jednom k kříži přistúpiti, na pravé koleno každý klekna přísahu (...) učiniti.*⁷⁰³

V dřívějších dobách snad museli mít přísahající ještě „drn na hlavě“, což více umocňovalo představu „opravdového“ hrobu a navozovalo pocit, jak by to vypadlo, kdyby zkoušeného pohltila země.⁷⁰⁴ Postupem času byl drn z hlavy odstraněn, snad kvůli zapomenutí jeho významu.⁷⁰⁵

S tímto způsobem se setkáme např. i v ruském právu.⁷⁰⁶ Ale jak už bylo uvedeno výše, i v jiných zemích středověké Evropy nalezneme různé varianty a mutace mezní přísahy. Pozoruhodný způsob pochází ze skandinávské oblasti. Spočíval v tom, že ze země měl být vyříznut pás drnu, který ovšem zůstal na obou dvou koncích spojen (neodřezán) se zemí. Uprostřed se měl drn podepřít kopím, čímž vznikl „oblouk“, pod nímž musel určený jedinec projít, aniž by se „oblouk“ zřítíl.⁷⁰⁷

Mezní přísaha si nejdéle udržela ordálovou podstatu. Narazíme na ni dokonce v pramenech 17. a 18. století.⁷⁰⁸ Kupř. dne 7. července 1648 byla vykonána ve sporu o hranice mezi panstvím opočenským a skalickým: *„Což tu ihned jsouce hrob vykopán, jest jim závazek přečten a oni svléknouce z sebe šaty až do košile, bosýma nohami s odpatýma obojky a dokrytými hlavami do hrobu proti východu slunce klekli, položice každý na Boží umučení dva prsty, přísahu činila, kterážto přísaha v knihách města Dobrušky zapsána“.*⁷⁰⁹ Kuriózní zpráva, popisující mezní přísahu, během níž přísahající zemřel, byla sepsána 12. září 1715 v Načeradci (asi 10 km jižně od Vlašimi) visitační komisí, jejímž členem byl, mimo jiné, želivský opat. Tehdy jistý muž z Daměnic toužil mít pole, které bylo předmětem sporu a tvrdil, že mu po právu náleží, *„ačkoliv kolikrát napomenut byl,*

⁷⁰³ AČ XXX. Praha 1913. s. XI.

⁷⁰⁴ „Drn, tj. tráva s hlínou vytržená nebo vyrytá, znamená skutečně zemi a kladení tohoto kusu země nad hlavou vyjadřuje, že přísahající v případě tom, že by křivě přísahal, vyzývá na sebe pomstu matky země a obrácení tváře k východu čili k slunci znamená zde, že křivopřísežník nebyl by hoden více Božího světla, nýbrž aby země ho v tmavém lůně svém ukryla.“ BRANDL, V.: *Staročeské právo mezní*, Právník 8, Praha 1869, s. 162; KAPRAS, J.: *Mezní přísaha*, in: SVPS, Praha 1915, s. 296.

⁷⁰⁵ K tomu KAPRAS, J.: *Mezní přísaha*, in: SVPS, Praha 1915, s. 292.

⁷⁰⁶ „Vyřízl drn, položil jej na hlavu a poznamenav se křížem zaklínal se před svědky, jestli že práva svého domáhá se lživě, aby sama máť rodná země přikryla jej na věky.“ Cituje KAPRAS, J.: *Mezní přísaha*, in: SVPS, Praha 1915, s. 293.

⁷⁰⁷ KAPRAS, J.: *Mezní přísaha*, in: SVPS, Praha 1915, s. 295. K významu drnu a hlíny coby právním symbolům srovnej GRIMM, J.: *Deutsche Rechtsalterthümer*, Zweite ausgabe, Göttingen 1854, s. 118–121.

⁷⁰⁸ K tomu KLABOUCH, J.: *Staré české*, Praha 1967, s. 315.

⁷⁰⁹ Cituje KAPRAS, J.: *Mezní přísaha*, in: SVPS, Praha 1915, s. 293, pozn. 46.

aby své křivé přísahy varoval. (...) U přítomnosti celého ouřadu Načeradského a mnohých z obce též tejkajících se interessirovaných sousedův hrob vykopán byl, týž sedlák do košile svlečen, pobříslem opásán a kus drnu na hlavu postaveno a s tím jednou nohou v hrobě stojíc a druhou na hrobě klečíc přísahu vykonal, kterou jemu písař radní z Načeradce četl, a ještě tý nevykona, zčernal a umřel“.⁷¹⁰

Ve výčtu bezesporu zajímavých pramenů zmiňujících boží soudy bychom mohli pokračovat dále. Josef Kuchta a Karel Schelle uvádí na počátku osmdesátých let 20. století, že na Nové Guineji „*donedávna, a není vyloučeno, že v některých částech země dodnes, Papuánci vytahovali malý předmět z horké vody nebo brali do ruky kousek hořícího uhlí*“.⁷¹¹ Oba autoři dále tvrdí, že ve stejném prostředí probíhal dvoustranný ordál, v němž „*obě strany dali (!) ruku do ohně a kdo dříve ucítil bolest nebo ruku vytáhl, ztrácel spor*“.⁷¹² Rovněž v Africe se prováděly a snad i do dnešní doby provádí zkoušky, které se blíží ordálům evropského středověku. Jedna z nich spočívala v přeplavání vodní nádrže, ve které byli chováni krokodýli a žraloci. Na Madagaskaru se ve stejné době, tedy v osmdesátých letech 20. století, používal ordál pití vody, v Malajsii a Zajordánsku se uplatňovala zkouška jedovatými hady apod.⁷¹³

Není bez zajímavosti, že se s ordály, resp. s jejich rezidui, setkáme i ve 21. století, a to přinejmenším v různých příslovích a rčeních („*dobrého nepálí, „spálil se“, „někoho zkoupat“, „ať se na místě propadnu“, „dát za něco ruku do ohně“* apod.).⁷¹⁴ Není však vyloučeno, že v pro nás exotických koutech světa, tvoří ordálům podobné zkoušky i nadále běžnou součástí každodenního života a jsou důkazním prostředkem, jehož podoba se od pradávných dob nezměnila.

⁷¹⁰ NOVÁČEK, V. J.: *Křivopřísežník na soudu mezním „pod drnem“ náhle zemřel*, in: *Český lid 13*, Praha 1904, s. 179.

⁷¹¹ KUCHTA, J. – SCHELLE, K.: *Boží soudy*, in: *Sborník prací učitelů*, Brno 1981, s. 112.

⁷¹² *Ibid.*: s. 112.

⁷¹³ KUCHTA, J. – SCHELLE, K.: *Boží soudy*, in: *Sborník prací učitelů*, Brno 1981, s. 112.

⁷¹⁴ K tomu JIREČEK, J. – JIREČEK, H.: *Rozpravy I*, Vídeň 1860, s. 92; KAPRAS, J.: *Soudy boží*, in: *SVPS*, Praha 1933, s. 165; O právních pořekadlech obecně pojednává RYBIČKA, A.: *Pravidla, přísloví a povědění*, Praha 1872.

9. Závěr

Ordály neboli boží soudy patří bezesporu k jednomu z fenoménů středověkého světa. Přestože jejich původ sahá hluboko do lidské minulosti, právě ve středověku zažívají svůj největší rozmach, ale i postupný úpadek a zánik či lépe řečeno transformaci do jiné podoby (např. souboje ve sporech o čest, zkouška vodou v souvislosti s čarodějnickými procesy aj.). Z právního hlediska jsou považovány za iracionální důkazní prostředky, kterými strany sporu prostřednictvím Vyšší moci dokazovaly svou nevinu.

Problematika božích soudů byla a stále je v domácí juristicko-historické literatuře opomíjená, resp. do dnešních dnů nevznikla žádná rozsáhlejší monografie, která by se tímto tématem zabývala. Víceméně zůstáváme odkázáni na odborné práce, které vznikaly zejména od konce 19. století a v první polovině 20. století. Jedním z cílů mé diplomové práce s názvem *Ordály a přísaha v českém zemském právu doby předhusitské* bylo zrevidovat dosud napsané závěry a teze právních historiků, to znamená, provést jejich vzájemnou komparaci a následně je konfrontovat s analyzovanými prameny. Tento přístup se *de facto* stal jedním z prostředků pro cíl hlavní, totiž podat co nejucelenější obraz o božích soudech, které se aplikovaly v důkazním řízení doby předhusitské v právním prostředí zemského práva.

Pokusil jsem se vymezit a následně na základě historických pramenů analyzovat „všechny“ druhy božích soudů. Výsledkem bylo zjištění, že se v domácím právním prostředí aplikovaly ordály vody studené (tzv. spouštění na hladinu), v minimální míře snad i ordál vody horké, dále zkouška žhavým železem v podobě chůze přes rozpálené radlice nebo nesení rozžhaveného železa (*ferrum candens manuale*), ordál losem (tzv. *vrhání hřěbie*) a soudní souboj (na meče a na kyje). Vedle těchto druhů se na konci 14. století objevuje bilaterální zkouška v podobě *bředení do vody* a ordál přísahy na rozpáleném železe. Spolu s uvedenými ordály koexistovalo v důkazním řízení tzv. věrování a (očistná) přísaha, které nemůžeme přímo označit za ordály, ale nesou v sobě určité vlastnosti a rysy charakteristické pro boží soudy.

Dalším cílem diplomové práce pak bylo stanovit, pro jaké trestné činy se ordály používaly, popř. jakým způsobem k nim přistupovaly jednotlivé kategorie

středověké společnosti. Diplomová práce postupuje chronologicky, což mělo zabránit případným anachronismům a zároveň umožnit sledování vývoje či transformace božích soudů.

Jak je z názvu práce patrné, na ordály jsem nahlížel pouze v kontextu zemského práva doby předhusitské. Zemské právo, jehož první schválená kodifikace pochází až z roku 1500 (Vladislavské zřízení zemské), odolávalo nejdéle recepčním zahraničního práva; zakládalo se víceméně na právních obyčejích a tradicích. Díky všem těmto faktorům představuje zemské právo téměř ideální prostředí pro zkoumání božích soudů. S ohledem na proměnlivé chápání významu zemského práva v kontextu právních a správních reforem našeho středověkého státu (např. rozpad hradské správy, vznik zemského soudu, zavedení zemských desek aj.) jsem stěžejní část práce rozdělil na dobu knížecí a královskou. Každé období má svá specifika, což se samozřejmě odrazilo na formách, způsobech i cílech užívání božích soudů.

Právní historikové bez výhrady zastávají názor, že se ordály vytratily z domácího důkazního řízení za panování Karla IV. a pontifikátu Arnošta z Pardubic. Jejich tvrzení není zcela přesné, protože se s božími soudy setkáme ještě v 16. i 17. století. Nicméně se již nikdy nepoužívaly v takovém rozsahu jako v době předhusitské.

Diplomová práce reflektuje boží soudy v rovině právní, což koresponduje s prakticky jediným přístupem domácích juristů a historiků, kteří se otázkou ordálů zabývali. Dle mého názoru však boží soudy nepředstavují pouhý element procesního práva, resp. důkazního řízení. Můžeme na ně nahlížet jako na společenské rituály, které plnily určitou funkci (byly kupř. prostředky christianizace, panovníkům sloužily jako zastrašující nástroj opozice aj.). Ve své práci jsem se částečně pokusil odhodit ono klasické, tedy právní nazírání na problematiku božích soudů a reflektovat tyto fenomény i v jiných rovinách, zejména kulturní (kulturně-antropologické). Nový přístup k otázce ordálů by mohl do budoucna hledat a následně prezentovat jejich skrytou symboliku, sledovat vývoj a transformaci božích soudů v mimoprávním kontextu (např. adaptací předkřesťanských rituálů v době křesťanského středověku) i důvody, které proměnu ovlivňovaly, jakou úlohy plnily ordály ve středověkém světě, jak na ně nahlížely jednotlivé skupiny tehdejší společnosti apod.

Diplomová práce operuje především s právními prameny, které představují jistý limit pro nový přístup k božím soudům (v tomto směru mají relativně omezenou výpovědní hodnotu). Snad proto se žádný z domácích (právních) historiků výše uvedenými otázkami nezabýval. Určité řešení představují např. prameny narativní nebo literární, které zachycují úlohu ordálů z jiného než právního hlediska. Existují však „prameny“ adekvátnější, které jsou ovšem pro historika těžko dostupné. Jejich abstrahovanou formu představují (obecné) závěry a poznatky etnologů, etnografů, sociologů, archeologů, psychologů, kulturních a sociálních antropologů apod. Bez širšího interdisciplinárního přístupu, resp. bez aplikace obecně platných závěrů z prostředí výše zmíněných vědních oborů, je prakticky nemožné realizovat nový pohled na boží soudy.

Závěrem je třeba konstatovat, že ani v dnešní době není problematika ordálů na poli historických věd vyschlým pramenem, a že má současným badatelům stále co nabídnout. Různé přístupy k otázce ordálů ve středověkém světě jsou samozřejmě přímo úměrné informativní bohatosti a dostupnosti historických pramenů a odborné literatury.

10. Anotace

- Jméno a příjmení: *Ladislav Miča*
- Název katedry a fakulty: *Katedra historie, Filozofická fakulta*
- Název diplomové práce: *Ordály a přísaha v českém zemském právu doby předhusitské*
- Název diplomové práce anglicky: *Ordeals and Oath in the context of Czech municipal law of the pre-Hussite period*
- Vedoucí diplomové práce: *Mgr. Antonín Kalous, M.A., Ph. D.*
- Počet slov: 63365
- Počet příloh: 21
- Počet titulů použité literatury: 123
- Klíčová slova: *ordál, boží soud, zkouška železem, zkouška vodou, soudní souboj, ordál losem, věrování, soudní přísaha, zemské právo, právní knihy*
- Klíčová slova anglicky: *ordeal, divine judgement, trial by fire, trial by water, judicial duel, ordeal of lot, oath, municipal law*
- Charakteristika práce: *Práce se věnuje otázce ordálů (božích soudů) v prostředí českého zemského práva doby předhusitské, pokouší se zrevidovat dosavadní pohledy na boží soudy a konfrontovat je s historickými prameny. Ve výsledku má podávat co možná nejucelenější pohled na ordály aplikované v českém zemském právu.*

11. Seznam pramenů a literatury

11.1 Prameny

11.1.1 Vydané prameny

- Agobardus Lugdunensis: *Liber adversus legem Gundobadi*, in: PL 104, s. 113–126 (CD-ROM Patrologia Latina Database – Version 5.0b; přístupné na <http://litterae.phil.muni.cz/> v rámci projektu „Litterae ante portas“).
- Agobardus Lugdunensis: *Liber contra judicium Dei*, in: PL 104, s. 249–268 (CD-ROM Patrologia Latina Database – Version 5.0b; přístupné na <http://litterae.phil.muni.cz/> v rámci projektu „Litterae ante portas“).
- *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské*, XI. díl, red. Josef Kalousek, Praha 1892.
- *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské*, XXXVII. díl, Částka druhá, red. Gustav Friedrich, Praha 1941.
- *Archiv český čili Staré písemné památky české i moravské*, XXX. díl, red. Josef Schulz, Praha 1913.
- Beda Ctihodný: *Církevní dějiny národa Anglů*, přeložili J. Kincl – M. Moravová, Praha 2008.
- Caesarius z Heisterbachu: *Vyprávění o zázracích*, Středověký život v zrcadle exemplu, překl. Jana Nechutová, Praha 2009.
- *Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae II*, ed. Gustav Friedrich, Praha 1912.
- *Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae III*, 1, ed. Gustav Friedrich, Praha 1962.
- *Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae III*, 2, editoři Gustav Friedrich – Zdeněk Kristen, Praha 1962.
- *Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae V*, 1, editoři Jindřich Šebánek – Sáša Dušková, Praha 1974.
- *Codex diplomaticus et epistolarius regni Bohemiae IV*, 1, editoři Jindřich Šebánek – Sáša Dušková, Praha 1962.
- *Compositio et concordia de statu ecclesiae in Bohemia (1221–1223)*, in: CIB I, ed. Hermenegild Jireček, Praha 1867, s. 45–53.
- *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, in: MGH, *Scriptores rerum Germanicarum*, Nova series II, ed. Berthold Bretholz, Berlin 1923.
- *De ordaliis I*, *Decreta pontificum romanorum et synodorum*, in: *Textus et documenta*, Series theologica 4, ed. Peter Browe, Romae 1932.

- *De ordaliis II*, Ordo et rubricae, Acta et facta, Sententiae theologorum et canonistorum, in: Testus et documenta, Series theologica 11, ed. Peter Browe, Romae 1933.
- *Decreta Brecislai I. ducis (1039)*, in: CIB I, ed. Hermenegild Jireček, Praha 1867, s. 15–16.
- *Decretum Magistri Gratiani*, ed. E. Friedberg, Lipsko 1879.
- Dětmár z Merseburgu: *Kronika*, přeložili B. Neškudla – J. Žytek, Praha 2008.
- *Fontes rerum Bohemicarum III*, ed. Josef Emler, Praha 1882.
- *Formulae juramentorum*, in: CIB II, 2, ed. Hermenegild Jireček, Praha 1870, s. 331–333.
- Gregorii episcopi Turonensis: *Liber in gloria martyrum*, in: MGH, Gregorii Turonensis Opera II, Miracula et opera minora, editoři W. Arndt – B. Krusch, Hanover 1885.
- Hincmarus Rhemensis: *De Divortio Lotharii regis et Tetbergae reginae*, in: PL 125 (CD-ROM Patrologia Latina Database – Version 5.0b; přístupné na <http://litterae.phil.muni.cz/> v rámci projektu „Litterae ante portas“.).
- Jakub Menšík z Menštejna, na Mokropsech a Vonoklasech: *O mezech, hranicích, saudu a rozepři mezní i příslušenství jich v království českém*, in: CIB IV, 5, ed. Hermenegild Jireček, Praha 1883, s. 148–205.
- *Kanovník vyšehradský*, in: FRB II, ed. Josef Emler, Praha 1874, s. 201–237.
- *Kniha Drnovská*, Kritickými i věcnými poznámkami opatřená, ed. Vincenc Brandl, Brno 1868.
- *Kniha Rožmberská*. Kritické vydání opatřené poznámkami a glosářem, ed. Vincenc Brandl, Praha 1872.
- *Kniha starého pána z Rosenberka*, in: AČ I, ed. František Palacký, Praha 1840, s. 447–484.
- *Kniha starého pána z Rožmberka*, in: CIB II, 2, ed. Hermenegild Jireček, Praha 1870, s. 68–99.
- *Kniha Tovačovská*, aneb Pana Ctibora z Cimburka a z Tovačova paměť obyčejů, řádů, zvyklostí starodávných a řízení práva zemského v Markrabství moravském, ed. Vincenc Brandl, Brno 1868.
- *Kosmův letopis český*, in: FRB II, ed. Josef Emler, Praha 1874, s. 1–198.
- *Kronika Beneše z Weitmile*, in: FRB IV, ed. Josef Emler, Praha 1884, s. 459–548.
- *Letopisy hradištsko-opatovické*, in: FRB II, ed. Josef Emler, Praha 1874, s. 285–400.
- *Lex Frisorum*, in: MGH, Legum III, ed. G. H. Pertz, Hanover 1863.
- *Lex Thuringorum*, in: MGH, Fontes iuris Germanici antiqui, ed. Claudius von Schwerin, Hanover 1918.
- *Libussae Judicio (Libušin soud)*, in: CIB I, ed. Hermenegild Jireček, Praha 1867, s. 1–7.
- *Majestas Carolina*, in: CIB II, 2, ed. Hermenegild Jireček, Praha 1870, s. 100–197.

- *Majestas Carolina, latině i česky*, in: AČ III, ed. František Palacký, Praha 1844, s. 65–180.
- *Mistr Viktorin ze Všehrd: O práviech země české knihy devatery*, in: CIB III, 3, ed. Hermenegild Jireček, Praha 1874.
- *Mnich sázavský*, in: FRB II, ed. Josef Emler, Praha 1874, s. 238–269.
- *Nejvyššího sudího Království českého Ondřeje z Dubé Práva zemská česká*, ed. František Čáda, Praha 1930.
- *Officium circa tabulas terrae*, in: CIB II, 2, ed. Hermenegild Jireček, Praha 1870, s. 256–283.
- *Pana Ondřeje z Dubé Výklad na právo zemské české*, in: AČ II, ed. František Palacký, Praha 1842, s. 481–517.
- *Pána Ondřeje z Dubé Výklad na právo zemské české*, in: CIB II, 2, ed. Hermenegild Jireček, Praha 1870, s. 356–386.
- *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae II*, Annorum 1253–1310, ed. Josef Emler, Praha 1882.
- *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae I*, ed. Josef Emler, Praha 1870.
- *Reliquiae tabularum terrae regni Bohemiae II*, ed. Josef Emler, Praha 1872.
- *Řád práva zemského – Ordo iudicii terrae*, in: CIB II, 2, ed. Hermenegild Jireček, Praha 1870, s. 198–255.
- *Řád práva zemského, latině i česky*, in: AČ II, ed. František Palacký, Praha 1842, s. 76–135.
- *Statuta ducis Ottonis (1222)*, in: CIB I, ed. Hermenegild Jireček, Praha 1867, s. 53–57
- *Statuta ducis Ottonis secundum confirmationem provinciae Breclavensi datam (1237)*, in: CIB I, ed. Hermenegild Jireček, Praha 1867, s. 68–72.
- *Statuta ducis Ottonis secundum confirmationem provinciae Brunensi datam (1229)*, in: CIB I, ed. Hermenegild Jireček, Praha 1867, s. 62–65.
- *Tomáše Štítného Knižky šestery o obecných věcech křesťanských*, ed. K. J. Erben, Praha 1852.
- *Utrpení sv. Lidmili*, in: FRB I, Praha 1873, s. 140–143.
- *Vladislavské zřízení zemské a navazující prameny (Smlouva svatováclavská a Zřízení o ručnicích)*, editoři P. KREUZ – I. MARTINOVSKÝ, Příbram 2008.

11.1.2 Nevydané prameny

- Sign. CO 230, in: SOKA Olomouc.

11.2 Literatura

- ADAMOVIÁ, K.: Světla a stíny středověkého práva, Praha 2006.
- ADAMOVIÁ, K. – MATES, P.: *Malá encyklopedie českých právníků*, Praha 2002.
- ADAMOVIÁ, K. – SOUKUP, L.: *Prameny k dějinám práva v českých zemích I*, Plzeň 2000.
- BALDWIN, J. W.: *The Intellectual Preparation for the Canon of 1215 against Ordeals*, *Speculum* 4, sv. 36, 1961, s. 613–636.
- BARTLETT, R.: *Trial by Fire and Water*, *The Medieval Judicial Ordeal*, New York 1986.
- BAXA, B.: *K dějinám kodifikace práva soukromého v zemích českých*, *Právní praxe* 1, 1996, s. 245–247.
- BÍLÝ, F.: *Posmrtné vzpomínky*, in: *Almanach České akademie* 12, Praha 1902, s. 126–134.
- BRANDL, V.: *Staročeské právo mezní*, *Právník*, časopis věnovaný vědě právní i státní 8, 1869, s. 118–166.
- BRANDL, V.: *Staročeské řízení soudní*, *Právník*, časopis věnovaný vědě právní i státní 8, 1869, s. 189–206; 225–234; 592–606; 621–636; 662–675; 696–713; 735–749; 772–787 a 807–814.
- BRANDL, V.: *Statuta Conradi*, *Právník*, časopis věnovaný vědě právní i státní 12, 1873, s. 217–224; 253–259.
- ČÁDA, F.: *České edice historicko-právní*, in: *Vědecká ročenka Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně*, Brno 1926, s. 158–188.
- ČÁDA, F.: *České právní knihy v době předhusitské*, Brno 1928.
- ČÁDA, F.: *K osobní exekuci podle českého práva zemského*, Část první, Praha 1920.
- ČÁDA, F.: *K recepci v českém zemském právu*, *Pokus o souhrn novějších výsledků*, *Právník*, časopis věnovaný vědě právní i státní 71, 1932, s. 8–14; 45–56.
- ČÁDA, F.: *Povšechné právní dějiny československé*, I. díl, *Od dob nejstarších do doby husitské*, Brno 1947.
- ČÁDA, F.: *Skladba českých právních knih z doby předhusitské*, Brno 1928.
- ČÁDA, F.: *Slovanské právo u nás*, Brno 1947.
- ČELAKOVSKÝ, J.: *O soudní právomocnosti panovníka a jeho úředníkův nad církevními korporacemi a královskými městy v Čechách*, *Právník* 17, 1878, s. 42; 82; 153; 181; 225; 300; 325; 441; 693; 735 a 774.
- DINZELBACHER, P.: *Das fremde Mittelalter*, *Gottesurteil und Tierprozess*, Essen 2006.
- Du CANGE, Ch.: *Glossarium Mediae et Infimae Latinitatis*, I–X, Niort 1883–1887.

- DUBY, G.: *Neděle u Bouvines*, 27. července 1214, Praha 1997.
- ELIADE, M.: *Posvátné a profánní*, Praha 1994.
- FRANCEK, J. – ŠIMEK, T.: *Hrdelní soudnictví českých zemí*, Soupis pramenů a literatury, Pardubice 1995.
- GRIMM, J.: *Deutsche Rechtsalterthümer*, Zweite ausgabe, Göttingen 1854.
- GUREVIČ, A.: *Kategorie středověké kultury*, Praha 1978.
- GUREVIČ, A.: *Nebe, peklo, svět*, Cesty k lidové kultuře středověku, Jinočany 1996.
- HANĚL, J. J.: *O vlivu práva německého v Čechách a na Moravě*, Praha 1874.
- HANĚL, J. J.: *Obecná poruka v právu slovanském*, Právník, časopis věnovaný vědě právní i státní 12, 1873, s. 151–156; 188–200.
- HLEDÍKOVÁ, Z. – POLC, V. J.: *Pražské synody a koncily předhusitské doby*, Praha 2002.
- HOLUB, J. – LYER, S.: *Stručný etymologický slovník jazyka českého se zvláštním zřetelem k slovům kulturním a cizím*, 2. vyd., Praha 1892.
- HONZÁK, F. a kol.: *Evropa v proměnách staletí*, 3. vyd., Praha 2001.
- HORÁK, P.: *K statutům Konráda Oty*, in: Sborník Matice moravské 80, Brno 1961, s. 267–280.
- CHALOUPECKÝ, V.: *Staré Slovensko*, Bratislava 1923.
- CHARVÁT, P.: *Libušinka, Žároví a Žiži: české pohanství na cestě ke státu*, in: Acta Onomastica 36, Praha 1995, s. 84–88.
- JANKO, J.: *O pravěku slovanském*, Praha 1912.
- JANIŠ, D.: *Smlouva o hlavu*, Rituály sporu a smíření ve středověkém zemském právu, in: Rituál smíření, Konflikt a jeho řešení ve středověku, Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 31. května – 1. června 2007 v Brně, Brno 2008, 173–184.
- JIREČEK, H.: *O starých soudech slovanských v zemi České*, Právník, časopis věnovaný vědě právníké vůbec 1, 1861, s. 245–250; 310–315.
- JIREČEK, H.: *Právníký život v Čechách a na Moravě v tisícileté době*, Od konce IX. do konce XIX. století, Praha – Brno 1903.
- JIREČEK, H.: *Prove*, Historický slovar slovanského práva, Praha – Brno 1904.
- JIREČEK, H.: *Příspěvky k literárnímu rozboru památníků práva slovanského v Čechách a na Moravě*, Kniha starého práva z Rožmberka, Pana Ondřeje z Dubé výklad na právo zemské české, Časopis musea Království českého 36, 1862, s. 125–132.
- JIREČEK, H.: *Slovanské právo v Čechách a na Moravě*, Doba druhá: Od počátku XI. stol. do konce XIII. stol., Praha 1864
- JIREČEK, H.: *Slovanské právo v Čechách a na Moravě*, Doba nejstarší: Od prvních zpráv do konce X. stol., Praha 1863.
- JIREČEK, J. – JIREČEK, H.: *Rozpravy z oboru historie, filologie a literatury*, roč. I, Vídeň 1860.

- KADLEC, J.: *Přísežní pomocníci v právu slovanském*, in: Sborník věd právních a státních, Praha 1915, s. 273–285.
- KADLEC, K.: *Hermenegild Jireček*, Osvěta 8, 1896, s. 669.
- KAPRAS, J.: *Literatura českých právních dějin*, b.m. 1918.
- KAPRAS, J.: *Mezní přísaha v českém právu*, Příspěvek k dějinám českých ordálů, in: Sborník věd právních a státních, Praha 1915, s. 286–298.
- KAPRAS, J.: *Právní dějiny zemí Koruny české*, I. díl, Právní prameny a vývoj právníctví, Praha 1913.
- KAPRAS, J.: *Soudy boží ohněm a vodou v českém právu*, in: Sborník věd právních a státních, Praha 1933, s. 157–166.
- KEJŘ, J.: *Sporné otázky v bádání o tzv. Maiestas Carolinae*, in: Právněhistorické studie 32, Praha 1992, s. 53–82.
- KINCL, J. – MALÝ, K.: *Soudy boží*, DAS 9, 1962, s. 12–14.
- KLABOUCH, J.: *Staré české soudnictví (jak se dříve soudovalo)*, Praha 1967.
- KOPAL, P.: *Smíření Čechů se svatým Vojtěchem*, Struktura jednoho obrazu v Kosmově kronice, in: Rituál smíření, Konflikt a jeho řešení ve středověku, Sborník příspěvků z konference konané ve dnech 31. května – 1. června 2007 v Brně, Brno 2008, 45–55.
- KOSINA, J.: *Ordalie čili boží soudy*, *Soudní souboj*, Komenský 10, Týdeník vychovatelský věnovaný učitelstvu našemu jakož i přátelům školstva a milé mládeže naší, 1882, s. 207 a 222–223.
- KRZEMIŇSKÁ, B.: *Břetislav I.*, Praha 1986.
- KUČHTA, J. – SCHELLE, K.: *Boží soudy jako důkazní prostředek v českém procesním právu za feudalismu*, in: Sborník prací učitelů Právnické fakulty v Brně, Brno 1981, s. 109–130.
- KUKLÍK, J. – Skřejpková, P.: *Kořeny a inspirace velkých kodifikací*, Praha 2008.
- KUTNAR, F. – MAREK, J.: *Přehledné dějiny českého a slovenského dějepisectví*, Od počátků národní kultury až do sklonku třicátých let 20. století, 2. vyd., Praha 1997.
- LARIVIERE, R. W.: *Ordeals in Europe and in India*, Journal of the American Oriental Society 3, sv. 101, s. 347–349.
- LEA, H. C.: *Superstition and Force*, Essays on the Wager of Law – the Wager of Battle – the Ordeal – Torture, Philadelphia 1866.
- MACHEK, V.: *Etymologický slovník jazyka českého*, 2. vyd., Praha 1968.
- MALÝ, K. – SIVÁK, F.: *Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do r. 1918*, 2. vyd., Praha 1993.
- MALÝ, K. a kol.: *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*, 3. vyd., Praha 2005.
- MALÝ, K.: *České právo v minulosti*, Praha 1995.
- MAREČKOVÁ, M.: *České právní a ústavní dějiny*, Stručný přehled a dokumenty, Olomouc 2006.

- MARKOV, J.: *Kapitoly z dějin českého zemského soudního řízení XII.–XVII. století*, Praha 1967.
- MARKOV, J.: *Přípravné řízení procesní v českém právu zemském XIII–XVII. století*. Bratislava 1930.
- MARKOV, J.: *Príspevky ke kritice textu a výkladu Rožmberské knihy*, in: Sborník věd právních a státních, Praha 1928, s. 238–261.
- MARKOV, J.: *Původ – sok a jeho místo a jeho místo v systému českého středověkého průvodního řízení*, in: SVPS, Praha 1928, s. 347–394.
- McAULEY, F.: *Canon Law and the End of the Ordeal*, Oxford Journal of Legal Studies 3, sv. 26, 2006, s. 473–513.
- NĚMEC, I. a kol.: *Slova a dějiny*, Praha 1980.
- NĚMEC, I. – HORÁLEK, J. a kol.: *Dědictví řeči*. Praha 1986.
- NOTTARP, H.: *Gottesurteilstudien*, München 1956.
- NOVÁČEK, V. J.: *Křivopřísežník na soudu mezním „pod drnem“ náhle zemřel*, in: *Český lid 13*, Sborník věnovaný studiu lidu českého v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a Slovensku 13, Praha 1904, s. 178–179.
- NOVOTNÝ, F.: *Symboly v právu*, Právník, časopis věnovaný vědě právní i státní 51, 1912, s. 653–669; 689–705.
- NOVOTNÝ, V.: *České dějiny I*, 3, Čechy královské za Přemysla I. a Václava I. (1197–1253), Praha 1928.
- OTT, E.: *Působení práva církevního na rozvoj řízení soudního vůbec a v zemích českých zvlášť*, Právník, časopis věnovaný vědě právní i státní 16, 1877, s. 1–16; 73–85; 109–121; 145–155; 182–189; 217–229; 253–263; 289–297; 325–331; 361–371; 397–412; 433–439; 469–476; 511–515; 541–545; 577–582; 613–620; 653–660 a 685–689.
- OTTO, R.: *Posvátno: iracionalita v ideji božství a její poměr k racionalitě*, Praha 1998.
- PALACKÝ, F.: *Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě*, I. díl, Od prvověkosti až do roku 1253, 6. vyd., Praha 1904.
- PALACKÝ, F.: *Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě*, II. díl, Od roku 1235 až do roku 1403, 6. vyd., Praha 1904.
- PALACKÝ, F.: *Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě*, VI. díl, Poznámky k dílu I–V, 6. vyd., Praha 1904.
- PALACKÝ, F.: *Pomůcky ku poznávání staročeského práva i řádu soudního*, Časopis českého museum 9, 1835, s. 399–417.
- POSPÍŠIL, L.: *Etnologie práva: teze ke studiu práva z mezikulturní perspektivy*, Praha 1997.
- PROCHÁZKA, V.: *Přísaha, ordál a svědectví u polabsko-pobaltských Slovanů*, in: *Vznik a počátky Slovanů II*, Praha 1958, s. 169–181.
- RADDING, Ch. M.: *Superstition to Science: Nature, Fortune, and the Passing of the Medieval Ordeal*, The American Historical Review 4, sv. 84, s. 945–969.

- RAUSCHER, R.: *Několik úvah o programu a cílech slovanských právních dějin*, in: Sborník Právnické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, Bratislava 1934, s. 3–54.
- RAUSCHER, R.: *O zvolené posloupnosti v českém zemském právu*, Praha 1921.
- RAUSCHER, R.: *Usmrcení člověka v českém zemském právu*, Bratislava 1927.
- RAUSCHER, R.: *Zemští konšelé v českém právu 13. a 14. stol*, Příspěvek k dějinám českého řízení trestního, in: Sborník věd právních a státních, Praha 1933, s. 228–239.
- REJZEK, J.: *Český etymologický slovník*, Voznice 2001.
- RYBIČKA, A.: *Pravidla, přísloví a povědění, vztahující se k správě veřejné a obecní i k právu občanskému a trestnímu*, Praha 1872.
- SATURNÍK, T.: *Klín šatu jako symbol v právu českém*, in: Miscellanea historico-iuridica, Sborník prací o dějinách práva napsaných k oslavě šedesátin JUDra Jana Kaprasa, řádného profesora Karlovy univerzity, jeho přáteli a žáky, Praha 1940, s. 247–255.
- SATURNÍK, T.: *Majestas Carolina a její vliv na české právo obyčejové*, in: Sborník věd právních a státních, Praha 1948, s. 5–17.
- SATURNÍK, T.: *Poznámky k dějinám práva soukromého u Slovanů v dobách starších*, in: Sborník věd právních a státních, Praha 1935, s. 84–148.
- SATURNÍK, T.: *Právní dějiny*, in: Sborník věd právních a státních, Praha 1942, s. 80–89.
- SATURNÍK, T.: *Věřovací slib a smlouva pod základem v právu českém*, in: Sborník věd právních a státních, Praha 1941, s. 1–29.
- SCHELLE, K.: *Ordály jako důkazní prostředek v procesním právu*, in: Slovenská archivistika, Bratislava 1980, s. 117–146.
- SCHELLE, K.: *Právní dějiny*, Plzeň 2007.
- SCHMITT, J-C.: *Svatý chrt*, Praha 2007.
- SCHULZE, A.: *Mittelalterliche Kampfesweisen, Das Lange Schwert*, Zabern 2006.
- SKŘEJPKOVÁ, P a kol.: *Antologie československé právní vědy v letech 1918–1939*, Praha 2009.
- SKŘEJPKOVÁ, P. – SOUKUP, L. a kol.: *Antologie české právní vědy, 2. polovina 19. století až 30. léta století 20.*, Praha 1993.
- SLAVÍČEK, J.: *Upomínky na tak zvané soudy boží (ordaly)*, Právník, časopis věnovaný vědě právní vůbec 1, 1861, s. 77–88.
- SOLYMOSI, L.: *Siegelgebrauch*, in: De litteris, manuscriptis, inscriptionibus, Festschrift zum 65. Geburtstag von Walter Koch, Wien – Köln – Weimar 2007, s. 505–523.
- SVÁTEK, J.: *Obrazy z kulturních dějin českých*, II. díl, Praha 1891.
- ŠMILAUER, V.: *Nejstarší místní jména na území Prahy*, Zpravodaj Místopisné komise ČSAV 6, 1965, s. 150–161.

- ŠTACHOVÁ, N.: *Na okraj možností nové editace tzv. Rožmberské knihy*, in: Acta historico-iuridica Pilsnensia 2006, Sborník příspěvků ze setkání pracovníků kateder právních dějin z České a Slovenské republiky, Plzeň 2007, s. 66–75.
- TOMEK, V. V.: *Dějepis města prahy*, I. díl, 2. vyd., Praha 1892.
- TUREK, R.: *Troje hapax legomenon u Kosmy (Hvrasten – Zizi – Sibenica)*, Onomastický zpravodaj ČSAV 24, 1983, s. 575–583.
- VANĚČEK, V.: *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*, 3. vyd., Praha 1976.
- VANĚČEK, V.: *Glossy k t. zv. Statutům Konrádovým*, in: Sborník věd právních a státních, Praha 1941, s. 105–159.
- VANĚČEK, V.: *Ordo iudicii terrae a jeho pořadí v právních památkách českých*, in: Sborník věd právních a státních, Praha 1942, s. 150–171.
- VANĚČEK, V.: *Počátky práva a státu v Československu*, Praha 1946.
- VANĚČEK, V.: *Prameny k dějinám státu a práva v Československu*, I. díl, 2. vyd., Praha 1967.
- VANĚČEK, V.: *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě (12.–15. století)*, Část třetí, Imunita soudní, Praha 1939.
- VESELÝ, J.: *Ke vzniku knihy Rožmberské*, in: Sborník věd právních a státních, Praha 1935, s. 185–209.
- VESELÝ, J.: *Majestas Carolina a Ordo iudicii terrae*, in: Sborník věd právních a státních, Praha 1948, s. 18–32.
- VESELÝ, J.: *O text IV. hlavy Rožmberské knihy*, in: Sborník věd právních a státních, Praha 1936, s. 159–163.
- VLČEK, E.: *Dějiny trestního práva v českých zemích a v Československu*, Brno 1993.
- ZIEGLER, L. V.: *Trial by Fire and Battle in Medieval German Literature*, New York 2004
- ZUNA, B.: *Pověry o přísaze*, in: Český lid, Sborník věnovaný studiu lidu českého v Čechách, na Moravě, ve Slezsku a Slovensku 13, Praha 1904, s. 283.
- ŽEMLIČKA, J.: „*Politický kalendář*“ přemyslovských Čech, ČČH 89, 1991, s. 31–47.
- ŽEMLIČKA, J.: *Čechy v době knížecí*, Praha 2002.
- ŽEMLIČKA, J.: *Počátky Čech královských*, Praha 2002.
- ŽEMLIČKA, J.: *Vyšehrad 1130, Soud nebo inscenace?* (K „nekosmovskému“ pojetí českých dějin), in: Husitství – reformace – renesance, Sborník k 60. narozeninám Františka Šmahela, Praha 2004, s. 47–68.

12. Seznam zkratk

<i>AČ</i>	<i>Archiv český</i>
<i>CDB</i>	<i>Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemie</i>
<i>CIB</i>	<i>Codex juris Bohemici</i>
<i>ČČH</i>	<i>Český časopis historický</i>
<i>DAS</i>	<i>Dějiny a současnost</i>
<i>FRB</i>	<i>Fontes rerum Bohemicarum</i>
<i>Gratian</i>	<i>Decretum Magistri Gratiani</i>
<i>Kn. Drn.</i>	<i>Kniha Drnovská</i>
<i>Kn. Rožm.</i>	<i>Kniha Rožmberská</i>
<i>Kn. Tovač.</i>	<i>Kniha Tovačovská</i>
<i>L. cit.</i>	<i>Libri citacionum et sententiarum</i>
<i>Maj. Car.</i>	<i>Majestas Carolina</i>
<i>Menšík</i>	<i>Jakuba Menšíka z Menštejna, na Mokropsech a Vonoklasech O mezech, hranicích, saudu a rozepři mezní i příslušenství jich v království českém</i>
<i>MGH</i>	<i>Monumenta Germaniae Historica</i>
<i>O. z Dubé</i>	<i>Výklad na zemské právo Ondřeje z Dubé</i>
<i>Ordo</i>	<i>Ordo iudicii terrae</i>
<i>PL</i>	<i>Patrologia latina</i>
<i>Řád</i>	<i>Řád práva zemského</i>
<i>R.t.t.</i>	<i>Rliquiae tabularum terrae</i>
<i>SVPS</i>	<i>Sborník věd právních a státních</i>
<i>Štítný</i>	<i>Tomáše ze Štítného Knížky šestery o obecných věcech křesťanských</i>
<i>Vlad. zř.</i>	<i>Vladislavské zřízení zemské</i>
<i>Všehrd</i>	<i>Mistra Viktorina ze Všehrd O práviech země české knihy devatery</i>

13. Resume

From the legal point of view, ordeals constitute an irrational proper evidence by means of which, or more precisely by the intervention of a higher power (God, natural forces, etc.), the accused used to prove their innocence. In course of history, many legal historians have complained about the lack of a comprehensive monograph focusing on this topic and have demanded its composition. It must be noted that situation nowadays is not satisfactory either. Since the second half of the 19th century, that is to say since the time considered now as the beginning of the scientific research in the juridical-history field, little attention has been paid to the ordeals. They rather served as a „backup force“ for the arousing national emancipation as they proved the antiquity of Czech law and thereby the independence of the Czech lands. We can observe a similar approach in juridical-historical literature of the second half of the 20th century; the literature "written in crimson ink". Ordeals, as a display of God's power and will, were put aside from the juridical practice. As I have already mentioned above, there is not much attention paid to the ordeals even nowadays. This sad fact constituted one of the reasons for me to create a synthesis which would describe the ordeals in the context of Czech municipal law of the pre-Hussite period. Municipal law which remained a common law throughout the Middle Ages is the most suitable source for the study of the ordeals. The diploma thesis deals the ordeals in chronological order, which should avoid the anachronisms as much as possible. The thesis uses the comparative method and method of backward perspective. The body of the text is divided into two periods – the era of principality and era of kingdom since each of them carries the specific features that were reflected in the legal culture of the Czech lands and the ordeals as such. The revise of the older-historians theories was the aim of the thesis, as well as their opinions comparison and comparison of them with historical sources. The synthesis which in the context of the municipal law offers a comprehensive view of the Czech ordeals of the pre-Hussite period. The aim of this dissertation is to provide a comprehensive view of the problematic of the ordeals. The ir/rationality of the ordeals is discussed; their development and role in the Middle-Age society, as well as the delicti trialled with the ordeals. However, the focus of this thesis lies in the description of individual ordeals that

were applied in the Czech municipal law. Czech municipal law comprised the trial by water or fire, judicial duel, purgatory oath, the so called “věrovanie”, and ordeal of lot.

14. Seznam příloh

- 1) Zasedání zemského soudu k roku 1530 (převzato z publikace MALÝ, K. – SIVÁK, F.: Dějiny státu a práva v českých zemích a na Slovensku do r. 1918, 2. vyd., Praha 1993).
- 2) Vyobrazení z konce 12. století zachycuje obviněnou osobu podstupující ordál studené vody (tzv. spouštění na hladinu). Jedinec je svázaný do kozelce, aby nemohl zkoušku žádným způsobem ovlivnit (z rukopisu Cml LXXIII, Stiftsbibliothek Kloster Lambach).
- 3) Ordál do rukou braného železa („ferrum manuale candens“). Vyobrazení pochází z konce 12. století (z rukopisu Cml LXXIII, Stiftsbibliothek Kloster Lambach).
- 4) Ordál žhavých radlic královny Kunhuty (Kunegundy) pocházející ze 13. století (z rukopisu RB. Msc. 120 v Staatsbibliothek, Bamberg).
- 5) Vyobrazení z roku 1513 zachycuje tzv. ordál márami. Jedinec obviněný z vraždy se musel dotknout nebožtíka ležícího na márách. Jestliže z jeho ran začala vytékat krev, zkoušený byl shledán vinným. Tento ordál se v českém právním prostředí neaplikoval (Lucernská kronika Diebolda Schillinga).
- 6) Zkoušku ohně podstupuje sv. František z Assisi (Freska ze 13. století, Giotto).
- 7) Vyobrazení zachycuje zkoušku železa ručního před císařem Ottou III. (Desková malba 1470/1475, Dirk Bouts).
- 8) Čtyři vyobrazení ze Saského zrcadla (Sachsenspiegel). První shora zachycuje přísahu na schránku s ostatky svatých a ordál studené vody. Ostatní vyobrazení ukazují různé formy přísahy (rukopis Saského zrcadla, Cpg 164, Universitätsbibliothek, Heidelberg).
- 9) Vyobrazení sporu o meze. V horní části vidíme průvod, v jehož čele kráčí s největší pravděpodobností svědci, kteří mají dokládat průběh hranic. Druhý z nich ukazuje na strom, ve kterém je vyryta hraniční značka. Další znamení jsou zachycena na hraničních kamenech. Na koních za svědky jedou úředníci tzv. mezního soudu. V prostřední části je vyobrazena ordálová přísaha v hrobě. Tři klečící svědci v hrobě přísahají na krucifix. Nad hrobem stojí tři urození, kteří rovněž přísahají. V třetí části je zachyceno zasedání mezního soudu. Původní vyobrazení se nachází v díle

Jakuba Menšíka z Menštejna *O mezech, hranicích, soudu a rozepři mezní i příslušenství jich v království Českém.*

- 10) Jedná se o akt smlouvy, kterou uzavřel (před pěti svědky) Hans Talhoffer a Leutold von Königsegg, na jehož základě měl Talhoffer připravit svého „pána“ na soudní souboj (vyobrazení je součástí tzv. *Gotha codex* z roku 1443).
- 11) Vedení osoby k soudnímu souboji. Muž v popředí nese žalovanému (žalobci?) kyj a štít, hned za ním kráčí další, který nese tzv. sochor (falangu). Na základě zbraní je možné soudit, že vedený jedinec je osobou neurozenou, tzn. měšťan či sedlák (tzv. *Gotha codex* z roku 1443).
- 12) Vyobrazení zachycuje dřevěný šraňk, ve kterém sedí dvě urozené osoby, chystající se k souboji. Oba hlavní aktéři jsou od sebe odděleni tzv. sochozem, o kterém se zmiňuje i *Řád práva zemského* („*Kterýžto sochor dva úředníky, točizto komorník a sudí hotov jmáta držeti.*“). U jejich nohou jsou nachystány máry. (tzv. *Thott codex* neboli *Alte Armatur und Ringkunst* z roku 1459.)
- 13) Zahájení souboje neurozených osob na kyje a štíty (tzv. *Thott codex* neboli *Alte Armatur und Ringkunst* z roku 1459).
- 14) „*Hie ist der kampf uff dem kolben gericht*“. Souboj dvou neurozených osob v rituálních oděvech s kyji a štíty (tzv. *Thott codex* neboli *Alte Armatur und Ringkunst* z roku 1459).
- 15) „*Der drit und gurgel stich*“, tedy „*kopnutí a bod do chřtánu*“. Vyobrazení zachycuje soudní souboj dvou výše postavených osob s meči a štíty. Jak už titulek napovídá, jedná se o jednu z mnoha šermířských technik. Muž vlevo provádí kop do soupeřova štítu. Ten je kolem středové osy pootočen o devadesát stupňů, čímž se odkryje tělo soupeře, na které je možné vést bod (tzv. *Thott codex* neboli *Alte Armatur und Ringkunst* z roku 1459).
- 16) „*Hie dancket er got.*“ „*Da lyt er tod.*“ Postava klečícího muže děkuje Bohu za vítězství. U nebožtíka vpravo je zajímavá postava „rohatce“, která nejspíše přichází pro jeho duši (tzv. *Thott codex* neboli *Alte Armatur und Ringkunst* z roku 1459).
- 17) „*Daz hals brechen.*“ Jedná se o soudní souboj mezi mužem a ženou, přičemž muž s kyjem stojí po pás v jámě. Žena je ozbrojena kamenem zavinutým do pruhu látky. Obrázek zachycuje techniku lámání vazy přes koleno (tzv. *Thott codex* neboli *Alte Armatur und Ringkunst* z roku 1459).

- 18) „*Hie macht er end.*“ Zakončení soudního souboje mezi mužem a ženou, kdy muž vede smrtící úder kyjem (tzv. *Thott codex* neboli *Alte Armatur und Ringkunst* z roku 1459).
- 19) Soudní souboj mezi mužem a ženou. Muž se snaží povalit ženu na zem. Ta jej přidrží za kuklu, popř. vlasy a chce jej udeřit do hlavy (tzv. *Thott codex* neboli *Alte Armatur und Ringkunst* z roku 1459).
- 20) Vyobrazení soudního souboje mezi mužem a ženou (tzv. *Das Solothurner Fechtbuch* z druhé poloviny 15. století).

Tabulka 1 – Seznam tzv. imunitních privilegií vydávaných pro církevní instituce (kláštery), které se zmiňují o ordálech.

Erzismů Zemlka

Příloha č. 2

Příloha č. 3

Příloha č. 4

Příloha č. 5

Příloha č. 6

Příloha č. 7

Příloha č. 8

Příloha č. 9

Příloha č. 10

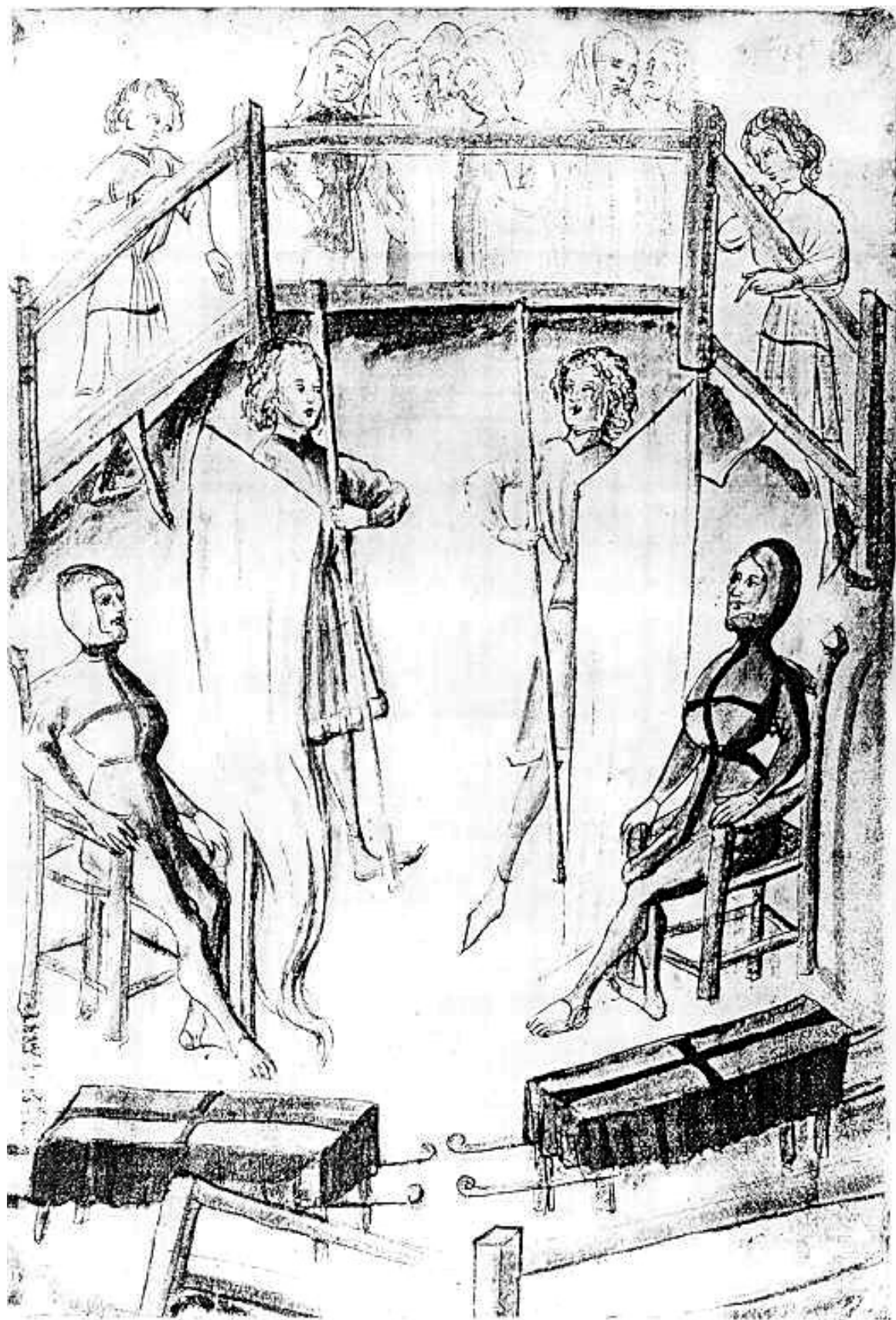
Příloha č. 11

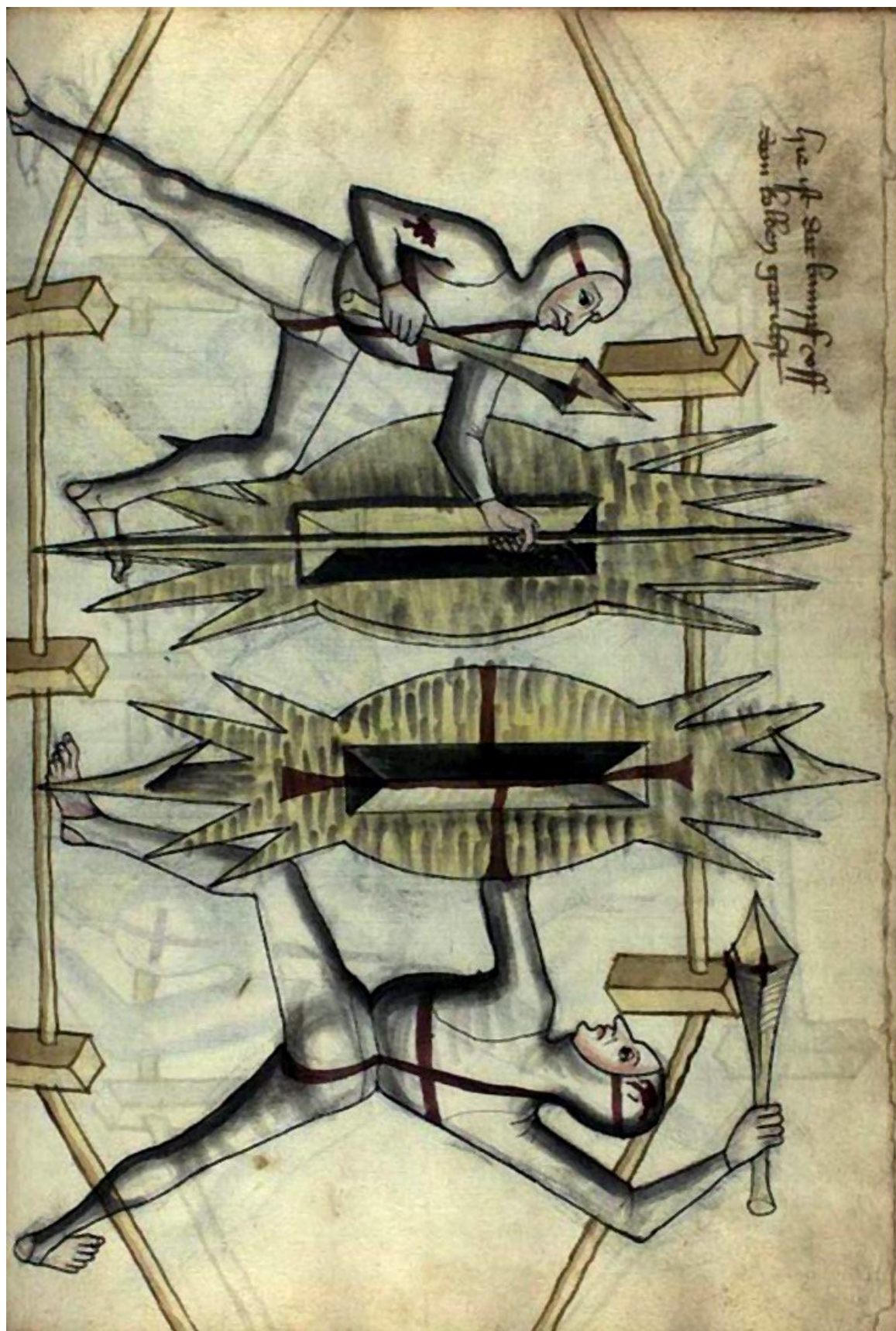
Příloha č. 12

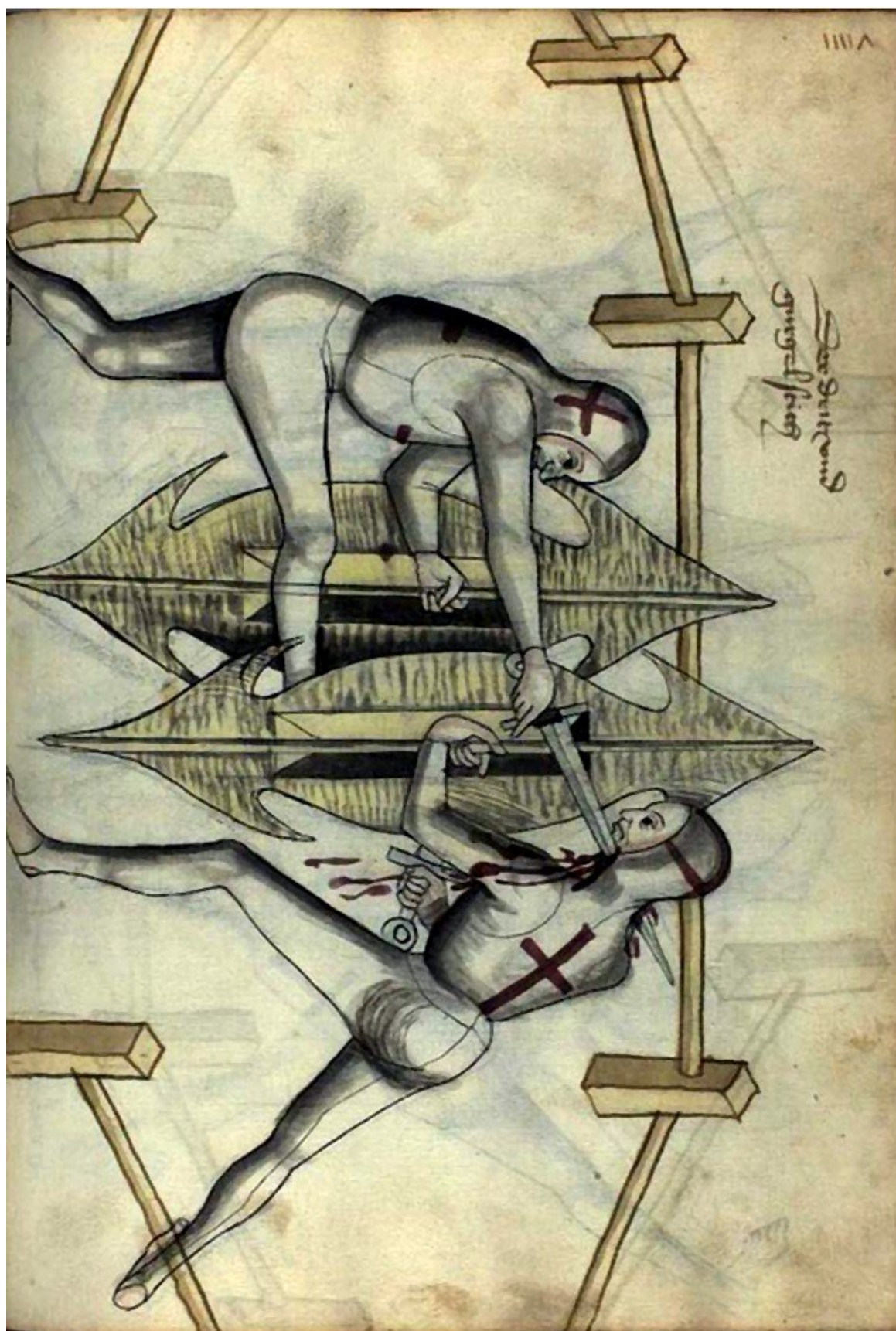
Příloha č. 13

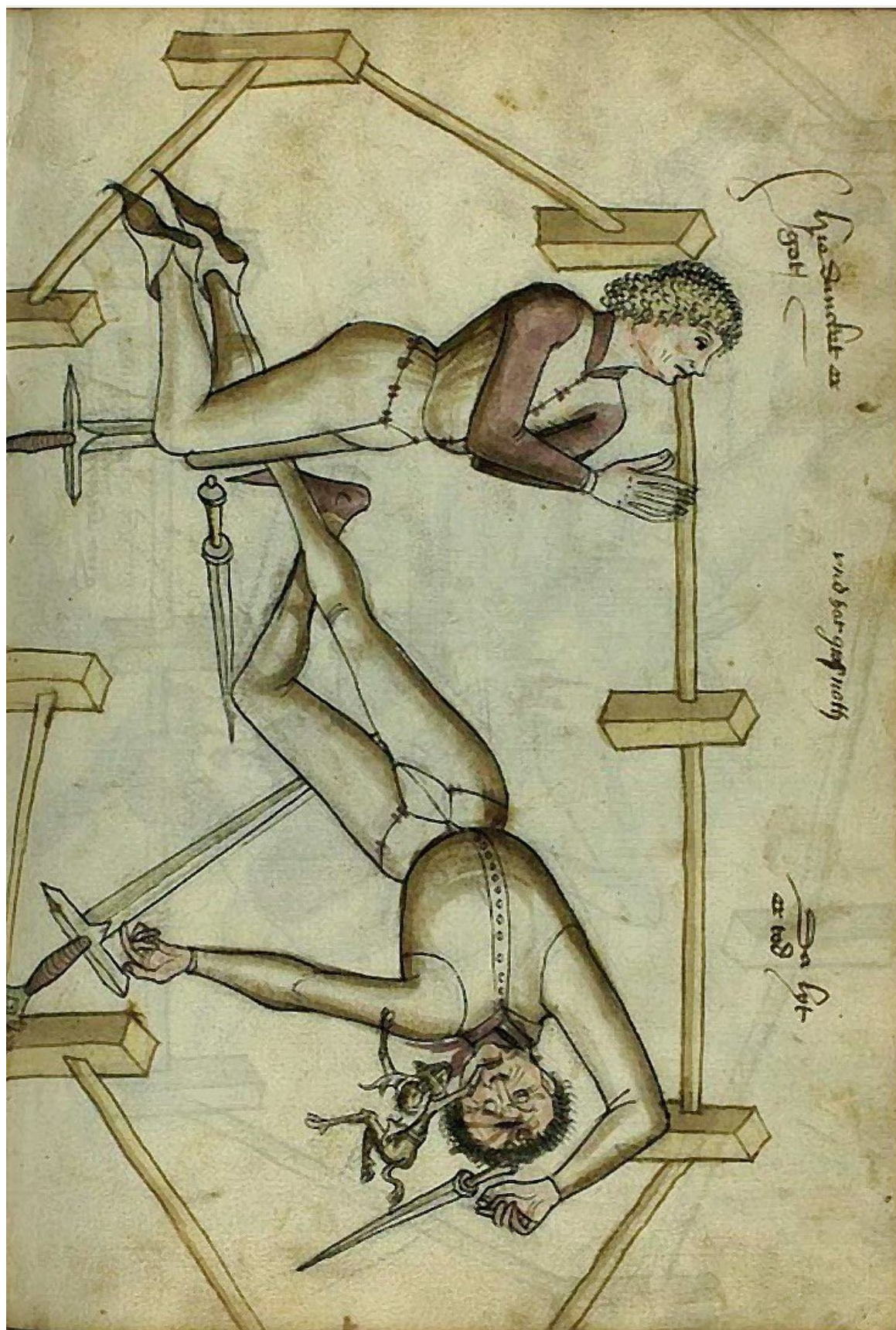
Příloha č. 14

Příloha č. 15

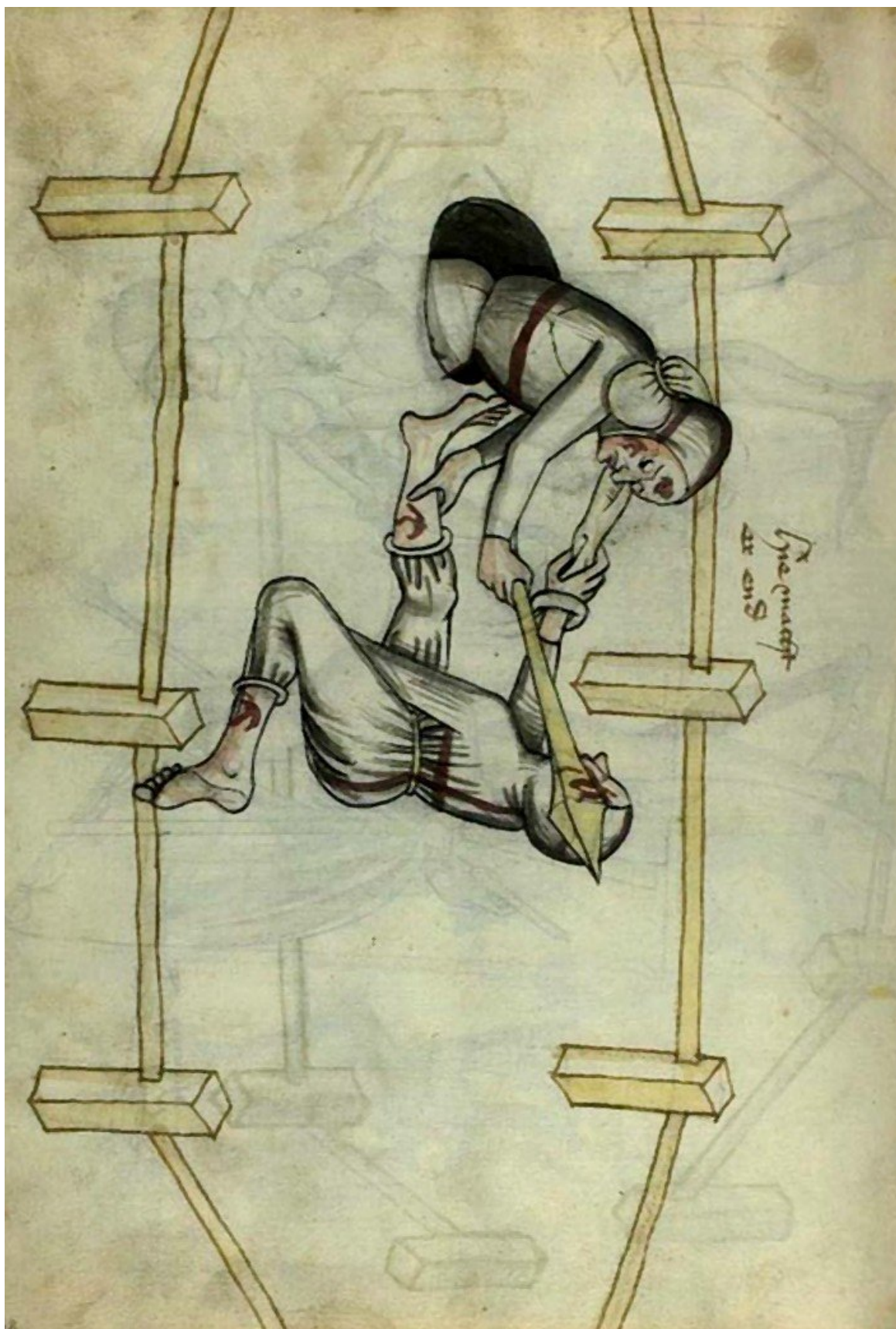
Příloha č. 16

Příloha č. 17

Příloha č. 18

Příloha č. 19

Příloha č.20

Tabulka č. 1

Edice	Datace	Regest	Citace
CDB II č. 286, 282	1226	Přemysl Otakar I., rex Bohemiae, monasterio in Doxany omnes possessiones, quarum nomina recenset, confirmat eique libertates largissime concedit.	De iudicio autem aque vel candentis ferri, quod fit per naroc, sive culpa, que fit per zwod, sive causa, que appellatur hlawa, postquam hec a nobis vel a successoribus nostris vel a iudicibus curie discussa fuerint et determinata, omnia reorum bona ad usum spectent predictae ecclesie, nec hii, qui inde uti consueverant, sive nos, sive successores nostri, vel cuiuscumque nominis aliquid in eis vendicent potestatis.
CDB II č. 320, s. 316	1228 in Oslavany	Přemysl Otakar I., rex Bohemiae, monasterium in Oslavany, quod Heilvidis, nobilis matrona de Znojmo, construxit, Roberti, episcopi Olomucensis, assensu protegendum suscipit eique easdem libertates concedit, quas monasterium in Velehrad habet.	Ius autem, quod datur pro capite, eis concedimus; hoc de fure statuentes: si in earum habitat possessionibus et deprehensus fuerit in furto manifesto, vel de aliquo occulto accusetur, videlicet quoad iudicium ferri candentis vel aque vel vomeres calcandos vel duelli, et vincatur in aliquo istorum in iudicio seculari, eidem monasterio bona furis sive rei integraliter remaneant; iudices autem, quorum interest, faciant de eo, quod eis iustum videbitur.
CDBII č. 321, s. 320	1228	Přemysl Otakar I., rex Bohemiae, monasterium in Vlehrad, quod cum fratre suo Vladislavo, quondam marchione Moraviae, fundaverat, protegendum suscipit eiusque libertates renovat atque possessiones eius accurate describit.	Ius autem, quod datur pro capite, eis concedimus; hoc de fure statuentes: si in eorum habitat possessionibus et deprehensus fuerit in furto manifesto, vel de aliquo occulto accusetur, videlicet quoad iudicium ferri candentis vel aque vel vomeres calcandos vel duelli, et vincatur in aliquo istorum in iudicio seculari, eidem monasterio bona furis sive rei integraliter remaneant; iudices autem, quorum interest, faciant de eo, quod eis iustum videbitur.
CDBII č. 375, s. 411	1220 Praha	Přemysl Otakar I., rex Bohemiae, monasterio in Břevnov libertates a Boleslavo I., duce Bohemiae, concessas confirmat, petente Dluhomilo abbate.	Et si per experimentum ferri candentis, vel aque frigide seu ferventis, vel vomeres calcandos, seu duelli, vel alio seculari iudicio culpabiles inveniuntur, nec nobis nec iudicibus nostris curialibus vel beneficiariis a nobis infeudatis aliquid inde utilitatis proveniat, sed omnia bona furis sive rei ecclesie Brevnouensi integraliter remaneant secundum arbitrium domini abbatis in usus necessarios disponenda.

Tabulka č. 1

Edice	Datace	Regest	Citace
CDB II č. 380, s. 426	1228	Přemysl Otakar I., rex Bohemiae, monasterio in Velehrad, quod cum fratre suo Vladislavo, quondam marchione Moraviae, fundaverat, libertates concedit eiusque possessiones nominatim recenset atque confirmat.	Ius autem, quod datur pro capite, eis concedimus, hoc etiam de fure statuentes: si in eorum habitat possessionibus et deprehensus fuerit in furto manifesto, vel aliquo occulto accusetur, videlicet quoad iudicium ferri candentis, vel aque, vel vomeres calcandos, vel duelli, et convincatur in aliquo istorum in iudicio seculari, eidem monasterio bona furis sive rei integraliter remaneant, iudices autem, quorum interest, faciant de eo, quod eis iustum videbitur.
CDB III, 1 č. 57, s. 60	1233 Tišnov	Constantia, regina Bohemiae, circuitum Kyjov monasterii in Hradište cum omnibus eiusdem loci possessionibus in provincia Břeclavensitis protegendum suscipit eique libertates largissime concedit, Venceslao I. rege consentiente.	Ius autem, quod datur pro capite, eis concedimus; hoc de fure statuentes: si in eorum habitat possessionibus et deprehensus fuerit in furto manifesto, vel de aliquo occulto accusetur, videlicet quoad iudicium ferri candentis vel aquae vel vomeres calcandos vel duelli, et convincatur in aliquo istorum in iudicio seculari, eidem monasterio bona furis sive rei integraliter remaneat; iudices autem, quorum interest, faciant de eo, quod istum eis videbitur.
CDB III, 1 č. 87, s. 95-96	1234 Znojmo	Přemysl, marchio Moraviae, monasterio in Louka libertates et immunitates large concedit.	Jus etiam quod datur pro capite, eis concedimus; de fure et latrone statuentes, ut si fur vel latro in bonis ecclesie prememoratae fuerit deprehensus in furto manifesto vel de aliquo occulto accusetur, scilicet quoad iudicium ferri candentis vel aque vel vomeres calcandos sive duelli, et convincatur in aliquo istorum in iudicio seculari, bona furis sive rei dicto monasterio integraliter remaneant, iudices autem, quorum interest, faciant de reo, quod eis iustum videbitur.
CDB III, 1 č. 90, s. 105	1234 Brno	Přemysl, marchio Moraviae, monasterio in Rajhrad consentiente Venceslao I. rege donat easdem libertates, quas quondam Přemysl Otakar I. rex monasterio in Velehrad concessit, idemque libertatem a Boleslavo II. et Břetislavo I. ducibus donatam renovat et villae Rajhrad, monasterio adiacenti, ius forense confirmat.	Jus autem, quod datur de capite, eis concedimus; hoc de fure statuentes, si in eorum habitat possessionibus et deprehensus fuerit in furto manifesto vel de aliquo occulto accusetur, videlicet quoad iudicium ferri candentis vel aque vel vomeres calcandos vel duelli, et convincatur in aliquo istorum in iudicio seculari, eidem monasterio bona furis sive rei integraliter remaneant, iudices autem, quorum interest, faciant de eo, quod iustum videbitur.

Tabulka č. 1

Edice	Datace	Regest	Citace
CDB III, 1 č. 106, s. 127	1234-1235	Přemysl, marchio Moraviae, monasterio sancti Stephani in Hradište apud Olomuc easdem libertates concedit, quas ecclesia Olomucensis habet, Venceslao I., rege Bohemiae, consentiente et Roberto, episcopo Olomucense, privilegii violatores excommunicante.	Quod si occurrat eis iudicium subire candentis ferri manualis, vomerum, vel aque seu duelli, et non fuerint adiuti, bona ipsorum ecclesia obtineat, ipsi autem, prout possunt, aput beneficos se expediant.
CDB III, 1 č. 107, s. 131	1235 Brno	Přemysl, marchio Moraviae, monasterio sanctae Mariae in Zábrdovice easdem libertates concedit, quibus monasterium in Velehrad dotatum est, Venceslao I., rege Bohemiae, consentiente et Roberto, episcopo Olomucense, privilegii violatores excommunicante.	Quodsi occurrat eis, iudicium subire candentis ferri manualis, vomerum vel aque seu duelli, et non fuerint adiuti, bona ipsorum ecclesia obtineat, ipsi autem, prout possunt, apud beneficiarios se expediant; ab eo autem, quod vocatur schiztotne, liberos esse concedimus pro eo, quod per deum sunt adiuti, non per hominem.
CDB III, 2 č. 204, s. 263	1238	Venceslaus I., rex Bohemiae, monasterio in Oslavany easdem libertates concedit, quas pater suus Přemysl I., rex Bohemiae, monasterio in Velehrad largitus erat.	Ius autem, quod datur de capite, eis concedimus, hoc de fure statuentes: si in eorum habitat possessionibus et deprehensus fuerit in furto manifesto, vel de aliquo occulto accusetur, videlicet quoad iudicium ferri candentis vel aque vel vomeres calcandos vel duelli, et convincatur in aliquo istorum in iudicio seculari, eidem monasterio bona furis sive rei integraliter remaneant; iudices autem, quorum interest, faciant de eo, quod eis iustus videbitur.

Tabulka č. 1

Edice	Datace	Regest	Citace
CDB IV, 1 č. 188, s. 342	1250 Praha	Venceslaus I., rex Bohemiae, id spectans, ut monasterium in [Kl.] Hradisko eisdem libertatibus atque ecclesia Olomucensis gaudeat, eidem omnia privilegia confirmat et nova addit.	Si vero homines dicte abbacie in aliquo casu manifesto vel occulto, in quo subire eos oporteat iudicia ferri candentis sive aque vel vomeris vel etiam duelli, et in quotlibet istorum vel alterutro istorum succubuerint vel etiam adiuti fuerint, exinde nostris iudiciis curialibus vel villicis seu beneficis nihil proveniat utilitatis, sed ad usum abbatis et conventus ac ad ipsorum successorum utilitatem perseveret culpe satisfactio in integrum, nisi in eo reus, quo debet et poterit, satisfaciatur adversario et offenso, inhibentes firmiter super homines abbacie nominate spolia et venditionem illam, que solet fieri propter vie gravis dispendia, ubi de communi strata fit digressio secus viam propter evitacionem mali transitus
CDB IV, 1 č. 244, s. 418	1252 apud Znojmo	Přemysl Otakar II., dux Austriae, Stiriae marchioque Moraviae, ecclesiae s. Hippolyti in Hradiště (apud Znojmo) ceterisque ecclesiis, possessionibus et hominibus ad hospitale sancti Francisci Pragae spectantibus certas libertates concedit.	Item, quod vulgariter vocatur meche, kyg, woda, zelezo, naroch, zwod, nocleh, powoz, berne, castrorum edificacione, ab hiis omnibus eos duximus absolvendos.
CDB V, 1 č. 366, s. 543	1263 Brno	Přemysl Otakar II., rex Bohemiae, dux Austriae et Stiriae marchioque Moraviae, monasterio in Vizovice libertates ecclesiae Velehradensi quondam concessas et bona a Smilone de Střilky, fundatore eiusdem monasterii, ei collata confirmat.	Omnis vero culpa sive excessus vel crimen quodcumque, videlicet homicidium, stuprum, incendium, furtum, sacrilegium, domiciliorum invasio nec non omnibus culpis, tam magnis quam parvis, occultis vel manifestis, sicut ad iudicium ferri candentis vel aque vel vomeres calcandos vel duelli, si convincatur quis in aliquo istorum per quevis bona, que ad eos pertinent, eis iure hereditario et domini perpetuo condonamus, ita ut non iudices neque beneficiarii nostri, sed existens pro tempore et constitutus ab abbate et a fratribus super causas huiusmodi hec habeat iudicare.